

Pamät' národa

NACIZMUS A KOMUNIZMUS VO SVOJEJ EPOCHE

ročník XVI 2 • 2020 cena 2,99 €

ISSN 1336-6297
02
9 771336 629708

SLOVENSKÝ ZLATÝ OROL A JEHO SAMIZDATY

MARXISTICKÝ HISTORIK ĽUDOVÍT HOLOTÍK

PRETEKY MIERU (A NEPOKOJA) 1969

VÝZVA NA ZAPOJENIE SA DO PROJEKTU FESTIVAL SLOBODY V TVOJOM MESTE

Ústav pamäti národa pozýva ľudí, pre ktorých je sloboda vzácna a chcú priblížiť iným životy nespravodlivo prenasledovaných, aby sa zapojili do projektu Festival slobody v tvojom meste.

Po vyplnení formuláru na stránke Festivalu slobody (<http://www.festivalslobody.sk/festival-v-tvojom-meste-2019.html>) dostanú záujemcovia e-mailom viac informácií. O konečnom výbere z prihlásených žiadostí rozhodne organizačný tím Festivalu slobody. Termín podania prihlášok je do 14. augusta 2020. Pomôžte nám zlepšiť povedomie ľudí o živote v časoch neslobody a o osude tých, ktorí sa stali obeťami totalitných režimov.

ÚSTAV PAMÄTI NÁRODA NA FACEBOOKU

Ústav pamäti národa (ÚPN) je od roku 2009 súčasťou najväčšej sociálnej siete na svete Facebook. Na jeho stránke sa môžete napríklad zoznámiť s najnovším dianím v oblasti pamäťových inštitúcií, informovať o pripravovaných podujatiach ÚPN, spolupráci so zahraničnými partnerskými inštitúciami a zoznámiť sa so zaujímavými a málo známymi historickými príbehmi z obdobia neslobody. Záujemcovia tu taktiež nájdu informácie o blížiacich sa historických výročiach a významných osobnostiach, ktoré zanechali výraznú stopu v slovenských dejinách 20. storočia. Označením našej stránky „Páči sa mi to“ budete o všetkom podstatnom informovaní na pravidelnej báze.

Milan Katuninec
člen redakčnej rady

Vážení čitatelia,

v posledných týždňoch je hlavnou témou na celom svete boj proti šíreniu koronavírusu (COVID – 19). Zraniteľnosť globálneho sveta otriasla istotami moderného človeka, ktorý bol navyknutý na právo na voľný pohyb bez kontrol na vnútorných hraniciach schengenského priestoru. Opäť sa ukazuje, že v našom živote nie je nič samozrejmé. Ilúziu pohodlia zatienili správy o počte pozitívne testovaných a mŕtvych, ktoré určite nikto nevníma ľahkovážne. Obavy o náš život a život našich blízkych prinútili mnohých z nás zostať doma. Výrazne sa zúžili naše možnosti stretnúť sa s rodinou, priateľmi i kolegami. Kontakty s nimi sme si udržiavali najmä vďaka tomu, že žijeme v období digitálnej revolúcie. Napriek rizikám, ktoré digitálny svet so sebou prináša, si v posledných dňoch aj jeho kritici uvedomujú mnohé výhody moderných informačných a komunikačných technológií v profesionálnom ako i osobnom živote.

Situácia, v ktorej sa nachádzame a v ktorej si uvedomujeme konečnosť nášho života, však otvára i témy na vážne zamyslenie sa nad hodnotovými piliermi demokracie. Teraz, keď sa spomalil kolotoč našej spotrebiteľsko-konzumnej spoločnosti, je najvyšší čas si uvedomiť, že zmysel slova hodnota sa neviaže len na cenu a kvalitu tovaru. Skutočnosť, že sme si v boji s koronavírusom zúžili možnosti slobody pohybu, nás môže viesť napríklad k tomu, aby sme si lepšie uvedomili význam slobody, ktorá nám zovšednieva ako každodenný chlieb. V skutočnosti ide o ťažko vybojovanú hodnotu, čo si človek uvedomuje často až vtedy, keď má pocit ohrozenia a zvláštnej neistoty. Za túto vzácnu hodnotu vďačíme i mnohým ľuďom, ktorí v tých najneľudskejších podmienkach trpeli a umierali v koncentračných táboroch, gulagoch, väzniciach a uránových baniach, a napriek tomu nestrácali zmysel života, ktorý v sebe skrýva i zmysel utrpenia. Títo svedkovia nehynúcej nádeje a slobody sú pre nás trvalou výzvou k tomu, aby sme nestratili ani historickú pamäť.

ŠTÚDIE

- 3 RÓBERT LETZ
Slovenský zlatý orol a jeho samizdaty

- 22 MÁRIA RÍMEŠOVÁ
Postava slovenského marxistického historika
Ľudovíta Holotíka a jeho „kauzy“ v slovenskej
historiografii

DOKUMENTY

- 39 PAVOL MAKYNA
Protizidovské výtržnosti a letákové akcie na
Slovensku v lete 1946

MATERIÁLY

- 51 GRZEGORZ MAJCHRZAK
Preteky mieru (a nepokoja) 1969

V SLUŽBÁCH REŽIMU

- 59 JOZEF PAVLOV
Produkt svojej doby. Okresný veliteľ Hlinkovej gardy
vo Zvolene Róbert Kubička

ROZHOVORY

- 75 FRANTIŠEK NEUPAUER – ANGELIKA ŠRÁMKOVÁ
„Udialo sa to za tmy a ticha.“ Rozhovor s chovancom
rehole tešiteľov Emilom Rončákom o Barbarskej
noci

PRÍBEHY PRENASLEDOVANÝCH

- 88 DANA VIESTOVÁ
Ako si to pamätám

- 106 RECENZIE

- 115 ANOTÁCIE

- 116 ÚPN INTERNE

- 120 SPOMÍNANIE

Pamäť národa

2 • 2020
ročník XVI
vychádza 4 × ročne

VYDÁVA

Ústav pamäti národa
Miletičova 19
820 18 Bratislava 218
Slovensko
IČO 37 977 997
redakcia@upn.gov.sk
www.upn.sk

REDAKCIA

Šéfredaktor

Mgr. Branislav Kinčok, PhD.

Redaktori

Mgr. Daniel Halčín
Mgr. Pavol Makyna, PhD.
Mgr. Jana Maťašová

REDAKČNÁ RADA

Predseda

prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.

Členovia

doc. ThDr. Peter Borza, PhD.
prof. Dr. phil. Emília Hrabovec
PhDr. Jan Kalous, PhD.
Dr. phil. Beáta Katrebová Blehová
Mgr. Peter Jašek, PhD.
prof. PhDr. Milan Katuninec, PhD.
Mgr. Juraj Marušiak, PhD.
Ing. arch. Mgr. Ján Pálffy, PhD.
PhDr. Michal Pehr, Ph.D.
PhDr. Radoslav Ragač, PhD.
doc. PhDr. Michal Šmigel, PhD.
prof. PhDr. ThDr. Peter Zubko, PhD.

JAZYKOVÁ ÚPRAVA

Mária Berdisová

GRAFICKÁ ÚPRAVA A SADZBA

Fabian Chupáč

TLAČ

Ultra Print, s.r.o.
Printed in Slovakia

FOTOGRAFIA NA OBÁLKE

Skauti na celonárodnom zjazde ročníkov
vo Zvolene, 27. august 1945
(Zdroj: TASR)

Objednávky časopisu zasielajte
na adresu vydavateľa.
Ročné predplatné 10 €

© Ústav pamäti národa 2020
všetky práva vyhradené
Evidenčné číslo EV 3973/10
ISSN 1336-6297

Zadané do tlače
13. júla 2020

SLOVENSKÝ ZLATÝ OROL A JEHO SAMIZDATY

RÓBERT LETZ

Komunistický režim po úplnom prevzatí moci v Československu v roku 1948 sa usiloval o ovládnu- tie a usmernenie spoločnosti s cieľom vybudovania socializmu. Pre dosiahnutie tohto cieľa využil všetky dostupné prostriedky, pričom veľký dôraz kládol na výchovu a vzdelávanie mládeže. Novú mládež mala sformovať jednotná škola a jednotná mládežnícka organizácia. Všetko to, čo sa od- mietalo podriaďovať tejto vízii, bolo chápané ako reakčné a škodlivé. Výchovu mládeže chápali komu- nistické strany sovietskeho bloku nie ako vnútornú otázku každého štátu, ale ako vážnu spoločnú otázku, na ktorú treba zamerať prvoradá pozornosť.

Ukázala to konferencia zástup- cov detských a mládežníckych organizácií krajín sovietskeho bloku 2. – 4. augusta 1948 v Budapešti. Tu odznela kritika pomerov v Česko- slovensku a myšlienka likvidácie skau- tingu.¹ Vytvorenie jednotnej mládež- níckej organizácie pod názvom Česko- slovenský zväz mládeže 23. a 24. apríla 1949 v Prahe bolo koncom už i tak ob- medzenej plurality mládežníckych or- ganizácií. Mládež stratila vlastné for- my sebayjadrenia, musela sa zmestiť do vopred predpísaných schém, aby sa ani náznakom nepostavila kriticky k režimu, hoci kritický pohľad je mládeži vlastný. Prirodzená tendencia mládeže k romantike, dobrodružstvu, úprimnosti a priateľstvu sa nemohla uplatniť. Bolo preto zákonité, že život v uzavretej spoločnosti, kde verejné aktivity podliehajú kontrole a musia byť v súlade s politikou samovládnucej komunistickej strany, nebudú veľkej časti mládeže vyhovovať. Jedna časť tejto mládeže síce nesúhlasila, ale pri- spôsobila sa, a druhá časť protestovala.

Formy jej protestu sa prejavili v otvo- renejšej, no zvyčajne krátkodobej po- dobe, napríklad vo vydávaní letákov, sabotážach, ozbrojovaní, útekoch do demokratickeho zahraničia, verbál- nych protestoch, alebo v skrytej podo- be, ktorá si udržiavala pôvodné ideály a vyhýbala sa otvorenému stretu s ko- munistickou mocou. K tejto podobe patrili na Slovensku aktivity tzv. skrytej cirkvi, ale aj časť ilegálneho skautingu, woodcraft (hnutie lesnej múdrosti), alebo trampské hnutie, ktoré mali spo- ločného menovateľa lásku k prírode, ideál bratstva a vzájomnej pomoci. Pre mládež znamenali alternatívu životné- ho štýlu, opak formalizmu alebo vlád- nucou stranou propagovaného budo- vateľského nadšenia. Komunistický režim prenasledoval tieto alternatívne prejavy. Usiloval sa držať pevne v ru- kách ideologickú výchovu mládeže v duchu marxizmu-leninizmu a ve- dome zabraňoval mladej generácii ísť inými cestami. V tomto ohľade bolo jeho najväčším konkurentom skautské hnutie, ktoré svojou masovosťou a po-

pularitou považoval za hrozbu. Preto sa usiloval zdiskreditovať skauting a odradiť od jeho ilegálnych aktivít. Účelovo usporiadal so skautmi viacero procesov najmä v rokoch 1949 – 1954.² Celkové počty skautských obetí v ce- lom Československu dosiahli viac ako 700 trestne stíhaných z politických dô- vodov, 10 popravených, jeden zastrele- ný a dvaja dohnaní k samovražde.³

Do kategórie skrytých aktivít mlá- deže môžeme zaradiť aj organizáciu Slovenský zlatý orol, ktorá pôsobila od svojho vzniku v roku 1947 až do násil- ného zániku v roku 1956. Táto organizá- cia sa zrodila zo skúsenosti so skautin- gom (Slovenským Junákom) a s wood- craftom v období 1945 – 1948. Jej cieľom však bolo pracovať samostatne a vytvoriť novú formu a novú kvalitu aktivít. Preto nie je správne zaraďovať ju automaticky do ilegálneho skautingu. Je zaujímavé, že Slovenský zlatý orol dokázal pôsobiť neprerušene deväť rokov v najťažších podmienkach 50. rokov z čistého ide- alizmu a nádeje na zlepšenie pomerov. Neoddeliteľnou súčasťou jeho aktivít

- 1 HŘÍBEK, Bruno. *Sjednocení mladé generace. Příspěvek k historii mládežnického hnutí v Československu v letech 1945–1950*. Praha: Mladá fronta, 1979, s. 199 – 200.
- 2 Tieto procesy obviňovali skautov z velezrady a špionáže, napríklad procesy Dagmar Skálová a spol. v roku 1949, Lubomír Šklouda a spol. v roku 1951, Karel Průcha a spol. v roku 1952, Oldřich Rotterborn a spol. v roku 1953, Miroslav Kopt a spol. Zasiáhli najmä českú časť štátu. ROTTER- BORN, Oldřich, BOBEK, Fratišek. *Skauti za mřížemi totality*. Praha: Ostříž, 1993; LEŠANOVSKÝ, Karel. *Se štítem a na štítě. Nezradili skautský slib*. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, 2000.
- 3 CHOLÍNSKÝ, Jan. Boje a úskalí ve hře o velkou sázku. Český skauting za časů komunistického temna 1948–1989. *Paměť a dějiny*, roč. 7, 2013, č. 1, s. 7.

Manifestačná slávnosť slovenských skautov v Bratislave. Položenie venca na hrob padlých hrdinov, 1. október 1945 (Zdroj: TASR)

bolo vydávanie štyroch periodických samizdatov, čo bolo na Slovensku, a vôbec v celom vtedajšom Československu, jedinečným fenoménom. V tom čase pravdepodobne neexistovala aktívnejšia skupina mládeže, ktorá by vydávala

takéto množstvo periodických samizdatov. Samizdaty Slovenského zlatého orla boli svojím spôsobom jedinečné aj pri hodnotení slovenského periodického samizdatu ako celku. Z 50. rokov sú zatiaľ známe iba dva slovenské periodické

samizdaty, hoci predpokladáme, že ich bolo viac. Prvý pod názvom *Sila národa* vydávala skupina slovenských politických väzňov pri ťažbe uránovej rudy v Příbramsku v tábore Bytíz. Celkovo vyšlo 10 čísiel. Členovia skupiny mali úmysel vydávať aj druhý samizdatový časopis pod názvom *Prúdy mladých*, čo už nestihli uskutočniť.⁴ Ďalší periodický samizdat vydávali v roku 1955 študenti štvrtého ročníka Strednej priemyselnej školy chemickej a potravinárskej v Banskej Štiavnici. Názov tohto samizdatu nie je známy. Samizdat vydávali v náklade 20 až 30 exemplárov. Celkovo vydali asi štyri čísla.⁵

Slovenský samizdat sa ukazuje ako perspektívna výskumná tematika, ktorá ešte stále čaká na komplexné spracovanie. Doterajšia pozornosť autorov sa koncentrovala najmä na samizdaty z obdobia normalizácie (1969 – 1989), pričom predchádzajúce obdobie ostalo na okraji záujmu, prakticky nespracované.⁶ Platí to rovnako o neperiodickom i periodickom samizdate. Konkrétnym slovenským periodickým samizdatom bolo venovaných iba niekoľko prác.⁷ Pritom bez poznania samizdatu pred rokom 1969

4 LETZ, Róbert. Samizdat Hlas Slovenska v kontexte slovenského samizdatu. In: LETZ, Róbert, LAUKO, Martin, eds. *Hlas Slovenska v kontexte slovenského samizdatu*. Prešov: Vydavateľstvo M. Vaška, 2018, s. 25 – 26.

5 ŠIMULČÍK, Ján. *Svetlo z podzemia. Z kroniky katolíckeho samizdatu 1969 – 1989*. Prešov: Vydavateľstvo M. Vaška, 1997, s. 77.

6 Komplexnejšie práce, venované slovenskému samizdatu: POSSET, Johanna. *Česká samizdatová periodika 1968–1989*. Brno: R&T, 1991; PHILLIPSOVÁ, Zdenka. *Tschechischer und slowakischer Samisdat der sibziger und achtziger Jahre*. Bremen: Universität Bremen, 1994; KUSÁ, Jolana, KOPSOVÁ, Raisa, FUNDÁREK, František, eds. *Život v slove a život slovom. Zjavné a skryté súvislosti slovenského samizdatu*. Bratislava: Nadácia Milana Šimečku, 1995; ŠIMULČÍK, Ján. *Svetlo z podzemia. Z kroniky katolíckeho samizdatu 1969 – 1989*. Prešov: Vydavateľstvo M. Vaška, 1997; LESŇÁK, Rudolf. *Listy z podzemia. Súborná dokumentácia kresťanskej samizdatovej publicistiky na Slovensku v rokoch 1945 – 1989*. Bratislava: USPO P. Smolík, 1998; ROMAN, Jozef. *Kresťanská samizdatová literatúra po roku 1968*. Diplomová práca. Trnava: Teologický inštitút sv. Alojza, 1997; BUCHHOLZ, Matthias et al. *Samisdat in Mitteleuropa: Prozeß – Archiv – Erinnerung*. Dresden: Thelem, 2007; ZVRŠKOVEC, Miloš. *Alternatívna samizdatová literatúra. Dominik Tatarka, Pavel Hružík, Ivan Kadlečík*. Diplomová práca. Banská Bystrica: Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela, 2007; TOMÁŠKOVÁ, Zuzana. *Katolícky periodický samizdat 1948 – 1989*. Diplomová práca. Bratislava: Pedagogická fakulta Univerzity Komenského, 2007. Dôležitý význam pre poznanie slovenského samizdatu majú bibliografie: DRÁPALA, Milan, ed. *Minulost a dějiny v českém a slovenském samizdatu 1970–1989*. Brno: Doplněk, 1993; HELLYER, Peter, DEVANA, Pavlik, eds. *Czech and Slovak samizdat: a catalogue of British Library holdings*. London: British Library, 2003.

7 ČARNOGURSKÝ, Ján. Zárodok otvorenej spoločnosti v totalite na stránkach samizdatových časopisov. In: *Open Society. Otvorená spoločnosť*. Bratislava: Filozofický ústav Slovenskej akadémie vied, 1994, s. 113 – 117; ŠIMULČÍK, Ján, FIBY, Rudolf. *Slovenské katolícke samizdatové periodiká (Prehľad)*. 19. 1. 1992. Publikované na výstave „Nezávislá literatúra na Slovensku 1969 – 1989“, usporiadanej Maticou slovenskou od 20. 2. 1992 do 15. 4. 1992 v Martine; KOLKOVÁ, Terézia, ALBRECHTOVÁ, Ivana, eds. *O hodnote samizdatu*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2008; ŠARPATAKOVÁ, Mariana. Časopis Zrno: od samizdatových začiatkov po súčasnosť. *Otázky žurnalistiky*, roč. 52, 2009, č. 1 – 2, s. 68 – 81; LETZ, Róbert, LAUKO, Martin. *Hlas Slovenska v kontexte slovenského samizdatu*. Prešov: Michal Vaško, 2018. Dôležitá je existencia internetovej stránky www.samizdat.sk, ktorá sprístupňuje verejnosti 21 titulov slovenského periodického samizdatu.

sa nedá pochopiť spoločenská funkcia samizdatu a ani jeho miesto v moderných slovenských dejinách. Vzhľadom na existujúcu cenzúru bolo nemožné vyjadriť odlišnú mienku, ktorá by nebola v súlade s platnou oficiálnou doktrínou. Predsa sa však našli ľudia, ktorí sa neprispôbili a napriek riziku perzekúcie začali vydávať periodický i neperiodický samizdat. Samizdat vzhľadom na tvrdú cenzúru vytváral nepriaznivými okolnosťami obmedzenú alternatívu, ktorá sprostredkovala určitej skupine ľudí, väčšinou ideovo spriaznených, aby sama produkovala a šírila vlastné diela a myšlienky a tak utvrdzovala seba i iných v tom, že totalitný systém je umelý, časovo a myšlienkovito obmedzený, aj keď si nárokuje na vlastnú večnosť a univerzálnu platnosť svojej ideológie.

Táto štúdia sa zameriava na periodické samizdaty, vydávané skupinou Slovenský zlatý orol v rokoch 1948 – 1956 v kontexte jej iných aktivít. Skupina Slovenský zlatý orol zatiaľ v slovenskej historiografii nebola objektom cieľavedomého výskumu. Z historikov na jej existenciu upozornil Juraj Marušiak, ktorý ju zaradil do kontextu ohlasov na maďarskú revolúciu z roku 1956.⁸ Článok o tejto problematike uverejnil pamätník Martin Hagara.⁹ Dejiny Slovenského zlatého orla sú nerozlučne spojené s osobou Jána Manasa.¹⁰ J. Manas sa v roku 1945 stal členom skautského oddielu (Slovenského Junáka)

v Prievidzi. Túžba po autentickejšom a pravdiviejšom živote spojenom s priateľstvom ho 25. júla 1947 počas táborenia v záhrade svojich rodičov v Prievidzi priviedla k založeniu klubu, ktorému dal názov Zlatý orol.¹¹ Spoluzakladateľmi klubu boli Lubomír Hatala, Ján Raáb a Alexander Nemček. Pri názve Zlatý orol sa inšpirovali článkom uverejnenom v niektorom českom časopise. S najväčšou pravdepodobnosťou išlo o v tom čase veľmi populárny časopis *Vpřed* s prílohou *Rychlé šípy*. V jeho redakcii pracoval známy český spisovateľ Jaroslav Foglar. Časopis príťažlivou formou propagoval chlapčenské ideály, dobrodružstvo, život v prírode. Prví členovia Zlatého orla v auguste 1947 definovali hlavné ideové zásady klubu: jediný zákon je priateľstvo a majetok orla slúži všetkým.¹² Príčiny vzniku Zlatého orla sa vysvetľovali nasledovne: „Slovenský zlatý orol vznikol v dobe, keď bolo treba vypäť všetky sily na záchranu slovenskej mládeže. Atheistické, odnárrodnovacie, cudzie prúdy ohrozili slovenskú mládež. Nad jej životom vznášala sa hrozba duševnej prázdnoty, morálnej a mravný pád. Do tejto doby bojov o slovenskú mládež prichádza SZO, aby posilnil pozície výchovných organizácií a dal tým mladým chlapcom, ktorí neboli organizovaní v iných mládežníckych zložkách, krásny a ušľachtilý spôsob zábavy a práce. [...] Zlatý orol chce v mori dnešnej

Populárny český mládežnícky časopis *Vpřed* pôsobil inšpiratívne pri vzniku Zlatého orla (Zdroj: *Vpřed*)

prázdnoty priniesť svetlo svojich ideí a zachrániť aspoň časť slovenskej mládeže od úplného mravného a morálneho úpadku. Chce slovenskému národu vystavať pevné ostrovky nádeje. Ostrovky z mladých srdc a z mladých charakterov.“¹³

J. Manas sa spolu s ďalšími členmi klubu rozhodli, že rozšíria činnosť a budú získavať členov aj z iných miest. V septembri 1947 vznikla prvá skupina mimo Prievidze – v Novákoch. Zároveň vyvinuli úsilie nadviazať kontakt v Česku a v zahraničí. Napísali informatívne listy skautským organizáciám

- 8 MARUŠIAK, Juraj. Maďarská revolúcia 1956 a Slovensko. In: KMEŤ, Norbert, ed. „Spoznal som svetlo a už viac nechcem tmú...“ Pocta Jozefovi Jablonickému. Bratislava: VEDA, 2005, s. 210 – 212.
- 9 HAGARA, Martin. Zlatý orol – ilegálna skautská organizácia v rokoch 1948 – 1956. *Historické rozhľady*, roč. 7, 2012, s. 259 – 266.
- 10 Ján Manas (* 31. 7. 1931 Prievidza † 18. 9. 1969 Prievidza), pochádzal z rodiny murárskeho majstra Františka Manasa a Jozefíny Manasovej, rod. Gajdovej. Mal päť súrodencov, z toho troch bratov a dve sestry. V roku 1945 rodina evakovala pred príchodom Červenej armády do Nemecka, no repatriovala. Po absolvovaní nižšej strednej školy v Prievidzi študoval dva roky na gymnáziu v Bratislave. Po maturite v roku 1949 sa zamestnal v podniku Úsvit – nábytok n. p. Prievidza, v roku 1951 bol vo vyšetrovacej väzbe, v roku 1954 bol odsúdený na 2 roky väzenia, v roku 1955 – 1956 pracoval ako úradník v Okresnom stavebnom podniku Prievidza – stredisko Handlová a Nováky, v roku 1957 bol odsúdený na 7 rokov väzenia, prepustený v roku 1962.
- 11 Archív Ústavu pamäti národa (ďalej A ÚPN) Bratislava, fond (ďalej f.) Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej bezpečnosti Bratislava, Vyšetrovacie spisy (ďalej KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V), archívne číslo (ďalej a. č.) 1 453. Protokol o výsluchu obvineného J. Manasa z 11. 1. 1957.
- 12 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453. Zo spomienok a dejín. *Táborák*, roč. 9, 1956, č. 8, s. 5.
- 13 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453. Dejiny Slovenského zlatého orla. *Táborák*, roč. 8, 1955, č. 3, s. 7.

v Rakúsku, Francúzsku a Nórsku.¹⁴ J. Manas začiatkom roka 1948 napísal Ladislavovi Kolárovi, náčelníkovi Ligy československých woodcrafterov do Brna, že by rád nadviazal spojenie s nejakým brnianskym klubom lesnej múdrosti. V máji 1948 prišla odpoveď. Poslali mu rôzne časopisy a neskôr pomohli pri organizácii táborov.¹⁵ Poslali mu aj adresu Rudolfa Kopřivu, ktorý viedol brniansky klub Zálesáci, registrovaný pri časopise *Vpřed*. Tento časopis umožňoval, aby sa pri ňom vytvárali kluby, ktoré boli registrované a číslované. Klub musel mať najmenej štyroch členov, vedúceho, pokladníka a hospodára. 8. júla 1948 Kopřiva pricestoval do Bratislavy, kde sa s Manasom na trojdňových poradách dohodli na spojení brnianskeho klubu so Zlatým orlom. Kopřivov klub sa stal súčasťou Zlatého orla, hoci Zlatý orol nebol registrovaný ako klub v rámci časopisu *Vpřed* ani inde. Dohodli sa na dočasných stanovách organizácie, ktoré mali platiť do zvolania zjazdu. J. Manas sa stal ústredným náčelníkom Zlatého orla a R. Kopřiva ústredným tajomníkom. Náčelníkom pre Slovensko sa stal Lubomír Hatala a Romeo Pospíšil náčelníkom pre Moravu.¹⁶ Dohodlo sa, že noví členovia budú musieť zložiť skúšku, pozostávajúcu z táborníckych znalostí. Každý nový člen mal zaplatiť vstupný poplatok vo výške 5 Kčs a potom pravidelný príspevok. Tieto peniaze mali slúžiť na financovanie výdavkov na korešpondenciu, cestovné a prípadnú pomoc nemajetným členom na výlety. V ok-

Zakladateľ Slovenského zlatého orla Ján Manas (Zdroj: A ÚPN)

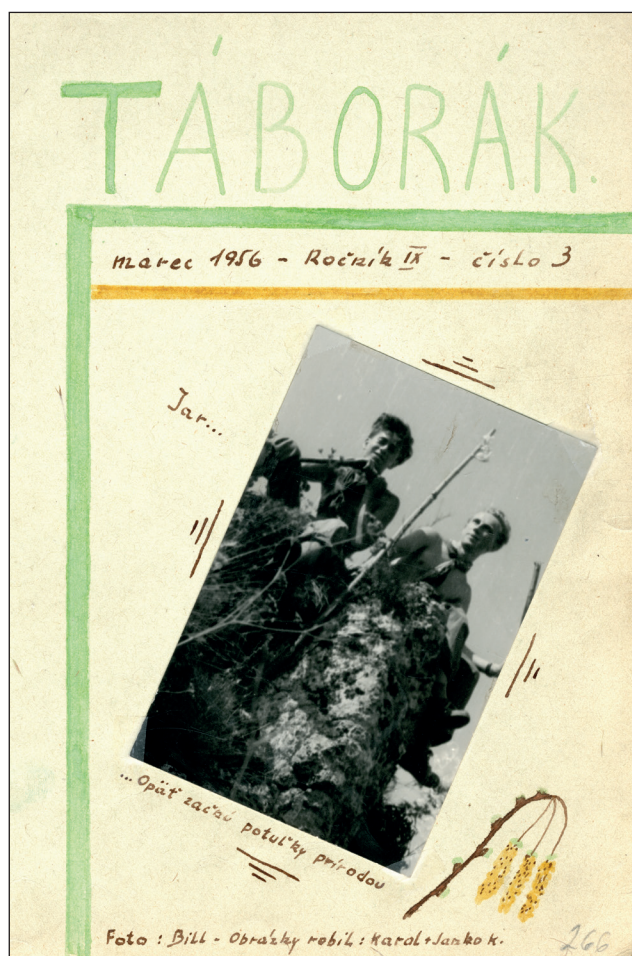
tóabri 1948 navštívil J. Manas R. Kopřivu v Brne a odovzdal mu vedenie celej organizácie. Dôvod nepoznáme.¹⁷

Postup pri získavaní členov prebiehal neformálne. Nádejného adepta na členstvo preverovali približne dva mesiace iní, už osvedčení členovia. Keď sa ukázalo, že je vhodný pre prijatie do Zlatého orla, družina musela odsúhlasiť jeho prijatie. Potom bol pozvaný na stretnutie s vedúcim družiny, často s J. Manasom, ktorý ho oboznámil s existenciou Zlatého orla a jeho cieľmi. Dôležitou podmienkou bolo, aby perspektívny člen praktizoval kresťanskú vieru a navštevoval bohoslužby. Manas pri prijímaní nového člena prízvukoval, že organizácia je výberová, že nezoberú každého, a preto si musí členstvo osobitne vážiť a držať

v tajnosti. Neskladal sa žiadny sľub ani prísaha.¹⁸ Pôsobenie Zlatého orla otvorilo otázku jeho vzťahu ku skautingu. Manas a veľká časť z aktivistov rodiaceho sa Zlatého orla už mala skúsenosti s prácou v skaute, ktorý sa po zákaze v roku 1938 obnovil po vojne v roku 1945 pod názvom Junák, na Slovensku Slovenský Junák. Skautská organizácia so svojou už vybudovanou štruktúrou im však nevyhovovala. Túžili vytvoriť a viesť niečo nové, čo by viac zodpovedalo ich ideálu návratu k prírode, kresťanským hodnotám a národnému cíteniu. Keď informovali o vzniku Zlatého orla prievidskeho katolíckeho kaplána Štefana Sámela, ktorý vykonával funkciu vodcu skautského oddielu v Prievidzi, prehováral ich, aby ostali pracovať v skautingu. Odmietli s tým, že majú vlastnú organizáciu.¹⁹ Po nútenom splynutí skautingu s jednotnou organizáciou Československý zväz mládeže v roku 1949 J. Manas udržiaval kontakty s ilegálnym skautingom, odkiaľ vyšla iniciatíva zlúčiť Slovenského zlatého orla so skautingom. Manas s tým nesúhlasil.²⁰ V jednom z listov sa zmienil o uzavretej dohode s ilegálnym skautingom. Pritom rátal ako so samozrejmosťou, že po zmene pomerov, keď dôjde k legalizácii Slovenského zlatého orla a skautingu, bude skauting silnejší.²¹

Veľkým posilnením Zlatého orla bol vstup desiatich členov skupiny Dobrodružný kmeň Indiánov v Prievidzi do Zlatého orla na jar 1949. Túto skupinu, ktorá pracovala podľa skautských zásad, viedol Ján Gregor.²²

- 14 Zájemcovia o orolské ideály sa ozvali písomne z Rakúska, kde v júli 1948 založili Österreichische Klub des Goldenen Adler v meste Weidhofen a ďalší v Göstlingu. A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453. Z dejín. *Táborák*, roč. 9, 1956, č. 7, s. 19.
- 15 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453. Z dejín. *Táborák*, roč. 9, 1956, č. 5, s. 32.
- 16 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453. Protokol o výpovedi R. Kopřivu z 25. 11. 1956.
- 17 Slovenský národný archív (ďalej SNA) Bratislava, f. ÚV KSS – tajomník Pavol David, škatuľa číslo (ďalej šk. č.) 2 249. Vieš kedy? *Táborák*, roč. 9, 1956, č. 10, s. 10.
- 18 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453. Protokol o výpovedi obvineného J. Gregora z 30. 11. 1956; Protokol o výpovedi s T. Lečkovou z 27. 11. 1956.
- 19 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453. Protokol o výpovedi s J. Manasom zo 14. 1. 1957.
- 20 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453. Protokol o výpovedi T. Magdina z 21. 12. 1956.
- 21 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453. Dokument B. List J. Manasa Miroslavovi Žilovi z októbra 1956.
- 22 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453. Protokol o výpovedi s J. Gregorom z 24. 11. 1956.

Titulná strany časopisu *Táborák* z marca a októbra 1956 (Zdroj: A ÚPN)

Iniciátorom zlúčenia bol J. Manas. Dňa 6. apríla 1949 sa v Prievidzi konal prvý zjazd slovenských pracovníkov Zlatého orla. V tom istom mesiaci Zlatý orol na Slovensku založil pokusne prvú družinu orolského dorastu pre deti vo veku 10 rokov.²³ Na Morave vznikla družina Zlatého orla v obci Přílepy v okrese Zlín.²⁴ V dňoch 15. až 29. augusta 1950 sa v Prievidzi zišiel tajný zjazd Zlatého orla. Tu sa dohodlo, že organizácia, pôsobiacia na Slovensku si dá meno Slovenský zlatý orol, aby sa odlišila

od moravskej, ktorá prijme meno Moravský zlatý orol.²⁵ Ústredie celej organizácie, teda slovenského i moravského Zlatého orla, bolo prenesené do Brna. Ústredným náčelníkom ostal R. Kopřiva. Zjazd schválil stanovy, založila sa kartotéka a archív. Ústredie Zlatého orla sa členilo podľa zamerania na šesť rezortov: administratívny, športový, propagačný, finančný, organizačný a kultúrny. R. Kopřiva dal vyhotoviť okrúhlu pečiatku s emblémom orla. Družiny Zlatého orla pôsobili v Prievidzi, Nitre, Bratislave

a Brne. Orol mal v tom čase 80 členov a o rok neskôr 60 členov.²⁶

Manas začal 4. januára 1948 vydávať samizdatový časopis *Táborák* ako ústredný časopis pre všetky družiny Zlatého orla. Časopis vychádzal každý druhý týždeň v náklade desať exemplárov. Bol písaný písacím strojom na prieklepovom papieri. Každé číslo malo štyri strany. Veľkonočné číslo z roku 1948 vyšlo v lepšej grafickej úprave. Tlačilo sa na cyklostyle v náklade 150 exemplárov.²⁷ Prvotné nadšenie z vydávania vlastného časopisu

23 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453. Z kalendára. *Táborák*, roč. 9, 1956, č. 4, s. 4.

24 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453. Zo spomienkového kalendára. *Táborák*, roč. 9, 1956, č. 9, s. 21.

25 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453. Protokol o výpovedi obvineného J. Gregora z 26. 11. 1956.

26 SNA Bratislava, f. ÚV KSS – tajomník P. David, šk. č. 2 249. *Vieš kedy?* *Táborák*, roč. 9, 1956, č. 10, s. 10.

27 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453. Z kalendára. *Táborák*, roč. 9, 1956, č. 4, s. 4.

dosiahlo rýchlo svoj zenit. Po vydaní veľkonočného čísla, teda po vydaní piatich čísiel *Táborák* prestal vychádzať. Dôvodom bol „odpor niektorých členov náčelníckej rady k orolskej tlačii“.²⁸ Nie každému konvenovalo vydávanie samizdatu, ktoré bolo riskantné, časovo náročné a vyžadovalo si aj istú disciplínu, flexibilitu a organizáciu. Pôvodný zámer vydávať *Táborák* ako dvojtýždenník sa ukázal ako nereálny. Časopis vychádzal ďalej, ale nepravidelne. V roku 1949 vyšlo iba jedno číslo v Prievidzi zásluhou J. Manasa. V roku 1950 vyšlo rovnako iba jedno číslo v Brne zásluhou R. Kopřivu. Pozostávalo z česky a slovensky písaných príspevkov.²⁹ Zlatý orol na Morave však v roku 1951 prestal aktívne pracovať. Viacero jeho členov muselo nastúpiť na základnú vojenskú službu, R. Kopřiva sa oženil a s Manasom udržiaval nepravidelný písomný kontakt. Aktívna bola iba družina v Prievidzi. Vydávanie *Táboráka* sa obnovilo v roku 1952 opäť v Prievidzi. V tomto roku však vyšlo iba jedno číslo v piatich exemplároch, prepísané ručne.³⁰

Nezávisle od Manasa a jeho Zlatého orla pôsobila v Prievidzi a Novákoch skupina mládeže, ktorá sa poznala zo skautingu. Od septembra 1948 sa začala tajne stretávať. Spiritus movens tejto

aktivity bol 15-ročný mladík Martin Hagara.³¹ Organizácia sa otvorene protikomunisticky vyhranila a angažovala. Jej členovia rozširovali letáky s protikomunistickým obsahom, organizovali menšie sabotážne akcie a prechovávali zbrane z čias vojny. Okrem nej sa v Sebedraží vytvorila skupina, vedená Viliamom Sládekom. Sládek poznal Hagaru aj Manasa, no s Manasom nespoločne pracoval. Svoju skupinu založil výlučne na príprave ozbrojeného odboja. Štátna bezpečnosť (ŠtB) túto skupinu v marci 1950 odhalila a jej členov pozatýkala. V. Sládek pri prenasledovaní padol počas prestrelky v horách. Nasledoval proces Ľudovít Krovina a spol. v ktorom senát Štátneho súdu v Bratislave 25. októbra 1950 členov skupiny odsúdil na vysoké tresty od 1 roka po 10 rokov väzenia.³² Skupinu M. Hagaru ŠtB pozatýkala na prelome decembra 1950 a januára 1951. Vyšetrovatelia ŠtB náročky zvýraznili jej nebezpečnosť, keď jej podsúvali plánovanie ozbrojených prepádov, ozbrojovanie a atentáty na miestnych komunistických straníckych funkcionárov. V rámci zatýkania skupiny M. Hagaru sa v januári 1951 dostal do vyšetrovacej väzby aj J. Manas, ktorý sa poznal s M. Hagarom a s Mariánom Wolekom. Wolek síce spolupracoval s Manasom na aktivi-

tách Zlatého orla – zakladal jeho družinu v Nitre, – patril však aj do skupiny M. Hagaru. Práve on zoznámil Manasa s Hagarom. Metódy vyšetrovania ŠtB v Nitre boli tvrdé. Podľa spomienky J. Manasa: „Najskôr nás hodinu bili, aby sme zmäkli. Nútili nás chodiť kačacím krokom, čiže v drepe, s vystretými rukami. Na nich sme mali kopu kníh. Keď nám padli, znovu nás zbili. Vyvíjali na nás aj psychický nátlak. Priviedli môjho otca a bili ho predom mnou, kým sa nepriznám.“³³ ŠtB sa počas vyšetrovania z výpovedí niektorých zaistených i samotného Manasa dozvedela o existencii Slovenského zlatého orla.³⁴ Obžalobca Ján Feješ kládol Manasovi za vinu, že vo februári 1949 s M. Wolekom „založili v Nitre protištátnu organizáciu nazvanú Zlatý orol“. Táto organizácia „mala navonok charakter športovej organizácie – avšak v skutočnosti jej cieľom bolo rozvracať dnešné ľudovodemokratické zriadenie ČSR a Ján Manas mal v úmysle členov tejto organizácie postupne získavať k rozvratným protištátnym cieľom, o čom však ostatní členovia uvedenej organizácie okrem Martina Woleka neboli informovaní. Podobnú organizáciu s tým istým rozvratným programom založil Ján Manas v roku 1947 v Prievidzi a v októbri 1950 vo Zvolene“.³⁵ ŠtB niektorých členov Slovenského zlatého

28 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453. Do IX. ročníka. *Táborák*, roč. 9, 1956, č. 1, s. 2.

29 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453. Protokol o výpovedi R. Kopřivu z 25. 11. 1956; Do IX. ročníka. *Táborák*, roč. 9, 1956, č. 1, s. 2; O časopise obetavcov. *Táborák*, roč. 8, 1955, č. 2, s. 2.

30 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453. O časopise obetavcov. *Táborák*, roč. 8, 1955, č. 2, s. 2.

31 Pôvodný názov skupiny Čierna dýka (J. Manas neskôr spomína aj názov Čierna ruka) a od decembra 1950 Klub justície boli podľa M. Hagaru vymyslené vyšetrovatelmi ŠtB: „to oni nás len potrebovali kdesi zaradiť a dať tomu celému hrôzostrašný názov. [...] A tých v Prievidzi nazvali „Žltý diabol“. No len uvážte takú hlúposť, katolícki chlapci, aby si dali taký názov. [...] No ale dnes to máte v archíve, podpísal som to, čo som mal robiť?“ LACKO, Martin. Z novembrového prevratu vyšli víťazne komunisti. Rozhovor s bývalým politickým väzňom Martinom Hagarom. *Pamäť národa*, roč. 9, 2013, č. 4, s. 103 – 104. Podobne názov Klub justície neoznačoval skupinu, ale bol to podpis na letáku, ktorý vydala. V rozhovore so študentmi v rámci projektu Nenápadní hrdinovia sa M. Hagara vyjadril: „Tieto skupiny si potom dávali aj také mená, lebo aby sme sa odlišovali, čo ja viem Žltý diabol, alebo Čierna ruka, ktorá sa neskôr premenovala na Klub justícia. V Prievidzi bol Žltý diabol, v Novákoch, ktorú som ja viedol bola Čierna ruka.“ Ján Manas – zakladateľ ilegálneho skautingu Zlatý orol [online]. [cit. 2020-04-20]. Dostupné na: https://www.pribehy20stoleti.cz/pribehy/2015161_jan-manas-zakladatelilegalneho-skautingu-zlatory-orol/

32 Štátny archív (ďalej ŠA) Bratislava, f. Štátny súd, Ts III 18/50 Ľ. Krovina a spol.

33 CHOVANEC, Jakub, CIROK, Timotej. Ján Manas. Zlatý orol. In: DOBIÁŠ, Rudolf, zost. *Triedni nepriatelja IV*. Bratislava: Konfederácia politických väzňov Slovenska, 2013, s. 296 – 297.

34 A ÚPN Bratislava, f. Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej bezpečnosti Banská Bystrica, Vyšetrovacie spisy (ďalej KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, BB-V), a. č. 707. M. Hagara a spol.

35 ŠA Bratislava, f. Štátna prokuratúra, 3 SPT III 47/51. Obžaloba na M. Hagaru a spol. z 23. 8. 1951.

Maľba Bojnického zámku v kronike prievidskej družiny Slovenského zlatého orla (Zdroj: A ÚPN)

orla vyšetrovala na slobode. Celkovo šiesti mladíci boli obžalovaní z pokusu zničiť alebo rozvrátiť ľudovodemokratické zriadenie, čo obžaloba kvalifikovala ako velezradu.

Hlavné pojednávanie so skupinou M. Hagara a spol. sa konalo 18. októbra

1951 pred senátom Štátneho súdu v Bratislave, ktorému predsedal Dominik Turčan.³⁶ J. Manasa súd oslobodil. Sám Manas, ale aj ostatní zaistení totiž zhodne s ním pred vyšetrovateľmi aj pred súdom charakterizovali činnosť Zlatého orla ako nepolitickú, športovo

zameranú. J. Manas sa nezúčastňoval na činnosti radikálne zameranej skupiny M. Hagaru, iba poznal niektorých jej členov. Preto mu nedokázali účasť na jej aktivitách. Tvrdenie o tom, že J. Manas ako veliteľ Zlatého orla zastrešoval aj činnosť ďalších skupín, je nepodložené.³⁷ Tresty vymerané obvineným neboli vysoké, pričom tu najviac zavážil ich nízky vek. Prokurátor vzal späť odvolanie proti rozsudku, čo zdôvodnil tým, že „z celkového počtania obvinených je viditeľné, že jednali v mladíckej nerozvážnosti a pod vplyvom náboženskej výchovy. Na hlavnom pojednávaní sa k svojej činnosti priznali a nebola im počas pojednávania dokázaná väčšia trestná činnosť“.³⁸ ŠtB zrejme neprpisovala Manasovým aktivitám väčší význam a po náležitom poučení a skúsenosti desaťmesačnej vyšetrovacej väzby nepredpokladala, že v nich bude pokračovať.

J. Manas sa po prepustení z väzby dohodol s L. Hatalom, ktorý študoval v Bratislave, že v činnosti Slovenského zlatého orla budú ďalej pokračovať. Začali sa pravidelne raz mesačne stretávať v Prievidzi v klubovni – drevenej šope, ktorú postavil J. Manas. Najvýznamnejšou akciou Slovenského zlatého orla bol vzorový orolský tábor v Nízkych Tatrách. Jeho cieľom bolo osvojiť si základy praktického táborenia v prírode. Počas konania tohto tábora došlo k názorovým nezhodám medzi J. Manasom a L. Hatalom. Preto sa Manas rozhodol po dvoch dňoch tábora opustiť a po návrate do Prievidze pracoval samostatne. Znamenalo to rozkol v základnej prievidskej družine Slovenského zlatého orla.³⁹ V ďalšom období si Manas udržal rozhodujúci vplyv na prievidskú družinu

36 Martin Hagara bol odsúdený na 2 roky väzenia, Vladimír Rajter na 18 mesiacov väzenia, Anton Štanga na 1 rok väzenia a Ľubomír Lihotský na 9 mesiacov väzenia. Mariána Woleka a Jána Manasa súd oslobodil. ŠA Bratislava, f. Štátna prokuratúra, 3 Spt III 47/51. Rozsudok nad M. Hagarom a spol. z 18. 10. 1951. Z vyšetrovacej väzby boli prepustení aj dvaja katolícki kňazi Štefan Sámel a Michal Pružina, ktorí mali byť ideovými vodcami skupiny.

37 CHOVANEC, J., CIROK, T. Ján Manas, s. 296.

38 SNA Bratislava, f. Poverenictvo spravodlivosti – tajné, šk. č. 33, dok. č. 3 Spt III 47/51-18. Správa Štátnej prokuratúry v Bratislave Štátnej prokuratúre v Prahe z 18. 1. 1952.

39 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453. Protokol o výsluchu obvineného J. Manasa zo 14. 1. 1957.

i na celú orolskú organizáciu. Tábory sa organizovali každoročne v lete aj v zime na rôznych miestach Slovenska, najčastejšie na Považí. V októbri 1952 musel Manas nastúpiť na základnú vojenskú službu do Prahy. Preto vedenie Slovenského zlatého orla odovzdal Viktorovi Tvrdeému. Ten však v máji 1953 rezignoval na vedenie a Manas na jeho miesto vymenoval J. Gregora. Manas v tom čase urobil revíziu stanov Slovenského zlatého orla a poslal ich v balíku J. Gregorovi. Rodičia L. Hatalu poprosili J. Manasa, aby v Prahe navštívil ich syna, ktorý tam pracoval. Manas vyhľadal Hatalu a počas rozhovoru sa mu Hatala zdôveril, že vytvoril ilegálnu skupinu, ktorá sa údajne ozbrojila a pripravovala akcie proti komunistickému režimu. Manas vyjadril nesúhlas s ozbrojenou formou odporu a odhovárал Hatalu od jeho plánov. Hatalov radikalizmus pramenil z toho, že jeho otca, bývalého policajta, režim existenčne zničil. Hatalovu skupinu ŠtB 14. júla 1953 odhalila a jej členov pozatýkala.⁴⁰ Manasa za neoznámenie trestného činu – kontaktov s Hatalom – v auguste 1953 opäť zaistili a vojenský súd v Prahe ho 11. marca 1954 odsúdil na dva roky väzenia, ktoré si od novembra 1954 odpykával v uránových baniach v Jáchymove v tábore Rovnosť.⁴¹ Počas Manasovho výkonu trestu udržiaval pri živote organizáciu Slovenský zlatý orol Ján Gregor. Manasovi sa podarilo poslať mu tajne niekoľko listov prostredníctvom Jána

Holuba, ktorý pracoval v Jáchymove a býval v Ostrove pri Karlových Várokoch. Manas v nich povzbudzoval Gregora, aby pre Slovenského zlatého orla získaval nových členov a aby organizoval akcie. Z konšpiračných dôvodov nepísali o členoch, ale o holuboch.⁴²

Manas sa v tábore Rovnosť zoznámil s väzňami Hieronymom Mokrohajským, Antonom Srholcom a Jánom Brichtom.⁴³ Literárne sklony zblížili Manasa najmä s Mokrohajským. Spolu s inými väzňami vo voľných chvíľach usporiadali spoločné posedenia, kde recitovali slovenských básnických klasikov, prezentovali svoju vlastnú literárnu tvorbu, diskutovali o histórii. Manas bol vítaným osviežením jáchymovských väzňov, závanom čerstvého vzduchu a nových nádejí. Podľa spomienky A. Srholca: „*Bol vyššej postavy [...] radostný, usmievaný, trochu romantický. Odchovaný katolíckym skautingom. Nevie, kde k tomu prišiel, ale v Jáchymovsku to bolo dačo ako východisko z krutej všednosti, trochu dobrodružstvo, riziko a hlavne liek proti násiliu zjednoteného zväzu mládeže. [...] Založili sme tajnú skautskú skupinku. Nazval som ju Letiaci šíp. Malo to vyjadrovať, že sme na ceste, niet návratu, a cieľ máme pred sebou. Tým cieľom bola sloboda. Témy, ktoré nás zaujímali boli: geológia, nádherné kryštály a zaujímavú horninu sme mali denne v rukách, príroda a liečivé rastliny, [...] učili sme sa nájsť a pomenovať súhvezdčia. Filozofiou bola kresťanská viera, pretave-*

ná na konkrétne priateľstvo až bratstvo medzi nami, a na ochotu venovať sa v budúcnosti výchove mladých ľudí. Veditelia nič nezbadali. Boli sme spontánne priatelia.“⁴⁴ Manas sa zúčastňoval aj tajných bohoslužieb, ktoré sa slúžili v niektorých barakoch tábora Rovnosť. Pred Mokrohajským Manas kritizoval formalizmus Československého zväzu mládeže a nedostatočnú výchovu mládeže, odcudzenú kresťanským hodnotám, ale aj poznaniu a láske k prírode. Z dôvery sa Mokrohajskému s existenciou organizácie Slovenský zlatý orol a s plánmi obnoviť vydávanie samizdatu *Táborák*. Mokrohajský mu sľúbil, že bude do tohto časopisu prispievať svojou básnickou tvorbou. Pritom spomenul, že viacero básní sa mu podarilo prepašovať a doučiť Barbore Srholcovej, sestre A. Srholca, s ktorou si tajne písal.⁴⁵ J. Manasa v januári 1955 podmienenčne prepustili z výkonu trestu. Neodchádzal však s vedomím, že priateľov, ktorých tam zanechal, definitívne opúšťa. Od A. Srholca dostal kontakt na jeho sestru Barboru, ktorá žila v Skalici. Prostredníctvom nej a prostredníctvom niekoľkých civilných brigádnikov, ktorí pracovali v Jáchymove, udržiaval Manas tajné spojenia s Mokrohajským, Srholcom a ďalšími jáchymovskými väzňami.⁴⁶ Po návrate do Prievidze sa Manas zamestnal ako administratívna sila v Okresnom stavebnom podniku v Prievidzi – stredisko Handlová⁴⁷ a s novým elánom prevzal vedenie Slovenského zlatého

40 L. Hatala bol odsúdený v roku 1953 v meste Slaný (okres Kladno, Česká republika) na 18 mesiacov väzenia. Pozri ROLKO, Michal. *Spomína, ako im učiteľia prikázali hádzať kamene do synagógy. Za ilegálny skauting neskôr skončil v Jáchymove* [online]. [cit. 2020-04-20]. Dostupné na: <https://dennikn.sk/1267247/spomina-ako-im-ucitelia-prikazali-hadzat-kamene-do-synagogy-za-ilegalny-skauting-neskor-skoncil-v-jachymove/>

41 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453. Protokol o výsluchu obvineného J. Manasa zo 14. 1. 1957.

42 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453. Protokol o výpovedi obvineného J. Gregora z 30. 11. 1956.

43 Saleziánski klerici A. Srholec a J. Brichta boli súčasťou skupiny, vedenej kňazom Titusom Zemanom, ktorá sa pokúsila prejsť cez rieku Moravu do Rakúska v apríli 1951. Útek sa nepodaril. Obaja boli odsúdení štátnym súdom v Bratislave v roku 1952 v skupine T. Zeman a spol. J. Brichta na 15 rokov väzenia a A. Srholec na 12 rokov väzenia. H. Mokrohajský v roku 1948 odišiel s dvomi spolužiakmi do exilu, no dvakrát sa vrátil do ČSR. Pri druhom príchode plnil spravodajské úlohy, ktorými ho poverila slovenská exilová organizácia. Bol zaistený a v roku 1949 odsúdený štátnym súdom v Bratislave na 15 rokov väzenia.

44 CHOVANEC, J., CIROK, T. Ján Manas, s. 298.

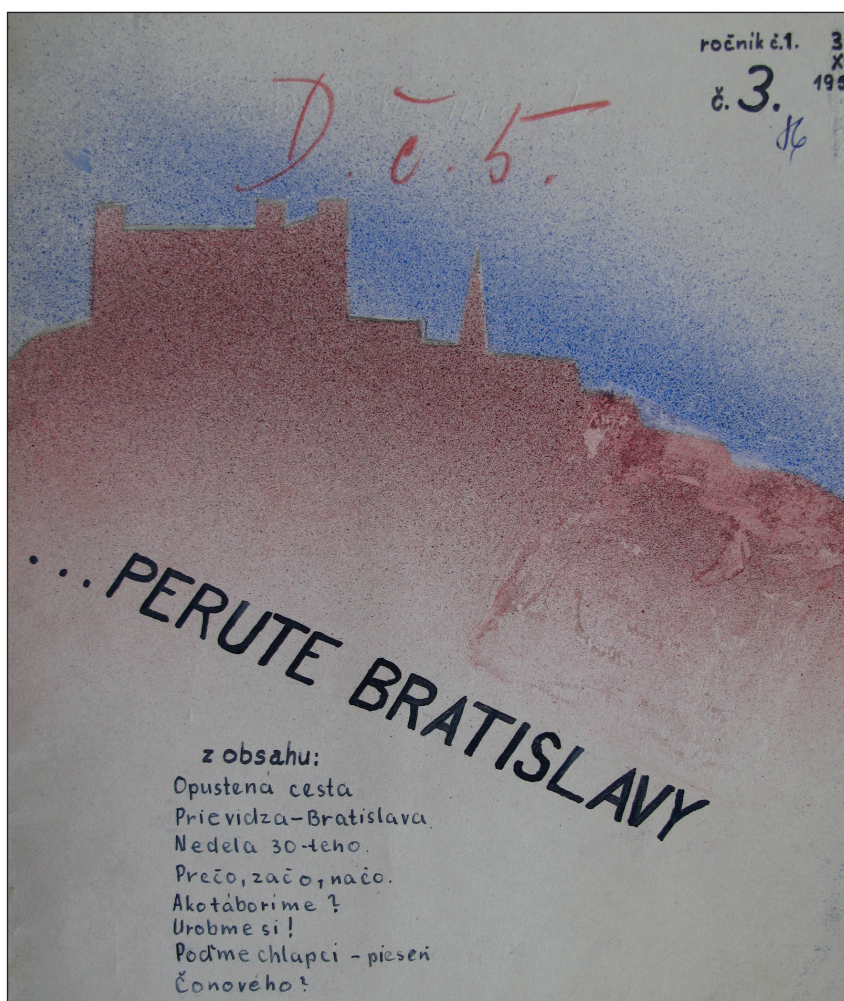
45 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453. Protokol o výpovedi odsúdeného H. Mokrohajského z 13. 12. 1956.

46 CHOVANEC, J., CIROK, T. Ján Manas, s. 295 – 298; DOBIÁŠ, Rudolf. Hieronym Mokrohajský. In: DOBIÁŠ, R., zost. *Triedni nepriatelia IV*, s. 336.

47 Od júla 1956 pracoval v novovytvorenom stavebnom stredisku v Novákoch.

orla. V januári 1955 mal Slovenský zlatý orol 20 členov.⁴⁸ Manas neúnavne oživoval jeho družiny, ktoré osobne navštevoval a získaval ďalších členov. V auguste sa podarilo zorganizovať na Považí volejbalový turnaj orolských družín a v septembri motocyklový výlet po Slovensku. Vznikli aj nové orolské družiny v Bratislave, Trnave, Handlovej, Považskej Bystrici a Topoľčanoch. Obnovil vydávanie ústredného časopisu Slovenského zlatého orla *Táborák* s mesačnou periodicitou. Celkovo vyšlo v roku 1955 päť čísiel tohto časopisu. Samizdat bol písaný na písacom stroji cez priekleповý papier. Príspevky písal z veľkej časti Manas sám a z prievidskej družiny prispieval Ján Raáb. Prispievateľmi boli aj členovia iných družín, a to Karol Lenner z handlovskej družiny, jeho brat Tibor Lenner z topoľčianskej družiny, Miroslav Žila z bratislavskej družiny, Zdenka Mahdíková z považskobystrickej družiny. Fotografie do časopisu zabezpečoval K. Lenner z Handlovej. *Táborák* vychádzal ako mesačník od októbra 1955 do októbra 1956. Celkovo od roku 1948 do roku 1955 vyšlo 22 čísiel *Táboráka*.⁴⁹

Okrem *Táboráka*, ktorý bol chápaný ako ústredný časopis, kde prispievali členovia všetkých družín Slovenského zlatého orla, vznikli ďalšie tri periodické samizdaty. Z iniciatívy Viliama Bažalíka začal od 1. septembra 1955 vychádzať v Bratislave časopis *Perute Bratislavy*.⁵⁰ Prvé číslo *Perutí Bratislavy* vydal v náklade 5 exemplárov Ivan Kolár a na ďalších sa podieľali členovia bratislavskej družiny podľa zásady, že každý mesiac bol zostavením časopisu poverený niekto iný.⁵¹ *Perute Bratislavy* boli určené pre bratislavskú družinu. Tento samizdat sa prepisoval

Perute Bratislavy – samizdatový časopis družiny Slovenského zlatého orla v Bratislave

(Zdroj: A ÚPN)

ručne cez priekleповý papier. Bažalík doňho prispieval článkami pod prezývku Bill a fotografiami. Príspevky písal aj Miroslav Žila. Výdavky boli hradené členmi bratislavskej družiny, ktorí medzi sebou každý mesiac usporiadali zbierku.⁵² Ďalším časopisom Slovenského zlatého orla bola *Bystrina*. Tento časopis začal vychádzať vo februári 1955. Vydávala ho družina

Slovenského zlatého orla v Prievidzi. *Bystrina* vychádzala nepravidelne. Jej obsah vytváral väčšinou J. Manas.⁵³ Príspevky písal a pri vydávaní pomáhali aj J. Gregor, Marian Franc, Ján Raáb a Magdaléna Drexlerová.⁵⁴ Manas v apríli 1956 zastavil vydávanie *Bystriny*, lebo sa jej zostavovaniu nikto poriadne nevenoval.⁵⁵ Celkovo vyšlo osem čísiel *Bystriny*. Každé číslo

48 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453. Z dejín. *Táborák*, roč. 9, 1956, č. 5, s. 32.

49 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453. Protokol o výsluchu obvineného J. Manasa z 15. 1. 1957.

50 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453. Protokol o výpovedi s V. Bažalíkom z 24. 11. 1956.

51 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453. Protokol o výpovedi s obvineným V. Bažalíkom zo 4. 12. 1956.

52 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453. Protokol o výpovedi s V. Bažalíkom z 24. 11. 1956.

53 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453. Protokol o výsluchu obvineného J. Manasa zo 14. 1. 1957.

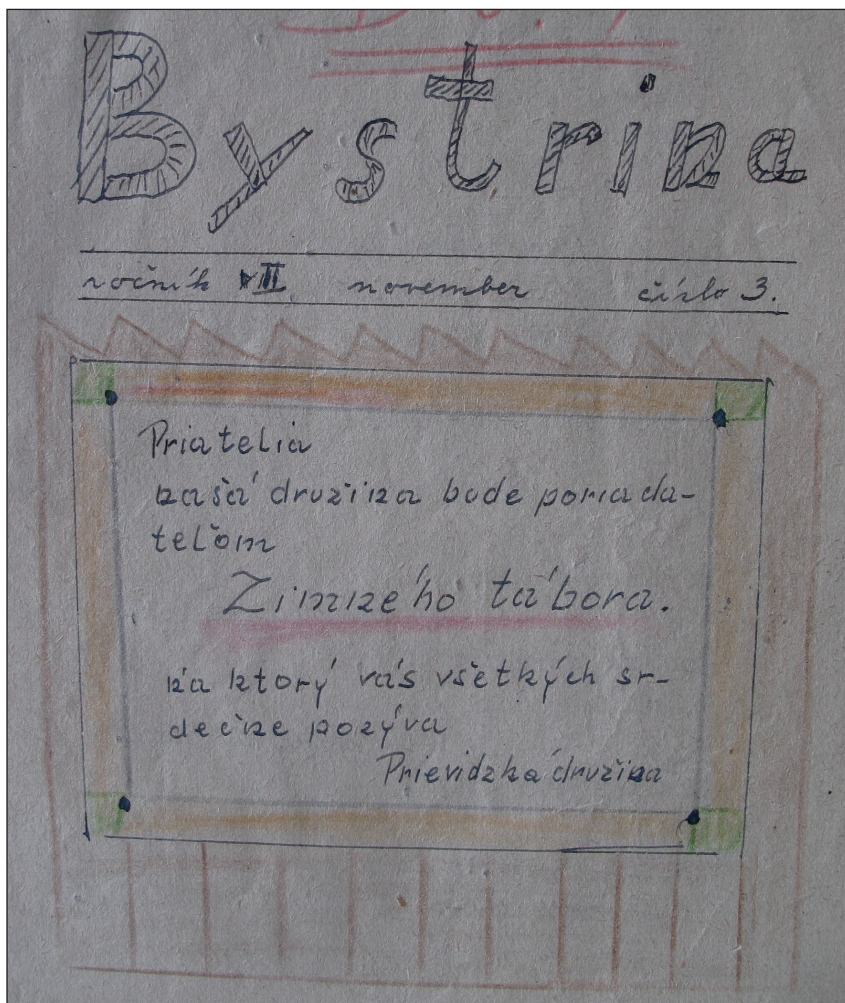
54 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453. Protokol o výpovedi obvineného J. Gregora zo 4. 12. 1956.

55 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453. Protokol o výsluchu obvineného J. Manasa zo 14. 1. 1957.

vychádzalo v náklade 26 exemplárov.⁵⁶ Podobne ako *Táborák* ju prepisovali na písacom stroji na priekleповý papier.

Všetky tri časopisy Slovenského zlatého orla boli písané v apolitickom duchu, ale vedome prinášali alternatívu života a hodnôt k oficiálnej organizácii Československý zväz mládeže, ktorá bola formalistická a vnímaná ako neoddeliteľná súčasť politického systému. Propagovali činorodý život v súlade s prírodou a kresťanskými mravnými zásadami, prinášali správy o spoločných akciách, uverejňovali ukážky z denníkov, úvahy, piesne, básne, príbehy, ale aj rady ako sa orientovať a prežiť v prírode, recepty na varenie a slovník cudzích jazykov. Cieľom bolo vychovať mladého človeka k láske k Bohu, bližnému, prírode a vlasti, otvoreného, ideálne a pritom realisticky zmýšľajúceho. Slovenský zlatý orol vyjadril svoj programový cieľ v zásade: „Využiť mladosť.“ Tento cieľ rozdelil na päť bodov: 1. Využiť mladosť v hrách, zábavách a v tvorivej užitočnej práci v zlatoorolských družinách, 2. Využiť mladosť k veľkým a prospešným činom voči ľudskej spoločnosti, 3. Využiť mladosť, aby sa dôkladnou výchovou z orlov stali pevní, charakterní a stopercentní ľudia, 4. Využiť mladosť na poznanie vlasti, kultúry a k láske k rodnej hrude, 5. Využiť mladosť, jej elán a náklonnosť k práci na správnu cestu orlích činov.⁵⁷ Pôvodné oslovenie brat – sestra zmenili na priateľ – priateľka, aby väčšmi zdôraznili hodnotu priateľstva. V Slovenskom zlatom orlovi sa nepripúšťalo fajčenie ani alkohol. Násilie ako forma odboja sa principiálne odmietalo.

Osobitnú cenu v samizdatových časopisoch Slovenského zlatého orla majú básne H. Mokrohajského. Boli uverejňované *Táboráku* a *Bystrinách* pod pseudonymom Moky. *Táborák* č. 3 z marca 1956 dokonca uverejnil na

Bystrina – samizdatový časopis družiny Slovenského zlatého orla v Prievdzi (Zdroj: A ÚPN)

celú stranu jeho fotografiu s textom: „Moky. Priebójny orolský básnik. Hrdina malého národa.“ J. Manasovi Mokrohajského poézia osobne imponovala. Preto v septembri 1956 vydal ako samizdat jeho väčšiu básnickú skladbu *Trafalgár*, ktorá vyjadrovala pocity väzňov v Jáchymove.⁵⁸ Báseň vyšla pod pseudonymom Citoslav Nevolný. Ide o najdôležitejšiu známu slovenskú báseň, či presnejšie epické pásmo s vyššou literárnou hodnotou, ktorej autorom bol politický väzeň z Jáchymova. Vychádzala z otrasného zážitku,

ktorého sa stal H. Mokrohajský svedkom v roku 1953 v jáchymovskom tábore Rovnosť. Na vlastné oči videl umučenie troch spoluväzňov, ktorí museli stáť za trest polonahy v krutom mraze. Báseň je zúfalým výkrikom a protestom proti neludskosti, ktorá má otriasť svedomím sveta.⁵⁹ J. Manas odporúčal členom Slovenského zlatého orla, aby sa báseň *Trafalgár* naučili naspamäť, podobne ako orolské stanovy. Mokrohajského nazývali Orolský básnik preto, že jeho básne najvýstižnejšie vyjadrovali orolského

56 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453. Protokol o vylúchu obvineného J. Manasa z 15. 1. 1957.

57 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453. Dejiny Slovenského zlatého orla. *Táborák*, roč. 8, 1955, č. 3, s. 7.

58 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453. Protokol o vylúchu obvineného J. Manasa z 15. 1. 1957.

59 DOBIÁŠ, R. Hieronym Mokrohajský, s. 335.

ducha. Mokrohajského *Trafalgár* vyšiel ako prvý zväzok plánovanej samizdatovej edície *Orolský smerník*. *Orolský smerník* bol pôvodne myslený ako ďalší samizdatový časopis topolčianskej skupiny.⁶⁰ Jeho cieľom malo byť vydávanie článkov o orolskej výchove a sústrediť sa na päť okruhov: mladosť, práca v družinách, symbolika Slovenského zlatého orla, čo je Slovenský zlatý orol, výchovné zásady Slovenského zlatého orla.⁶¹ Prvé číslo *Orolského smerníka* bolo zároveň aj posledné.

Riadiacim orgánom Slovenského zlatého orla bola náčelnícka rada. Náčelnícka rada sa schádzala v Prievidzi, kde býval J. Manas. Jej úlohou bolo usmerňovať prácu jednotlivých družín prostredníctvom ich náčelníkov. Okrem toho kontrolovala činnosť družín osobnými návštevami. Družina ako základná organizačná jednotka Slovenského zlatého orla vyvíjala vlastné aktivity a zapájala sa do spoločných aktivít celej organizácie. Išlo najmä o výlety s poznávacím zameraním, kde si všímali prírodné krásy a historické pamiatky, športové súťaže, ručné práce. Učili sa praktické veci ako táboriť v prírode, pripraviť si jedlo a pod. Každá družina si viedla vlastnú kroniku a fotografický album. Vodca družiny dostal poverenie viesť družinu od náčelníka organizácie.⁶² Znakom Slovenského zlatého orla bol zlatý orol s rozťahanými krídlami držiaci v pazúroch srdce. Zdôvodnenie tohto znaku obsahovalo zhrnutie celej myšlienky organizácie a podrobne sa vysvetľovalo na stránkach samizdatu *Táborák*: „*Orol je vták veľkej sily a húževnatosti, vernosti a odhodlanosti. Je mohutný a krásny. Žije ďaleko od ľudských obydlí a lieta v priehľadných modrých výškach. Preto je pre nás orol vzorom. My chceme byť orlami našej zeme, hrdými na svoju vlasť, vernými zásadám čestného človeka, statočnými v každej ťažkej dobe, odhodlanými rozbiť všetky prekážky v ži-*

Samizdatový časopis *Táborák* venoval veľkú pozornosť osobnosti a tvorbe jáchymovského väzňa Hieronyma Mokrohajského (Zdroj: A ÚPN)

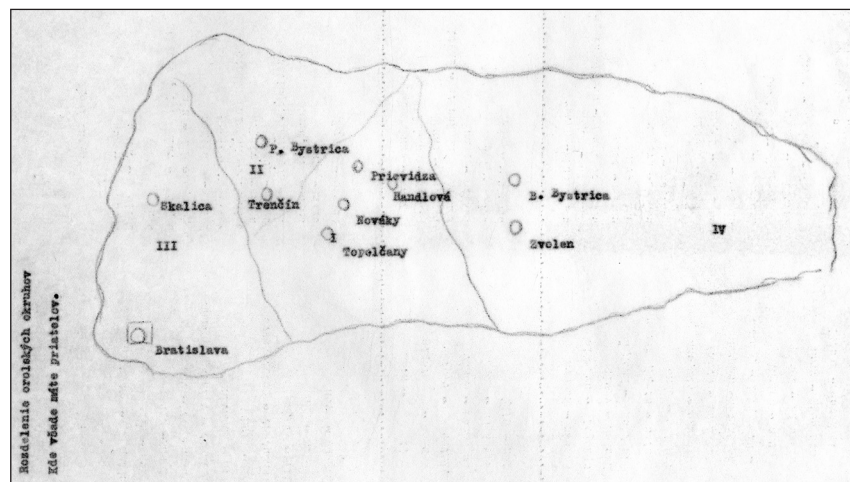
vote, mohutnými a krásnymi v našom súkromnom živote. Chceme byť silnými, aby sme mohli brániť slabších. Chceme byť orlami chrániacimi česť statočných proti všetkým nástrahám nestatočných [...] Modravý nebeský blankyt to je symbol toho, čo chceme vytvoriť v ľudských obydlíach. To je úsmev, šťastie i radost'

všetkých, ktorí sú zarmútení [...] Zlatost orla, jeho oslňujúce zbarvenie, to je náš štít, čistý a jagajúci, lesklý a obšťastňujúci. Chrániť tento štít pred poškrvnením je povinnosťou každého orla [...] Srdce je láska. My chceme, aby sa ľudia navzájom milovali, aby sa vlci v ľudských podobách zmenili na ľudí, aby zmizla

60 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453. Záznam z kroniky topolčianskej skupiny Slovenského zlatého orla z 12. 6. 1956.

61 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453. Protokol o výpovedi s obvineným K. Lennerom z 5. 12. 1956.

62 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453. M. Žila, obálka č. 1.

Mapa rozšírenia Slovenského zlatého orla z roku 1956 (Zdroj: A ÚPN)

nenávisť, podvod, špinavé nekalé úklady jedného proti druhému, my chceme, aby náš život, naše šťastie boli v najkrajšom pomere voči blíznym a to v láske [...] Prichádza so srdcom, ktoré drží v pazúroch, ako ťažko vybojovanú korisť. Prichádza do storočia nenávisť, aby ľuďom pripomenul, že život bude krásny, keď nenávisť vymenia láskou, láskou voči svojmu blížnemu, láskou voči všetkému, čo lásku potrebuje [...] V tomto symbole je nádej, že človek človeku už nestane sa ničiteľom jeho šťastia, že ľudia si uvedomia odkaz Krista: Miluj svojho blížneho, ako seba samého a len potom sa vo svete natrvalo usídli šťastie, pokiaľ a mier. Náš básnik napísal: Srdce, to je láska, srdce to je život a Zlatý orol je život v láske.⁶³

Za statočnú prácu a „obetavé orlie činy“ mohla náčelnícka rada udeliť členom Slovenského zlatého orla vyznamenania. Najvyšším vyznamenaním bola zlatá stuha orla veľikána (stuha orlej statočnosti a cti). Nižším stupňom vyznamenania bola strieborná stuha orlej statočnosti. Najnižším stupňom bola modrá stuha orlieh činov.⁶⁴ Ku každému orolskému vyznamenaniam bol priložený strojom písaný dekrét,

podpísaný náčelníkom Slovenského zlatého orla a datovaný. Popri vyznamenaniam sa v Slovenskom zlatom orle zaviedli aj orlie perá, ocenenia za zvládnutie praktických a teoretických skúšok. Orlie perá hodnotili nielen praktické a teoretické vedomosti, ale aj osobné vlastnosti jednotlivca. Zaviedli sa tri stupne orlieh pier: Sivé orlie pero I. stupňa, Sivé orlie pero II. stupňa a Zlaté orlie pero. Orlie pero bola nášivka v tvare kruhu s priemerom 3 cm. Do jej stredu bol vložený emblém orlieho pera. Nášivka sa umiestňovala na ľavý rukáv košele. Orlie perá sa dali získať skúškami a ich nositeľom museli iní členovia Slovenského zlatého orla vzdať úctu a poslúchnuť ich, ak ich o niečo požiadali.⁶⁵ Podmienky na získanie Sivého orlieho pera I. stupňa: vie sa samostatne zbaliť, vydrží pochod 10 km s batožinou, pozná morzeovku a vlajkovú signalizáciu, orolské značky, vie sa orientovať na mape, je pohotový, obetavý a disciplinovaný, vie poskytnúť prvú pomoc, pozná 10 liečivých rastlín, 10 stôp zvierat a 5 druhov jedlých húb, dokáže viesť celodenný družinový výlet a pripraviť naň program, vie po-

staviť potrebné stavby v tábore, dokáže uraziť 50 km na bicykli, vie plávať, pozná dejiny Slovenského zlatého orla a dejiny svojej vlasti, jeho zásady a symboliku, je dobrý kresťan a dbá o mravnú čistotu, preukazuje službu blíznym, je kamarátsky, prijíma kritiku a vie odstraňovať svoje chyby. Podmienky pre získanie Sivého orlieho pera II. stupňa: je výborným znalcom prírody a táborovej praxe, má za sebou najmenej trojročnú prácu v Slovenskom zlatom orlovi, je družinový vodca, dobrý vychovávateľ a psychológ, je obetavý v práci, viedol aspoň dva dlhodobé tábory, neustále sa vzdeláva. Podmienky pre získanie Zlatého orlieho pera: udeľovalo sa po súhrnných skúškach I. a II. stupňa vynikajúcim a obetavým pracovníkom. Po získaní Zlatého orlieho pera mohli jeho držiteľia vychovávať kádre orolských vodcov.⁶⁶

Náčelnícka rada Slovenského zlatého orla usporiadala v auguste 1955 vodcovské skúšky, tzv. skúšky orlieh pier v Dráhach pri Považskej Bystrici. Skladali sa z praktických vedomostí a táborenia, ale aj znalosti o cieľoch Slovenského zlatého orla, znalosti z histórie, literatúry a geografie. Predpokladom ich absolvovania bola schopnosť nájsť a pripraviť si potravu, vedieť si postaviť stan, orientovať sa v prírode, vedomosti o prvej pomoci a telesná zdatnosť. J. Manas oznámil prítomným, že Slovenský zlatý orol perspektívne očakáva vytvorenie samostatného slovenského štátu, ktorý bude súčasťou širšej stredoeurópskej federácie ako prejavu rovnoprávnosti národov, žijúcich v strednej Európe.⁶⁷ Ďalšie vodcovské skúšky sa konali na tom istom mieste v auguste 1956.

Manas sa intenzívne zamýšľal nad zmenami prebiehajúcimi v strednej Európe. Rakúsko získalo v októbri 1955 od veľmocí štatút neutrálneho štátu.

63 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453. Znak ZO. *Táborák*, roč. 8, 1955, č. 5, s. 32.

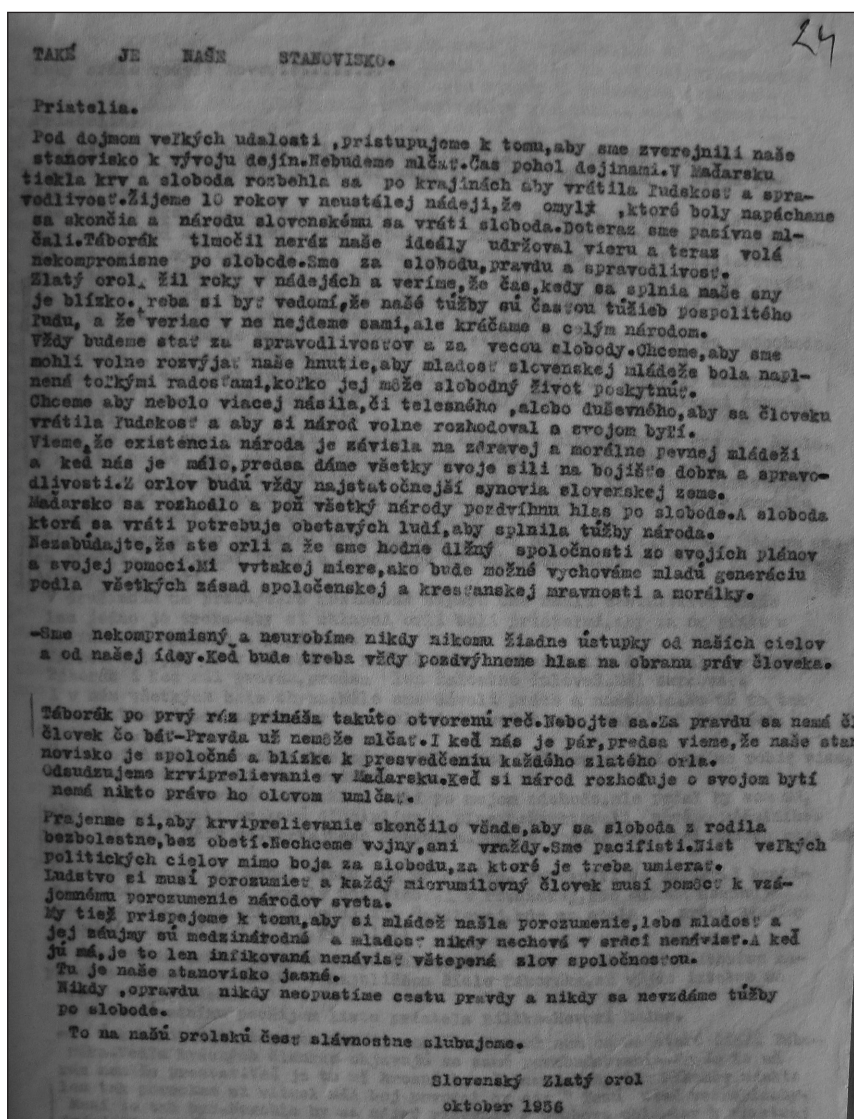
64 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453. Protokol o výpovedi obvineného J. Gregora zo 14. 12. 1956.

65 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453. Orlie perá. *Táborák*, roč. 9, 1956, č. 3, s. 29 – 30.

66 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453. Orlie perá. *Táborák*, roč. 9, 1956, č. 3, s. 27 – 28.

67 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453. Protokol o výpovedi obvineného M. Žilu zo 7. 12. 1956.

Na 20. zjazde Komunistickej strany Sovietskeho zväzu vo februári 1956 Nikita Sergejevič Chruščov odsúdil kult Stalinskej osobnosti. V Poľsku v júni 1956 vypukli nepokoje a aktuálne v Maďarsku v októbri 1956 získal moc reformný prúd komunistickej strany. V Československu sa v lete 1956 ukazovali náznaky liberalizácie pomerov. Manas sa nazdával, že tento trend povedie k rozsiahlym zmenám v strednej Európe. Dokonca predpokladal, že po uvoľnení pomerov nastane spor Maďarska a Československa o južné Slovensko a oživí sa myšlienka samostatného Slovenska.⁶⁸ V jeseni 1956 mal Slovenský zlatý orol 35 členov. Podľa výpočtov J. Manasa celkovo od založenia v roku 1947 do roku 1956 prešlo Zlatým orlom 720 členov.⁶⁹ Toto číslo sa nedá overiť a považujeme ho za trochu nadsadené. J. Manas v liste M. Žilovi z októbra 1956 dal pokyny pre ďalšiu prácu v Slovenskom zlatom orlovi: „O pohnutosti doby Ti nemusím vysvetľovať. Jedno je isté. Sloboda je na pochode [...] Sme pred chvíľami nášho slobodného rozletu. Všetko musí ustúpiť do pozadia, keď sa národu rodí sloboda. Prosím Ťa pochop a ver, že už nič nemôže s nami otriasť. Ide len o to, aby sme si teraz uvedomili veľkosť úlohy, ktorá nás čaká [...] preto uvažujte, hovorte o budúcných dňoch slobody, plánujte aby nám všetky povinnosti neostali naposledy. Nebuďte pesimisti a ani pesimizmu nepodliehajte. Nech je akokoľvek a nech je nás kolkokoľvek, budeme vždy stáť tam, kde je pravda a sloboda. Mírko, moje úpravy. Ruším listový styk, v ktorom by sa spomínal orol. O práci písať len v narážkach, napr. ako v Turiste v ČSM a pod. Všetky veci, hlásenia sa doručujú osobne [...] Chlapci moji, plakal by som, keby som mal slz nad utrpením v Maďarsku. Vážte si tento národ. Odčirňuje našu zbabelosť, ale prisahám i keď sme teraz zbabelí, vychováme si mládež slovenskú, ktorá v každej krivde rozhalí prsia hoto-

Zásadný článok Jána Manasa v samizdatovom časopise *Táborák* z októbra 1956 (Zdroj: SNA)

vé umrieť za šlachetné ideály ľudstva.⁷⁰ Manas v liste ešte prízvukoval, že každá družina by si mala „otukávať“ ďalších perspektívnych členov, aby Slovenský zlatý orol, ak vystúpi z ilegality, bol aj počtom dôstojnou organizáciou.

Maďarské udalosti silne ovplyvnili obsah samizdatu *Táborák*, ktorý vo svojom poslednom čísle z októbra 1956 odsúdil vojenský zásah Soviet-

skeho zväzu proti Maďarsku. Bolo to posledné číslo tohto samizdatového časopisu, ktoré sa podarilo vydať. J. Manas doň napísal kľúčový úvodný článok, ktorým zaujal stanovisko k pomerom. Jeho článok mal charakter manifestu celého orolského pohybu: „Nebudeme mlčať. Čas pohl dejinami. V Maďarsku tiekla krv a sloboda rozbehla sa po krajinách aby vrátila

68 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453. Protokol o výpovedi s obvineným K. Lennerom zo 6. 12. 1956.

69 Boli tu zarátaní aj členovia Moravského zlatého orla. A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453. Z kalendára. *Táborák*, roč. 9, 1956, č. 4, s. 4.

70 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453. Dokument B. List J. Manasa M. Žilovi z októbra 1956.

ľudskosť a spravodlivosť. Žijeme 10 rokov v neustálej nádeji, že omyly, ktoré boli napáchané sa skončia a národu slovenskému sa vráti sloboda. Doteraz sme pasívne mlčali. Táborák tlmočil neraz naše ideály, udržoval vieru a teraz volá nekompromisne po slobode. Sme za slobodu, pravdu a spravodlivosť. Zlatý orol žil roky v nádejách a veríme, že čas, kedy sa splnia naše sny, je blízko. Treba si byť vedomí, že naše túžby sú súčasťou túžieb pospolitého ľudu, a že veriac v ne nejdem sami, ale kráčame s celým národom. Vždy budeme stáť za spravodlivosťou a vecou slobody. Chceme, aby sme mohli voľne rozvíjať naše hnutie, aby mladosť slovenskej mládeže bola naplnená toľkými radostami, koľko jej môže slobodný život poskytnúť. Chceme, aby nebolo viacej násilia, či telesného, alebo duševného, aby sa človeku vrátila ľudskosť a aby si národ voľne rozhodoval o svojom bytí. Vieme, že existencia národa je závislá na zdravej a morálne pevnej mládeži a keď nás je málo, predsa dáme všetky svoje sily na bojište dobra a spravodlivosti. Z orlov budú vždy najstatočnejší synovia slovenskej zeme. Maďarsko sa rozhodlo a po ňom všetky národy pozdvihnú hlas po slobode. A sloboda, ktorá sa vráti potrebuje obetavých ľudí, aby splnila túžby národa. Nezabúdajte, že ste orli a že sme hodne dlžní spoločnosti zo svojich plánov a svojej pomoci. My v takej miere, ako bude možné vychováme mladú generáciu podľa všetkých zásad spoločenskej a kresťanskej mravnosti a morálky.⁷¹ V tom istom čísle Táborák umiestnil výzvu pisanú veľkými písmenami: „– VYDRŽAŤ – SLOBOD-

DA JE BLÍZKO !!!⁷² a okrem nej báseň J. Manasa *Keď tečie krv...*, ktorá sa začína slohou:

*Keď tečie krv, padajú výstrely,
sloboda z obetí sa rodí,
ľžu oči nám zastrelí,
no národ zo lží sa vyslobodí.⁷³*

Na poslednej strane tohto čísla Táboráka bola umiestnená výzva: „Priatelia, prosíme vás o modlitby za padlé obeť maďarského povstania.“⁷⁴

Búrliivé udalosti v Maďarsku ako susednom štáte vnímalo vedenie KSČ ako ohrozenie vlastných mocenských pozícií. Označilo ich za kontrarevolúciu, súhlasilo so zásahom sovietskych vojsk, ba ponúklo vojenskú spoluprácu. V Československu boli prijaté rozsiahle bezpečnostné opatrenia. Vytvorila sa atmosféra hľadania nepriateľa, pričom sa veľmi citlivo reagovalo na súhlasné prejavy s maďarským povstaním. Tým sa obnovila tvrdá línia, ktorá sa prejavila rozsiahlymi zatýkacími a politickými procesmi.⁷⁵ Práve do tejto atmosféry zapadol prípad odhalenia Slovenského zlatého orla. Pritom práve októbrové číslo Táboráka z roku 1956 spustilo vlnu zatýkania. Hoci nie je k dispozícii dostatočné množstvo primárnych prameňov, ktoré by pomohli jednoznačne rekonštruovať prezradenie činnosti Slovenského zlatého orla, pokúsime sa o interpretáciu na základe dvoch prameňov, ktoré sú k dispozícii. Ide o výsluchové protokoly Jána Manasa a Jána Koričanského. J. Manas vypovedal, že 17. novembra 1956 navštívili K. Lennera v Handlovej. Podľa Manasa „Lenner bol v takom smutnom stave a následkom toho, že si ho dal zavolať

otec Jána Koričanského skrz jeho syna a posledného čísla Táboráka. Povzbudzoval som Lennera a hovoril mu, že máme ešte vždy nádej dočkať sa legality a povedal som mu, že by som najradšej odišiel do hôr aby som tam pripravoval podrobné stanovy a poriadok Orla pre legalitu. Tiež som mu povedal, že keby k nejakým udalostiam v ČSR prišlo, že by sme odišli do hôr, kde by sme tieto prečkali.“⁷⁶ J. Koričanský bol kamarát K. Lennera a členom Slovenského zlatého orla sa stal v januári 1956. Októbrové číslo Táboráka z roku 1956 sa zrejme dostalo do rúk otcovi J. Koričanského, ktorý ho považoval za mimoriadne nebezpečné. Preto vyhrešil svojho syna, ale aj K. Lennera. Neostalo však iba pri vyhrešení. Prípad bol nahlásený bezpečnosti. Podľa výpovede J. Koričanského: „Je pravdou, že členom organizácie Slovenský zlatý orol som bol a to od polovice januára 1956 až do novembra 1956, kedy som prípad sám hlásil.“⁷⁷ Dôvodom obáv otca J. Koričanského z časopisu Táborák bola pravdepodobne skutočnosť, že jeho brat František Koričanský žil aj s manželkou od roku 1945 v exile v Spolkovej republike Nemecko.⁷⁸ Pre rodinu Koričanských v Handlovej to predstavovalo stálu neistotu a hrozbu postihu zo strany komunistického režimu. Pravdepodobne preto vtedy 16-ročný J. Koričanský išiel pod tlakom svojho otca ohlásiť prípad bezpečnosti.

Členov Slovenského zlatého orla začala ŠtB zatýkať od 21. novembra 1956.⁷⁹ Krajský prokurátor v Nitre zahájil vyšetrovanie prípadu 23. novembra 1956.

71 SNA Bratislava, f. ÚV KSS – tajomník P. David, šk. č. 2 249. Také je naše stanovisko. *Táborák*, roč. 9, 1956, č. 10, s. 1.

72 SNA Bratislava, f. ÚV KSS – tajomník P. David, šk. č. 2 249. Také je naše stanovisko. *Táborák*, roč. 9, 1956, č. 10, s. 15.

73 SNA Bratislava, f. ÚV KSS – tajomník P. David, šk. č. 2 249. Také je naše stanovisko. *Táborák*, roč. 9, 1956, č. 10, s. 30.

74 SNA Bratislava, f. ÚV KSS – tajomník P. David, šk. č. 2 249. Také je naše stanovisko. *Táborák*, roč. 9, 1956, č. 10, s. 32.

75 KAPLAN, Karel. *Československo v letech 1953–1966*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992, s. 56–57.

76 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453. Protokol o výsluchu obvineného J. Manasa z 15. 1. 1957.

77 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453. Protokol o výsluchu obvineného J. Koričanského z 28. 12. 1956.

78 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453. Protokol o výsluchu obvineného J. Koričanského z 28. 12. 1956.

79 Do 6. 12. 1956 zaistila ŠtB 9 osôb: Jána Gregora, Miroslava Žilu, Karola Lennera, Tibora Lennera, Michala Čongrádyho, Jozefa Dorošenyiho, Michala Straku, Jána Raaba a Viliama Bažalíka. Predpokladalo sa ešte zaistenie Zdeny Mahdíkovéj a Tibora Magdina, čo sa aj realizovalo. SNA Bratislava, f. ÚV KSS – tajomník P. David, šk. č. 2 249, dok. č. A/3-01596/341-56. Správa KS MV Nitra tajomníkovi KSS P. Davidovi zo 6. 12. 1956.

Fotografie z kroniky bratislavskej družiny SZO (Zdroj: A ÚPN)

O priebehu vyšetrovania bol informovaný tajomník KSS pre bezpečnosť, armádu a justíciu Pavol David a cez neho

Byro ÚV KSS. V informácii o prípade, ktorú mu zaslala Krajská správa Ministerstva vnútra v Nitre sa o cieľoch

Slovenského zlatého orla píše: „Cieľom organizácie bolo rozbiť jednotu ČSM, získavať mládež do tejto organizácie a v príhodnej chvíli postaviť sa proti ľudovodemokratickému štátnemu zriadeniu. Za tým cieľom vydával vodca tejto organizácie Manas ilegálne časopis *Táborák a Bystrina*, do ktorých mimo iného písal Manas články zamerané proti nášmu štátnemu zriadeniu a osobitným poslom ho rozposielal jednotlivým členom skupiny. V poslednom čísle *Táboráka* bol Manasom uverejnený článok, v ktorom vyzýva svojich členov k oslobodeniu po vzoru maďarskej mládeže.“⁸⁰ V informáciách pre P. Davida sa nespomínalo ozbrojovanie členov skupiny, no informácia podaná ministerstvom vnútra členom Politického byra ÚV KSČ tvrdila, že členovia Slovenského zlatého orla sa nedovoleným spôsobom ozbrojovali a údajne pripravovali zvrhnutie ľudovodemokratického zriadenia a obnovu slovenského štátu.⁸¹ Slovenský zlatý orol v skutočnosti neschvaľoval ozbrojovanie, ani nemal v pláne ozbrojený prevrat. ŠtB počas vyšetrovania však túto konštrukciu sledovala, najmä keď vkladala do výpovede K. Lennera vyjadrenia o tom, že s J. Manasom sa zhovárali o ozbrojovaní členov Slovenského zlatého orla a prepadávaní príslušníkov bezpečnosti.⁸² Pri domových prehliadkach u členov Slovenského zlatého orla našla ŠtB tri pištole. Jednu ráže 7,65 mm u Jána Gregora⁸³ a dve u Jozefa Dorošenyiho (jedna ráže 6,35 mm a druhá poplašná).⁸⁴ J. Gregor a J. Dorošenyi o pištoľoch nikomu zo Zlatého slovenského orla nič nepovedali a neplánovali žiadne ozbrojené akcie.

Vlna zatýkania sa J. Manasovi akoby zázrakom vyhla. Dňa 21. novembra 1956 popoludní prišiel za

80 SNA Bratislava, f. ÚV KSS – tajomník P. David, šk. č. 2 249, dok. č. A/3-01596/341-56. Správa KS MV Nitra tajomníkovi KSS P. Davidovi zo 6. 12. 1956.

81 MARUŠIAK, J. Maďarská revolúcia 1956 a Slovensko, s. 211.

82 J. Manas v konfrontácii s K. Lennerom ozbrojovanie Slovenského zlatého orla kategoricky poprel. A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453. Protokol o výsluchu obvineného J. Manasa z 18. 1. 1957.

83 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453. Fotografia pištole s priznaním J. Gregora.

84 J. Dorošenyi bol strojný zámočník. Prvú pištoľ dostal od kamaráta s tým, že je nefunkčná a opraví mu ju. Pokúšal sa o to, ale neopravil ju. Ďalšiu menšiu bubienkovú pištoľ kúpil od známeho zámočníka a prerobil na poplašnú pištoľ. A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453. Protokol o výpovedi s J. Dorošenyim z 28. 11. 1956.

ním na pracovisko do Okresného stavebného podniku v Novákoch zamestnanec národného výboru v Novákoch a odkázal mu, že ho na ceste čakajú dvaja súdruhovia z kraja, s ktorými má ísť do Handlovej podať nejaké vysvetlenie. Manasovi sa to hneď zdalo podozrivé a napadlo ho, že ide o jeho zaistenie. Preto nebadane zadným vchodom opustil budovu. Záhradou pokračoval smerom ku stanici a odtiaľ cez kolóniu domov k malému lesíku za Novákmi smerom k Lehote.⁸⁵ Bol na úteku. Ako výborný znalec terénu a nenáročný človek, zvyknutý žiť v prírode, úspešne unikol. Ľudí, ktorí mu poskytli nocľah, už predtým poznal a nezdôveril sa im, že mu hrozí zaistenie. Jeho situáciu sťažilo vyhlásenie celoštátneho pátrania 26. novembra 1956. Najprv sa zdržiaval v Podhradí pri Novákoch, okres Prievidza u svojho známeho Štefana Michaloviča, potom prešiel cez hory do Handlovej k svojej sesternici Volandovej. Odtiaľ pokračoval na lazy v Rástočne pri Prievidzi. Potom prešiel peši do Turčianskych Teplíc a osobným vlakom sa zaviezol do Vrútok, kde prenocoval na stanici a odtiaľ odišiel ďalším vlakom cez Žilinu na Kysuce do Turzovky. Tam ho prichýlili manželia Šamajovci, rodičia jeho bývalého kolegu Františka Šamaja. Z Turzovky odišiel do Ostravy, kde ho prichýlil F. Šamaj, ktorý tam pracoval. Z Ostravy sa Manas pohol do Vítkovic, kde sa zdržiaval dva dni a odtiaľ prešiel do Třinca. Po vnútornom boji sa napriek vyčerpaniu rozhodol ilegálne prekročiť štátnu hranicu do Poľska.

Dôvodom, prečo zamieril práve do Poľska bola zrejme skutočnosť, že v októbri 1956 sa na čelo poľských komunistov postavil opäť populárny Władysław Gomułka, ktorý bol po roku 1948 vylúčený zo strany a väznený. Jeho návrat bol príslubom liberalizácie pomerov. Manas pravdepodobne veril,

že práve v Poľsku počká na spád udalostí, ktoré očakával v Československu. Štátne hranice s Poľskom prekročil v noci zo 6. na 7. decembra 1956. Bol úplne vyčerpaný a bez prostriedkov. Peniaze na stravu a ďalšiu cestu mu darovali ľudia, ktorých náhodne oslovil. Vlakmi pricestoval do mesta Poznaň, kde sa najprv dva dni túlal po meste a prespával na stanici. Potom po návšteve bohoslužieb v katolíckom kostole pristavil kňaza, vysvetlil mu svoj prípad a požiadal ho o pomoc. Kňaz zatelefonoval na poznaňské vojvodstvo a informoval o Manasovej situácii. Manas potom v sprievode organistu odišiel do sídla vojvodstva, kde s ním spisali stručný protokol a oznámili, aby požiadal o politický azyl, čo Manas urobil. Sprostredkovali mu zamestnanie v stavebnom podniku a ubytovanie.⁸⁶ J. Manas chcel vedieť, čo sa stalo so Slovenským zlatým orlom. Preto telefonoval 4. januára 1957 z poznaňskej pošty svojmu priateľovi zo Slovenského zlatého orla M. Žilovi. Hovoril však iba

s jeho matkou. Preto o dva dni neskôr 6. januára 1957 telefonoval Zdenke Mahdíkovej. Podarilo sa mu hovoriť iba s jej sestrou. Po skončení tohto telefonátu, keď vychádzal z budovy pošty, ho zaistili orgány poľskej bezpečnosti. Už na druhý deň zariadili jeho eskortu do Československa. Oddelenie vyšetrovania Krajskej správy ministerstva vnútra v Nitre prijalo 10. januára 1957 uznesenie o zahájení vyšetrovania J. Manasa ako obvineného z trestného činu podvracania republiky podľa § 79a, odsek 1 a 3 trestného zákona a z trestného činu opustenia republiky podľa § 95 trestného zákona. V odôvodnení sa konštatovalo, že J. Manas založil a viedol protištátnu organizáciu Slovenský zlatý orol a pre jej členov vydával ilegálny časopis *Táborák*, kde písal protištátne články. „Cieľom tejto organizácie bolo rozbiť jednotu masovej organizácie ČSM, vychovávať členov ľudácko-fašistickému zmýšľaniu a ,vo vhodnej chvíli postaviť sa za utvorenie tzv. slovenského štátu.“⁸⁷ Krajský prokurátor v Nitre

Ručne maľovaná pohľadnica, ktorú Hieronym Mokrohajský vytvoril pre Slovenský zlatý orol, znázorňuje úsvit slovenskej slobody po páde komunistického režimu (Zdroj: A ÚPN)

85 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453. Protokol o vylúčení obvineného J. Manasa z 18. 1. 1957.

86 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453. Protokol o vylúčení obvineného J. Manasa z 18. 1. 1957.

87 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, BB-V, a. č. 707, Podzväzok J. Manas. Uznesenie o zahájení vyšetrovania z 10. 1. 1957.

Kresba Hieronyma Mokrohajského znázorňuje člena Slovenského zlatého orla so slovenskou zástavou (Zdroj: A ÚPN)

schválil začatie vyšetrovania a vzatie do väzby na druhý deň. Nastalo obdobie tvrdého vyšetrovania v Nitre, ktoré viedol poručík Černák.

Po jeho skončení krajský prokurátor v Nitre Miroslav Šubert podal obžalobu Krajskému súdu v Nitre na 10 osôb: Jána Manasa, Jána Gregora, Miroslava Žilu, Karola Lennera, Zdenku Mahdíkovú, Jána Raába, Viliama

Bažalíka Tibora Lennera, Michala Čongrádyho a Jozefa Dorošenyiho. Prokurátor ich v obžalobe obvinil, že si nevážia starostlivosť, ktorú komunistická vláda venuje mládeži a vôbec vymoženosti ľudovodemokratického zriadenia. Označil ich za obeť „štvavej nepriateľskej propagandy“. Podľa obžaloby bolo cieľom skupiny Slovenský zlatý orol „oživovať v ilegálne

činnosť býv. skautingu zameranú na výchovu mládeže v duchu ľudácko-fašistickom, separatistickom s konečným cieľom odvádzať slovenskú mládež od jestvujúcich mládežníckych organizácií, od budovania výstavby socializmu v našej krajine a žiť v nej ideológiu tzv. slovenského štátu. Tieto ciele organizácia Slovenský zlatý orol uskutočňovala pod rúskom pestovania priateľských stykov, výletov, trampingu a iných športových podujatí. Pod týmto rúskom podarilo sa obvineným, ako vedúcim funkcionárom tejto organizácie získať do svojich radov pomerne veľký počet po väčšine nezletilých, nevedomelých mladých ľudí. Za účelom rozširovania týchto nášmu štátnemu zriadeniu nebezpečných a škodlivých cieľov vedenie organizácie Slovenský zlatý orol vydávalo viac ilegálnych časopisov [...] V týchto ilegálnych časopisoch, ktoré vedúci členovia organizácie rozširovali medzi našou mládežou uverejňovali sa články, ktoré mali žiť v našej mládeži slovenský nacionalizmus, separatizmus, odvádzať našu mládež od budovateľského úsilia a žiť v nej ľudácko-nacionalistické ideológie“.⁸⁸ Slovenský zlatý orol teda obžaloba kvalifikovala ako nebezpečnú organizáciu a pozerala sa na ňu účelovo v duchu vtedajšej politickej línie boja proti zvyškom ľudáctva a slovenskému nacionalizmu a separatizmu. Samozrejme, tento účelový pohľad bol vzdialený realite. Všetci obvinení mali spáchať trestný čin podvracania republiky podľa § 79 trestného zákona a J. Manas navyše aj trestný čin opustenia republiky podľa § 95 trestného zákona.

Krajský súd v Nitre 30. januára 1957 prerokoval a prijal obžalobu.⁸⁹ Nasledoval súdny proces, ktorý sa konal v dňoch 26. až 28. februára 1957 pred senátom Krajského súdu v Nitre, ktorému predsedal Vladislav Burda. Členmi senátu boli aj dvaja sudcovia z ľudu Mária Čipková (domáca) a Štefan

88 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453, dok. č. 1 Kv 34/56. Obžaloba na skupinu J. Manas a spol. z 22. 1. 1957.

89 SNA Bratislava, f. ÚV KSS – tajomník P. David, šk. č. 2 249, dok. č. 0431/56. Správa námestníka generálneho prokurátora pre Slovensko tajomníkovi KSS P. Davidovi. Bratislava z 8. 2. 1957.

J. Manas (v okuliaroch) s priateľmi zo Slovenského zlatého orla (Zdroj: A ÚPN)

Vavro (robotník). Prokuratúru na procese zastupoval Rudolf Mozoláni. Dňa 28. februára 1957 vyniesol súd rozsudok, podľa ktorého uznal všetkých obžalovaných vinnými podľa obžaloby. Najvyšší trest 7 rokov dostal J. Manas. Ostatní spoluobžalovaní boli odsúdení na tresty od 4 mesiacov do 1 roka odňatia slobody.⁹⁰ Dôvodom pomerne nízkych trestných sadziieb bola skutočnosť, že súd zobral do úvahy nižší vek obžalovaných a s výnimkou J. Manasa ich beztrestnosť a považoval ich za obeť Manasovho zavádzania a manipulácie. Ďalším dôvodom relatívne nízkych trestov mohla byť skutočnosť, že justícia po krátkom uvoľnení v roku 1956 ešte nezareagovala na sprísnenú politickú líniu. Proces prebiehal verejne.

Zúčastnil sa ho veľký počet študentov, čím organizátori sledovali jeho „výchovný účinok“ na mládež. Na záver pojednávania prokurátor uskutočnil prokurátorský pohovor so 16 osobami, ktoré sice boli zapojené do organizácie Slovenský zlatý orol, ale ich činnosť nebola uznaná za trestnú. Tento pohovor mal mať výchovný účinok.⁹¹ J. Manas sa proti rozsudku odvolal ešte v deň jeho vynesenia. Senát Najvyššieho súdu v Prahe pod vedením Jána Hlavičku však 11. júna 1957 potvrdil prvostupňový rozsudok.⁹² Proces s J. Manasom a spol. bol súčasťou rozbiehajúcej sa vlny politických procesov, ktorá vrcholila v roku 1958. Ich spoločným menovateľom bol údajný slovenský nacionalizmus a často aj oživované

ľudáctvo. V skutočnosti išlo o účelové konštrukcie, ktoré mali za cieľ prekaziť akékoľvek ambície po rovnoprávnom postavení Slovenska v Československu.⁹³

Po skončení procesu sa J. Manas opäť dostal do Jáchymova. Prepustili ho 10. januára 1962 s podlomeným zdravím. Ako si spomína jeden z jeho priateľov M. Hagara: „Jeho duch, presvedčenie a odhodlanie bolo veľké, telo však nevládalo. Ťažké podmienky vo väzení a ožiarenie z uránových baní sa podpísali na jeho zdraví.“⁹⁴ Zomrel v roku 1969 ako 38-ročný. Pamiatku zakladateľa Slovenského zlatého orla dnes pripomína pamätná tabuľa na jeho rodnom dome v Prievidzi, odhalená 31. júla 2011.

Organizácia Slovenský zlatý orol, vedená Jánom Manasom, vydávala v rokoch 1948 – 1956 štyri periodické samizdaty *Táborák*, *Perute Bratislavy*, *Bystrina* a *Orolský smerník*. Ťažiskovým bol časopis *Táborák*, ktorý bol ústredným časopisom Slovenského zlatého orla, ostatné časopisy si vydávali družiny. S krátkymi alebo dlhšími prestávkami vychádzal v rokoch 1948 – 1956, teda celých osem rokov. Počtom vydaných periodických samizdatov sa Slovenský zlatý orol v danej dobe zaradil na prvé miesto na Slovensku. Doterajší výskum zatiaľ neukázal inú skupinu alebo jednotlivca, ktorí by vydávali periodické samizdaty v takom počte a taký dlhý čas. Periodické samizdaty vydávané Slovenským zlatým orlom dokumentujú túžbu mladej generácie žiť zmysluplne podľa vlastných ideálov a vytvoriť tak alternatívu voči oficiálnemu Československému zväzu mládeže, ktorého formalizmus a ideológiu odmietali. Slovenský zlatý orol

90 J. Manas bol odsúdený na 7 rokov väzenia, J. Gregor na 1 rok, M. Žila na 8 mesiacov, K. Lenner na 8 mesiacov, Z. Mahdíková na 6 mesiacov, J. Raáb na 6 mesiacov, V. Bažalík na 10 mesiacov, T. Lenner na 4 mesiace, M. Čongrády na 4 mesiace a J. Dorošený na 14 dní. A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, BB-V, a. č. 707, Podzväzok J. Manas. Záznam z 5. 3. 1957.

91 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453, dok. č. 1 T 2/57. Rozsudok nad J. Manasom a spol. 28. 2. 1957.

92 A ÚPN Bratislava, f. KS ZNB S ŠtB Bratislava, BA-V, a. č. 1 453, dok. č. 2 To 12/57. Uznesenie Najvyššieho súdu z 11. 6. 1957.

93 PEŠEK, Jan. *Slovensko na prelome 50. a 60. rokov. Politicko-mocenské aspekty vývoja*. Brno: Prius, 2005, s. 30.

94 CHOVANEC, J., CIROK, T. Ján Manas, s. 299 – 300.

Pamätná tabuľa J. Manasovi odhalená na jeho rodnom dome v Prievidzi z iniciatívy Martina Hagaru dňa 31. júla 2011
(Zdroj: Archív M. Hagaru)

bol organizáciou svojho druhu, postavenou na ideáloch priateľstva, dôvery, humanizmu, slovenského patriotizmu

a lásky k prírode. Tento idealizmus vyžaroval aj z ním vydávaných samizdatov. Z hľadiska obsahového zamerania samizdatov Slovenského zlatého orla by sme ho mohli typologicky zaradiť medzi skautské a trampske samizdaty. Je pozoruhodné, že Slovenský zlatý orol dokázal do samizdatovej tvorby zapojiť aj mladých ľudí – politických väzňov v jáchymovskom tábore Rovnosť. Primárnym cieľom Slovenského zlatého orla neboli politické aktivity, ani násilné formy odporu, ale život v nádeji na pozitívnu zmenu, ktorú spájali s pádom komunistického režimu. Po nej predpokladali vytvorenie samostatného Slovenska v rámci širšej stredoeurópskej federácie. Slovenský zlatý orol mal vyjsť z ilegality a stať sa oficiálnou organizáciou, ktorá by po-

tom prispela k mravnej obrode mládeže. Pri hodnotení činnosti Slovenského zlatého orla a jeho samizdatov je potrebné uvedomiť si, že tieto samizdaty vychádzali v najťažších rokoch perzekúcie. Idealizmus Slovenského zlatého orla a vydávanie samizdatov by bolo nemysliteľné bez osobnosti Jána Manasa, ktorý pre ideály Slovenského zlatého orla obetoval zdravie a v konečnom dôsledku aj život. Aj keď sa ŠtB podarilo zlikvidovať činnosť Slovenského zlatého orla, desaťročná existencia tejto tajnej organizácie ostane historickým svedectvom, že desiatky mladých ľudí vyjadrilo ochotu nasledovať orolské ideály. Samizdaty vydávané Slovenským zlatým orlom sú významným vkladom do dejín slovenského periodického samizdatu.

Róbert Letz • Slovak Golden Eagle and its Samizdat Publications

Slovenský zlatý orol (in English: Slovak Golden Eagle) represents a unique attempt to establish an independent youth organisation based on friendship, love for nature, humanism, and Slovak patriotism. Originally it was established by Ján Manas, a scout, in the city of Prievidza in 1947 and called Zlatý orol (Golden Eagle). After scouting movement was prohibited and liquidated in 1949 and a single organisation Czechoslovak Youth Association was established, major part of young people did not cope with that situation. Meanwhile the Golden Eagle existed for two years and its activities were successful. The organisation gathered young people also in Moravia region. Therefore, the name was changed in 1950 to Slovak Golden Eagle and Moravian Golden Eagle, whilst the central name Golden Eagle was preserved. In 1951, the Moravian Golden Eagle stopped its activities and so only the Slovak Golden Eagle remained in existence. Slovak Golden Eagle, led by Ján Manas, published four periodical samizdat publications: *Táborák (Campfire)*, *Perute Bratislavy (Wings from Bratislava)*, *Bystrina (Mountain Stream)* and *Oroľský smerník (Eagle's Pointer)*. *Táborák (Campfire)* played a central role as it was the main journal of Slovak Golden Eagle, other journals were published by local groups. In the given time, Slovak Golden Eagle was the biggest publisher as for number of periodical samizdat publications. From the point of view of the content of samizdats and the typological classification, these were scouting and tramping samizdats. It is remarkable that Slovak Golden Eagle was able to involve young people who were political prisoners in Jáchymov camp Rovnosť in the samizdat activities. Political activities or non-violent resistance forms were not the primary goals of Slovak Golden Eagle, it was the wish to live a life with hopes for positive changes, which were related to the fall of the communist regime.

Prof. PhDr. Róbert Letz, PhD. (1967)

Historik, zameraný na cirkevné, politické a kultúrne dejiny Slovenska v 20. storočí. V roku 1991 absolvoval študijný odbor história – filozofia na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. V rokoch 1991 – 1992 pracoval v Historickom ústave SAV v Bratislave. Od roku 1993 dodnes pôsobí na Katedre histórie Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, od roku 2004 vo funkcii vedúceho katedry. Inauguroval sa na Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity v Trnave v roku 2004. Napísal viacero monografických prác, vedeckých štúdií a učebníc, napríklad: *Slovensko v rokoch 1945 – 1948*. (Bratislava, 1994), *Prenasledovanie kresťanov na Slovensku v rokoch 1948 – 1989* (In: Zločiny komunizmu na Slovensku. Prešov, 2001), *Justícia – slúžka moci* (In: Štruktúry moci. Prešov, 2004), *V hodine veľkej skúšky. Listy biskupa Michala Buzalku, spoločné prejavy slovenských katolíckych biskupov* (Trnava, 2007), *Odkaz živým. Prípady Albert Púčik a spol.* (Bratislava, 2008), *Dokumenty k procesu s Viliamom Žingorom a spol.* (Bratislava, 2009), *Slovenské dejiny IV. 1914 – 1938* (Bratislava, 2010), *Slovenské dejiny V. 1938 – 1945* (Bratislava, 2012). Predseda redakčným radám časopisov *Pamäť národa* a *Verbum historiae*. Je členom viacerých vedeckých rád a grémií doma i za hranicami. Za svoju doterajšiu prácu získal niekoľko ocenení.

Kontakt: letz@fedu.uniba.sk

POSTAVA SLOVENSKEHO MARXISTICKÉHO HISTORIKA ĽUDOVÍTA HOLOTÍKA A JEHO „KAUZY“ V SLOVENSKEJ HISTORIOGRAFII

MÁRIA RÍMEŠOVÁ

Na meno slovenského historika Ľudovíta Holotíka si dnes spomenie už len málokto. Jeden zo zakladateľov marxistickej historiografie na Slovensku a dlhoročný riaditeľ Historického ústavu Slovenskej akadémie vied sa po páde komunistického režimu akoby vytratil z našich dejín. Ako marxistický historik nie je v súčasnej dobe vnímaný ako pozitívna postava slovenskej historiografie, ktorú je potrebné si pripomínať. Svojím pôsobením však výrazne ovplyvnil aj dnešnú podobu historiografie. O tom, že sa jeho osobnosť vytráca z povedomia súčasných slovenských historikov svedčí fakt, že postave Ľudovíta Holotíka nebola venovaná pozornosť už niekoľko rokov. Holotíkovu osobnosť čiastočne po dlhých rokoch pripomenul Adam Hudek vo svojej práci *Najpolitickjšia veda. Slovenská historiografia v rokoch 1948 – 1968*, v ktorej priblížil aj ďalšie zabudnuté postavy slovenskej historiografie.¹ Cieľom tejto štúdie je preto pripomenúť a priblížiť osobný, a hlavne profesionálny život tohto slovenského historika. Venovali sme tiež pozornosť manželke Ľudovíta Holotíka, historičke Zdenke Holotíkovej.

Ľudovít Holotík je dodnes považovaný za popredného slovenského marxistického historika a jedného zo zakladateľov slovenskej marxistickej historiografie. Narodil sa 5. júna 1923 v Seredi, teda v meste, kde sa o jedenásť rokov neskôr narodil aj ďalší slovenský historik, Viliam Plevza. Pôvodne začal študovať na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave odbor história-angličtina.² Na budúcu kariéru pripravilo Holotíka veľmi dobre jeho ďalšie štúdium na Vysokej škole politickej a sociálnej v Prahe, kde sa zamerával na novinársky smer. Od októbra 1948 bol asistentom na Katedre histórie Vysokej školy politickej a sociálnej v Prahe. V hlav-

nom meste Československej republiky (ČSR) pôsobil v rokoch 1948 – 1949 aj ako lektor marxizmu-leninizmu na Lekárskej fakulte Karlovej univerzity. Od roku 1951 pôsobil ako pracovník a neskôr aj ako riaditeľ Historického ústavu (HÚ) Slovenskej akadémie vied (SAV).³ Na tomto poste zotrval až do roku 1968. V rokoch 1966 – 1968 bol aj kandidátom Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska (ÚV KSS).

Vo svojom vedeckom výskume sa venoval dejinám robotníckeho a komunistického hnutia, problematike vzniku ČSR a bol iniciátorom a realizátorom viacerých vedeckých podujatí, ktoré cielavedome viedli k vy-

tvoreniu marxistickej koncepcie našich dejín. V tomto smere je potrebné spomenúť *Tézy dejín Slovenska*. Jeho zásluhou sa uskutočnili viaceré vedecké konferencie, na ktorých sa riešili kľúčové otázky slovenských dejín: život a dielo Ľudovíta Štúra (1955), o vzájomných vzťahoch Čechov a Slovákov (1956), počiatky slovenského národného obrozenia (1962), humanizmus a renesancia (1965), Ľudovít Štúr a Slovanstvo (1966), rakúsko-maďarské vyrovnanie z roku 1867 (1967) a iné.⁴

Ako veľmi nadaný a komunistickou stranou preferovaný historik sa zúčastňoval svetových kongresov, ktoré sa konali napríklad v Ríme (1955),

1 HUDEK, Adam. *Najpolitickjšia veda: slovenská historiografia v rokoch 1948 – 1968*. Bratislava: Typoset Print, 2010.

2 Archív Slovenskej akadémie vied (ďalej A SAV) Bratislava, fond (f.) Holotík, Ľudovít – osobný fond (nespracovaný), škatuľa číslo (ďalej šk. č.) 2. Heslo do Slavistického slovníka, s. 1.

3 Historický ústav vznikol v roku 1943 ako jeden z ústavov Slovenskej akadémie vied a umení. Do novovytvorenej Slovenskej akadémie vied sa včlenil 18. 6. 1953.

4 CAMBEL, Samuel. Ľudovít Holotík has died. *Studia historica Slovaca*, roč. 16, 1988, s. 268.

Ľ. Holotík (vľavo) preberá ocenenie, ktoré získal kolektív autorov z HÚ SAV za dielo *Tézy dejín Slovenska*, VI. valné zhromaždenie SAV, 21. december 1955 (Zdroj: TASR)

Štokholme (1960), vo Viedni (1965) či Moskve (1970).⁵ Bol členom Medzinárodného komitétu slavistov a The American Association for the Advancement of Slavic Studies. Podnikal veľmi veľa ciest do zahraničia.⁶ Podľa archívneho materiálu máme doložené služobné cesty napríklad do Francúzska a Švajčiarska 2. – 26. apríla 1968⁷ či do Veľkej Británie 12. augusta – 3. septembra 1968.⁸ Po vzniku *Historického časopisu* v roku 1953 bol

s menšími prerušeniami jeho hlavným redaktorom až do roku 1981. Z hľadiska reprezentácie slovenskej marxistickej historiografie v zahraničí malo veľký význam založenie periodického zborníka *Studia historica slovacae*, ktorý Holotík redigoval a v ktorom sa zverejňovali najvýznamnejšie štúdie slovenských historikov preložené v cudzích jazykoch. Bol členom komunistickej strany, s čím súviseli aj viaceré jeho stranické funkcie. Stal sa členom

Ideologickej komisie ÚV KSS, ako aj kandidátom ÚV KSS.

V 60. rokoch sa mu zhoršil zdravotný stav. Celkovo to však nebolo ľahké obdobie ani v jeho pracovnej kariére, keďže musel znášať kritiku za svoju činnosť v 50. rokoch. Po odchode z funkcie riaditeľa Historického ústavu SAV zastával v rokoch 1970 – 1981 funkciu predsedu Slovenskej historickej spoločnosti. Bol viackrát vyznamenaný, v roku 1961 štátnym vyznamenaním *Za vynikajúcu prácu* a v roku 1973 *Za zásluhy a výstavbu*.⁹ Vo svojej vedeckej činnosti sa venoval najmä novším dejinám, predovšetkým dejinám robotníckeho hnutia a vzniku ČSR. Podľa názoru Richarda Marsinu bol Holotík „povahovo manažérsky typ, ktorý vedel určovať postupy a želané splniteľné ciele, na ktorých bolo však treba realizátorov, ktorých nie vždy mal. Strata funkcií, umožňujúcich mu vyvíjať takéto aktivity ho zneistila, urobila zatrpknutým, čo ho viedlo k tomu, že svoj život ukončil predčasne 30. 11. 1985“.¹⁰

Ján Mlynárik o ňom písal ako o „talente v službách nepravdy“.¹¹ Považoval ho za jedného z najbystrejších historikov, ktorý ovláda metodiku a techniku historického remesla. Tiež sa vyjadril aj k jeho pohrebu, o ktorom napísal, že sa konal bez verejnosti a obradov. Napísal: „Akoby k nedôstojnému životu patrila aj nedôstojný odchod a rozlúčenie.“ Zároveň dodal, že jeho manželka, historička Zdenka Holotíková, odmietla vencie od Slovenskej akadémie vied. Čiastočne toto odmietnutie mohlo súvisieť aj s priáním

- 5 Životné jubileum člena korešpondenta Československej akadémie vied a Slovenskej akadémie vied Ľudovíta Holotíka. *Historický časopis*, roč. 31, 1983, č. 3, s. 484.
- 6 Ľudovít Holotík cestoval pomerne často do tzv. kapitalistickej cudziny, kde sa stretával aj s exilovými historikmi. Táto problematika si však zasluhuje hlbší výskum, nakoľko nebola doteraz vôbec spracovaná. Rovnako aj reakcie na Holotíkovú diela v prostredí zahraničných historikov.
- 7 A SAV Bratislava, f. Holotík, Ľudovít – osobný fond (nespracovaný), šk. č. 2. Správa zo služobnej cesty vo Francúzsku a Švajčiarsku.
- 8 A SAV Bratislava, f. Holotík, Ľudovít – osobný fond (nespracovaný), šk. č. 2. Vyúčtovanie pridelených devízových prostriedkov na cestu do zahraničia.
- 9 Za Ľudovítom Holotíkom. *Historický časopis*, roč. 34, 1986, č. 1, s. 160.
- 10 MARSINA, Richard. Historik Ľudovít Holotík (1923 – 1985): K 80. výročiu narodenia. *Historický zborník*, roč. 13, 2003, č. 1 – 2, s. 263.
- 11 MLYNÁRIK, Ján. *Diaspora historiografie: štúdie, články a dokumenty k dejinám československej historiografie v rokoch 1969 – 1989*. Praha: IPEL, 1998, s. 33.

samotného Holotíka, ktorý si v liste na rozlúčku želal, aby sa nikto zo Slovenskej akadémie vied nezúčastnil na jeho pohrebe.¹²

Ľudovít Holotík zahynul tragicky. Spáchal samovraždu vyskočením z okna 30. novembra 1985. Samuel Cambel uverejnil v *Pravde* 4. decembra 1985 článok s názvom *Odišiel veduc, historik, komunista*. V ňom uvádza chybný dátum Holotíkovej smrti 2. december 1985. Okrem jeho už dlhoročných zdravotných problémov mohla Ľudovíta Holotíka priviesť k samovražde aj jeho práca, v ktorej mal značné problémy. Ján Mlynárik čiastočne označoval za vinníkov Holotíkovej smrti Vladimíra Matulu, Viliama Plevzu a Vladimíra Hajka, ktorým poslal aj listy, kde žiadal, aby mu celú situáciu s Holotíkom objasnili. „Penzionovali ho, znemožnili použiť služby SANOPS-u a zahraničných liekov, čo ho dohnalo k smutnému koncu“, napísal Mlynárik.¹³ Po manželovi Ľudovítovi zostali Zdenke Holotíkovej dve deti, Ľubomír a Zuzana.

PROFESIONÁLNA DRÁHA ĽUDOVÍTA HOLOTÍKA

Začiatok pôsobenia Ľudovíta Holotíka v Slovenskej akadémii vied a umení (SAVU) sa viaže k IX. zjazdu KSČ organizovanom v máji 1949, kde Klement Gottwald načrtnol tzv. generálnu líniu budovania socializmu, pričom táto línia obsahovalo desať základných bodov. Šiesty bod upozorňoval na nutnosť vytvorenia vlastnej inteligencie, „*triedne a ideologicky späté s ľudom a vychovanej v duchu marxizmu-leninizmu a dialektického a historického materializmu*“.¹⁴ Do centra pozornosti sa teda dostali študenti a odborní asistenti, ktorí sa mali stať budúcou marxistickou inteligenciou. Preto sa Správny zbor SAVU rozhodol zaplniť vedecké pracoviská mla-

Riaditeľ HÚ SAV Ľ. Holotík vystupuje na konferencii k pripravovaným trojväzkovým dejinám ČSR v Smoleniciach, 19. jún 1954 (Zdroj: TASR)

dou generáciou presvedčených marxistov.

Po tom, čo sa predsedom Historického ústavu stal Jaroslav Dubnický, začal sa plán o vedeckých pracovníkoch školených marxistickou ideológiou plniť. Podarilo sa pritiahnúť viacerých nádejných vedcov, medzi nimi aj Ľudovíta Holotíka, ktorý prišiel ako asistent, a takmer ihneď sa stal „hlavným ideológom“ ústavu. Inštitúcie, na ktorých dovtedy pôsobil a ktoré vychovávali budúcich komunistických ideológov, ho metodologicky veľmi dobre pripravili. Netrvalo dlho a preukázal sa aj ako výborný organizátor s jasnou predstavou o budúcom historickom výskume. Svojimi schopnosťami

mi sa rýchlo dostával do popredia, čím sa mu podarilo získať funkciu administratívneho riaditeľa. Ako administratívny riaditeľ začal vôbec ako prvý s koncepciou premenou Historického ústavu na hlavné pracovisko slovenskej marxistickej historickej vedy.

Po zhodnotení práce ústavu za prvý štvrtrok roku 1951 skonštatoval, že ústav má zásadné nedostatky „ideologického charakteru“, dokonca vyslovil podozrenia, že u niektorých pracovníkov sú schválne. Okrem toho kritizoval tiež neznalosť a neodbornosť viacerých historikov. Navyše, po získaní tejto funkcie začal riadiť chod ústavu po všetkých stránkach. Zatielil dokonca aj predsedu, ktorý mal byť

12 JABLONICKÝ, Jozef. *Samizdat o disente*. Bratislava: Kalligram, 2007, s. 300.

13 MLYNÁRIK, Ján. Osudy slovenskej historiografie a historikov za normalizácie 1969 – 1989. In: *Slovensko a režim normalizácie*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 2003, s. 141.

14 HUDEK, Adam. *Najpolitickjšia veda: slovenská historiografia v rokoch 1948 – 1968*, s. 95.

z titulu svojej funkcie zodpovedný za vedeckú a ideologickú úroveň ústavu. Treba však brať na vedomie, že Ľudovít Holotík sa na svoje pozície dostal vďaka preukázaným schopnostiam, a nie preto, že by bol presadzovaným favoritom komunistickej strany.¹⁵ Keď ho prijímali do ústavu, stranické vedenie nemalo o ňom takmer žiadne informácie. No ako lojálny komunista bol akceptovateľný pre aktuálnych držiteľov moci.

Dôležité bolo aj obdobie, ktorému sa Holotík venoval, a teda novším dejinám. Pre komunistov išlo o obdobie, ktoré bolo najviac presadzované. Holotík však skutočne bol talentovaným historikom s dobrým vzdelaním a dobrými organizátorskými schopnosťami. Vedel určiť priority vzhľadom na aktuálne potreby komunistickej strany, ale aj všeobecnú nutnosť rozvoja slovenskej historiografie. Keď sa v roku 1953 stal Historickým ústav súčasťou novozaloženej Slovenskej akadémie vied, v ústave bola zrušená funkcia predsedu, ktorá sa v priebehu rokov stávala stále viac formálnou. Ostala len funkcia riaditeľa, v ktorej naďalej zotrval Ľudovít Holotík.¹⁶

Počas rokov, kedy zastával túto funkciu, zásadným spôsobom ovplyvňoval slovenskú historickú vedu. Z jeho pera pochádzajú takmer všetky plány práce, či už teoretického alebo ideologického charakteru, ktoré v tomto období v ústave vychádzali. Jeho angažovanosť v straníckej hierarchii a postupné získavanie funkcií v KSS mu vytvorilo v tomto období neotrasiteľnú pozíciu, čo mu umožňovalo lepšie obhajovať záujmy ústavu, ale aj vytvárať dlhodobé plány a perspektívy rozvoja.¹⁷ V podobnom postavení, ako bol Ľudovít Holotík

na Historickom ústave, bol aj Miloš Gosiorovský na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského. Gosiorovský sa však nielen vzdelaním, ale ani organizátorskými schopnosťami nedokázal dostať na rovnakú úroveň ako Holotík, a bol viac funkcionárom ako vedcom.

Počas obdobia, kedy Holotík viedol Historický ústav SAV, prišlo aj k preverovaniu jeho pracovníkov. V septembri 1954 sa odohral „výsluch“ historika Petra Ratkoša ohľadne jeho údajných stykov s bývalými ľudákmi, sympatií s katolicizmom a „podvratnej politickej práce“ v jeho rodnej dedine. Pohovor s ním viedol práve Ľudovít Holotík. Ratkoš skončil prísne pokarhaný a vyzvaný, aby sa oslobodil od zvyškov ľudáctva a buržoázneho nacionalizmu.¹⁸ Následne ho zbavili všetkých funkcií a poslali na platenú dovolenku. Ústav si ho však rýchlo vyžiadal späť, lebo bol jeho najlepším odborníkom na stredoveké dejiny. V roku 1954 sa z podobných dôvodov k práci v ústave vrátil aj František Bokes, ktorý bol zbavený svojho miesta ešte počas prvej vlny čistiek, ktorá sa rozpútala roku 1951 po odhalení tzv. slovenských buržoáznych nacionalistov. Autor syntézy slovenských dejín bol vtedy označený za vedecky bezcenného a preradený na miesto externého prekladateľa vydavateľstva SAV.

Nové čistky začali v roku 1958 v rámci boja proti „ľudáckym prežitkom a buržoáznej ideológii“.¹⁹ Išlo o súčasť veľkej kampane súvisiacej s druhým kolom politických procesov, ktoré mali dokázať, že nebezpečenstvo tzv. slovenského buržoázneho nacionalizmu na Slovensku ešte neskončilo. Previerkami v Historickom ústave SAV znova neprešiel František Bokes, ktorý dostal jednoročnú výpoveď. Ľu-

dovít Holotík, hoci mal k jeho práci výhrady, sa začal vehementne snažiť o to, aby František Bokes v SAV ostal. Žiadosti adresoval priamo Viliamovi Šalgovičovi na ÚV KSS s argumentom, že Bokesa v ústave potrebujú kvôli nedostatku kvalifikovaných ľudí. Do problémov sa opätovne dostal aj Peter Ratkoš, vraj bol stále zafažený maloburžoázny a náboženskými prežitkami.

Z toho je evidentné, že pri prešetrení svoju pozornosť upriamovali na tých, u ktorých sa už nejaké prehršky našli v minulosti. Keďže sa viac upriamovala pozornosť na minulosť ako pracovné výsledky, Ľudovít Holotík pri obrane svojich podriadených poukazoval hlavne na reálny vedecký prínos ich činnosti. Podobnú snahu vyvinul Holotík aj v prípade Daniela Rapanta, ktorý mal od roku 1949 zakázané prednášať. V roku 1959 bol Rapant označený za historika, ktorého ústav potrebuje. Bolo to v čase, keď Holotík takým istým argumentom zrušil výpoveď pre Františka Bokesa. V Rapantovom prípade Holotíkova aktivita nepomohla a stranícke orgány nedovolili jeho prijatie do pozície interného zamestnanca. Napriek tomu neúspechu netreba zazlievať snahu Ľudovíta Holotíka získať pre ústav kvalitných odborníkov. Treba však pripomenúť, že Ľudovít Holotík síce často ignoroval obvinenia, pre ktoré boli podriadení vyšetrovaní a ochraňoval ich, ale taktiež od prijatých pracovníkov striktné vyžadoval prácu spĺňajúcu všetky ideologické požiadavky.

V roku 1959 sa zišla vedecká rada Historického ústavu SAV na obhajobe kandidátskej dizertačnej práce Ľudovíta Holotíka.²⁰ Obhajobu viedol zástupca riaditeľa Historického ústavu

15 HUDEK, Adam. *Najpolitickjšia veda: slovenská historiografia v rokoch 1948 – 1968*, s. 99.

16 HUDEK, Adam. *Najpolitickjšia veda: slovenská historiografia v rokoch 1948 – 1968*, s. 99.

17 HUDEK, Adam. *Najpolitickjšia veda: slovenská historiografia v rokoch 1948 – 1968*, s. 100.

18 HUDEK, Adam. *Najpolitickjšia veda: slovenská historiografia v rokoch 1948 – 1968*, s. 101.

19 HUDEK, Adam. *Najpolitickjšia veda: slovenská historiografia v rokoch 1948 – 1968*, s. 102.

20 A SAV Bratislava, f. Holotík, Ľudovít – osobný fond (nespracovaný), šk. č. 3. Zápisnica z verejného zasadania Vedeckej rady Historického ústavu Slovenskej akadémie vied dňa 6. 3. 1959.

Časť účastníkov vedeckej konferencie o vzájomných vzťahoch Čechov a Slovákov. Zľava: Peter Ratkoš, Ľudovít Holotík, František Červinka, Igor Hrušovský, Milan Pišút, Branislav Varsik a Rudo Brtáň, Smolenice 20. apríl 1956 (Zdroj: TASR)

SAV a člen Vedeckej rady Miroslav Kropilák. Medzi prítomnými boli napríklad ľudia ako Peter Ratkoš, Jaroslav Dubnický alebo Richard Marsina. Členovia Vedeckej rady (bolo ich 11, no hlasovať mohli iba 10, pretože jeden z členov bol sám Ľudovít Holotík) sa zhodli na udelení vedeckej hodnosti kandidáta vied Ľudovítovi Holotíkovi. Oponentský posudok vypracovali Miloš Gosiorovský a Vladimír Soják. Kandidátska dizertačná práca niesla názov rovnaký ako jeho vydaná kniha v roku 1958 – *Štefánikovská legenda a vznik ČSR*. V posudku Miloša Gosiorovského môžeme nájsť pripomienky, ako tzv. zahraničná ľudácka tlač v tom čase ešte stále využívala Štefánikov kult pre svoje ciele. Preto hodnotí prácu Ľudovíta Holotíka veľmi kladne,

nakoľko bolo nutné bojovať proti Štefánikovskej legende.

Začiatky 60. rokov sú úzko spojené s rehabilitáciami tzv. slovenských buržoázných nacionalistov okolo Gustáva Husáka. Na 20. výročie SNP v roku 1964 bola vydaná monografia od Gustáva Husáka s názvom *Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní*. V *Historickom časopise* v roku 1965 vyšla recenzia k tejto monografii, ktorú napísal Ľudovít Holotík. V nej sa vyjadril, ako je práca Gustáva Husáka prínosná, pretože „[...] do stredu výkladu sa dostala činnosť a politika straníckeho vedenia a Slovenskej národnej rady, ktoré boli práve v minulosti znevažované alebo obchádzané, pričom sa vyzdvihovali lokálne či regionálne zložky alebo dokonca činitelia, ktorí už fy-

zickou neprítomnosťou v Povstaní stáli mimo hlavných síl určujúcich náplň Slovenského národného povstania“.²¹

Odsúdil v nej kampaň proti buržoáznemu nacionalizmu, deformácie i dogmatizmus, ku ktorému prišlo a ktorý zapríčinil, že výskum činnosti V. ilegálneho ÚV KSS a Slovenskej národnej rady v čase Povstania boli pre historikov „tabu“, podobne ako aj činnosť armády. Väčšina prác historikov, ktorí písali o Slovenskom národnom povstaní, uzatvárali svoj výklad 29. augustom, pričom sa zaoberali iba prípravou a zľahka venovali pozornosť nasledujúcim udalostiam. Podľa Ľudovíta Holotíka práca Gustáva Husáka opisuje prípravu, priebeh a aj nasledujúci vývoj po Povstaní až do úplného oslobodenia, čím odstraňuje nedostatok spôsobení historikmi.²² Odsúdenie dogmatizmu i ostatných negatív nevyznelo v Holotíkovom podaní veľmi úprimne, ale skôr pokrytecky, nakoľko sa na takomto výklade histórie sám podieľal.

Na 20. výročie SNP nebola vydaná len monografia Gustáva Husáka. Historický ústav SAV zorganizoval k jubileu celoštátnu vedeckú konferenciu v Smoleniciach, ktorá sa konala 8. – 10. júna 1964. S najnovšími poznatkami tam vystúpili českí aj slovenskí historici. Zúčastnil sa jej aj prvý tajomník ÚV KSS Alexander Dubček. Rovnako sa zúčastnili tiež Gustáv Husák, Ladislav Novomeský či delegácia protifašistických bojovníkov. Otázka SNP bola pre historikov problematická takmer rovnako ako otázka vzniku Československa. Napriek účasti politických predstaviteľov sa o probléme správneho výkladu SNP diskutovalo, no neukazovalo sa, kto a ako deformoval históriu SNP. To vo svojom prejave načrtol i Ľudovít Holotík: „Vyracat' falošné konštrukcie, odmietat' nepodložené, nevedecké koncepcie, odvolávat' vlastné jednostranné závery utvorené v minulosti – nie je vlastným zmyslom ani jednej vedeckej disciplíny. Je to

21 HOLOTÍK, Ľudovít. Gustáv Husák: Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní. *Historický časopis*, roč. 13, 1965, č. 2, s. 251.

22 HOLOTÍK, Ľudovít. Gustáv Husák: Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní, s. 251.

nevyhnutnosť, ktorou musí prejsť každá oblasť spoločenských vied, ale z ktorej si veda nechce robiť a nerobí program.“²³

Po otvorení konferencie Holotík tiež povedal: „Máme za sebou obdobie prekonávania najhrubších prekrútení historickej pravdy.“²⁴ Hoci bola konferencia vnímaná veľmi kladne, opäť slová, ktorá zazneli od Ľudovíta Holotíka boli skôr pokrytecké, aj keď on sám sa históriou SNP nezaoberal. No na prekrútení historickej pravdy niesol svoj podiel pri histórii vzniku Česko-slovenska.

Vo februári v roku 1968 bola Holotíkovi na základe obhájenia jeho doktorskej dizertačnej práce z odboru československých dejín udelená vedecká hodnosť doktora historických vied.²⁵ Druhá polovica 60. rokov priniesla so sebou aj liberalizačné trendy, v ktorých sa odzrkadlili tiež zmeny vo vedení Historického ústavu SAV. V tomto čase prišiel Holotík o funkciu riaditeľa. Príčinou toho bola silná vlna kritiky od Holotíkových kolegov, najmä za jeho monografiu o Milanovi Rastislavovi Štefánikovi, ktorá vyšla koncom päťdesiatych rokov. Riaditeľ Historického ústavu sa pre tlač aj verejnosť stal stelesnením dogmatického falšovania dejín predchádzajúcej éry. Napriek tomu, že Holotík nijako nebrzdil rozvoj nových interpretácií slovenských dejín v 60. rokoch, na novom výklade dejín sa nechcel, a možno aj nedokázal podieľať. O tom svedčí fakt, že pri vydávaní syntézy Dejín Slovenska, ktoré mali končiť rokom 1918 a kde bol Holotík hlavným redaktorom, nevypracoval a nedodal svoj text, preto kapitola týkajúca sa rokov 1900 – 1918 chýbala.

Podľa Júliusa Mésároša sa Holotík nedokázal vyrovnáť „[...] s vlastnými deformovanými výkladmi tohto obdobia a najmä národnooslobodzovacieho hnutia za 1. svetovej vojny a historic-

Ľ. Holotík otvára spoločné zasadnutie vedeckých pracovníkov HÚ ČSAV a HÚ SAV v aule Univerzity Komenského v Bratislave, 3. máj 1960 (Zdroj: TASR)

kej úlohy M. R. Štefánika z 50. rokov [...]“²⁶ Tlak na jeho osobu nakoniec viedol nielen k psychickým problémom, ktorými trpel čoraz viac, ale aj k strate funkcie riaditeľa Historického ústavu SAV, kde ho v roku 1968 nahradil Miroslav Kropilák (s časovým prerušením, kedy bol od 15. januára 1969 do 20. septembra 1970 vo funkcii riaditeľa HÚ SAV Július Mésároš). Po strate miesta riaditeľa odišiel na študijnú cestu do Veľkej Británie.²⁷

V čase normalizácie sa postavenie Ľudovíta Holotíka o niečo zlepšilo. V roku 1970 sa stal predsedom Slovenskej historickej spoločnosti. To, že bol práve v roku 1968 škandalizovaný a zbavený miesta riaditeľa za svoje ve-

decké názory, teda za svoju monografiu o Milanovi Rastislavovi Štefánikovi, bola „dobrá reklama“ práve pre obdobie normalizácie, kedy mal pôsobiť ako „obet“ konca 60. rokov. V 70. rokoch sa ku svojej knihe o Štefánikovi prihlásil ako ku vedeckému dielu.

Holotíkovi nespravila dobré meno medzi historikmi ani účasť na VII. zjazde Slovenskej historickej spoločnosti v Bratislave v roku 1975. Tam sa nie veľmi dobre vyjadril k historikom, ktorých v 50. rokoch preverovali kvôli buržoáznemu nacionalizmu a ktorých sa v 50. rokoch snažil udržať v Historickom ústave. K historikom „buržoáznej školy“, teda k Danielovi Rapantovi, Františkovi Bokesovi

23 JABLONICKÝ, Jozef. *Samizdat o odboji II*. Bratislava: Kalligram, 2006, s. 158.

24 JABLONICKÝ, Jozef. *Samizdat o odboji II*, s. 158.

25 A SAV Bratislava, f. Holotík, Ľudovít – osobný fond (nespracovaný), šk. č. 2. Korešpondencia.

26 MÉSÁROŠ, Július. Reflexie päťdesiatych a šesťdesiatych rokov. *Historický časopis*, roč. 39, 1991, č. 4 – 5, s. 386.

27 HUDEK, Adam. *Najpolitickjšia veda: slovenská historiografia v rokoch 1948 – 1968*, s. 104.

či Branislavovi Varsikovi priradil aj Eduarda Friša a Jána Mlynárika. Rapanta, Bokesa a Varsika označil za „*žriedlo rozvratu historiografie rokov 1968 – 1969*“, ku ktorým sa pridal „*vyhranený pravicový oportunist Edo Friš, ktorý podobne ako Ján Mlynárik mal úzke väzby s českými pravicovými historikmi*“.²⁸ Podľa Mlynárika bolo treba hľadať nepriateľov, pričom sa zahrnutím jeho mena snažil Holotík kryť už vtedy prenasledovaného Jablonického, ktorého vôbec nespomenul. Mlynárik na takéto, pre neho hanlivé označenie od Holotíka nezabudol a často sa na neho odvolával.

Na pozíciu šéfredaktora *Historického časopisu* sa Ľudovít Holotík po roku 1968 vrátil. O šéfredaktorstvo v *Historickom časopise*, ktorý sám založil, definitívne prišiel až v roku 1981. V tom roku odišiel do invalidného dôchodku a skončil tiež ako predseda Slovenskej historickej spoločnosti. Podľa Jána Mlynárika jeho predčasný odchod do invalidného dôchodku bol len spôsob ako zamiesť veci pod koberec. Vznikla totiž aféra, ktorá sa nedala zamaskovať. Táto aféra sa odohrala medzi Ľudovítom Holotíkom a Júliusom Mésárošom. Vznikla v čase, kedy viacerým historikom v ČSSR zakázali publikovať a začalo sa vykrádanie a rozkrádanie v slovenskej historiografii.²⁹

V tomto čase publikoval Holotík dve štúdie, ktorých autorom bol Július Mésároš, pod svojím menom. Jedna mala byť publikovaná v Taliansku a druhá v Rakúsku. Po tom, ako sa Mésároš o tomto privlastnení si jeho štúdií dozvedel, rozhodol sa podať v júni 1981 sťažnosť na Ľudovíta Holotíka. Jednu sťažnosť adresoval Predsedníctvu SAV 20. júna 1981 a druhú o desať dní neskôr na ÚV KSS.

V sťažnosti Predsedníctvu SAV objasňuje celú situáciu.³⁰ Ľudovít Holotík

mal po roku 1975 (kedy Mésároš musel odísť z Historického ústavu SAV) pod svojím menom uviesť v západných historických publikáciách dve štúdie, ktorých autorom buď vôbec nebol, alebo len ich nepatrnej časti.

Prvá štúdia sa týkala agrárnej otázky na Slovensku od začiatku 18. storočia po 20. storočie.³¹ Pripravila ju v druhej polovici 60. rokov trojica vtedajších pracovníkov SAV. Časť do roku 1918 mal napísať Július Mésároš (celú štúdiu mal aj zjednotiť a redakčne upraviť), obdobie 1918 – 1945 Viliam Plevza a autorkou po roku 1945 mala byť Mária Lavová. Po úprave a preklade mal Ľudovít Holotík ako člen medzinárodnej organizácie historikov dozrieť na vypracovanie a zaslanie príspevku. Zasláť sa mala talianskemu Ústavu dejín sociálnych hnutí a sociálnych štruktúr do Neapola. Štúdia mala slúžiť ako príspevok na vypracovanie hlavného referátu na svetovom kongrese historikov v Moskve o agrárnom

hnutí v Európe, ktorý sa konal v roku 1970.

Vypracovaný príspevok sa v hlavnom referáte uplatnil a viackrát i citoval. Preto, ako uvádza Július Mésároš vo svojej sťažnosti, ho prekvapilo, keď po niekoľkých rokoch túto štúdiu Ľudovít Holotík publikoval pod vlastným menom. V poznámke mal Holotík uviesť, že štúdiu pripravil na základe príspevkov Júliusa Mésároša a Viliama Plevzu, no Máriu Lavovú už ako autorku neuviedol. Ako napísal Július Mésároš: „[...] *nejedná sa o žiadnu úpravu alebo spracovanie príspevkov svojich niekdajších spolupracovníkov, ale ide o bezpríkladné a jednoznačne protizákonné prisvojenie autorstva štúdie, ktorú napísali iní*“.³²

Druhý, pre Mésároša závažnejší prečin, je privlastnenie si jeho štúdie publikovanej v nemeckom jazyku.³³ Štúdia sa skladá z troch častí, pričom Holotíkovo autorstvo možno priznať len na druhú časť o hospodárskom,

Zľava J. Mésároš, Ľ. Holotík a M. Kropilák na vedeckej konferencii v Smoleniciach v roku 1965 (Zdroj: A SAV)

28 MLYNÁRIK, Ján. Osudy slovenskej historiografie a historikov za normalizácie 1969 – 1989, s. 141.

29 MLYNÁRIK, Ján. *Diaspora historiografie: štúdie, články a dokumenty k dejinám československej historiografie v rokoch 1969 – 1989*, s. 34.

30 A SAV Bratislava, f. Mésároš, Július – osobný fond, signatúra (ďalej sign.) IV, šk. č. 58, inventárne číslo (ďalej inv. č.) 470. Korešpondencia.

31 HOLOTÍK, Ľudovít. Aperçu de histoire agraire slovaque depuis le debut du XVIII. Siecle. In: *Cahiers internationaux d'histoire économique et sociale*, 1976, č. 7, s. 155 – 170.

32 A SAV Bratislava, f. Mésároš, Július – osobný fond, sign. IV, šk. č. 58, inv. č. 470. Korešpondencia.

33 HOLOTÍK, Ľudovít. Die Slowaken. In: WANDRUSZKA, Adam, URBANITSCH, Peter, eds. *Die Habsburgermonarchie 1848 – 1918, III/2: Die Völker des Reiches*. Viedeň: Verlag der ÖAW, 1980, s. 775 – 800.

sociálnom a kultúrnom vývine. Mésároš zároveň v sťažnosti Holotíkovi vytkol, že nesprávne uviedol i použitú literatúru a pramene, pretože štúdiu, odkiaľ najviac čerpal, vôbec do zoznamu použitej literatúry nenapísal. Na prvú a tretiu časť, čo bolo 16 tlačných strán, až na dva vložené citáty, od slova do slova použil Mésárošovu neuverejnenú štúdiu s názvom *Formovanie slovenského národa a vývin slovenského buržoázneho národného hnutia od konca 18. storočia do prvej svetovej vojny*. Mésárošova štúdia mala byť vypracovaná na požiadavku vtedajšieho riaditeľa Historického ústavu SAV Miroslava Kropiláka ako referát na sympóziu zmiešanej československo-poľskej historickej komisie, konajúce sa v Prahe v roku 1974. Z materiálov sympózia mal vyjsť aj zborník.

O tom, ako sa k nepublikovanému článku dostal Holotík, Mésároš informuje takto: *„Začiatkom jari 1975 prišiel za mnou Holotík a požiadal ma, či by som mu nepožičal nejakú prehľadnú štúdiu alebo materiál o vývine Slovenska druhej polovice 19. storočia, že by potreboval inšpirovať pre prípravu akéhosi príspevku, ktorý má napísať do zahraničia. Bolo mi to divné, lebo ako 2. zväzok Dejín Slovenska, tak aj príslušná časť Slovenska I – Dejiny podávajú o problematike veľmi solidný a dosť vyčerpávajúci prehľad. To som mu i povedal a uviedol som mu i niekoľko publikovaných štúdií k téme. Počas nášho rozhovoru spomenul som si na môj prehľadný príspevok zo sympózia, ktorého prvopis som mal po ruke. Tak som ho Holotíkovi požičal. Prekvapilo ma však, že na druhý deň som ho našiel bez akejkoľvek poznámky vrátený na mojom stole. Odložil som ho a na celú záležitosť zabudol.“³⁴*

Za pár mesiacov po zapožičaní štúdie musel Mésároš po 25 rokoch

opustiť Historický ústav SAV a o zverejnenie štúdie sa nezaujímal. Medzitým bol vydaný zborník zo sympózia v Poľsku, no článok tam zahrnutý nebol, čo Júliusovi Mésárošovi ani nebolo oznámené: *„Aj keď Holotík pre svoju štúdiu prevzal len polovicu textu môjho rukopisu, nemohol vyjsť aj pod menom skutočného autora, preto ho vtedajší predseda tejto komisie z už zredigovaného zborníka jednoducho vyhodil a veľmi ľahko si pre to našiel aj morálne politické odôvodnenie, veď išlo o text kolegu zbaveného členstva strany.“³⁵* Mésároš tiež dodal, že pre českého historika Andělína Grobelného, ktorý bol v tom čase rovnako vylúčený zo strany, neplatili rovnaké pravidlá a jeho štúdia v zborníku uverejnená bola. Preto bol presvedčený, že kritériá výberu nemali nič spoločné s normami socialistickej morálky a zákonitostí.

Július Mésároš nemal v úmysle celú situáciu riešiť cez súdne konanie, preto žiadal Predsedníctvo SAV o prešetrenie. Zároveň sa v liste obrátil i na vtedajšieho riaditeľa Historického ústavu SAV, Samuela Cambela, v ktorom opisoval osobné ambície a vedenie Historického ústavu SAV v 60. rokoch Ľudovítom Holotíkom. Keďže Július Mésároš mal s Ľudovítom Holotíkom a jeho manželkou Zdenkou Holotíkovou priateľské vzťahy, celý vzniknutý konflikt sa riešil aj cez osobnú korešpondenciu. Keď sa o celej kauze Júliusa Mésároša dozvedela Zdenka Holotíková, napísala Mésárošovi list.³⁶ Celú spomínanú kauzu videla takto: *„R. 1974 (+ či – 1 rok) Ľa Ľudo požiadal, či by si mu nemohol dať nejaký text o dejinách Slovenska z r. 1984 – 1914. Ty si mu ten text dal. Presné znenie Vášho rozhovoru nepoznám, ale iste nemohla byť jeho podstatou skutočnosť, že si Ľudo chce len niečo o tomto období prečítať. Napokon rozhovor bola prí-*

tomná ešte jedna osoba a text sa oficiálne začal prekladať v HÚ pre potreby redakcie syntetického diela o dejinách Rakúsko-Uhorska vo Viedni.“³⁷

Popritom sa odvolávala na zlý zdravotný stav svojho manžela: *„Ľudo bol v tom čase v dôsledku choroby na nulte úrovni svojich vedeckých a tvorivých ambícií a síl. Nemienil si v cudzine robiť popularitu, chcel len splniť záväzok, daný spomínanej redakcii v polovici 60. rokov – a nevládal. Ďalší osud príspevku mu bol ľahostajný a bolo mu ľahostajné všeličo. vzdal sa funkcií v medzinárodných vedeckých komisiách, odmietal a napokon celkom prestal chodiť na zahraničné cesty. To sa vzhľadom na jeho zdravotný stav predpokladať dalo. Čo sa nepredpokladalo bol fakt, že sa Vaše životné dráhy od seba vzdalovali a Ty si napokon prešiel na iné pracovisko a zákonite sa zhoršili aj osobné vzťahy medzi Vami, hoci medzi faktory, ktoré determinovali Tvoje položenie a napokon aj Tvoju vážnu chorobu, aktivita Ľuda nepatrila.“³⁸* Holotíková mu za zverejnený článok chcela vrátiť honorár, hoci ani Holotík vraj žiadny honorár za publikovanú štúdiu nedostal. Mésároša tiež žiadala o vysvetlenie, prečo tak tvrdo zakročil a nepokúsil sa toto nedorozumenie vyriešiť inou cestou.

Július Mésároš na list od Zdenky Holotíkovej reagoval pobúrene. Na začiatku jej síce napísal, že si jej prácu hlboko váži, rovnako ako to, že stojí pri svojom manželovi, no nemôže jej dať za pravdu. Zároveň sa ohradil: *„Zodpovedne však prehlasujem, že v najzložitejšej situácii sa za Ľuda veľmi čestne a statočne postavil takmer celý kolektív HÚ a ja osobne som bol spolukoncipantom listu do Pravdy a striktnie sme sa dištancovali proti haneniu či uzneseniu prešetrovať spôsob a oprávnenosť získania jeho akademických hodností.“*

34 A SAV Bratislava, f. Mésároš, Július – osobný fond, sign. IV, šk. č. 58, inv. č. 470. Korešpondencia.

35 A SAV Bratislava, f. Mésároš, Július – osobný fond, sign. IV, šk. č. 58, inv. č. 470. Korešpondencia.

36 A SAV Bratislava, f. Mésároš, Július – osobný fond, sign. IV, šk. č. 58, inv. č. 470. Korešpondencia.

37 A SAV Bratislava, f. Mésároš, Július – osobný fond, sign. IV, šk. č. 58, inv. č. 470. Korešpondencia.

38 A SAV, f. Mésároš, Július – osobný fond, sign. IV, šk. č. 58, inv. č. 470. Korešpondencia.

Mnohé skutočnosti alebo okolnosti, ako bol prípad odchodu Ľuda z autorstva a redaktorstva *Vlastivedy Slovensko*, otázka jeho riaditeľstva v HÚ, redaktorstva *Štefanikiády* i iné sa však kruto prekrucovali alebo nechali poprekrucovať.³⁹

Ľudovít Holotík nebol podľa Mésároša schopný svojej práce nielen v 70. rokoch, ale dokonca už v 60. rokoch. „Žiaľ a to mi tu treba otvorene povedať, že nespôsobilosť Ľuda koncentrovať sa na serióznu koncepčnú vedeckú prácu nemožno, ako to uvádzaš v liste lokalizovať do prvej polovice 70. rokov, ale veľmi markantne sa prejavovalo už v prvej polovici 60. rokov. Rozdiel medzi 60. a 70. rokmi bol predovšetkým v Ľudových možnostiach využívania Tzv. povereného štábu pracovníkov. Že tomu tak skutočne je, Ty to vieš sama najlepšie a svojho času medziiným aj o tomto sme spolu hovorili.“⁴⁰ Ďalej pokračuje: „[...] stačí uviesť ako príklad osud akademických dejín Slovenska i prípad *vlastivedy – Slovensko*, ktorého texty podľa Ľudovej dohody ako klasického redaktora s vydavateľstvom mali byť hotové a odovzdať sa k 30. máju 1967.“⁴¹

Holotíkovho psychického stavu mu bolo ľúto. Zastával názor, že nikto by nemohol od človeka v takom zlom stave očakávať, aby si plnil svoje pracovné záväzky. „Nikto na tomto svete a tobôž nie v našom zriadení nemôže žiadať od človeka chorého, pracovne nespôsobilého, aby plnil a splnil svoje pracovné záväzky alebo sľuby. Nieto iste pochýb, že v danom prípade by takýto stav bol plne pochopil aj rakúsky partner a ktovieako by bol akceptoval, keby Holotík mu bol odporučil na napísanie štúdie iného autora. Najmä keď – ako píšeš – išlo o záväzok, ktorý Ľudo urobil v polovici 60. rokov. On však miesto v poslednom okamihu vedome si ‚požičal‘ – nor-

Ľ. Holotík (vpravo) odovzdáva vedeckému pracovníkovi HÚ SAV Františkovi Bokesovi cenu za dlhoročnú, sústavnú a pohotovú vedecko-propagačnú činnosť v oblasti vlastivedných disciplín (Zdroj: TASR)

málne sa tomu hovorí ‚ukradol‘ štúdiu svojho priateľa a pod vlastným menom bez najmenšieho začervenanania ju poslal rakúskemu partnerovi. A neposiela ju ako to Ty sa snažíš vysvetliť ako človek ‚na dne‘ ale ako čelný pracovník HÚ SAV, ako čelný a veľmi sebavedomý predstaviteľ slovenskej i československej marxistickej historiografie zastávajúci významné funkcie s primeranou politickou a spoločenskou závažnosťou jeho slov, názorov a činov.“⁴²

Holotík sa mal postarať o to, aby štúdia nebola publikovaná v poľskom zborníku: „Rovnako v tom istom čase, a to Ti už zas Ľudo nepovedal, mi tú istú štúdiu ako predseda čl. – poľskej historickej komisie vyhodil zo zborníka, ktorý sa mal vydať a aj vyšiel v Poľsku.“⁴³ Mésároš v liste oponoval

Holotíkovej v tom, ako opísala situáciu, za ktorej sa štúdia dostala do rúk Holotíkovi. Vraj všetky jej tvrdenia sú falošné. „Je už o sebe nelogické, aby štúdia, ktorá sa predniesla na zasadnutí čl. – poľskej historickej komisie a mala uverejniť pod mojím menom v zmienenom zborníku v Poľsku sa zároveň publikovala pod Holotíkovým menom v Rakúsku, aj keď išlo len o jej polovicu (od r. 1948). Je však celkom logické prečo musela vypadnúť zo zmieneného zborníka. Ja som Ľudovi štúdiu požičal na prečítanie, o žiadnom jej publikovaní (samozejme v Rakúsku) nepadlo ani slovíčko. Viem však, že si príslušnú časť nechal prepísať, štúdiu som na druhý deň bez akýchkoľvek pozmenení! našiel na stole. Viem tiež, že prepisovateľke povedal, aby sa mi o jej prepísaní

39 A SAV, f. Mésároš, Július – osobný fond, sign. IV, šk. č. 58, inv. č. 470. Korešpondencia.

40 A SAV, f. Mésároš, Július – osobný fond, sign. IV, šk. č. 58, inv. č. 470. Korešpondencia.

41 A SAV, f. Mésároš, Július – osobný fond, sign. IV, šk. č. 58, inv. č. 470. Korešpondencia.

42 A SAV Bratislava, f. Mésároš, Július – osobný fond, sign. IV, šk. č. 58, inv. č. 470. Korešpondencia.

43 A SAV Bratislava, f. Mésároš, Július – osobný fond, sign. IV, šk. č. 58, inv. č. 470. Korešpondencia.

nezmienila. Taká je skutočná podoba prípadu. Čo ďalej robil Ľudo so štúdiou či dodržal platné predpisy o zasielaní štúdií do zahraničia, kto a ako ju prekladal či bolo Ľudovi ľahostajné, čo sa so štúdiou stane, to ma vôbec nezaujíma, ani nič nevysvetľuje a na podstate ‚deliktu‘ nič nemení.“⁴⁴

Mésároš sa zmienil, že to nebol jediný Holotíkov prečin, kedy si privlastnil štúdiu niekoho iného. „Ináč toto nie je Ľudov jediný prečin privlastňovania si práce a autorstva iných. Uvediem len, že pred tromi či štyrmi rokmi pod svojím menom uverejnil v Taliansku štúdiu o agrárnej otázke na Slovensku od 18. stor. do 60. rokov 20. stor., ktorej skutočnými autormi sú Mésároš, Plevza a Lavová. Keďže sa o tom v liste nezmieňuješ, isto sa Ti Ľudo s tým nepochválil.“⁴⁵

Mésároš Holotíkovej vyčítal, že robí svojmu manželovi zlého advokáta. Spôsob, akým Holotíka obhajuje, bol pre Mésároša neprijateľný a nedôstojný. „Keby si mi bola napísala, že je to darebáctvo, že sa od toho dištancuješ a najmä, keby si to bola urobila hneď po tom, ako si sa o veci dozvedela, bol by som si to vysoko vážil a možno aj riešenie prípadu mohlo mať inú podobu. I toto ma len usvedčuje, že som konal tak, ako je konať povinnosťou každému čestnému členovi tejto spoločnosti, ak nechceme dopustiť korumpovanie pocitivej práce, jej morálne krédo a pestovať príživníctvo. Preto veľmi rigorózne odmietam, aby sa moja obrana i obrana najzákladnejších morálnych a zákonných noriem označovala ako nefér úder a pripisovala sa mi zrada ‚na priateľstve‘ za to, že som nešiel pokorne k dverám Holotíka a nežiadal o dorozumenie za to, že mi ‚publikoval‘ štúdiu.“⁴⁶ Rovnako v liste uvádza, že o žiadny honorár mu nešlo a ani ho od Holotíka nežiada.

Zdenka Holotikova na Mésárošovu odpoveď reagovala ďalším listom.

Ľ. Holotík počas prejavu na slávnostnom zasadnutí pedagogických a vedeckých pracovníkov pri 50. výročí VOSR, Bratislava, 7. november 1967 (Zdroj: TASR)

„Predovšetkým ľutujem, že si môj list nechápal ako pokus o ospravedlnenie. Podľa tvojho tónu naopak usudzujem, že Ťa maximálne rozčúľil, čo ani vo sne nebolo mojím zámerom. Peniaze sú vedľajšie – to mi napokon bolo jasné od začiatku (je to 1 200 šilingov, sú na ceste do obchodnej banky). Ide Ti asi o to, aby som plne uznala oprávnenosť tvojho postupu, čo by nebolo ťažké urobiť, ak jedna zo strán bola bývala roky mojím priateľom a druhá manželom. A vtedy mi je voľba reagovania tak jednoduchá a potom – stanovisko som zaujala na základe tých informácií, ktoré som mala a ktoré Ty rad – radom odmietaš ako nepravdivé. Ale už k veci: podal si protest, ktorým sa doteraz zaoberal (a ešte sa bude) rad funkcionárov SAV. Celá záležitosť nie je neznáma vo vedec-

kých kruhoch u nás i v zahraničí. Myslim, že všetko, čo sa v posledných týždňoch odohralo, by mohlo byť pre Teba určitou satisfakciou a ja Ťa prosím, aby si to za satisfakciu považoval. Urob to Julo, pre mňa, nepripájaj ďalšie akcie, lebo v atmosfére plnej napätia a dorážania najrôznejších chýrov, ktoré sa dotýkajú aj mňa, je život k nezneseniu.“⁴⁷

Nakoniec napísal ospravedlňujúci list aj samotný Ľudovít Holotík. Ospravedlnil sa však len za jednu štúdiu *Die Slowaken*. O štúdiu publikovanej v Taliansku nie je v liste ani zmienky. Odvolával sa za svoju chorobu a za to, že si nesprávne vysvetlil okolnosti, za akých sa k nemu štúdia dostala. „Nakoľko som sa v tejto veci dopustil ťažkého omylu, ešte raz sa Vám ospravedlňujem a vyslovujem úprimné

44 A SAV Bratislava, f. Mésároš, Július – osobný fond, sign. IV, šk. č. 58, inv. č. 470. Korešpondencia.

45 A SAV Bratislava, f. Mésároš, Július – osobný fond, sign. IV, šk. č. 58, inv. č. 470. Korešpondencia.

46 A SAV Bratislava, f. Mésároš, Július – osobný fond, sign. IV, šk. č. 58, inv. č. 470. Korešpondencia.

47 A SAV Bratislava, f. Mésároš, Július – osobný fond, sign. IV, šk. č. 58, inv. č. 470. Korešpondencia.

poľutovanie.“⁴⁸ Týmito slovami Ľudovít Holotík zakončil svoj ospravedlňujúci list. Podľa Jána Mlynárika, ktorý sa o celej afére zmieňuje vo svojej knihe *Diaspora historiografie*, sa celá aféra už nedala utajiť, čoho následkom bolo poslanie Ľudovíta Holotíka do invalidného dôchodku.⁴⁹

Príznačný je i fakt, že Mésárošova sťažnosť bola predovšetkým kvôli štúdiu *Die Slowaken*, a nie kvôli štúdiu publikovanej v Taliansku, ktorej autorom boli i Plevza a Lavová. Na rozdiel od štúdie *Die Slowaken*, štúdiu o agrárnej otázke na Slovensku od začiatku 18. storočia po 20. storočie (*Aperçu de l'histoire agraire slovaque depuis le début du XVIII. Siecle*) uvádza Vojtech Kopčan v zozname Holotíkovej literatúry v *Studia historica slovacica*.⁵⁰

ŠTEFÁNIKOVSKÁ LEGENDA A VZNIK ČSR

Interpretácia dejín Československa bola pre komunistov veľmi dôležitá. Preto bolo nutné vykonať zmeny v duchu ideológie, ktoré sa týkali vzniku prvej ČSR. Hlavným zámerom bolo vytvorenie takého národného príbehu, ktorý by zlikvidoval zažitý obraz, podľa ktorého prvá republika vznikla z vôle západných mocností, a to na základe aktivity osobností ako boli Masaryk, Štefánik či Beneš. Tieto osobnosti vnímali ako predstaviteľov demokratickej alternatívy vývoja Československa, čo bolo pre novú vládnú moc neprijateľné.⁵¹

V roku 1951 vyhlásil ÚV KSČ za základ ideovej práce boj proti „buržoáznym legendám o vzniku ČSR“, na

čo nadväzovala aj konferencia v roku 1952 v Brne a zrušenie štátneho sviatku 28. októbra. Zatiaľ čo sa česká marxistická historiografia zamerala na dehonestáciu Masaryka s Benešom, Štefánik bol prenechaný slovenským historikom. Tejto úlohy sa chopil Ľudovít Holotík, ktorý v roku 1952 publikoval štúdiu *K Štefánikovskej legende*.⁵² Nemarxistické práce, ktoré predtým interpretovali Štefánika, hodnotil v práci ako „buržoáznú legendu“. Štefánika označil za „agenta francúzskeho imperializmu“. Štefánikovská legenda bola podľa Holotíka najväčšou a najrozšírenejšou legendou na Slovensku.

V štúdiu oboznamoval, ako politický predstaviteľ ako Vavro Šrobár, Milan Hodža, či Ladislav Novomeský uvádzali Štefánika do pozície národného hrdinu. Najviac sa mal na tom podieľať Novomeský (v tom čase väznený slovenský buržoázný nacionalista), ktorý po roku 1945 popularizoval Štefánika a vyzdvihoval jeho odkaz a pamiatku.⁵³ Holotík tak prebral ideologické požiadavky komunistického režimu, ktoré sa snažili presadiť vlastnú verziu vzniku prvej republiky postavenej na činnosti robotníckych más ovplyvnených boľševickou revolúciou v Rusku. Štefánik navyše otvorene upozorňoval na nebezpečenstvo ruského boľševizmu: „Boľševizmus je nielen filozofickou orientáciou, ale je prejavom chorobným, apokalyptickým chaosom, v ktorom sa prejavujú hrubé najnižšie pudy celkom náhodne. A boľševickí vodcovia sú autokratmi v najhroznejšom slova zmysle. Oblečení do handier sa zmocňujú bohatstva a v skutočnosti si robia

nároky na privilégia. Demokracia musí proti tomuto prúdu bojovať. Koketovať s boľševickými smermi by znamenalo opustiť cestu cti a zdravého rozumu. Hovorím vám to z hĺbky duše: boj proti boľševizmu vo všetkých jeho prejavoch musí prevládať v našej politike. Ak nebudeme konať, premení boľševizmus malé národy na národy slabé a nakoniec na národy v rozklade.“⁵⁴ V očiach komunistov bol najväčším Štefánikovým zločinom jeho antikomunizmus a zatiahnutie československých légii do boja proti boľševikom. Zavedenie československých légii do zločineckého boja proti sovietskemu Rusku vyčítal Štefánikovi i samotný Holotík. Ján Mlynárik o Holotíkovej štúdiu z roku 1952 píše nasledovne: „Holotík došiel k absurditám, ktoré vyplynuli z jeho zámeru za každú cenu bojovať proti Štefánikovskej legende, a tak vytvoril stalinskú antilegendu o slovenskom národnom hrdinovi.“⁵⁵

V máji 1953 sa konala diskusia s názvom *Za odhalenie legiend o Masarykovi, Benešovi a Štefánikovi* z podnetu Filozofickej fakulty UK a v spolupráci s Historickým ústavom SAV v Bratislave.⁵⁶ Diskusia sa zúčastnilo okolo 100 vysokoškolských a iných vedeckých pracovníkov. Zúčastnili sa jej aj pracovníci z českých vysokých škôl. Odborné poslanie diskusie bolo nevyhnutne spojené s verejno-propagačným zámerom, a to pôsobenia na verejnosť. Ako referent Historického ústavu SAV tu vystúpil Ľudovít Holotík. „Odhalil“ Štefánika ako oddaného služobníka záujmov francúzskeho

48 A SAV Bratislava, f. Mésároš, Július – osobný fond, sign. IV, šk. č. 58, inv. č. 470. Korešpondencia.

49 MLYNÁRIK, Ján. *Diaspora historiografie: štúdie, články a dokumenty k dejinám československej historiografie v rokoch 1969 – 1989*, s. 34 – 35.

50 KOPČAN, Vojtech. The selective bibliography of Ľudovít Holotík. *Studia historica slovacica*, roč. 16, 1988, s. 276.

51 HUDEK, Adam. *Najpolitickjšia veda: slovenská historiografia v rokoch 1948 – 1968*, s. 144.

52 HOLOTÍK, Ľudovít. K Štefánikovskej legende. *Historický sborník Slovenskej akadémie vied a umení*, 1952, č. 10, s. 256 – 275.

53 MLYNÁRIK, Ján. Milan Rastislav Štefánik v historiografii (1948 – 1988). *Historický časopis*, roč. 38, 1990, č. 3, s. 399.

54 ĎURICA, Milan S. *Dejiny Slovenska a Slovákov v časovej následnosti faktov dvoch tisícročí*. Bratislava: Lúč, 2003, s. 298.

55 MLYNÁRIK, Ján. Milan Rastislav Štefánik v historiografii (1948 – 1988), s. 401.

56 BEŇA, Jozef. Komunisti v Československu a Milan Rastislav Štefánik (2) [online]. [cit. 2019-01-11]. Dostupné na: https://www.noveslovo.sk/c/Komunisti_v_Ceskoslovensku_a_Milan_Rastislav_Stefaniak_2?fbclid=IwAR2K6SVq3auVTjz09X72DJ31FTCperFSOIzPW5x6yTyDnT6d_Ax-CLodGXdc

i svetového imperializmu. Masaryka zase „zhodnotil“ Miloš Gosiorovský.

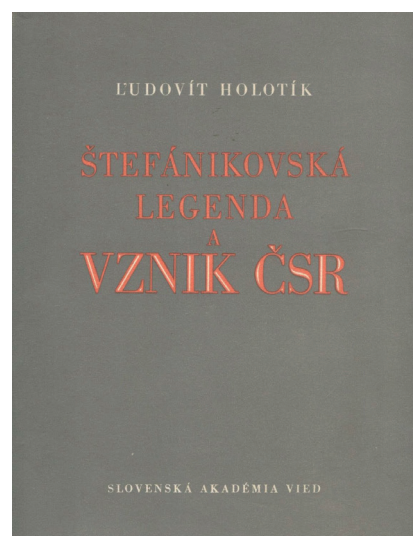
V roku 1958 vyšli dve monografie, ktorých autorom bol Ľudovít Holotík. Na oboch prácach je vidieť, že sú písané marxistickým historikom so znakmi stalinistického dogmatizmu. V knihe *Októbrová revolúcia a národnoslobodzovacie hnutie na Slovensku v rokoch 1917 – 1918* sa Holotík viac venoval presadeniu marxistickej verzie vzniku Československa na základe vplyvu ruskej Októbrovej revolúcie a činnosti českého a slovenského robotníckeho hnutia.⁵⁷ Už v čase vydania práce bola autorovi vyčítaná ignorácia zahraničného odboja.⁵⁸ V druhej, významnejšej a kritizovanejšej práci s názvom *Štefánikovská legenda a vznik ČSR* už neignoruje, ale diskredituje zahraničný odboj počas prvej svetovej vojny. „Autor tvrdí, že organizovanie tzv. zahraničného odboja, verbovanie českých a slovenských zajatcov i vysťahovalcov do légii, robil Štefánik výlučne v službách Francúzska a na podporu francúzskeho imperializmu a že tento nábor nemal nič spoločného s bojom českého a slovenského národa za slobodu.“⁵⁹ Týmito slovami opísal Štefánikovskú legendu Július Mésároš. Holotík sa snažil o totálnu likvidáciu Štefánikovskej, tzv. buržoáznej legendy, a tak predstavil Štefánika ako pokrytca a karieristu v službách francúzskej špionážnej služby.

Holotíková kniha o Štefánikovi mala kritický ohlas u pražského slovakistu Zdenka Urbana. Urban vytykal Holotíkovi nedomyslenosť mnohých problémov, spojenú predpojatou a jednostrannosťou.⁶⁰ Slovenský recenzent Štefan Štvrtecký sa zase v *His-*

torickom časopise, ktorého bol Holotík v tom čase hlavným redaktorom, ku práci vyjadril kladne. Popri bežných výhradách označil prácu za jednu z mála výnimočne dobrých prác, pričom mala mať veľký vedecký a politický dosah. Podľa tejto kladne hodnotenej recenzie sa Holotíkovi doteraz najlepšie podarilo odhaliť buržoázne legendy a zároveň Štvrtecký dodal: „Preto pod ťarchou historických faktov sa po prečítaní Holotíkovej práce vynára čitateľovi namiesto ospevovanej a oslavovanej ‚hrdinskej‘ postavy Štefánika nahá figúra [...] dobrodruha a karieristu, túžiaceho po sláve a bohatstve, ktorý z celej duše nenávidí pokrok a celou svojou bytosťou sa zúčastňuje na križiackom ťažení svetovej reakcie proti socialistickej revolúcii. Je to najrýdzejší typ čiernosotnenca, ku ktorému sa hrdo hlásila buržoázia, urobiac z neho predmet dlhoročnej tradície [...] na balamutenie slovenského ľudu.“⁶¹

Vplyvom aktuálneho diania sa po roku 1958 Ľudovít Holotík už v akademických historických časopisoch k Štefánikovskej legende nevracia. Ani vo svojom článku o vzniku Československa a jeho význame pre Slovákov, ktorý vyšiel v *Historickom časopise* sa už k Štefánikovi a ani jeho legende nevyjadruje.⁶² Napriek tomu však knihu *Štefánikovská legenda a vznik ČSR* vydal v roku 1960 aj druhýkrát.

O osem rokov neskôr sa ozvala vlna kritiky v slovenskej verejnosti. Prispeli k tomu najmä kritické články redaktora Milana Vároša v denníku *Smena*, ktoré mali veľký ohlas. Prvý článok sa v denníku *Smena* objavil 15. marca 1968.⁶³ Nadväzoval na predchádzajúce články v *Smene* o Masarykovi

Prvé vydanie Štefánikovskej legendy z roku 1958 (Zdroj: Archív M. Rimešovej)

a Benešovi a pri príležitosti 50. výročia vzniku Československa pripravil článok aj k Štefánikovi, ktorý odštartoval búrlivé diskusie. Išlo o rozhovor, v ktorom sú otázky a odpovede medzi redaktorom *Smeny* Milanom Várošom a historikom Ľudovítom Holotíkom.

Milan Vároš začal svoju prvú otázku nadväznosťou na článok *Októbrová revolúcia v našich dejinách*, ktorý vyšiel v roku 1967 v *Pravde* a ktorého autorom bol Ľudovít Holotík. Ďalšie otázky boli o Holotíkovej knihe o Milanovi Rastislavovi Štefánikovi. Okrem zisťovania, čo myslel Ľudovít Holotík pod pojmom legenda, sa Milan Vároš nesúhlasne vyjadril aj k Holotíkovej interpretácii k domácejmu a zahraničnému odboju pri vzniku ČSR. Odpoveď Holotíka znela takto: „Prvá časť otázky je správna: domáce, vnútorné sily považujem i teraz za rozhodujúceho činiteľa pri vzniku československého štátu.“

57 HOLOTÍK, Ľudovít. *Októbrová revolúcia a národnoslobodzovacie hnutie na Slovensku v rokoch 1917 – 1918*. Bratislava: SAV, 1958.

58 MÉSÁROŠ, Július. Ľudovít Holotík: Októbrová revolúcia a národnoslobodzovacie hnutie na Slovensku v rokoch 1917-1918. *Historický časopis*, roč. 7, 1959, č. 1, s. 154.

59 A SAV Bratislava, f. Mésároš, Július – osobný fond, sign. IA2, šk. č. 4, inv. č. 94. l. Holotík: „Štefánikovská legenda“ – posudok, 1958.

60 URBAN, Zdeněk. Nová práce o Štefánikovské legende a vzniku Československého štátu. *Český časopis historický*, roč. 7, 1959, č. 3, s. 503 – 509.

61 ŠTVRTECKÝ, Štefan. Ľudovít Holotík: Štefánikovská legenda a vznik ČSR. *Historický časopis*, roč. 7, 1959, č. 2, s. 317.

62 MLYNÁRIK, Ján. Milan Rastislav Štefánik v historiografii (1948 – 1988), s. 410.

63 VÁROŠ, Milan. Generál Štefánik bez legiend. *Smena*, roč. 20, 1968, č. 74.

Druhá časť otázky je nepresná, skoro by som povedal, že ste si svoju prácu pozorne neprečítali.⁶⁴ Vároš neprestal oponovať a naďalej predkladal otázky, v ktorých s Holotíkom nesúhlasil.

Nakoľko tento rozhovor nebol publikovaný v úplnom znení, na druhý deň vyšiel v denníku *Smena* ďalší článok. V ňom pridal svoje komentáre a postrehy aj autor článku Vároš: „Nie všetky neúprimné, nedostačujúce i nereseriozne odpovede dr. Holotíka som komentoval, čitateľa si zrejme sami spravia úsudok.“⁶⁵

Vlna kritiky, ktorá sa spustila na Ludovíta Holotíka mala svoj ohlas aj v *Roľníckych novinách*, kde bol publikovaný článok s názvom *Otrásné doznanie dr. L. Holotíka, DrSc.* Rovnaký názov niesol aj článok publikovaný v *Smene* z pera Milana Vároša, kde uverejnil niekoľko viet zo stanoviska *Roľníckych novín*: „*Odkeď má marxistický historik právo oberať ľudí – a tobôž národných hrdinov! – o česť, o dobrú povesť a potom s naivným výrazom v tvári tvrdiť, že to má preňho iba „okrajový charakter“? [...] Terminológia, ktorou sa kniha dr. Holotíka len tak hemží, nemá nič spoločné so serióznou marxistickou historiografiou – je to skôr terminológia vyšetrovateľa Štátnej bezpečnosti.*“⁶⁶

Ludovít Holotík celú situáciu nechal bez povšimnutia a v *Smene* sa vyjadril aj on sám. Na stránkach denníka sa medzi Holotíkom a Várošom objavila vzájomná nevráživosť a prostredníctvom novín si písali kritické odkazy. Článok začal slovami: „V jednej zo svojich početných poznámok k rozhovoru o Štefánikovi ste mi, pán redaktor, láskave naznačili, že sa k týmto Vaším oneskoreným komentárom môžem vyjadriť. Pravdu povediac, nechce sa mi. Nechce sa mi vydávať Vaším úskokom a fintám a Vašej privilegovanej možnosti odpovedať mi znovu

„Nacistická“ kritika L. Holotíka?

Nechcel som sa už vracaať ku kritike knihy L. Holotíka Štefániková legenda a vznik CSR, hoci nám mnohí čitateľa urgovali uverejnenie svojich ohlasov proti tejto knihe. Vraciam sa, lebo denník Lidová demokracia uverejnil článok člena-korešpondenta ČSAV L. Holotíka, DrSc., v ktorom – pre neho príznačnými slovami – označil moju kritiku jeho knihy Štefániková legenda a vznik CSR na stránkach *Smeny* aj takto: „... čo publikoval M. Vároš, patrí do oblasti novinárskeho dryáčnictví... starý rozhovor si tiež svedomé upravovaný vložil do spikovaného článku (hovore eufemisticky), v ktorom si podáva hystérie ruku s nacizmom a neznalosťou...“

vali a zomierali za našu národnú slobodu, uverejnili aj Kultúrny život, Roľnícke noviny a časopis Odpovede na otázky. Pýtam sa: prečo L. Holotík ešte nepublikoval dokument o legionárovi Táborškom, keď to sľúbil? Prečo nevyvrátil skutočnosti, ktoré som mu, (tiež Milan Varsík a iní) dokázal? Preto – pokiaľ tak neurobí – nemusia L.

iba jeho neúprimné a dogmatické odpovede som doplnil vlastným komentárom, nesúhlasom), hovoriť o neznalosť – on, ktorý, hoci poznal skutočnosti, ich sľavoval a tak si budoval svoju „vedeckú“ kariéru. Jeho slová o nacizme sú iba svedectvom jeho snahy o vyvolanie hystérie. Načo a prečo? Mrzí ho, že *Smena* už tri mesiace mlčala o jeho knihe. hoci ma premoňh čitateľa žadali, aby som kritiku dotiahol do konca?!

Kvôli informovanosti čitateľov: posledné valné zhromaždenie SAV prijalo uznesenie, aby vedecké kolegium histórie predložilo do dvoch mesiacov zhodnotenie vedeck-

Diskutujeme vecne, bez hystérie!

K vyššie citovaným slovám stručne – bez toho, aby som L. Holotíkom polemizoval o nacizme a vracal mu jeho vulgárnosti inými vulgárnosťami – aspoň tieto poznámky:

1. K mojim komentárom k jeho odpovediam sa L. Holotík mohol vyjadriť na stránkach *Smeny*, verejne som ho k tomu vyzval, on tak aj urobil, avšak veľmi zle – nič mi nevyvrátil, naďalej zostal na svojich nevedeckých názoroch o Štefánikovi a Benešovi. Preto jeho nereseriozne postoj vyvolal medzi čitateľmi obrovskej ohlas nesúhlasu, a tak vzniklo veľké odsúdenie jeho pavedeckej knihy medzi širokými masami. Účastníci filozofickej konferencie v Bratislave – ako o tom naša tlač priniesla správu – poslali na ÚV KSS a Predsedníctvu SAV rezolúciu, žiadajúcu, aby Holotík odvolal z funkcie člena ÚV KSS a riaditeľa Historického ústavu SAV. Ing. Zajac a iní čitateľa sa pozastavili nad tým, že L. Holotík je ešte stále členom ÚV KSS, Ing. J. Voda, pracovník Historického ústavu SAV, uverejnili v *Smene* otvorený list predsedovi SAV akademikovi Schwarzovi, aby vysvetlil, za čo dostal L. Holotík titul doktora vied (ešte nevyšetlil, a preto považujem za zbytočné, spýtať sa, prečo je L. Holotík členom-korešpondentom ČSAV a nie SAV, za čo dostal niektoré tituly

atd.). Pravda, veľké odsúdenie knihy L. Holotíka, jeho kritika v tlači, transparenty proti nemu to všetko nemuselo byť, keby L. Holotík bol uprimnejší, keby sa distancoval od svojej práce z päťdesiatych rokov, keby sa tak nešťastne neobhajoval a nedovoliť sa obhajovať. Stačila veľa – ano, v tej knihe som popísal nezmysly, bola vtedy taká doba – a mohol mať pokoj. Veď nakoniec Holotík nie je sám, kto si ponabral život v rodoch kultu. 2. L. Holotík pred čitateľmi hrdinu – ano, v tej knihe som popísal nepriaznivé skutočnosti. Dokázal som mu – okrem iného – falšovanie dokumentu z Archívu VĽH v Prahe (falšovaním súdruh riaditeľ Historického ústavu SAV krivo a hanebne obvinil generála Štefánika z vynesenia trestu smrti nad legionárom Táborškým). Milan Varsík v *Smene* vo vecnom článku poukázal na ďalšie hrubé skreslovanie niektorých historických skutočností v súvislosti so Štefánikom. Veľa výhrad ku knihe L. Holotíka, plnej inektív voči Štefánikovi, Masarykovi a legionárom, v ktorej nízko a nehanebne zhanobil celý prvý odboj, urazil tisíccky legionárov, ktorí bojo-

Holotík zaujímať listy, ktoré prišli do redakcie *Smeny*. Tých listov je veľmi veľa, sú tam adresy, mnohé z nich sme neverejnili, lebo sme to nepovažovali už za potrebné. Sú tam aj listy historikov, ktorí sa tiež distancujú od pamfletu L. Holotíka.

3. Do redakcie ešte stále prichádzajú listy a rezolúcie, žiadajúce, aby L. Holotík odvolal z funkcie. Už tri mesiace som z týchto rezolúcií a listov nič v *Smene* neuverejnili, v reportáži z Bratislava som nespomenul heslá proti L. Holotíkovi, a ani dnes to nepovažujem za potrebné. Práve naopak, napísal som list jeho dcere, v ktorom som ju ubezpečil o svojej pomoci, ak istá učiteľka bude v jej triede spomínať moje články proti jej otcovi, zm... sa o tom aj na stránkach *Smeny*, pretože je neny... telne, aby aj teraz – ako za kultu – deti kritizovaných súdruhov trpeli. No L. Holotík chce pokračovať v diskusii. Prosím, diskutujeme, ale vecne, bez hystérie! L. Holotík by mal predovšetkým – okrem iného – vysvetliť falšovanie histórie a až potom hovoriť o nacizme, klamať o „svojvoľne upravom“ rozhovore (nik ho neupravoval,

kých kvalít knihy L. Holotíka Štefániková legenda a vznik CSR. Čitateľa sú na to zvedaví, dva mesiace už dávno prešli. Verím, že to zhodnotenie bude a bude správne, že ho Predsedníctvo SAV prijme. Že jeho autori nebudú v anonymite a že L. Holotík po tomto zhodnotení už nebude tvrdiť, že knihu o Štefánikovi napísal podľa svojho politického presvedčenia, lebo to jeho presvedčenie je v rozpore s faktami. Čitateľov budeme o zhodnotení knihy – vedeckým kolegiom histórie SAV – informovať. I keď – opakujem – nechceli sme sa v *Smene* už vracaať ku knihe Štefániková legenda a vznik CSR.

Záverom vyjadrujem svoje osobné presvedčenie, ktoré je aj publikovaným presvedčením Ing. J. Zajaca a mnohých iných, tiež členov strany, že L. Holotík, ktorému naša tlač dokázala hrubé skresľovanie a falšovanie histórie, ktorý urazil prvý odboj, tisícke legionárov, bojovníkov za našu národnú slobodu, nebude po mimoriadnom zjazde KSS už medzi členmi ÚV KSS, oni sami to – verím – nedovolia.

MILAN VÁROŠ

S kritikou L. Holotíka a jeho Štefánikovskej legendy vystupoval na stránkach denníka *Smena* najmä novinár Milan Vároš (Zdroj: *Smena*)

invektívami vytlačenými palcovými titulkami.“⁶⁷ V nasledujúcich bodoch Holotík zhrnul svoje námietky, ktoré v súvislosti Milanom Várošom a jeho článkami mal.

Holotíkova kritika nezostala bez odzvy a už na druhý deň v *Smene* vyšiel ďalší článok so stanoviskom Milana Vároša. V ňom už spochybňuje Holotíkove akademické tituly a dožaduje sa, aby sa vzdal funkcie riaditeľa HÚ: „Vaše neúprimné odpovede a nereseriozne tvrdenia súdruh Holotík, vyvolali medzi čitateľmi *Smeny* búrlivý ohlas.

Pýtajú sa aké a ktoré tituly ste získali za pamflet o Štefánikovi, prečo ste zo Štefánika – v čase moci K. Bacilka a V. Širokého, po poprave Clementisa – spravili z národného hrdinu špióna a parazita, či sa sám nezamyslite nad tým, či je správne, aby ste i naďalej – po verejnej kritike a dôkazoch o falšovaní – zastávali miesto riaditeľa Historického ústavu SAV a boli členom ÚV KSS, akým právom ste si dovolili uraziť slovenský národ, či sa pred ním nehanbite atď. Vážený súdruh riaditeľ! Vy naozaj nedokážete odvolať svoje ‚tvrdenia‘ čestným

64 VÁROŠ, Milan. Generál Štefánik bez legend. *Smena*, roč. 20, 1968, č. 74.

65 VÁROŠ, Milan: Generál Štefánik bez legend (a bez invektív a hrubého skresľovania súdr. Dr. Holotíkom). *Smena*, roč. 20, 1968, č. 75.

66 VÁROŠ, Milan. Otrásné doznanie dr. L. Holotíka, DrSc. *Smena*, roč. 20, 1968, č. 80.

67 HOLOTÍK, Ludovít. Milan Vároš v úlohe demokrata. *Smena*, roč. 20, 1968, č. 82.

a chlapským spôsobom?“⁶⁸ V podobnom duchu sa Vároš k týmto veciam vyjadroval aj o niečo neskôr, keď informoval o konferencii a o stretnutí pri mohyle generála Štefánika.⁶⁹

V nasledujúcich vydaniach *Smeny* boli publikované listy, ktoré ľudia posielali do ich redakcie. Lekár Zachar z Bratislavy napísal: „Nie je to prvýkrát, čo nám je veľmi blízka minulosť prekrušaná. Čo to máme za historikov, ktorí v priebehu desiatich rokov tak zmúdreli a zmenili názor na veci, za ktoré sa tak oduševňovali. Kto im to káže, aby takto veľmi rýchlo menili históriu.“⁷⁰ Ostatní tiež v listoch vyjadrovali svoj pozitívny postoj k Štefánikovi.

Začiatkom apríla 1968 informoval v *Smene* Ján Blažej o pálení makety knihy *Štefánikovská legenda a vznik ČSR na Bradle: „V piatok sem cez Vrbové a Košariská prišlo 75 študentov zo strojníckej a elektrotechnickej priemyslovky z Dubnice nad Váhom s transparentmi „Zo srdca Slováka nik nevytrhne Štefánika“. K mohyle položili veniec a symbolicky spálili maketu knihy dr. Holotíka „Štefánikovská legenda a vznik ČSR.“*⁷¹

Okrem listov boli v apríli 1968 publikované ešte dva články, ktorých autorom ale nebol Milan Vároš, no oba sa na jeho články odvolávali. Jeden bol namierený opäť proti Ľudovítovi Holotíkovi, druhý zase proti článkom Milana Vároša. Autorom prvého článku bol Milan Varsík.⁷² V jednotlivých poznámkach skomentoval a vyvracal Holotíkove výroky o Štefánikovi, ktoré vyšli v prvom publikovanom článku. Článok proti Milanovi Várošovi napísali poslucháči histórie na Filozofickej

fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. „Domnievame sa totiž, že aj keď široká verejnosť má nepochybne právo vyjadrovať kritické stanovisko k práci dr. L. Holotíka, určiť vedeckosť, či nevedeckosť metód pri jeho hodnotení osobnosti M. R. Štefánika je vecou vedeckých pracovníkov našej historiografie.“⁷³ Autorom sa nepáčilo ako pozitívne hodnotili Štefánika, pretože, tak ako Vároš píše o vyslovene negatívnom pohľade Ľudovíta Holotíka, rovnako sa tak článkami vytvára jednostranný pozitívny pohľad bez akejkoľvek kritiky.

O rehabilitáciu Štefánika sa snažili aj na stranách *Kultúrneho života* v roku 1967, no najmä v roku 1968, ľudia ako Hana Ponická, Milan Rúfus či iní. Kritika na Holotíkovo dielo bola radikálna a odmietavá, pričom prišlo k obhajobe Štefánika a k osobným útokom na autora, ku ktorým dochádzalo na podujatiach spolkov a združení. Konkrétne v Brezovej pod Bradlom sa v uznesení žiadalo, aby bol autor zbavený všetkých vedeckých hodností, funkcie riaditeľa Historického ústavu SAV a pod.

Ústav sa snažil čeliť útokom na knihu o Štefánikovi i jeho autorovi stanoviskom uverejnenom v apríli 1968 v *Pravde*, ale aj inými prostriedkami. Akademik Igor Hrušovský sa vyjadril k stanovisku Vedeckého kolégia SAV k uzneseniu XXVI. valného zhromaždenia SAV ohľadom publikácie Ľudovíta Holotíka.⁷⁴ Zhodnotil, že je naozaj potrebné odstrániť ideologické bariéry, ktoré môžu brzdiť progres vedy. Tiež sa malo realizovať komplexné prehodnotenie vedy za posledných 20 rokov, predovšetkým v takých

problematických otázkach ako je vznik Československa. Holotíkova kniha o Štefánikovi podľa Hrušovského zodpovedá ideológii 50. rokov. Preto odporúčal, aby pracoviská SAV prikróčili ku komplexnému rozboru a hlbšiemu skúmaniu významných udalostí a rovnako tak aj k deformáciám ich výkladu. Len takouto zdlhovou analýzou sa malo prísť k adekvátnemu poznaniu udalostí a zhodnoteniu ich dovtedajších interpretácií.

Sám Ľudovít Holotík ešte pred zverejnením stanoviska SAV k Štefánikovej legende napísal v marci 1968 svoje stanovisko s názvom *Štefánik a dnešok*, kde vysvetľuje, prečo napísal knihu tak, ako ju napísal, a zároveň prezentuje svoj názor na osobnosť Milana Rastislava Štefánika.⁷⁵ Odvoláva sa na zahraničnú politiku Československa ovplyvnenú studenou vojnou a na vzťah Československa k Francúzsku, ktoré bolo vnímané ako „súčasný imperialistický tábor“, či ako krajina poznamenaná „farchou viny za mníchovský diktát“. Tiež podčiarkuje kladný vzťah ku Sovietskemu zväzu, ktorý sa podieľal na oslobodení našej krajiny.

Priznal tiež fakt, ako sa mladá marxistická historiografia snažila viac upriamiť pozornosť na podiel robotníckej triedy, pričom sa snažili prekryť snahu buržoáznych historikov, ktorí glorifikovali podiel Masaryka, Beneša i Štefánika pri vzniku Československa. Pri dehonestujúcom výklade Štefánika Holotíkovi poslúžilo i to, že Štefánik nezanechal žiadnu písomnú politickú literatúru, čím si jeho životnú snahu mohli vyložiť po svojom, tak

68 VÁROŠ, Milan. Ľudovít Holotík v úlohe falšovateľa. *Smena*, roč. 20, 1968, č. 83.

69 VÁROŠ, Milan. 5. mája pri mohyle generála Štefánika. *Smena*, roč. 20, 1968, č. 89.

70 Slová pre dr. Holotíka. *Smena*, roč. 20, 1968, č. 86.

71 BLAŽEJ, Ján. *Smena*, roč. 20, 1968, č. 92.

72 VARSÍK, Milan. O metóde „historika“. List dr. Ľudovítovi Holotíkovi. *Smena*, roč. 20, 1968, č. 98.

73 DRAŠKABA, Peter, GREGUŠ, Peter, VEDEJOVÁ, Táňa. Áno, Štefánik – ale objektívne. *Smena*, roč. 20, 1968, č. 107.

74 A SAV Bratislava, f. Holotík, Ľudovít – osobný fond (nespracovaný), šk. č. 2. Vyjadrenie k stanovisku Vedeckého kolégia histórie SAV zo dňa 4. 8. 1968.

75 A SAV Bratislava, f. Holotík, Ľudovít – osobný fond (nespracovaný), šk. č. 1. Stanovisko Ľ. Holotíka k jeho práci „Štefánikovská legenda a vznik ČSR“.

ako buržoázni historici, tak i samotný Holotík.

Holotík obhajuje aj druhé vydanie kníh, ktoré vyšlo v roku 1960. V roku 1960 vraj nebola spoločnosť v takom stave krízy ako v roku 1968, preto ani výčitky, že ani druhé vydanie knihy nepozmenil nie je na mieste. Tiež nevidel dôvod ju meniť, keď ako uvádza, dostal za prvé vydanie mnoho pochvalných recenzií doma i v zahraničí. Okrem toho názor formujúci niekoľko rokov sa nedá zmeniť tak ľahko.

Reagoval i na kritické články. Viacerí spolupracovníci, priatelia i zástupyňa riaditeľa z redakcie *Pravdy* Zajacová mu odporučili, aby svoje stanovisko predložil už skôr. Situáciu sa snažil upokojiť korekciou prekonaných tvrdení, vydaním dokumentov o úlohe Slovenska pri vzniku Československého štátu prostredníctvom článkov a štúdií, na čo mu poslúžilo 50. výročie vzniku Československa.⁷⁶ Tiež sa zúčastnil rozhovoru s redaktorom *Smeny*, ktorý mal byť podľa Holotíka publikovaný už skôr a zároveň vyšiel v nepresnom znení a dodatkami. Holotík k tomu všetkému dodal: „Mám však dojem, že ani časné zverejnenie rozhovoru, ani moje špeciálne vyhlásenie, hoci už pred rokom či dvoma by ma pred organizátormi terajšej kampane neubránili. Títo ľudia predsa odo mňa nečakali a nečakajú vysvetlenie. Čakajú moju vedeckú, ideovú a osobnú kapituláciu.“⁷⁷

Uvádza i svoj názor na Štefánika. Hoci by v roku 1968 prácu o Štefánikovi napísal inak ako pred rokmi, niektoré názory jednoducho nemohol zmeniť. Ako marxistickému historikovi mu nemohla byť ľahostajná Štefánikova antikomunistická orientácia. Štefánikovi opäť vyčítal negatívne podne-

Nekrológ Ľ. Holotíka od Samuela Cambela uverejnený na stránkach denníka *Pravda* (Zdroj: *Pravda*)

covanie legionárov či to, ako Štefánik sníval o zvrate v Rusku. Tiež tvrdil, že je jednoduché zorganizovať púť na Bradlo, napísať články, vyvracať tvrdenia z jeho knihy a spraviť zo Štefánika hrdinu. No napísať Štefánikovu vedecký životopis doložený dokumentmi a spracovaný objektívne rovnako nesplní očakávania tých, ktorí majú k Štefánikovi pozitívny postoj.

Davová psychóza proti knihe Ludovíta Holotíka musela byť naozaj veľká. Rovnako, ako ľudia posielali listy namierené proti Holotíkovi do redakcie *Smeny*, kde boli následne publikované, niektorí posielali listy aj samotnému Holotíkovi, v ktorých mu vyjadrovali podporu. Takýto list napísal Holotíkovi napríklad lekár Gabriel Hoffmann. V ňom uvádza, že 1. apríla 1968 odoslal redakcii denníka *Pravda* list spolu s príspevkom, v ktorom obhajoval Holotíka, no denník *Pravda* tento Hoffmannov príspevok nepublikoval. Preto chcel aspoň prostredníctvom listu Ho-

lotíkovi povedať, že viacerí ľudia stoja za ním a nesúhlasia s vyjadreniami redaktora Milana Vároša.⁷⁸

Holotík sa nevzdal svojej obhajoby ani v júni 1968, kedy adresoval list novému šéfredaktorovi *Smeny* Antónovi Kurinovi. Žiadal ho, aby mohol aj on publikovať na stránkach *Smeny* a reagovať tak na kampaň, ktorú voči nemu vyvolali niektorí redaktori (najmä Vároš) či iní externí prispievatelia. Nie všetkým plánoval odpovedať cez časopis, ale osobne, preto chcel, aby mu Kurina poskytol listy, ktoré boli uverejnené. Odôvodňoval to tým, že na jeho adresu prišli niektoré listy adresované *Smene*, no ich publikovanie bolo odmietnuté.⁷⁹

Monografiu, okrem tlače, odsúdila predovšetkým mladá generácia, čo dokazuje aj fakt, že na niektorých podujatiach mládeže bola kniha hodená do ohňa. Pálili ju na verejných priestranstvách, námestiach (napríklad na Námestí SNP v Bratislave) či na Bradle

76 HOLOTÍK, Ľudovít. M. R. Štefánik. *Predvoj*, roč. 14, 1968, č. 4, s. 6 – 7; HOLOTÍK, Ľudovít. Vplyv prvej svetovej vojny na český a slovenský národ (The impact of the First World War on the Czech and Slovak nations). *Nové slovo*, roč. 21, 1968, č. 11, s. 4 – 7.

77 A SAV Bratislava, f. Holotík, Ľudovít – osobný fond (nespracovaný), šk. č. 1. Stanovisko Ľ. Holotíka k jeho práci „Štefánikovská legenda a vznik ČSR“.

78 A SAV Bratislava, f. Holotík, Ľudovít – osobný fond (nespracovaný), šk. č. 2. Korešpondencia.

79 A SAV Bratislava, f. Holotík, Ľudovít – osobný fond (nespracovaný), šk. č. 2. Korešpondencia.

4. mája 1968.⁸⁰ „Hlas ľudu“ bol vypočutý a Ľudovít Holotík nakoniec stratil funkciu riaditeľa Historického ústavu SAV.

Začiatkom septembra 1968 Ľudovít Holotík žiadal vzhľadom na svoj zlý zdravotný stav, aby bol uvoľnený k 1. októbru 1968 z funkcie riaditeľa Historického ústavu, z členstva Predsedníctva SAV a z funkcií spojených s týmto členstvom, z funkcie hlavného redaktora *Historického časopisu*, a tiež aby bol zbavený hlavného redaktorstva ročenky *Studia historica slovacae*. V Historickom ústave Slovenskej akadémie vied mal zostať pracovať ako radový pracovník.⁸¹

ZDENKA HOLOTÍKOVÁ

Slovenská historička českého pôvodu Zdenka Holotíková bola manželkou Ľudovíta Holotíka, a taktiež patrila k významným postavám historiografie tej doby. Podobne, ako jej manžel, aj ona bola spoluzakladateľka slovenskej marxistickej historiografie. Narodila sa 28. apríla 1928 v Čejove, okres Pelhřimov. V mladom veku sa začala zaujímať o politickú situáciu, čo ju priviedlo do ľavicového odborového hnutia, a nakoniec do radov KSČ. Študovala na Vysokej škole politických a sociálnych vied v Prahe, kde sa zrodil jej záujem o históriu. Po absolvovaní štúdia prišla v roku 1952 do Bratislavy a stala sa tu, ako jedna z prvých, odbornou pracovníčkou vtedajšieho Ústavu dejín KSS. Na tomto pracovisku získala tiež titul doktora historických vied.

Jej výskumná práca sa zameriavala na novšie a najnovšie slovenské a česko-slovenské dejiny, predovšetkým na problematiku revolučného robotníckeho hnutia na Slovensku či česko-slovenské vzťahy. Bola redaktorkou a zostavovala viacero zborníkov, písala články v domácich i zahraničných časopisoch. Vystupovala na rôznych konferenciách, seminároch a iných vedeckých podujatiach, zjazdoch a ak-

ciách Slovenskej historickej spoločnosti. Bola taktiež vyznamenaná.

Historik Ivan Kamenec o nej koncom 80. rokov pri príležitosti jej životného jubilea napísal, že sa nikdy „neuzatvára len do svojej vedeckej práce, ktorú pritom robí na profesionálnej úrovni, ale historiografiu chápe ako organickú súčasť národnej kultúry s jej živými väzbami na celý spoločensko-politický vývoj. Nikdy sa neuspokojuje so zažívanou schémou, stereotypom, ale hľadá a nachádza nové pohľady. Je vynaliezavá, objavná a originálna, a to nielen v obsahu, ale aj v jazykovo-štylistickej forme svojich prác, v ktorých nás presvedča, že historiografia by mala stále byť aj určitým druhom literárneho umenia. Mala odvahu ísť po nevyšliapných chodníkoch, formulovať otázky

a hľadať na ne netradičné odpovede. Jej posudky nie sú mentorské, nechce v nich kolegom vnucovať svoje názory a koncepcie, ale dáva im podnety, diskutuje s nimi, nevyhýbajúc sa pritom konštruktívnej kritike, ani polemickým výhradám“.⁸²

Ide, samozrejme, o slová spred novembra 1989 a napísané pri slávnostnej príležitosti, nepochybne však Zdenka Holotíková bola, podobne ako jej manžel, talentovanou historičkou. Ani ona sa ale nevyhla poplatnosti dobe, v ktorej pôsobila, vďaka čomu sa v tom čase stala uznávanou marxistickou historičkou. Napriek všetkému, ak chce niekto v súčasnosti pracovať na téme medzivojnovej KSČ či na osobnostiach ako Vladimír Clementis či Ladislav Novomeský, musí

Zdenka Holotíková pri čistení tlačiarskeho stroja určeného pre expozíciu Múzea revolučnej tlače vo Vrútkach, 10. máj 1957 (Zdroj: TASR)

80 BEŇA, Jozef. Komunisti v Československu a Milan Rastislav Štefánik (2).

81 A SAV Bratislava, f. Holotík, Ľudovít – osobný fond (nespracovaný), šk. č. 2. Korešpondencia.

82 KAMENEC, Ivan. Životné jubileum Zdenky Holotíkovej. *Historický časopis*, roč. 36, 1988, č. 2, s. 331 – 332.

siahnuť po prácach Zdenky Holotíkovej.

Sama napísala alebo sa spolupodieľala na viacerých monografiách, ako napríklad *Z pokrokových tradícií telovýchovy na Slovensku*, *Klement Gottwald na Slovensku v rokoch 1921 – 1925*, *Zo života bojov poľnohospodárskych robotníkov na Slovensku*, *Štrajk poľnohospodárskych robotníkov na Slovensku roku 1929*, *Gábor Steiner – život revolucionára*, *Vladimír Clementis*, *Ladislav Novomeský*. Aj tu sa Kamenec vyjadruje, že „biografie o Clementisovi a Novomeskom sú najlepšie, čo v tomto žánri na Slovensku vyšlo, či už z hľadiska faktografie, tak aj metodiky. Autorka v nich neskrýva sympatie k ústredným postavám, no neglorifikuje ich, nevymaluje ich oficiálnu pomníkovo obraz, ale hľadá ich všetky prirodzené, spoločenské, politické i ľudské dimenzie a to všetko na plastickom pozadí príslušného obdobia“. Historik Ján Mlynárik by s takýmto vyjadrením pravdepodobne nesúhlasil, ako to vyplýva z jeho vyjadrenia v roku 1972: „Clementisov ži-

votopis so všetkým, čo s ním súvisí, nie je dosiaľ napísaný, pretože ho teraz nemožno napísať. Ale napísaný raz bude. Aj s históriou kľúčovania historikov okolo historickej pravdy.“⁸³

Okrem viacerých monografií spolupracovala na prácach ako *Prehľad dejín KSC na Slovensku*, *Dejiny Slovenska V., KSC a vývoj revolučného procesu na Slovensku I*. Je editorkou historických dokumentov a dobovej publicistiky – *Revolučná mládež na Slovensku v boji o dnešok*, *Vzduch našich čias I. a II.*, a *O kultúre a umení*. Zdenka Holotíková zomrela 13. apríla 2013.

Manželia Holotíkovci sa stali neodmysliteľnou súčasťou slovenskej historiografie svojej doby. Obaja zanechali dedičstvo v slovenskej historiografii, na ktoré sa po skončení komunistickej éry často zabúda. Ľudovít Holotík sa dnes považuje za negatívnu osobnosť. Svojím dogmatickým postojom neraz prispel k nesprávnemu výkladu histórie. V jeho podaní sa história zhodovala s aktuálnym komunistickým stanoviskom. Holotíkove práce tak často

nie sú vedecky hodnoverné, nakoľko v nich možno badať komunistické podfarbenie. To sa odrazilo aj na jeho najznámejšom diele – *Štefánikovská legenda a vznik ČSR*, za čo si vyslúžil nielen veľkú kritiku od odbornej i laickej verejnosti, ale ovplyvnilo to jeho život vôbec. Na druhej strane Holotíkovo pôsobenie v Historickom ústave SAV nemožno vnímať rovnako negatívne ako štefánikovskú legendu. Napriek jeho stranickým funkciám dbal na profesionálne schopnosti svojich pracovníkov a neraz sa ich aj zastal.

Manželka Zdenka Holotíková nebola natoľko kritizovaná a spolu so svojím kolegom Viliamom Plevzom je autorkou knihy o Vladimírovi Clementisovi, ktorá svojou výpovednou hodnotou nebola do dnešných dní prekonaná. Práve kvôli stopám, ktoré po sebe zanechali obaja manželia Holotíkovci, či už pozitívnym alebo negatívnym, ich prínos v slovenskej historickej vede nemožno opomíňať, a preto by sa ich mená nemali vytrácať z našich dejín, ktorým sa obaja venovali.

Mária Rímešová • Ľudovít Holotík, Slovak Marxist Historian and his “Cases” in Slovak Historiography

This study deals with the Slovak Marxist historian Ľudovít Holotík and his wife Zdenka Holotíková, who was also a historian. Holotík used to be a director of the Institute of History within the Slovak Academy of Sciences. Through his work he significantly influenced the then history interpretation, especially the establishment of Czechoslovakia and therewith related personality of Milan Rastislav Štefánik. As an exceptionally talented historian preferred by the Communist Party, he participated in many world congresses. The year 1968 brought change in the professional life of Ľudovít Holotík. As a result of serious criticism due to his monography *Štefánikovská legenda a vznik ČSR* (The Legend on Štefánik and the Establishment of Czechoslovakia), he lost his position of the Institute of History director. He went on working as a historian till 1981. He still had his position of editor-in-chief of *Historický časopis* (Historical Journal) and chairman in Slovak Historical Society. After the case with the historian Július Mésároš and ongoing mental health problems he retired. Soon after that, in 1985, he committed a suicide.

Bc. Mária RÍMEŠOVÁ (1995)

V súčasnosti je študentkou piateho ročníka magisterského štúdia histórie na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Vo svojej práci sa venuje slovenským dejinám 20. storočia. Jej diplomová práca sa zaoberá problematikou regulácie pôrodnosti v medzivojnovom období. Zaujíma sa tiež o historiografiu v období socializmu.

Kontakt: rimesova.maria205@gmail.com

PROTIŽIDOVSKÉ VÝTRŽNOSTI A LETÁKOVÉ AKCIE NA SLOVENSKU V LETE 1946

PAVOL MAKYNA

V roku 2020 si pripomínáme 75. výročie konca druhej svetovej vojny – najväčšieho globálneho konfliktu, aký ľudstvo na Zemi zažilo. Vojna sa nevyhla ani obyvateľom Slovenska, ktorých zasiahla rôznymi spôsobmi, no vždy negatívne. Medzi najviac postihnuté skupiny obyvateľstva patrili ľudia židovského pôvodu. Z približne 140 000 Židov, ktorí žili na území dnešného Slovenska ešte v septembri 1938, sa dožilo konca druhej svetovej vojny asi 30 000 osôb.¹ Návrat z vyhladzovacích táborov na území nacistického Nemecka a z úkrytov do povojnovej spoločnosti, ktorá sa dozvedela pravdu o „*vyvážaní Židov zo Slovenska na prácu*“, bol komplikovaný a často veľmi krutý.

Svedčia o tom i dokumenty nachádzajúce sa v Slovenskom národnom archíve v Bratislave, uvádzané ako „*Týždenné hlásenia VI. odboru Povereníctva vnútra adresované Predsedníctvu Slovenskej národnej rady*“. Z nich sa dozvedáme informácie z celého územia Slovenska, zamerané napr. na politickú situáciu, živelné pohromy, cesty vládnych činiteľov a zahraničných hostí, situáciu v pohraničných oblastiach, pohyb ozbrojencov, správy z Maďarska a Poľska a i., ktoré stručne opisujeme v poznámkach pod čiarou pri jednotlivých dokumentoch. Medzi týmito kategóriami sa vyskytujú aj informácie o letákových akciách, väčšinou zameraných proti židovskému obyvateľstvu. Z niekoľkých strán týždenného prehľadu tvorí veľkú časť obsahu kategória s názvom *Protižidovské násilnosti*. Z tohto dôvodu sme vybrali niekoľko z nich približujúce povojnové výtržnosti namierené proti Židom v čase od júna do augusta 1946. Odpoveď na otázku prečo boli Židia na Slovensku aj

rok po vojne predmetom nenávisťných prejavov, je pomerne komplikovaná. Celkovú situáciu ovplyvňovalo množstvo faktorov, ktoré sa pokúsime aspoň v skratke načrtnúť. Jednou z hlavných príčin je šesťročné systematické pôsobenie protižidovskej politiky a propagandy na obyvateľov v čase existencie Slovenskej republiky, hoci ich zárodky najšť už v období predtým. Dôležitým faktorom bola národnostná otázka a uplatňovanie tzv. kolektívnej viny, najmä u Maďarov a Nemcov, považovaných vtedajšou spoločnosťou za príčinu predvojnového územného rozkladu Československa i vojnové zločiny. Ďalšími dôvodmi boli zlá sociálna a bezpečnostná situácia v niektorých slovenských regiónoch po skončení vojny. Významnými faktormi bol politický boj v republike, tzv. retribučné súdy, situácia v okolitých krajinách, nenaplnené ambície niektorých skupín obyvateľstva. Ďalej ním bolo nárokovanie si pôvodného arizovaného majetku, resp. takeého, ktorý bol v rukách

tzv. národných správcov. Takými boli často partizáni a odbojármi, spravujúci ho za odmenu. Nesmieme zabudnúť na laxný prístup bezpečnostných zložiek a kompetentných úradov, prípadne na prebiehajúce povojnové medzinárodné mierové rokovania o hraniciach i osude menšinových národnostných skupín atď. Kombinácia všetkých alebo len niekoľkých uvedených faktorov vytvárala v slovenských regiónoch kokteil, ktorý mal mnohokrát krvavú príchuť.

Asi najznámejšími protižidovskými násilnosťami je pogrom v Topolčanoch, ktorý sa odohral 24. septembra 1945 a vyžiadal si 47 zranených Židov, z toho 15 ťažko.² Ďalším pomerne známym prípadom je vražda 15 Židov v obciach Ulič a Kolbasov v severovýchodnom cípe republiky v noci zo 6. na 7. decembra 1945. Pripisovaná je lúpežnej bande, akou boli napr. banderovci,³ v spolupráci s miestnymi verejnými a bezpečnostnými zástupcami.⁴ Väčšina ďalších povojnových protižidovských výtržností na Slovensku

1 BÜCHLER, Robert Jehošua. Znovuoživenie židovskej komunity na Slovensku po druhej svetovej vojne. *Acta Judaica Slovaca*, 1998, č. 4, s. 67.

2 Pozri KAMENEC, Ivan. Protižidovský pogrom v Topolčanoch v septembri 1945. In: PECKA, Jindřich, ed. *Acta contemporanea*, Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998, s. 80 – 94.

3 Ukrajinská povstalecká armáda (UPA; tiež benderovci) operovala v rokoch 1942 – 1953 na území juhozápadného Poľska a západnej Ukrajiny, pričom v rokoch 1945 – 1947 prenikla aj na územie Slovenska.

4 Viac napr. v ŠMIGEL, Michal. Vraždy Židov a komunistov na severovýchodnom Slovensku v roku 1945 – Kolbasovská tragédia. *Acta historica Neosoliensia*, roč. 10, 2007, č. 1, s. 217 – 231; ŠMIGEL, Michal. Banderovci na Slovensku (1945 – 1946). K problematike činnosti a propagačných antikomunistických aktivít oddielov Ukrajinskej povstaleckej armády. In: ŠMIGEL, Michal. a kol. *Radikálny socializmus a komunizmus na Slovensku (1918 – 1989)*. Banská Bystrica: Katedra histórie FHV UMB v Banskej Bystrici a Historický ústav SAV v Bratislave, 2007, s. 137 – 177; MAKYNA, Pavol. Vraždy Židov a komunistov v obciach Nová Sedlica, Ulič a Kolbasov v decembri 1945. *Pamäť národa*, roč. 14, 2018, č. 4, s. 44 – 55.

Zjazd slovenských partizánov v Bratislave v dňoch 2. – 4. augusta 1946. Celkový pohľad na zhromaždenie partizánov pred Národným divadlom (Zdroj: TASR)

pravdepodobne súvisí s celoštátnym 1. zjazdom Zväzu slovenských partizánov v Bratislave v dňoch 2. – 4. augusta 1946. Samotný zjazd partizánov v Bratislave s pôvodnými deklarovateľnými cieľmi ako voľby do ústredných orgánov, tzv. očista verejného života a predostretie sociálnych požiadaviek⁵ si vyžiadala viac ako 20 ľahko, 4 ťažko zranených Židov a materiálne škody na židovskom majetku.⁶ Už samotné načasovanie tzv. letákových akcií namierených proti Židom tesne pred spomínaným zjazdom a v jeho priebehu, ako aj prihlásenie sa anonymných autorov k partizánskej hnutiu, napovedá o pôvodcoch týchto násilných aktivít. Pôvodcami protižidovsky ladených letákov mohli byť aj bývalí príslušníci Hlinkovej gardy, radikáli z Hlinkovej slovenskej ľudovej strany a ďalší obyvatelia motivovaní tzv. sociálno-ekonomickým antisemitizmom.

Snaha vyvolať verejne nenávistné prejavy voči Židom pomocou letákov

bola v lete 1946 bezpečnostnými orgánmi zistená v mestách Trnava, Piešťany, Kežmarok, Prešov, Bratislava, Zlaté Moravce, Levice, Tornaľa, Nové Zámky, Žilina, Michalovce, Zvolen, Revúca. Neúspešný pokus vyvolať výtržnosti namierené proti Židom boli zaznamenané 28. júla 1946 v Trenčianskych Tepliciach. 1. augusta 1946 rozbili neznámi páchatelia okná na židovských domoch vo Vrbovom. Po výtržnostiach na partizánskom zjazde sa násilnosti prostredníctvom jeho účastníkov šírili ďalej po Slovensku. Podobne tomu bolo 4. augusta 1946 v Nových Zámkoch, pričom bolo partizánmi zranených 6 osôb židovského pôvodu.⁷ V Leopoldove vyčínali účastníci partizánskeho zjazdu v pohostinstvách, pričom zbili jedného Žida. V Zbechoch stihli v rovnaký večer počas zastavenia pravdepodobne toho istého vlaku zbiť 2 osoby. V Žiline účastníci bratislavského zjazdu 5. augusta 1946 napadli 4 osoby a v Topoľčanoch sa v rovnaký deň pokúsili šiesti mladíci napadnúť 3 osoby

židovského pôvodu. V noci na 6. augusta pravdepodobne partizáni porozbíjali okná na židovských domoch. V rovnakú noc bol hodený granát na strechu domu židovského správcu v Čadci, pričom mu bolo kameňom vybité okno. Z 8. na 9. augusta 1946 v Želiezovciach 12 príslušníci československého vojska vyvolali protižidovské demonštrácie a výtržnosti, ktoré sa zaobišli bez zranených. 2 osoby z obce Urmín⁸ boli zatknuté 11. augusta 1946 potom, čo vyvolávali protižidovské výtržnosti, čím spôsobili našťastie iba materiálne škody. Podobných aktivít zaznamenali dobové dokumenty viac, pričom všetky zdvíhali vlnu antisemitizmu v spoločnosti.

Uvedené protižidovské prejavy v roku 1946 boli najmä dôsledkom prijatia tzv. reštitučného zákona č. 128/1946 Sb. z. a n.⁹ zo dňa 16. mája 1946 ústrednými úradmi v Prahe a čakanie na jeho prijatie Slovenskou národnou radou (ďalej SNR) v tzv. asymetrickom systéme ČSR. Očakávaný predvádzací predpis SNR ale „nezhľadňoval“ slovenské pomery, a tak návrat arizovaného a ukradnutého majetku osobám židovského pôvodu vyvolal odpor hlavne medzi partizánmi a odbojármi. Vrcholom týchto antižidovských prejavov bol spomínaný zjazd Zväzu slovenských partizánov v Bratislave na začiatku augusta 1946. Mnohokrát „násilný názor odbojárov“ nebolo možné ignorovať, a preto sa nezašla politická vôľa, aby reštitučný zákon na Slovensku vstúpil do platnosti.¹⁰

Texty nasledujúcich dokumentov boli napísané na písacom stroji a uvádzame ich chronologicky v pôvodnom znení bez akýchkoľvek stylistických úprav a využitím dobového jazyka, okrem evidentných preklepov.

5 Viac napríklad v časopise *Partizán* z 11. 8. 1946.

6 Viac v BUMOVÁ, Ivica. Protižidovské výtržnosti v Bratislave v historickom kontexte (august 1946). *Pamäť národa*, roč. 3, 2007, č. 3, s. 14 – 29.

7 Podrobnejšie v MAKYNA, Pavol. Protižidovské násilnosti v Nových Zámkoch dňa 4. augusta 1946. *Pamäť národa*, roč. 13, 2017, č. 4, s. 32 – 46.

8 Od roku 1948 obec Mojmírovce.

9 Zbierky zákonov a noriem.

10 Pozri tiež BUMOVÁ, I. Protižidovské výtržnosti v Bratislave v historickom kontexte (august 1946), s. 14 – 29; ŠMIGEL, Michal. Protižidovské výtržnosti v Bratislave v rokoch 1946 a 1948 (v kontexte povojnových prejavov antisemitizmu na Slovensku). In: MEDVECKÝ, Matej, ed. *Fenómén Bratislava: zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*, 21. – 22. septembra 2010. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2011, s. 252 – 275.

DOKUMENT Č. 1

1946, 22. jún, Bratislava. Spravodajský prehľad č. 1 VI. odboru Povereníctva vnútra z týždňa od 16. 6. do 22. 6. 1946 adresovaný Predsedníctvu Slovenskej národnej rady, originál.

Slovenský národný archív (ďalej SNA) Bratislava, fond (ďalej f.) ÚP SNR, škatuľa číslo (ďalej šk. č.) 269, inventárne číslo (ďalej inv. č.) 236 – 237. Zpravodajský prehľad čís. 1: Súhrn ranných správ v týždni od 16. 6. do 22. 6. 1946, s. 1 – 5.

Povereníctvo vnútra VI. odbor
Číslo : 8718-VI/1946.

Bratislava 22. jún 1946

D ô v e r n é!

Zpravodajský prehľad čís. 1.
/Súhrn ranných správ v týždni od 16. VI. do 22. VI. 1946./

Predsedníctvo SNR
Bratislava.

Letákové akcie.

1./V noci z 12. na 13. júna 1946 boli v Trnave po stenách obytných domov a po výkladných skrinách na Štefánikovej ulici a Kolárovej ulici nalepené protištátne letáky tohto znenia: „Slováci, Slovenky žiadame vyst'ahovanie Židov!“ – „Dajte Židom nošky¹¹ nech idú za Jordán pešky, von s nima, to je vôľa ľudu.“ Letáky sú písané čiernou a červenou tužkou, ručne, paličkovým písmom.

2./V noci na 13. júna 1946 boli tiež v Piešťanoch rozhodené protižidovské letáky tohto znenia: „VŠETKÝM ŽIDOM – Odbor protižidovský vyzýva všetkých Židov na Slovensku, aby do konca 31. júla 1946 bezpodmienečne sa vyst'ahovali z územia Slovenska. V inom prípade navštívia vás b e n d e r o v c i.“ Letáky sú rozmnožované cyklostrojom.

[...] ¹²

DOKUMENT Č. 2

1946, 29. jún, Bratislava. Spravodajský prehľad č. 2 VI. odboru Povereníctva vnútra z týždňa od 23. 6. do 29. 6. 1946 adresovaný Predsedníctvu Slovenskej národnej rady, originál.

SNA Bratislava, f. ÚP SNR, šk. č. 269, inv. č. 236 – 237. Zpravodajský prehľad čís. 2: Súhrn ranných správ v týždni od 23. 6. do 29. 6. 1946, s. 1 – 5.

Povereníctvo vnútra VI. odbor
Číslo : 8718-VI/1946.

Bratislava 29. jún 1946

D ô v e r n é!

Zpravodajský prehľad čís. 2.
/Súhrn ranných správ v týždni od 23. VI. do 29. VI. 1946./

11 Batohy.

12 Ďalšie správy spomínajú napríklad propagandu maďarského obyvateľstva o revízií hraníc, štrajky zamestnancov za zvýšenie mzdy, živelné pohromy, zadržanie a vyhostenie osôb židovského a ruského pôvodu do Sovietskeho zväzu (ďalej ZSSR) pri nedovolenom prekročení hraníc, boje sovietskej armády s banderovcami, šírenie neoverených správ medzi obyvateľmi v pohraničí s Poľskom a i.

Predsedníctvo SNR

B r a t i s l a v a .Letákové akcie.

1./V noci na 23. júna 1946 boli v Kežmarku po uliciach rozhodené letáky protizidovského obsahu tohto znenia: „Aj bez Židov budeme viesť republiku. – Židia sú naši nepriatelia. – Nechceme Židov. – Zapojte sa do akcie biť Židov. – Prečo sa nebúri ľud proti Židom. – Tvorte podzemné hnutie, zbrojte sa a ničte Židov.“ Po páchateloch sa stopuje.

[...]¹³

DOKUMENT Č. 3

1946, 22. júl, Bratislava. Spravodajský prehľad č. 5 VI. odboru Povereníctva vnútra z týždňa od 14. 7. do 21. 7. 1946 adresovaný Predsedníctvu Slovenskej národnej rady, originál.

SNA Bratislava, f. ÚP SNR, šk. č. 269, inv. č. 236 – 237. Zpravodajský prehľad čís. 5: Súhrn ranných správ v týždni od 14. 7. do 21. 7. 1946, s. 1 – 7.

Povereníctvo vnútra VI. odbor
Číslo : 8718-VI/1946.

Bratislava 22. júl 1946

D ô v e r n é!

Zpravodajský prehľad čís. 5.
/Súhrn ranných správ v týždni od 14. júla do 21. júla 1946./

Predsedníctvo SNR

B r a t i s l a v a .

[...]

Letákové akcie.

V noci na 16. 7. 1946 bolo rozhodných 11 letákov v Prešove s týmto obsahom: „Všetkým Židom! Odbor protizidovský vyzýva všetkých Židov na Slovensku, aby do konca 31. júla 1946 bezpodmienečne sa vysťahovali z územia Slovenska. V inom prípade navštívia vás benderovci.“

[...]¹⁴

13 Ďalšie správy spomínajú napr. nálezy letákov namierených proti partizánom i žiadajúcich plebiscit na južnom Slovensku, pád lietadla v okrese Komárno, prepád 30-člennej ozbrojenej skupiny okrádajúcej pastierov o hovädzí dobytok, škody po povodniach, výbuch granátu alebo míny v Banskej Bystrici. Informujú tiež o tom, že mladí Židia z ČSR sa „podozrivo často“ ženía so židovkami maďarského pôvodu, že Židia v Budapešti údajne vraždia a unášajú malé deti a i.

14 Ďalšie správy tiež informujú napr. o ukončení rokovania Československo-maďarskej zmiešanej komisie, o rôznych požiaroch, o výbuchu neznámej výbušniny v Bytči, o pohybe benderovcov s vysielacou stanicou, o úteku dvoch politických väzňov z Ilavy, o poľských obyvateľoch skrývajúcich sa pred UPA, o pogrome v Maďarsku namierenému proti Židom a i.

DOKUMENT Č. 4

1946, 29. júl, Bratislava. Spravodajský prehľad č. 6 VI. odboru Povereníctva vnútra z týždňa od 22. 7. do 27. 7. 1946 adresovaný Predsedníctvu Slovenskej národnej rady, originál.

SNA Bratislava, f. ÚP SNR, šk. č. 269, inv. č. 236 – 237. Zpravodajský prehľad čís. 6: Súhrn ranných správ v týždni od 22. 7. do 27. 7. 1946, s. 1 – 6.

Povereníctvo vnútra VI. odbor
Číslo : 8718-VI/1946.

Bratislava 29. VII. 1946

D ô v e r n é !

Zpravodajský prehľad čís. 6.
/Súhrn ranných správ v týždni od 22. VII. do 27. VII. 1946./

Predsedníctvo SNR

Bratislava.

Letákové akcie.

V noci z 21. na 22. júla 1946 vyskytli sa v Trnave na Pavlínskej ulici letáky s kresbou a protizidovským textom. Text je tohto znenia: „Druhí za nás bojovali a my sme boli v bunkéroch.“ Pod tým je karikatúra Žida a pod ňou nápis: „Kde sa môže tam sa vtíska, od každého groš vyzíska.“ Na inom letáku je taktiež karikatúra Žida s nápisom: „Kto Židom napomáha, rodných bratov zapredáva.“

[...]

Ozbrojené tlupy.

[...] Dňa 25. júla 1946 prišla na Podbanskú asi 30 mužová ozbrojená tlupa, ktorá pri stretnutí sa s ľudmi vypytovala sa týchto na Židov vo Východnej. Táto ozbrojená tlupa odtiaľ odišla na Studničky, kde pri rozhovore vydávala sa za poľských partizánov. Bola ustrojená v poľských uniformách. Doposiaľ nebolo zistené, že by sa bola dopustila nejakých trestných činov proti osobám alebo majetku. Odišla smerom do Poľska.

[...] ¹⁵

15 Ďalšie správy ďalej informujú napr. o mužoch, ktorí v Trnave rozhadzovali leták spájajúce účinky atómovej bomby s náboženskou tematikou, o ozbrojených mužoch v okrese Bytča, ktorí sa vypytovali na komunistov, ďalej o ozbrojencoch v Súľove, o bitke medzi vojakmi a civilistami na svadbe v Kamenici nad Cirochou, o mierovej konferencii, na ktorej má Maďarsko žiadať od ČSR zlepšenie národnostných pomerov a autonómiu pre maďarskú menšinu a i.

DOKUMENT Č. 5

1946, 5. august, Bratislava. Spravodajský prehľad č. 7 VI. odboru Povereníctva vnútra z týždňa od 28. 7. do 3. 8. 1946 adresovaný Predsedníctvu Slovenskej národnej rady, originál.

SNA Bratislava, f. ÚP SNR, šk. č. 269, inv. č. 236 – 237. Zpravodajský prehľad čís. 7: Súhrn ranných správ v týždni od 28. 7. do 3. 8. 1946, s. 1 – 8.

Povereníctvo vnútra VI. odbor
Číslo : 8718-VI/1946.

Bratislava 5. VIII. 1946

D ô v e r n é!

Zpravodajský prehľad čís. 7.
/Súhrn ranných správ v týždni od 28. VII. do 3. VIII. 1946./

Predsedníctvo SNR

B r a t i s l a v a.

Letákové akcie.

[...] V Bratislave na ul. Mlynské nivy koniec Dunajskej ulice boli pohodené ilegál[ne]. letáčky s textom: „Bite Židov!“ a to tak, aby ich vietor rozniesol po celej ulici. Dňa 1. augusta pár týchto letáčkov zaslala redakcia časopisu Bojovník za účelom stopovania po páchatel'och.

Dňa 1. augusta 1946 boli rozširované v ZI[atých]. Moravciach a okolí letáky vyrobené cyklostrojom. Letáky sú znenia: „Ohlas: My slovenskí partizáni voláme! /zatým ide 10 bodov silne zahrotených proti Židom“

a končia pozdravom „Smrť fašistom! Česť partizánom! Mor ho!“ Z týchto letákov z doterajšieho šetrenia bolo vyrobené asi 600 kusov, z ktorých väčšiu časť rozniesli osnovatelia do Bratislavy za účelom rozšírenia medzi účastníkmi partizánskeho sjazdu. Ako osnovatelia a rozširovatelia letákov doposiaľ boli zistení: Peter Kmeť a Ján Furdík z Opatovej nad Žit[avou].¹⁶ Stopovanie po osnovateľoch a rozširovanie letákov je zavedené. V noci z 2. na 3. augusta 1946 tieto samé letáky boli rozhodené v Leviciach.

[...]

Ozbrojené tlupy.

[...] Dňa 25. júla 1946 asi o 1.30 hod. objavila sa asi 30 mužová neznáma ozbrojená tlupa v tábore pri dočasnej stanici NB¹⁷ Tichá Dolina v katastru obce Liptovská Kokava a v obvode stanice NB Štrbské Pleso, okr[es]. Lipt[ovský]. Sv. Mikuláš, ktorá údajne prišla do pracovného tábora smerom od Podbánska. Táto ozbrojená tlupa, ozbrojená automatmi a ľahkými guľometmi prišla do tábora z viacerých strán, obkľúčila budovu, v ktorej sú ubytovaní členovia dočasnej stanice NB a tiež hliadka vykonávajúcu službu strážnu v tábore. Táto ozbrojená tlupa sa informovala na Židov a komunistov. Tiež žiadala od hliadky náboje do zbraní. Po krátkom čase táto ozbrojená tlupa odišla smerom k československo-poľským hraniciam cez vrch Kasprov.¹⁸ Pri odchode prehlásila do

16 Správne má byť Opatovce nad Žitavou, ktoré sú od roku 1959 súčasťou obce Žitavany.

17 Národná bezpečnosť.

18 Kasprov vrch je štít Západných Tatier na hranici Slovenska a Poľska.

videnia. Všetci boli vystrojení v poľskej vojenskej farby khaki, na hlavách mali čiapku s poľskou orlicou, ale nepatrná časť bola v civilnom odevu. Všetci boli vo veku do 30 rokov. Rozprávali poľsky a ukrajinsky.

[...]

Výtržnosti proti Židom.

V noci na 28. júla 1946 bol podniknutý pokus vyvolať v Trenč[ianskych]. Tepliciach výtržnosti proti Židom. Na účastníkov týchto protizidovských výtržností a to Eduarda Schneidera, Štefana Meravého ml., Jozefa Červeného, Kolomana Pudelku a Mazána je podané trestné oznámenie štátnemu zastupiteľstvu v Trenčíne. Podľa stanice NB Trenč. Teplice protizidovská nálada u kúpeľných hosťov, ako i u miestneho obyvateľstva je dosť badateľná. Vinu na tejto skutočnosti majú čiastočne kúpeľní hostia židovského vierovyznania a židovskej národnosti svojím provokatívnym chovaním, ako aj tým, že medzi sebou hovoria maďarskou a nemeckou rečou. Mimo toho verejne dávajú najavo tú okolnosť, že disponujú značnými finančnými prostriedkami. Prípado vyšetrujú orgány VI. odboru.¹⁹

Z 2. na 3. augusta 1946 o 2.00 hod. boli hodené 2 ručné granáty na dom Ottu Goldbergera a Ladislava Reitmana na Rázusovej ul. č. 2 v Komárne.²⁰ Obaja sú izraelského vierovyznania. Ranený nebol nikto. Mimo toho v poslednom čase medzi obyvateľstvom v Komárne pozorovať protizidovskú náladu. Prípado sa vyšetruje.

[...]²¹

Partizánske zástavy počas sprievodu (Zdroj: TASR)

Sprievod partizánov na Štefánikovej ulici pred dnešným Prezidentským palácom (Zdroj: TASR)

19 VI. odbor Povereníctva vnútra.

20 Chybné uvedené miesto. Správne je v Bratislave.

21 Ďalšie správy spomínajú napr. zachytenie maďarských letákov namierených proti tzv. reslovakizácii, ozbrojenú skupinu banderovcov v okolí obce Štiavnik pri Bytči, asi 30 ozbrojených mužov v poľských uniformách vo Vysokých Tatrách, kde sa vypytovali na Nemcov, Židov a komunistov, nedôveru Maďarov voči svojej vláde a obviňovanie Židov z hyperinflácie, raziu poľských Národných ozbrojených síl (NSZ, Narodowe siły zbrojne – pozn. P. M.) v Zakopanem proti Židom a násilnú smrť asi 20 osôb, údajné hromadné úteky Židov z Poľska do ČSR a i.

DOKUMENT Č. 6

1946, 12. august, Bratislava. Spravodajský prehľad č. 8 VI. odboru Povereníctva vnútra z týždňa od 4. 8. do 10. 8. 1946 adresovaný Predsedníctvu Slovenskej národnej rady, originál.

SNA Bratislava, f. ÚP SNR, šk. č. 269, inv. č. 236 – 237. Zpravodajský prehľad čis. 8: Súhrn ranných správ v týždni od 4. 8. do 10. 8. 1946, s. 1 – 8.

Povereníctvo vnútra VI. odbor
Číslo : 8718-VI/1946.

Bratislava 12. augusta 1946

D ô v e r n é !

Zpravodajský prehľad čis. 8.
/Súhrn ranných správ v týždni od 4. VIII. do 10. VIII. 1946./

Predsedníctvo SNR

B r a t i s l a v a .

Protizidovské výtržnosti.

Z príležitosti prvého sjazdu partizánov v Bratislave zo strany reakcie boli vyvolané protizidovské incidenty. V noci z 2. na 3. augusta 1946 o 1.30 hod. boli hodené dva ručné granáty na strechu domu Pavla Weisa v Bratislave zo vzdialenosti asi 40 krokov. V tomto dome bývajú tri židovské rodiny a to: Ladislav Reitman, Otto Goldberger a Leopold Goldberger. Zranený nebol nikto. Dňa 3. augusta 1946 o 16.00 hodine asi 50 členný dav /:zvážša partizáni:/ vošli do bytu Pavla Rybára, predtým Rosenbergera na Laurinskej ulici číslo 20/II, odkiaľ len po zákroku NB a partizánskeho kapitána Šegáta sa rozišli. O 19. hodine tohto dňa v podnapitom stave po ulici rôzne protizidovské výroky pokrikoval Sadikovič Sadil cukrár, /Juhoslovan/, ktorý NB bol zaistený. O 21. hod. tohože dňa napadol dav poväčšine z partizánov Landu Manuela, obchodníka z Humenného, o ktorom tvrdili, že tento s jedným Židom na októbrovom námestí v Bratislave hodil na partizánov slzotvornú bombu. Pri tomto Landa bol udrený po hlave a utrpel poranenie ľahšieho razu. O 23. hod. tohože dňa vo svojom byte na Svoradovskej ulici číslo 7 bol napadnutý Žid Eugen Gwürd, ktorý bol zbitý a okradnutý. Pozdejšie súvislosti s týmto bolo zadržaných niekoľko partizánov. Dňa 5. augusta 1946 o 20.00 hod. skupina partizánov zo Spiša pokúšala sa dostať do židovskej kuchyne na Zámockej ulici. Táto skupina pod zámienkou hľadania jedného z partizánov, ktorého údajne mali prepadnúť Židia a v sebe obrane strieľal na tento čin boli navodení. Vedúci tejto skupiny boli zaistení. O 20.45 hod. tohože dňa na ulici Sv. Svorada niekoľko osôb vydávajúcich sa za partizánov chceli napadnúť Židov. Hliadka NB osoby rozohnala a niekoľko zadržala.

V spojitosti s protizidovskými incidentami v Bratislave bolo zaistených 31 osôb. Z výpovedí jedného z výtržníkov bolo zistené, že počas manifestácie pred Nár. divadlom bola organizovaná skupina býv. Tukových rodoobrancov a aktívnych gardistov v počte asi 40 mužov, ktorých mená sú známe. Táto skupina vyvolala výtržnosti. Všetci budú po dopadnutí zaistení. Oblastný bezpečnostný referát Nitra hlásil, že v Nových Zámkoch dňa 4. augusta 1946 o 20.30 hod. partizáni, ktorí prišli z Bratislavy vyvolali protizidovské výtržnosti. Vošli do kaviarne Ungára, ktorý je židovského vierovyznania, kde jeho i viac prítomných Židov ubili. Na ulici bol nájdený Žid Maximilián Húdl, ktorého partizáni ubili. Tieto výtržnosti trvali celú noc. K vážnejším incidentom nedošlo. K tomu stanica NB Nové Zámky dodatkom hlásila, že na námestí v Nových Zámkoch došlo k židovským výtržnostiam na obyvateľoch židovského vierovyznania. Dvaja Židia boli pichnutí nožom a jeden bol ťažko ubitý. Tiež vtrhli do židovských domácností, kde sa

vyhrážali zastrelením. Po Nových Zámkoch chodili v húčkoch po 10 – 20 mužov a každého legitimovali. Partizáni boli ozbrojení vo viacerých prípadoch pištoľami. Prípád sa vyšetruje.

OBR²² Žilina hlásil, že dňa 5. augusta 1946 v dopoludňajších hodinách keď sa vracali partizáni zo sjazdu, pokrikovali protizidovské heslá a boli napadnuté aj štyri osoby židovského pôvodu. V Rajeckých Tepliciach partizáni z Lietavskej Lúčky a Bytčice legitimizovali hostí po všetkých ubykáciach, pričom bol napadnutý jeden občan, ktorého zbili. Odpoľudnia taktiež bol zbitý jeden občan. V celej oblasti bezpečnostné opatrenia boli zariadené a proti výtržníkom bolo zakročené. Stanica NB Šarlužky – Kajsá,²³ okres Nitra hlásila, že dňa 4. augusta 1946 o 22.00 hod. keď prišiel od Bratislavy do železničnej stanice Zbehy zvláštny osobný vlak s partizánmi vracajúci sa z celoštátneho sjazdu v Bratislave, že po príchode vlaku do Zbehov vystúpilo asi 200 – 300 partizánov vo vojenskej uniforme. Vstúpili do hostinca MNV²⁴ Jozefa Mikulášika so slovami: „Kde tu máte toho Žida!“ Na to asi 20 partizánov vniklo do bytu Adolfa Becka, kde tohto začali biť. V jeho byte zdržali sa 3 minúty a v tom čase zbili jeho manželku. Po tomto čine ponáhľali sa ku vlaku, ktorý hneď odchádzal smerom na Topoľčany. Keďže tento vlak v Zbehách má zdržanie len 7 minút, pre krátkosť času páchatelia nemohli byť zaistení. Vyšetrovanie je zavedené. Toho istého dňa v odpoľudňajších hodinách na železničnej stanici v Nitre dosiať nezistený partizán, oblečený vo vojenskej uniforme verejne vykrikoval: „Ktorého Žida dňa 29. augusta 1946 uvidím na ulici ho odstrelím.“ Stopovanie po menovanom je zavedené.

OBR Nitra hlásil, že v noci z 5. na 6. augusta 1946 boli v Šuranoch, okres Nové Zámky porozbíjané okná na židovských domoch. K poraneniu nedošlo. Škoda sa odhaduje asi na 1.000.-Kčs. Súd sa, že ide o akciu proti Židom zo strany partizánov. Prípád sa vyšetruje. Stanica NB Vrbové, okres Piešťany hlásila, že v noci na 1. augusta 1946 o 23.30 hod. boli rozbité okná na domoch Juraja Bartha a Jakuba Dohana vo Vrbovom, okres Piešťany, obaja menovaní sú židovského vierovyznania. Prípád sa vyšetruje. Stanica NB Čadca hlásila, že dňa 6. augusta 1946 o 2.00 hod. bol napadnutý podnik pod národnou správou Kubinec a spol. v Čadci, kde národným správcom je Žid Jindrich Weiman z Čadce. Na strechu podniku bol hodený granát a do vedľajšej miestnosti asi 1 kg ťažký kameň pričom boli vybité okná. Poškodenie na tele nebolo spôsobené nikomu. Prípád sa vyšetruje. OBR Levice hlásili, že v noci z 8. na 9. augusta 1946 12 príslušníkov čaty čsl. vojska /:pionierov:/, ktorá odstraňuje míny v Želiezovciach vyvolala protizidovské demonštrácie a výtržnosti. Jednému občanovi židovského vierovyznania násilím vylomili bránu, vtrhli do dvora a kričali: „Židia, poďte von, Boha vášho, všetkých vás pobijeme.“ Podobné hulákanie a pokrikovanie stalo sa u troch občanov židovského vierovyznania. K zraneniu nedošlo. Po tretej hodine ráno sa rozišli. Prípád vyšetruje VI. odbor a OBZ.²⁵

OBR Košice hlásil, že v Košiciach od partizánskeho sjazdu v Bratislave badať ostrejšiu protizidovskú náladu. Príčinou tejto do značnej miery je aj tá okolnosť, že niektorí príslušníci židovského náboženstva hovoria na uliciach maďarsky. Bezpečnostné opatrenia boli zariadené.

OBR Banská Bystrica hlásil, že od partizánskeho sjazdu v Bratislave v Banskej Bystrici a okolí badať ostrejšiu protizidovskú náladu. Došlo k viacerým výtržnostiam. Niekoľkí výtržníci boli zaistení. Vo vyšetrovaní sa pokračuje.

Letákové akcie.

Dňa 3. augusta 1946 v čase medzi 22.00 a 23.00 hod boli rozhodené v Leviciach na hlavnej frekventovanej ulici plakáty, ktorých obsah je tendenčný a namierený proti Židom, hlavne za to, že Židia hoci nepracujú žijú nadpomery, zamestnávajú sa čiernym obchodom, ich obcovacia reč je hlavne maďarská a po-maďarčujú jak mesto Levice, tak i jeho okolie. Plakáty boli rozhádzané z auta /:čiernej limuzíny:/, ktoré prechádzalo cez Levice smerom na Kalnú. Je podozrenie, že rozhadzovanie uvedených plakátov previedli občania maďarskej národnosti, československí štátni príslušníci, pravdepodobne na podnet Maďarska, za účelom vyvolania protizidovskej demonštrácie na Slovensku. Toto podozrenie odôvodňuje aj tá okolnosť, že plagáty sú písané chybnou slovenčinou a si v jednotlivých bodoch protirečia.

Pri tejto príležitosti boli tiež napadnuté domy popredných činiteľov židovskej náboženskej obce a rozbité okná. Väčšia škoda spôsobená nebola a tiež nebol ohrozený ľudský život. Prípád sa vyšetruje.

22 Oblastný bezpečnostný referát.

23 Od roku 1948 obec Lužianky.

24 Miestny národný výbor.

25 Obranné spravodajstvo.

V poštovej schránke poštového úradu v Tornale dňa 1. augusta 1946 bol nájdený jeden leták vo dvoch exemplároch písaný v maďarskej reči. Podľa obsahu a vysokého štýlu písania ide o kritiku náboženskú a to východu, kde sa vraj nepestuje viera a o západe, kde viera má dobré pole pôsobnosti. Leták má názov: „Lelkipástor“.²⁶ Stopovanie je zavedené.

Zo zhotovenie a rozširovania letáčikov: „Židia von!“, ktoré boli rozhodené dňa 25. júla 1946 v Nových Zámkoch bol usvedčený Vojtech Varalyai z Nových Zámkov, na ktorého bolo podané trestné oznámenie.

[...] ²⁷

DOKUMENT Č. 7

1946, 19. august, Bratislava. Spravodajský prehľad č. 9 VI. odboru Povereníctva vnútra z týždňa od 11. 8. do 17. 8. 1946 adresovaný Predsedníctvu Slovenskej národnej rady, originál.

SNA Bratislava, f. ÚP SNR, šk. č. 269, inv. č. 236 – 237. Zpravodajský prehľad čís. 9: Súhrn ranných správ v týždni od 11. 8. do 17. 8. 1946, s. 1 – 6.

Povereníctvo vnútra VI. odbor

Bratislava 19. augusta 1946

Číslo : 8718-VI/1946.

D ô v e r n é!

Zpravodajský prehľad čís. 9.
/Súhrn ranných správ v týždni od 11. VIII. do 17. VIII. 1946./

Predsedníctvo SNR

B r a t i s l a v a.

Letákové akcie.

V dňoch 1. a 2. augusta 1946 a 5. a 6. augusta 1946 v nočných hodinách boli na rôznych miestach v Žilине rozširované letáky s protizidovským obsahom. Letáky začínajú slovami: „Teraz alebo nikdy, preč so Židmi! atď. a končia podpisom slovenská spravodlivosť národných povstalcov, partizánov a politických väzňov. Verka!“ Nájdené letáky sú dvojakeho druhu, t. j. líšia sa čiastočne úpravou písma a tiež niektoré slová v texte sú zmenené. Taktiež na jednom letáku je napísané na konci toto: „To není žiaden fašizmus, šovinizmus ani antisemitizmus, t. j. obrana Slovákov pred živlom neslovenským a vykorisťovateľmi. Verka!“ Čo na druhom letáku nie je. Letáky sú rozmnožované cyklostrojom na štvrtko kancelárskeho papieru. Po páchatel'och sa stopuje.

26 Duchovný pastor.

27 Ďalšie správy informujú napr. aj o uzavretí ciest medzi Maďarskom a Československom v dôsledku protizidovských demonštrácií v Miškolci, o šírení neoverenej správy v Maďarsku o pripravovanom prevrate maloroľníkov a robotníkov, v dôsledku čoho má byť územie Maďarska rozčlenené pod správu susedných krajín a i.

Na východnom Slovensku sú značne rozšírené letáky: „Desatoro prikázání statočného Slováka katolíka“, ktoré končia „Na stráž proti Židom a Čechom, len toto stráženie Ťa pozdvihne a vyľieči, tak nám Pán Boh pomáha!“

V noci z 3. na 4. augusta 1946 boli v Michalovciach pri každom obchode pod roletami rozhodené letáčky písané strojom na malom kúsku konceptného papiera s nápisom: „Smrť Židom! Ďalej hlásil, že protižidovská nenávisť v Michalovciach sa stále stupňuje. Už preto, že obyvatelia židovského vierovyznania robia lepšie obchody ako ostatní tamojší obchodníci.“ Bezpečnostné opatrenia boli zariadené a po páchateloch sa stopuje.

[...]

V noci z 31. júla 1946 na 1. augusta 1946 boli vo Zvolene rozhodené protižidovské letáky s nápisom: „My slovenskí partizáni voláme“ /:za tým ide 10 bodov, z ktorých 5 štvave útočí proti určitej složke občianstva /:Židom:/ a ďalších 5 bodov je obsahu nezávadného:/. Letáky sú rozmnožované cyklostrojom. Po páchateloch sa stopuje. V noci z 15. na 16. augusta 1946 boli nalepené v horskom parku v Revúci výstrižky z býv[alých]. nástenných novín Ludových s protižidovským obsahom, ktoré vychádzali za býv. slovenského štátu. Takýto výstrižok článku bol tiež vyvesený v noci zo 16. na 17. augusta 1946 na námestí v Revúcej. Po páchateloch sa stopuje. [...]

Protižidovské výtržnosti.

V Topoľčanoch medzi obyvateľstvom sa značne rozmohla protižidovská nálada. Táto nenávisť proti občanovi židovského vierovyznania medzi nežidovským obyvateľstvom vzrástla preto, že občania židovského vierovyznania si dobre žijú, majú značný dostatok finančných prostriedkov bez toho, že by ich bolo vidieť niekde telesne pracovať ako aj preto, že si nárokujú vlastnícke právo na odobrané im majetky za býv. Slovenského štátu. Dňa 5. augusta 1946 medzi 21.00 a 22.00 hodinou pokúsili sa napadnúť asi 6 mladíci Júliusa Ersteina, Kolomana Spitzera a Alexandra Poláka z Topoľčian, ktorí sa zachránili len útekem. Do doterajšieho šetrenia páchatelia v tomto prípade boli iste z okolia Topoľčian, lebo nikto ich nepoznal. Je pravdepodobné, že mohli to byť účastníci partizánskeho sjazdu, ktorí prišli do Topoľčian vlakom a predchádzali cez Topoľčany domov, do okolia Topoľčian. Prípád sa vyšetruje.

Dňa 11. augusta 1946 o 21.15 hod. bola vyvolaná vzbura Emilom Ť a ž k a r o m, z Urmína s viacerými občanmi proti občanom židovského vierovyznania tým, že Emil Ťažkár predniesol reč a to heslami, že je teraz príležitosť prenasledovania Židov. Podľa zistenia na tomto čine bolo zúčastnených asi 40 osôb, ktoré pri preslove začali vybijáť na židovských domoch okná a škrídlu na streche. Takto chceli vyvolať občanom židovského vierovyznania von a chceli ich zbitť. K vážnym úrazom nedošlo lebo stanica NB obyvateľstvo rozohnala a ukľudnila. Emil Ťažkár bol zatknutý i s Annou Čanakyovou z Urmína. Ostatní budú odhalení. Spôsobená škoda na budovách sa odhaduje asi na 16.000.-Kčs. Vo vyšetrovaní sa pokračuje.

Dňa 11. augusta 1946 o 22.00 hod. pred kaviarňou Centrala v Komárne dôchodkový elóv²⁸ Jozef B a č a z Komárna spôsobil protižidovskú výtržnosť tým, že verejne hrešil židovského Boha a kričal, že všetkých Židov treba pobiť. Napadol Žida Imricha Neumana v Komárne, s ktorým sa pobil. Jozef Bača bol hneď zatknutý a dodaný do väzby Štátneho zastupiteľstva v Komárne.

Dňa 4. augusta 1946 o 19.30 hod. zvláštnym vlakom /:Bratislava – Prievidza:/ pricestovali na železničnú stanicu v Leopoldove partizáni v uniformách a civilnom odevu. Asi 30 týchto neznámych partizánov vošla do reštaurácie III. triedy na železničnej stanici Leopoldov, medzi nimi bola aj neznáma žena, ktorá sa vydávala za partizánku. Neznáma žena vyšla na pult a bez svolenia vedúceho reštaurácie brala a rozdávala partizánom cukríky, piškóty a syr. Iná skupina partizánov v počte asi 30 mužov vošla do II. triedy reštaurácie Stanislava Granoa v Leopoldove, kde napadli Žida Viktora Harníka, adjunkta ČSD²⁹ v Leopoldove, ktorého bez príčiny bili päšťami po hlave. K žiadnemu zraneniu nedošlo. Prípád sa vyšetruje.

28 Maďarské slovo prekladané ako „predvoj“.

29 Československé štátne dráhy.

Dňa 11. augusta 1946 konali sa v Trnave dožinkové oslavy, ktorých sa zúčastnilo asi 4.000 osôb. Slávnostní rečníci boli: minister zemedelstva Július Ďuriš, povereník pre pôdohospodárstvo Rudolf Frašťacký a gen. taj. JSSR³⁰

Dr. Vlčina. Počas preslovu ministra pôdohospodárstva zemedelstva Júliusa Ďuriša z radov obecnstva bolo počuť jednotlivé výkriky: „Židov nechceme, Židi von, Židia sú pijavice národa a nech idú robiť tak ako my.“ Páchatelia spomenutých výkrikov boli zistení a na mieste zaistení. Sú to: Štefan Zvolenský z Modranky a Karol Polakovič z Trnavy, na ktorých je podané trestné oznámenie. K iným neprítožnostiam nedošlo.

[...] ³¹

Pochodujúci partizáni a vojaci v uliciach Bratislavy (Zdroj: TASR)

Pavol Makyna • Anti-Jewish Disturbances and Flyers Distribution in Slovakia in Summer 1946

Return of Jews from extermination camps located on the territory of Nazi Germany and from their hiding places to the after-war society which learned about the truth about “transports of Jews from Slovakia to work”, was complicated and often very cruel. It is proved also by the documents located at the Slovak National Archive in Bratislava called “Weekly reports of the 6th Department of the Ministry of Interior addressed to the Presidium of the Slovak National Council”. From those documents we learn information from whole Slovakia focused on the political situation, natural catastrophes, foreign visitors’ travels, situation in border areas, movements of gunmen, reports from Hungary and Poland, etc. Information on flyers distribution also appears, mainly flyers against Jewish population. Major part in the content of several pages of the weekly summary is the category called Anti-Jewish violence. Therefore, we excerpted few of them describing after-war disturbances against Jews from June to August 1946.

Mgr. Pavol Makyna, PhD. (1987)

Históriu vyštudoval na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, kde v súčasnosti pracuje ako odborný asistent. Aktuálne pôsobí ako vedecký pracovník Sekcie vedeckého výskumu Ústavu pamäti národa, kde sa zaoberá židovským holokaustom. Vo svojej činnosti sa venuje i regionálnym dejinám mesta Púchov a historickým otázkam vzájomného pôsobenia človeka a životného prostredia. Publikoval viacero vedeckých štúdií, odborných a popularizačných článkov. Je autorom niekoľkých výstav zameraných na regionálne dejiny a spoluautorom expozície Púchovského múzea.

Kontakt: pavol.makyna@upn.gov.sk

30 Generálny tajomník Jednotného zväzu slovenských roľníkov.

31 Ďalšie správy informujú napr. aj o prepade muža pri Zubrohľave, od ktorého 12 ozbrojencov v nemeckých uniformách vyzvedalo, kde je v okrese a v akom počte je umiestnené vojsko, ďalej o streľbe poľských ozbrojených jednotiek povstaleckej armády (Armia Krajowa [ďalej AK] – pozn. P. M.) na vojaka strážiaceho kasáreň finančnej stráže pri obci Javorina, o pohybe a stretoch s ozbrojenými skupinami.

PRETEKY MIERU (A NEPOKOJA) 1969

GRZEGORZ MAJCHRZAK

Vstup vojsk Varšavskej zmluvy do Československa v auguste 1968 nepriniesol len brutálne potlačenie tzv. Pražskej jari, teda vlastnej cesty Čechov a Slovákov k „socializmu s ľudskou tvárou“, ale „bratská pomoc“ vyvolala množstvo dôsledkov aj v iných oblastiach života. Jednou z nich bol aj šport, konkrétne cyklistika. Vďaka invázii bolo totiž zorganizovanie prestížnych Pretekov mieru v tradičnej podobe v rokoch 1968 a 1969 do veľkej miery ohrozené.

Preteky mieru boli najväčším a najprestížnejším cyklistickým športovým podujatím, ktoré organizovali tzv. ľudovodemokratické štáty – v tomto prípade Poľská ľudová republika, Československá socialistická republika a Nemecká demokratická republika (NDR).¹ Už od prvého ročníka, ktorý sa uskutočnil v roku 1948, preteky organizovali cyklistické zväzy Poľska a Československa, ako aj periodiká – tlačové orgány lokálnych komunistických strán – *Trybuna Ludu* a *Rudé právo*. Počas prvého ročníka, ktorý sa uskutočnil v dňoch 1. – 5. a 1. – 9. mája 1948², sa pretekalo vo veľmi netradičnom formáte. Na trase Varšava – Praha a Praha – Varšava sa totiž cyklisti vydali na cestu z obi-

dvoch hlavných miest súčasne. Z Prahy štartovalo 53 cyklistov, z Varšavy 36.³ V individuálnej kategórii vyhrali dvaja cyklisti z Juhoslávie (August Prosenik v skupine cyklistov štartujúcich z Poľska a Aleksandar Zorać zo skupiny štartujúcej z Československa), v tímovej kategórii družstvo Poľska. Od nasledujúceho ročníka sa už pretekalo v tradičnom formáte, teda cyklisti pretekali v jednom pelotóne a smerovali do spoločného cieľového mesta. Miesto štartu, teda hlavné mesto jednej z „bratských krajín“,⁴ sa každý rok striedavo menilo. Až v roku 1950 získali preteky oficiálny názov „Preteky mieru“⁵ a o ďalšie dva roky sa ich spoluorganizátorom stala Nemecká demokratická republika a tlačový

orgán Zjednotenej socialistickej strany Nemecka *Neues Deutschland*. Odvtedy sa preteky, až na niekoľko výnimiek, konali do roku 1989 na trase Varšava – Berlín – Praha. V roku 1953 viedla trasa z Bratislavy do Berlína, a následne do Varšavy. V roku 1985 sa tri etapy uskutočnili v Moskve a v roku 1986, po havárii atómovej elektrárne v Černobyle na Ukrajine, štyri v Kyjeve. V oboch prípadoch bol spoluorganizátorom pretekov Sovietsky cyklistický zväz a orgán Ústredného výboru Komunistickej strany Sovietskeho zväzu *Pravda*. Okrem samotnej trasy sa tiež menila aj jej dĺžka. Najkratšia trasa pretekov merala 1 259 km (rok 1949)⁶ a najdlhšia 2 568 km (rok 1963). Premennlivý bol aj počet etáp – od ôsmich

- 1 Preteky mieru boli predmetom početných vedeckých a populárno-náučných publikácií vrátane propagandistických materiálov pred rokom 1989. Z kníh vydaných v Poľsku stoja za zmienku publikácie športového novinára Bohdana Tuszyńského, ktorý prinášal správy z pretekov (TUSZYŃSKI, Bogdan. *Wyścig Pokoju 1948-1988* [Preteky mieru 1948 – 1988]. Warszawa: Sport i Turystyka, 1989; TUSZYŃSKI, Bogdan. *Wyścig Pokoju 1948-2001* [Preteky mieru 1948 – 2001]. Warszawa: Fundacja Dobrej Książki, 2002), práca Jakuba Ferenc (FERENC, Jakub. *Sport w służbie polityki. Wyścig Pokoju 1948-1989* [Šport v službe politiky. Preteky mieru 1948 – 1989]. Warszawa: TRIO, 2008) či zbierka dokumentov, ktoré spracoval Artur Pasko (PASKO, Artur, ed. *Wyścig Pokoju w dokumentach władz partyjnych i państwowych 1948-1989* [Preteky mieru v dokumentoch stranických a štátnych orgánov 1948 – 1989]. Kraków: Wydawnictwo Avalon T. Janowski, 2009). Na základe dokumentov nájdených v Archíve nových spisov sa otázkou organizácie Pretekov mieru v roku 1969 zaoberal vo svojom článku Jan Annusewicz (ANNUSEWICZ, Jan. *Wyścig Pokoju 1969 roku a Praska Wiosna w świetle materiałów archiwalnych zgromadzonych w AAN* [Preteky mieru 1969 a Pražská jar vo svetle archívnych materiálov získaných z Archívu nových spisov]. In: SKOTARCZAK, Dorota, BITTNER, Karolina, eds. *W kręgu kultury PRL. Sport*. Poznań: Instytut Pamięci Narodowej, 2015, s. 113 – 126).
- 2 Cyklisti smerujúci z hlavného mesta Československa do hlavného mesta Poľska pretekali do 5. 5. 1948, pričom cyklistom smerujúcim z Varšavy do Prahy to trvalo o štyri dni dlhšie.
- 3 PASKO, A., ed. *Wyścig Pokoju w dokumentach władz partyjnych i państwowych 1948-1989*, s. 24.
- 4 V rokoch 1949 a 1951 pretekali cyklisti na trase z Prahy do Varšavy, v roku 1950 sa vydali opačným smerom.
- 5 Nebolo to prvé cyklistické podujatie s týmto názvom po skončení druhej svetovej vojny. Prvá súťaž s názvom „Preteky mieru“ sa uskutočnila 27. 5. 1945 pri meste Budziszyn, ktorej trasa merala 25 km. Na pretekoch sa zúčastnilo 20 vojakov. DUBIAŃSKI, Wacław. *Wyścig (nie) Pokoju* [Preteky mieru (a nepokoja)]. *Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej*, roč. 1, 2001, č. 11, s. 48.
- 6 V roku 1948 merala trasa z Varšavy do Prahy 842 km a z Prahy do Varšavy 1 144 km.

v roku 1949,⁷ až po šestnásť plus prológ a epilóg v roku 1973. Preteky mieru boli „amatérskym“ podujatím. No zatiaľ čo cyklisti zo západnej Európy boli skutočnými amatérmi, pretekári zo socialistických krajín sa často za amatérov len vydávali. To však nebolo žiadnou prekážkou, aby sa Preteky mieru v pomerne krátkom čase stali priam kultovým podujatím a jeho víťazi hrdinami svojich krajín.

V rokoch 1968 a 1969 sa Preteky mieru uskutočnili v tieni invázie vojsk Varšavskej zmluvy do Československa, na ktorej sa zúčastnili aj jednotky Poľskej ľudovej armády.⁸ Táto udalosť preteky ovplyvnila z hľadiska ich priebehu, tak aj trasy. Už 21. ročník, ktorý prebiehal v dňoch 9. – 25. mája 1968, sa uskutočnil v značne obmedzenej miere, a aj to len vďaka ťažkým a dlhým rokovaniam Poľska so svojim južným susedom. Nad nasledujúcim ročníkom sa začali sťahovať mraky už v druhej polovici roku 1968, a tak bol osud pretekov do značnej miery neistý.⁹ Po dohodách z polovice augusta 1968 – bezpochyby v dôsledku „bratskej pomoci“ – prestala totiž československá strana odpovedať na ďalekopisy z Poľska. Počas Letných olympijských hier v Mexiku (12. – 27. októbra 1968) redaktor Zdeněk Paul z *Rudého práva*, ktoré bolo súčasťou československého organizačného výboru Pretekov mieru, infor-

VI. ročník medzinárodných cyklistických pretekov mieru slávnostne odštartovali v Bratislave 1. mája 1953 (Zdroj: TASR)

moval (neoficiálne) Włodzimierza Gołębiewského¹⁰ z *Trybuny Ludu*, že v budúcom roku na území ČSSR nebude možné zorganizovať preteky. Také isté stanovisko zaujal aj Rudolf Böhm, predseda československého cyklistického zväzu.¹¹

V tejto situácii sa pracovalo s verziou, podľa ktorej sa Preteky mieru uskutočnia na skrátenej trase (Varšava – Berlín), pričom sa malo „zabojovať o čo najširšiu účasť reprezentácií najmä európskych krajín“. Zároveň existovala snaha presvedčiť

7 V roku 1948 bolo na trase z Poľska do Československa vytvorených 5 etáp, opačným smerom 8.

8 Na invázii sa zúčastnilo 30-tisíc vojakov 2. armádneho zboru Poľskej ľudovej armády. V dôsledku „bratskej pomoci“ zahynulo 122 osôb vrátane dvoch ľudí, ktorých 7. septembra 1968 zastrelil v Jičine opitý príslušník poľskej armády Stefan Dorna. Postrelil tiež niekoľko ďalších osôb, vrátane kolegov, ktorí sa snažili zraneným pomôcť. V Poľsku ho odsúdili na trest smrti (so súdnym procesom v Československu nesúhlasil minister národnej obrany Wojciech Jaruzelski), ktorý mu bol najsôr na základe milosti z roku 1969 zmenený na doživotie a o rok neskôr, keď začal platiť nový trestný zákon, na 25 rokov odňatia slobody. Na slobodu sa dostal podmienenčne, za vzorné správanie, na konci roku 1983.

9 Žiaľ, otázka organizácie Pretekov mieru v roku 1969 ostávala aj naďalej len málo známou epizódou tohto dlhoročného podujatia. Tejto problematike sa venoval v roku 2015 Jan Annusewicz (ANNUSEWICZ, J. *Wyścig Pokoju 1969 roku a Praska Wiosna w świetle materiałów archiwalnych zgromadzonych w AAN*, s. 113 – 126). Pri písaní tohto príspevku som využil jeho skoršie zistenia, ako aj dokumenty, ktoré publikoval Artur Pasko (PASKO, A., ed. *Wyścig Pokoju w dokumentach władz partyjnych i państwowych 1948-1989*) a napokon materiály, ktoré som našiel počas bádania v Archíve nových spisov. Skúmal som aj archívnu zbierku Poľského rádia, ktorá sa nachádza v Stredisku dokumentácie a programových zbierok Poľskej televízie, kde sú archivované správy z priebehu samotného podujatia v roku 1969. Je zrejme, že tieto pramene predstavujú poľský pohľad na udalosť z konca 60. rokov a v budúcnosti by mali byť konfrontované s českými a slovenskými dokumentmi.

10 Włodzimierz Gołębiewski (1915 – 1977), v rokoch 1947 – 1949 novinár periodika *Przegląd Sportowy*, v rokoch 1949 – 1976 novinár periodika *Trybuna Ludu* (kde pôsobil aj ako vedúci športovej sekcie), v rokoch 1965 – 1977 predseda Poľského cyklistického zväzu.

11 ANNUSEWICZ, J. *Wyścig Pokoju 1969 roku a Praska Wiosna w świetle materiałów archiwalnych zgromadzonych w AAN*, s. 114.

československú stranu, aby do súťaže „prihlásila svoju reprezentáciu a jedného zástupcu do organizačného výboru, na základe čoho bude možné šíriť mienku, že ČSSR úplne neodstupuje od iniciatívny NDR a Poľska“.¹² No počas každoročného kalendárneho kongresu Medzinárodnej cyklistickej únie, ktorý sa konal na konci novembra 1968 v Ženeve, sa ukázalo, že predstavitelia československej strany (František Kroutil, šéf zahraničného oddelenia Zväzu telesnej kultúry a športu), Z. Paul (zástupca redakcie *Rudého práva*), Jiří Vitek (generálny tajomník Československého cyklistického zväzu) a R. Böhm (predseda zväzu) tentoraz už oficiálne vyhlásili, že odstupujú od spoluorganizovania Pretekov mieru, pričom argumentovali nasledovne: „Nikto nemôže zaručiť bezproblémovú organizáciu tohto podujatia, keďže všetky etapové mestá, ktoré už boli zvolené, spoluprácu absolútne vylúčili.“ Okrem toho sa mali obávať, že štart pretekov, naplánovaný na 9. mája 1969 v Prahe, môže vyvolať „nezamýšľané a zlé následky v podobe rôznych pouličných demonštrácií“.¹³ Nesúhlasili ani s tým, aby trasa pretekov viedla cez Československo, ba dokonca ani s tým, aby sa v tejto situácii na pretekoch zúčastnila československá reprezentácia.

Nepresvedčil ich ani návrh na zmenu plánovanej a už dohodnutej trasy 22. ročníka Pretekov mieru, podľa ktorého by sa v Prahe nezačínalo, ale o dva týždne neskôr finišovalo (presne 24. mája 1969). Čiastočne – čo už sami nespomínali, ale čoho si boli ich partneri (predstavitelia Poľskej ľudovej republiky a NDR) plne vedomí – ich postoj vyplýval aj z toho, že v rovna-

Preteky mieru 1965 – 8. etapa. Československý cyklista Jan Smolík na čele pelotónu v stúpaní pred horskou premiou na Poľane, 16. máj 1965 (Zdroj: TASR)

kom čase viedli neoficiálne predbežné rozhovory o zorganizovaní iného cyklistického podujatia namiesto Pretekov mieru. Informovala o tom napokon aj západná tlač a v kuloárnych rozhovoroch sa o tom zmieňovali aj cyklistickí funkcionári z „kapitalistických“ krajín, ktorí už boli pozvaní, aby sa tohto podujatia zúčastnili.¹⁴ A napokon ich postoj ovplyvnil aj negatívny pohľad na udalosti z augusta 1968, ktoré Rudolf Böhm v rozhovore s Poľiakmi a Nemcami otvorene označoval termínmi intervencia a okupácia. Jediné, čo si predstavitelia Poľskej ľudovej

republiky (PLR) a NDR vybojovali, bol záväzok predstaviteľov ČSSR, že sa oficiálne vyjadria k ich návrhu (požiadavkám)¹⁵ počas konferencie predsedov Výborov telesnej kultúry socialistických krajín.

Potrebné je však zdôrazniť, že proti organizovaniu tohto podujatia v roku 1969 v ČSSR neboli len československí športovní funkcionári. Podobné stanovisko zaujal dokonca (v decembri 1968) Jiří Sekera, šéfredaktor *Rudého práva*, teda formálny spoluorganizátor Pretekov mieru (popri periodikách *Trybuna Ludu* a *Neues Deutschland*).

12 ANNUSEWICZ, J. *Wyścig Pokoju 1969 roku a Praska Wiosna w świetle materiałów archiwalnych zgromadzonych w AAN*, s. 114.

13 Správy z rozhovorov s delegáciou ČSSR vo veci organizácie Pretekov mieru v roku 1969. In: PASKO, A., ed. *Wyścig Pokoju w dokumentach władz partyjnych i państwowych 1948-1989*, s. 218.

14 Tieto nové preteky sa mali uskutočniť na trase Praha – Bukurešť – Belehrad, prípadne Praha – Viedeň – Mníchov – Miláno alebo Bratislava – Viedeň – Ravenna (PASKO, A., ed. *Wyścig Pokoju w dokumentach władz partyjnych i państwowych 1948-1989*, s. 219).

15 Bola to účasť reprezentácie ČSSR v Pretekoch mieru v roku 1969 a účasť reprezentanta tejto krajiny v organizačnom výbore pretekov, ako aj písomné stanovisko k odstúpeniu od predchádzajúcich dohôd týkajúcich sa tohto podujatia (PASKO, A., ed. *Wyścig Pokoju w dokumentach władz partyjnych i państwowych 1948-1989*, s. 220).

V rozhovore s Janom Kiedrowským,¹⁶ tlačovým atašé veľvyslanectva Poľskej ľudovej republiky v Prahe, uviedol rad argumentov, ktorými zdôvodňoval toto stanovisko. K prvým z nich patrila nespôsobilosť Československa zorganizovať Preteky mieru – bolo totiž potrebné zmobilizovať početný organizačno-technický personál, ktorý väčšinou predstavoval „spoločenské aktívum“, pričom títo ľudia mali pracovať zadarmo. Zároveň tiež dodal, že sa stále organizačné výbory pretekov rozpadli nielen v Prahe, ale aj v jednotlivých etapových mestách.

K ďalším dôvodom proti organizovaniu Pretekov mieru v Československu v roku 1969 patrili aj nezáujem Čechov a Slovákov o tieto preteky, ako aj obava z toho, že občania Československa zorganizujú demonštrácie proti reprezentáciám krajín participujúcich na invázii do Československa, vrátane poľského tímu. Tretí argument môže vyznievať prekvapivo. Ako totiž skonštatoval J. Sekera, „československé športové orgány sa už dlhodobo dožadovali, aby preteky získali opäť pôvodný charakter“. Ako dodal, „ide o to, že preteky už dlhší čas mali v prevažnej miere charakter politického podujatia, pričom športová stránka už nezohrávala hlavnú rolu [všadeprítomná propaganda, obrovské finančné náklady na

sprievodné mimošportové akcie atď. – pozn. G. M.]“.¹⁷ Podľa jeho mienky proti zorganizovaniu tohto podujatia „za každú cenu“ svedčilo aj to, že bolo nutné preteky na území Československa zabezpečiť príslušníkmi bezpečnostných zložiek, čo by v západnej tlači vyvolalo značný ohlas. Ani tak však nebolo isté, či sa podarí zabrániť „jednotlivým prípadom provokácií“. Na rozdiel o športových funkcionárov šéfredaktor *Rudého práva* pripúšťal (v jednom z dvoch variantov) prejazd pretekárov počas jednej z etáp územím Československa bez toho, aby sa v jeho krajine nachádzalo etapové mesto.¹⁸

V polovici januára 1969 sa otázkou Pretekov mieru začalo zaoberať dokonca predsedníctvo Ústredného výboru Komunistickej strany Československa (ÚV KSČ). Na tomto fóre bolo prijaté predbežné rozhodnutie – hoci si predsedníctvo ponechalo čas na definitívne rozhodnutie do konca februára – že ČSSR bude spoluorganizátorom pretekov. „Príslušným orgánom“ bolo tiež vydané nariadenie „zabezpečiť účasť“ československej reprezentácie na tomto podujatí. V otázke „aspoň čiastočného“ prechodu trasy pretekov cez Československo sa konečné rozhodnutie plánovalo prijať taktiež do konca februára 1969. Za týmto postojom čelných predstaviteľov československej

komunistickej strany sa skrýval úmysel zabrániť „niektorým extrémistickým kruhom“ zneužiť Preteky mieru, ak by tie neboli zorganizované „v súlade so svojimi predpokladmi a tradíciami“.¹⁹

Tajomník ÚV KSČ Vasil Biľak 22. januára 1969 ubezpečoval v rozhovore s predsedom Zahraničného oddelenia Ústredného výboru Poľskej zjednotenej robotníckej strany (ÚV PZRS) Józefom Czesakom²⁰ a jeho zástupcom Marianom Renkem,²¹ že preteky by sa mali uskutočniť „v súlade s doterajšou tradíciou“, keďže „majú špeciálny politický význam“.²² V. Biľak tiež deklaroval, že v súlade s pokynmi ÚV KSČ bude trasa Pretekov mieru bude „normálne viesť“ územím ČSSR, deklaroval tiež účasť československej reprezentácie v pretekoch, ako aj účasť *Rudého práva* v organizačnom výbore. Pritom odmietol argumenty československých športových orgánov, podľa ktorých by zapojenie ČSSR do májových Pretekov mieru znemožnilo prípravu na majstrovstvá sveta amatérov v dráhovej cyklistike, ktoré sa mali konať v Československu. Tieto argumenty považoval za „smiešne a neodôvodnené“.²³

Tieto politické rozhodnutia československej komunistickej strany však prekvapivo neukončili spory týkajúce sa podoby 22. ročníka Medzinárodných

16 Jan Kiedrowski (1932 – 1989), od roku 1964 kultúrny atašé na veľvyslanectve Poľskej ľudovej republiky v Berlíne, od roku 1966 pracovník konzulátu Poľskej ľudovej republiky v Bratislave, v rokoch 1967 – 1969 tlačový atašé veľvyslanectva Poľskej ľudovej republiky v Prahe.

17 List veľvyslanca Poľskej ľudovej republiky v Prahe riaditeľovi 1. Oddelenia Ministerstva zahraničných vecí (s prílohou) zo dňa 2. 1. 1969. In: PASKO, A., ed. *Wyścig Pokoju w dokumentach władz partyjnych i państwowych 1948-1989*, s. 222.

18 J. Sekera mal počas tohto rozhovoru prezentovať nerozhodné stanovisko. Ako sa uvádza „raz naznačoval, že on osobne je za v prípade Pretekov [mieru]“, no o chvíľu vyhlasoval, že „osobne nevidí žiadny úžitok z realizovania podujatia v roku 1969“. PASKO, A., ed. *Wyścig Pokoju w dokumentach władz partyjnych i państwowych 1948-1989*, s. 223.

19 List šéfredaktora *Rudého práva* zo 14. 1. 1969 adresovaný šéfredaktorovi *Trybuny Ludu* (preklad). In: PASKO, A., ed. *Wyścig Pokoju w dokumentach władz partyjnych i państwowych 1948-1989*, s. 226 – 227.

20 Józef Czesak (1919), od roku 1952 pracovník ÚV PZRS, v rokoch 1960 – 1971 vedúci Zahraničného oddelenia ÚV PZRS, v rokoch 1964 – 1971 člen ÚV PZRS.

21 Marian Renke (1930 – 1992), v rokoch 1959 – 1971 zástupca člena ÚV PZRS, v rokoch 1965 – 1971 zástupca vedúceho Zahraničného oddelenia ÚV PZRS.

22 Poznámka zo dňa 28. 1. 1969 z Oddelenia propagandy a agitácie Ústredného výboru Poľskej zjednotenej robotníckej strany zo správy Mariana Renkeho o rozhovore s tajomníkom ÚV KSČ Vasilem Biľakom vo veci Pretekov mieru v roku 1969. In: PASKO, A., ed. *Wyścig Pokoju w dokumentach władz partyjnych i państwowych 1948-1989*, s. 228.

23 PASKO, A., ed. *Wyścig Pokoju w dokumentach władz partyjnych i państwowych 1948-1989*, s. 228. Majstrovstvá sveta amatérov v dráhovej cyklistike sa v roku 1969 konali v dňoch 10. – 24. 8. v Brne.

cyklistických Pretekov mieru. Počas porady medzinárodného organizačného výboru, ktorá sa uskutočnila v Prahe 31. januára 1969, totiž zástupca ministra športu a mládeže Českej republiky Oldřich Hradec skonštatoval, že „vzhľadom na aktuálnu situáciu v krajine“ československý cyklistický zväz trvá na svojom stanovisku a na neúčasti reprezentácie ČSSR v pretekoch, pričom „súhlasí jedine s delegovaním pozorovateľa do organizačného výboru“. Podporil ho aj zástupca Rudého práva Zdeněk Paul, ktorý len v krátkosti skonštatoval, že jeho redakcia takéto stanovisko „absolútne schvaľuje“.²⁴

Po búrlivej diskusii a nátlaku delegácií Poľskej ľudovej republiky a NDR sa predstavitelia československej strany predsa len rozhodli ustúpiť. Predovšetkým sa dohodlo, že ČSSR bude oficiálnym spoluorganizátorom 22. ročníka Pretekov mieru (do organizačného výboru mali byť delegované 2 osoby – zástupcovia Rudého práva a Cyklistickej sekcie), pričom československé športové orgány „urobia všetko pre to“, aby sa ich národný tím na pretekoch zúčastnil. Trvali však na svojom nesúhlase s vedením trasy pretekov cez Československo – podľa ich názoru by takéto rozhodnutie nebolo správne „v aktuálnej politickej situácii“. Pripustili však alternatívu, že „trasa Pretekov [mieru] bude prechádzať cez územie ČSSR bez toho, aby sa na nej nachádzali etapové stanovišťa“.²⁵

Naproti istej, ale zrejmej rozdielnosti v stanoviskách českých a slovenských komunistov v záležitosti zorganizovania ďalšieho ročníka pretekov sa objavil na konci januára 1969 (v Ideologickej komisii ÚV Poľskej zjednotenej robotníckej strany) nápad viesť rozhovory iba so slovenskými straníckymi a národnými orgánmi.

Momentka z Pretekov mieru 1968 (Zdroj: www.welovecycling.com)

Počas nich mali predstavitelia PLR navrhnúť vytvorenie slovenskej národnej „organizácie telesnej kultúry“, ako aj umožniť, aby do organizačného výboru Pretekov mieru vstúpil tlačový orgán Komunistickej strany Slovenska (KSS) *Pravda*. V tejto situácii by sa zmenila trasa celého podujatia z podoby Varšava – Praha – Berlín na verziu Varšava – Bratislava – Praha – Berlín. A zase v prípade, ak by československé športové orgány zotrvali na rozhodnutí, podľa ktorého sa národná reprezentácia nemala zúčastniť na Pretekoch mieru v roku 1969, sa k vedeniu trasy územím ČSSR mali „vyjadriť slovenskí súdruhovia“. No v prípade, ak by sa československá reprezentácia predsa len postavila na štart, ale československé orgány by mali „výhrady k vedeniu trasy celým územím ČSSR a žiadali by, aby trasa len symbolicky a na krátkom úseku prechádzala československým územím“, bolo v pláne požiadať orgány na Slovensku, aby trasa pretekov prechádzala slovenským územím.

Uvažovalo sa pritom o troch variantoch. Podľa prvého by trasa pretekov prechádzala cez Rzeszów – Prešov – Bratislavu – Krakov, podľa druhého by smerovala z Prešova do Krakova, a podľa tretieho „minimalistického“ by trasa viedla nasledovne: Rzeszów – Prešov – Rzeszów.²⁶

Tieto nápady sa začali aj realizovať. V dňoch 6. a 7. februára 1969 poľskí diplomati viedli rozhovory s predsedom vlády Slovenskej socialistickej republiky (SSR) Štefanom Sádovským, ako aj s 1. tajomníkom ÚV KSS Gustávom Husákom. Obaja mali vyjadriť svoju podporu pre iniciatívu súdruhov z PLR, podľa ktorej sa malo podujatie rozšíriť o Slovensko, a mali sa aj vysloviť za „maximalistický variant“ (prvý, prípadne druhý), pokiaľ išlo o trasovanie pretekov. Š. Sádovský pritom jednoznačne žiadal „o pochopenie, že prípadné obmedzenie podujatia len na Slovensko by nebolo možné zrealizovať“. Vysvetľoval, že „politicky dokážu zabezpečiť náležitý priebeh podujatia

24 Správa z porady k 22. Pretekoch mieru, ktorá sa konala v Prahe dňa 31. 1. 1969. In: PASKO, A., ed. *Wyścig Pokoju w dokumentach władz partyjnych i państwowych 1948-1989*, s. 231.

25 PASKO, A., ed. *Wyścig Pokoju w dokumentach władz partyjnych i państwowych 1948-1989*, s. 232.

26 Osobný archív (ďalej OA) G. Majchrzaka. Šifrovaná depeša č. 881 zástupcu vedúceho Zahraničného oddelenia Ústredného výboru Poľskej zjednotenej robotníckej strany Mariana Renkeho adresovaná veľvyslancovi Poľskej ľudovej republiky v Prahe Włodzimierzovi Janiurekovi zo dňa 1. 2. 1969.

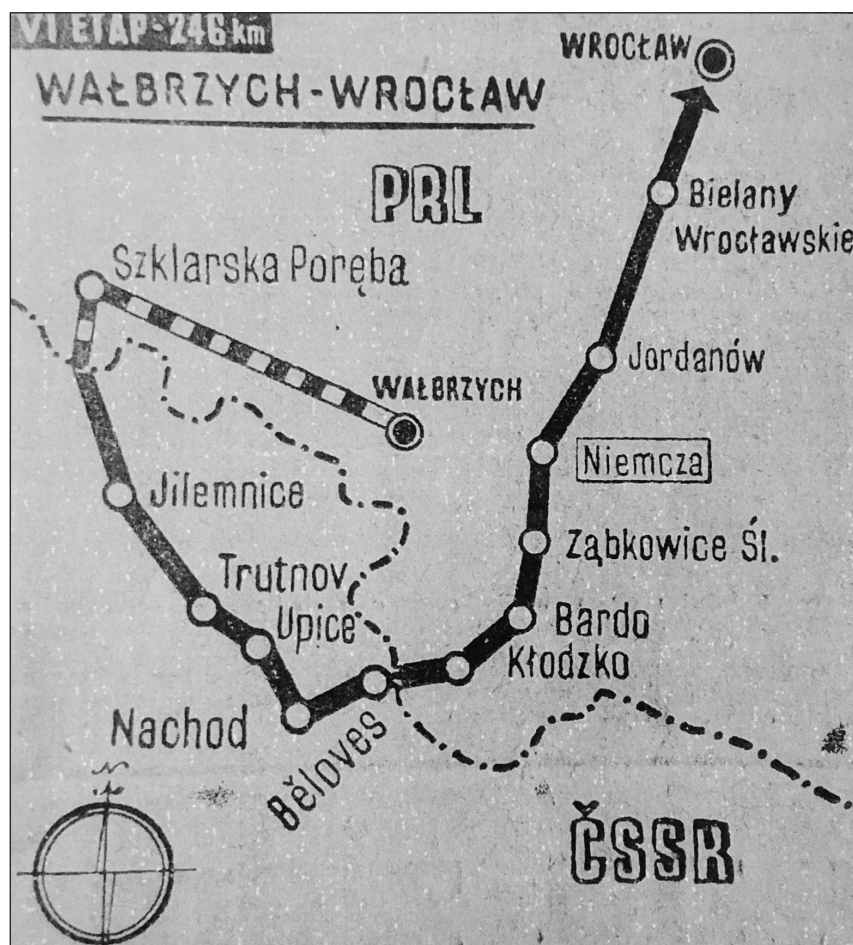
u seba, ale rozhodnutie musí prijať Praha“. Taktiež dodal, že „musia konať tak, aby si ešte viac neskomplicovali česko-slovenské vzťahy, ktoré sú už aj tak dosť napäté“. Sám bol napokon presvedčený, že „preteký by sa mali uskutočniť tak, ako každý rok“.²⁷ G. Husák spomínal „ťažkosti internej povahy“, no zároveň dodal, že „súdrhovia v Prahe ich často zveličujú“. Podobne ako Sádovský navrhoval „urobiť náležitú kroky v rámci federálnych orgánov“.²⁸ Obaja slovenskí čelní predstavitelia uviedli aj potencionálnych partnerov pre rozhovor o Pretekoch mieru na čele s predsedom vlády ČSSR Oldřichom Černíkom. Ako ďalšieho potenciálneho partnera v tejto otázke uviedli Lubomíra Štrougala (člena predsedníctva ÚV KSČ).

Počas ďalšej porady Medzinárodného organizačného výboru 22. ročníka Medzinárodných cyklistických Pretekov mieru, ktorá sa tentoraz uskutočnila vo Varšave 12. – 13. februára 1969, československí zástupcovia (Zdeněk Paul a Jiří Vitek) „odmietli všetky koncepcie“, podľa ktorých mali preteký „aspoň symbolicky“ viesť cez územie ČSSR. Svoje stanovisko zdôvodňovali organizačnými ťažkosťami, ako aj otázkami bezpečnosti. Predovšetkým zdôrazňovali, že „sa obávajú zbytočných a škodlivých incidentov zo strany nezodpovedných živlov“.²⁹ Odmietli aj návrh poľskej strany, aby sa spoluorganizátorom podujatia stala bratislavská Pravda. Zdôvodňovali to údajným nezaujmom o tieto preteký zo strany redakcie, ako aj slovenského cyklistického zväzu. Ba priam konštatovali, že „nikdy nemali záujem o Preteký mieru, pretože celé úsilie venovali organizácii každoročných Pretekov okolo Sloven-

ska“. No v otázke účasti československej reprezentácie na Pretekoch mieru v roku 1969 požiadali o „odročenie odpovede do konca apríla“. Mali tiež vyjadriť presvedčenie, že „hoci cyklisti ČSSR nemajú záujem“ zúčastniť sa na pretekoch, aj tak sú presvedčení, že napokon „sa na podujatí zúčastnia“.³⁰ Zároveň sa československí delegáti zaviazali prevziať v roku 1970 funkciu hlavného organizátora Pretekov mieru – v roku 1969 ním malo byť Poľsko.

A rovnako sa zaviazali zúčastniť sa na pretekoch rozhodcov z ČSSR, ktoré sa konali o niekoľko mesiacov neskôr.

Vzhľadom na tento postoj československých funkcionárov prikázal Marian Renke 20. februára 1969 veľvyslancovi PLR v Prahe Włodzimierzovi Janiurekovi,³¹ aby sa opätovne porozprával s Vasilom Biľakom a stretol sa s vedením KSČ. Cieľom týchto kontaktov malo byť predovšetkým „zabezpečiť účasť československej reprezentácie

Trasa 6. etapy Pretekov mieru 1969, ktorá čiastočne viedla aj cez územie Československa (Zdroj: Trybuna Ludu)

27 Šifrovaná depeša z 10. 2. 1969 poslaná z Veľvyslanectva Poľskej ľudovej republiky v Prahe Ministerstvu zahraničných vecí vo Varšave. In: PASKO, A., ed. *Wyścig Pokoju w dokumentach władz partyjnych i państwowych 1948-1989*, s. 234 – 235.

28 PASKO, A., ed. *Wyścig Pokoju w dokumentach władz partyjnych i państwowych 1948-1989*, s. 235.

29 Poznámka z konferencie organizovanej vo Varšave k 22. Pretekoch mieru, 1969. In: PASKO, A., ed. *Wyścig Pokoju w dokumentach władz partyjnych i państwowych 1948-1989*, s. 238 – 239.

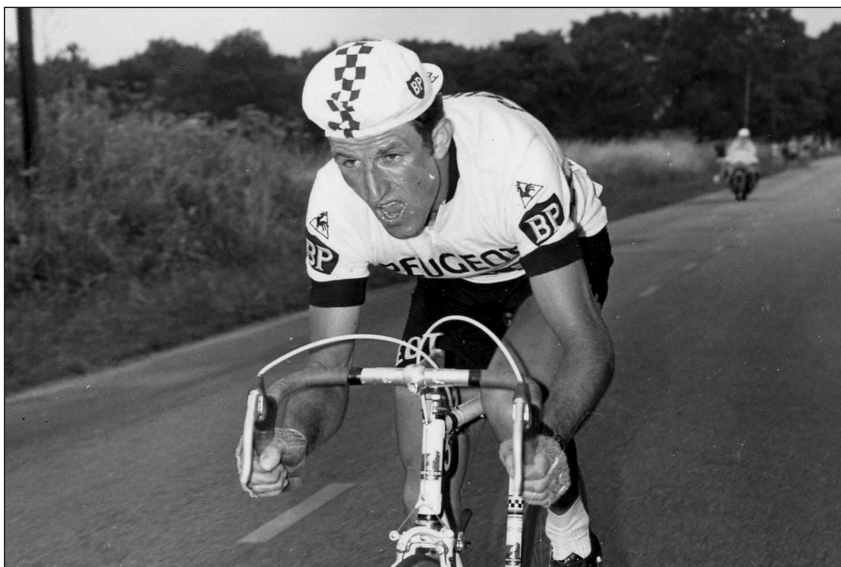
30 PASKO, A., ed. *Wyścig Pokoju w dokumentach władz partyjnych i państwowych 1948-1989*, s. 239.

31 Władysław Janiurek (1924 – 2011), v rokoch 1954 – 1966 šéfredaktor *Trybuny Robotniczej*, v rokoch 1957 – 1969 poslanec v Sejme PLR, v rokoch 1966 – 1971 veľvyslanec PLR v Československu.

v pretekoch“, ako aj pripraviť „aspoň symbolickú etapu na území ČSSR, ak už nie normálny prejazd“.32 Žiaľ, priebeh týchto rozhovorov nepoznáme. Na začiatku apríla 1969 sa Veľvyslanectvo ČSSR vo Varšave obrátilo na organizačný výbor Pretekov mieru s informáciou, že „bude vyvíjať snahu, aby sa na štart 22. Pretekov mieru postavil aspoň československý armádny tím“.33 Nevie sa však, či skutočne k tejto snahe aj došlo, ale ak áno, tak bezúspešne.

Počas ďalšej porady organizátorov pretekov – dňa 21. apríla 1969 vo Varšave – informovali československí delegáti (R. Böhms a J. Vitek), že reprezentácia ČSSR sa predsa len nezúčastní na pretekoch. Rozhodol o tom postoj československej cyklistickej federácie, ktorá (po siedmykrát!) zvažovala túto možnosť a 10. apríla 1969 ju opätovne zamietla. Nepomohla ani „štedrá“ ponuka poľskej strany zorganizovať pre reprezentáciu svojho južného suseda tréningový tábor v ľubovoľnom čase a ľubovoľnom trvaní na území PLR. A pokiaľ ide ešte o aprílovú poradu, za jej pozitívum sa považovalo vyhlásenie československej strany, že na Preteky mieru v roku 1969 bude delegovať štyroch rozhodcov a na pretekoch sa zúčastnia aj zástupcovia redakcie *Rudého práva* a cyklistickej sekcie ČSSR „v pozícii členov Medzinárodného organizačného výboru“.34

Neočakávaným úspechom poľských a východonemeckých organizátorov sa skončila snaha, aby trasa Pretekov mieru v roku 1969 viedla

Víťaz individuálnej kategórie Pretekov mieru 1969 Jean-Pierre Danguillaume. Na fotografii zo 70. rokov už ako profesionálny cyklista (Zdroj: www.lanouvellerepublique.fr)

aj cez Československo. Totiž krátko pred ich začiatkom predseda zahraničného oddelenia československého Zväzu telesnej kultúry a športu František Kroutil zavolať predsedovi zahraničného oddelenia Hlavnej komisie telesnej kultúry a cestovného ruchu a položil mu otázku, či je ponuka organizačného výboru pretekov, ktorá sa týkala krátkeho – okolo päťdesiatkilometrového – úseku trasy, vedúcej cez územie ČSSR, aj naďalej aktuálna. Prítom deklaroval, že ak áno, tak Československo prevezme zodpovednosť za zabezpečenie tohto úseku.35 V tejto situácii padlo rozhodnutie navrhnuť dva varianty – s dlhšou a kratšou trasou na území ČSSR.36

Napokon sa najväčšie „amatérske“ cyklistické podujatie – nielen v krajinách tzv. ľudovej demokracie, ale aj na svete – uskutočnilo v dňoch 12. – 25. mája 1969 na trase Varšava – Berlín. Zúčastnilo sa na ňom 15 národných reprezentácií a cyklisti museli počas 15 etáp prekonať celkovo 2 036 km. Počas pretekov na území PLR si mohli prečítať nápisy ako „Preteky mieru slúžia zblíženiu národov“, „Vojnu nikdy viac“, „Náš spoločný cieľ – mier“ či „Idea priateľstva a mieru nepozná hranice“.37 V individuálnej kategórii vyhral francúzsky cyklista a budúci víťaz siedmich etáp Tour the France Jean-Pierre Danguillaume, v tímovej

32 OA G. Majchrzaka. Šifrovaná depeša č. 1 458 zástupcu šéfa Zahraničného oddelenia Ústredného výboru Poľskej zjednotenej robotníckej strany Mariana Renkeho adresovaná veľvyslanecovi Poľskej ľudovej republiky v Prahe Włodzimierzovi Janiurekovi zo dňa 20. 2. 1969.

33 Poznámka k zorganizovaniu 22. Pretekov mieru (12. – 25. 5. 1969), 1969. In: PASKO, A., ed. *Wyścig Pokoju w dokumentach władz partyjnych i państwowych 1948-1989*, s. 246.

34 Poznámka z konferencie organizovanej k 22. Pretekom mieru, ktorú napísal šéfredaktor Trybuny Ludu Stanisław Mojkowski dňa 22. 4. 1969. In: PASKO, A., ed. *Wyścig Pokoju w dokumentach władz partyjnych i państwowych 1948-1989*, s. 250.

35 ANNUSEWICZ, J. *Wyścig Pokoju 1969 roku a Praska Wiosna w świetle materiałów archiwalnych zgromadzonych w AAN*, s. 122.

36 Podľa prvého variantu mala trasa vyzeráť nasledovne: Szklarska Poręba, Jakuszyce (hraničný priechod), Harrachov, Tanvald, Rokytnice, Jablonec, Vrchlabí, Trutnov, Úpice, Červený Kostelec, Náchod, Kudowa Zdrój (hraničný priechod). Následne cez Kłodzko a Żąbkowice by pretekári vyrazili smerom na Vroclav. Celková dĺžka trasy by predstavovala 223 km vrátane 94 km na území ČSSR. Druhý navrhnutý variant predpokladal skrátenie trasy na území Československa o 30 km. ANNUSEWICZ, J. *Wyścig Pokoju 1969 roku a Praska Wiosna w świetle materiałów archiwalnych zgromadzonych w AAN*, s. 122.

37 Heslá na 22. Pretekoch mieru, 1969. In: PASKO, A., ed. *Wyścig Pokoju w dokumentach władz partyjnych i państwowych 1948-1989*, s. 253.

súťaži vyhrala Nemecká demokratická republika.

Čo sa týka „československej epizódy“, počas šiestej etapy (16. máj 1969) cyklisti prekonali na území ČSSR trasu s dĺžkou 112 km (od mesta Jakuszyce po Náchod). Nešlo však o pokojný prejazd – napriek tomu, čo napríklad v správe pre svojich nadriadených písal Andrzej Koziorowski³⁸ (novinár športovej redakcie Poľského rádia vo Vroclave).³⁹ Cyklisti totiž každú chvíľu dostávali defekty – na cestách sa nachádzali porozhadzované pripínáčky. Tento problém sa podarilo vyriešiť tak, že všetky vozidlá (okrem rozhodcov a technických áut) museli predbehnúť cyklistov. K tejto situácii došlo napriek tomu, že celú trasu vedúcu cez

Československo zabezpečovali príslušníci vojska a bezpečnosti – stáli popri ceste viac-menej každých 50 metrov. Vďaka ich ostražitosti sa podarilo zamaľovať väčšinu „nevhodných nápisov“. No ani vojsko, ani bezpečnosť nedokázali „pred niekoľkými továrňami“ zabrániť privítaniu cyklistov pisotom a nepriateľskými pokrikmi. Z jednej fabriky, ktorá sa nachádzala na trase Pretekov mieru, vyšlo niekoľko pracovníkov na strechu a „ukazovalo neprístojné gestá“, pričom jeden z nich „si stiahol nohavice a obrátil sa zadkom k pelotónu“. Ako sa však neskôr konštatovalo, mali to byť údajne „sporadické prípady“, pričom preteky „privítali diváci srdečne, a to najmä mládež“.⁴⁰ Ako si je možné domyslieť,

mládež bola prinútená zúčastniť sa na pretekoch, pričom bola náležite „poučená“, ako sa má správať.

O rok neskôr, v máji roku 1970, sa už Preteky mieru uskutočnili v pokojnej atmosfére a na zvyčajnej trase Praha – Varšava – Berlín. Zaujímavé je, že trasa v porovnaní s predchádzajúcim ročníkom merala o 60 kilometrov menej. Na pretekoch sa zúčastnili samozrejme aj cyklisti z Československa. V individuálnej kategórii vyhral poľský cyklista a budúci dvojnásobný olympijsky strieborný medailista v tímovej časovke Ryszard Szurkowski a v súťaži tímov bolo najlepšie Poľsko.

Preklad do slovenského jazyka:
Mgr. Mário Kysel

Grzegorz Majchrzak • Peace (and Unrest) Race 1969

The Peace Race was the biggest and most prestigious cycling sport event organised by the so-called People's Democracy countries (Polish People's Republic, Czechoslovak Socialist Republic, and German Democratic Republic) since 1948. Invasion of the Warsaw Pact armies in Czechoslovakia in August 1968 brought not only the suppression of the Prague Spring, but also complications in organising the race. Its 21st year which took place in May 1968 was already organised in a smaller size. Preparation of the following year in 1969 was complicated by the Czechoslovak organisers not willing to take part in this cycling event, caused by the fact that the Polish army also took part in the invasion. The result was that Czechoslovakia did not bring its national team to the start of the Peace Race in 1969 and the peloton crossed its territory through one stage race only. This contribution deals with the event organisation development and the complications deriving from the lack of will of Czechoslovak sport and political representatives, to participate in organising the biggest cycling event in the whole Soviet bloc.

Grzegorz Majchrzak (1969)

Poľský historik. Pracuje v poľskom Ústave národnej pamäti. Vo svojom výskume sa zaoberá štúdiom represívneho bezpečnostného aparátu, histórie opozície (najmä Solidarity), médií a športu. Je autorom mnohých vedeckých a populárno-vedeckých publikácií. Medzi jeho posledné diela patrí *Tajna historia futbolu. Służby afery i skandale* (Varšava 2017) a „Soliderność“ na celowniku (Varšava 2016).

Kontakt: Grzegorz.Majchrzak@ipn.gov.pl

38 Andrzej Koziorowski (1940), od roku 1960 zamestnanec športovej redakcie Poľského rádia vo Vroclave.

39 Andrzej Koziorowski napríklad písal: „Prejazd územím Československa bol pokojný. Pobyt v NDR ubehol bez komplikácií, podmienky práce spravodajcu boli dobré, pokiaľ opomenieme početné poruchy spravodajsko-rádiovej aparatury (napríklad na trase do Wałbrzycha a na niekoľkých štádiónoch, ako aj nepochopiteľné ‚odstránenie‘ správ z vysielania na trase zo Świebodzina do miest Słubice a Eisenhüttenstadt). Preteky ako podujatie priateľstva úspešne zložili skúšku a pre mňa ako spravodajcu sa uskutočnili v príjemnej a skutočne športovej atmosfére.“ Stredisko dokumentácie a programových zbierok Poľskej televízie, S. A., 1401/87/3, bez číslovania. Správa Andrzeja Koziorowského zo športovej redakcie Poľského rádia z 22. Pretekov mieru v súvislosti s prácou rozhlasového spravodajcu zo dňa 27. 5. 1969.

40 Poznámka k trasovaniu Pretekov mieru cez územie ČSSR zo dňa 17. 5. 1969. In: PASKO, A., ed. *Wyścig Pokoju w dokumentach władz partyjnych i państwowych 1948-189*, s. 254.

PRODUKT SVOJEJ DOBY – OKRESNÝ VELITEĽ HLINKOVEJ GARDY VO ZVOLENE RÓBERT KUBIČKA

JOZEF PAVLOV

Osobnosť Róberta Kubičku nie je pre širokú laickú i odbornú verejnosť známa. Je však typickým predstaviteľom raketovej kariéry a personálneho konjunkturalizmu vo verejnom živote po októbri 1938. Ide zároveň o typického oportunistu a zištného antisemitu v rámci regionálnych štruktúr Hlinkovej slovenskej ľudovej strany. Jeho bezprecedentné zneužívanie moci a porušovanie zákonov viedlo k jeho odvolaniu generálnym sekretariátom strany z postu tajomníka miestnej organizácie v roku 1942. Naďalej si však udržal pozíciu okresného veliteľa Hlinkovej gardy, pričom sa priklonil k radikálnej skupine zoskupenej okolo Otomara Kubalu. Mesto Zvolen a región stredného Pohronia opustil tesne pred Povstaním. Posledné mesiace 1. Slovenskej republiky sa zapojil do odbojovej činnosti, zbierajúc si alibi na povojnové obdobie. Po odpykaní si desiatich rokov vo väzení bol z neho prevychovaný komunista.

Róbert Kubička sa narodil v roku 1913 na Kysuciach.¹ Tesne po štúdiách a povinnej vojenskej službe v 30. rokoch sa zamestnal na Daňovom úrade vo Zvolene ako kancelista. Pred príchodom na nové pôsobisko nebol politicky činný.

ZAČIATKY V HSES A V HG

Jeho prvý kontakt s Hlinkovou slovenskou ľudovou stranou (HSES) môžeme datovať do obdobia pred komunálnymi voľbami v roku 1938. „Členom HSES som sa stal z vlastného rozhodnutia, kedy nás v úrade navštívil poslanec Anton Šalát a žiadal nás, aby sme ako

štátni zamestnanci vstúpili do HSES. Za hodinu k nám prišiel obvodný tajomník Rudolf Baďo, ktorý nám priniesol prihlášky.“² Anton Šalát³ sa stal v živote R. Kubičku kľúčovou postavou. Bol dlhoročným členom HSES a od roku 1925 obvodovým predsedom. V roku 1929 ho Andrej Hlinka nominoval na ľudácku kandidátku do národného zhromaždenia a po voľbách sa stal poslancom Národného zhromaždenia (NZ) až do rozpadu 1. Československej republiky. V decembri 1938 bol kooptovaný do Snemu Slovenskej krajiny, po 14. marci 1939 kooptovaný do Snemu Slovenskej republi-

ky. Osobnosť A. Šaláta prechádzala v 30. rokoch výraznou metamorfózou, pričom jeho príklon smeroval k politickému radikalizmu, protičeskému šovinizmu a antisemitizmu. Kubička slúžil Šalátovi ako vykonávateľ jeho radikálnych protizidovských a protidemokratických opatrení, ktoré si on z pozície kňaza nemohol otvorene dovoliť. Ďalším Kubičkovým článkom na mocenskom vzostupe bolo priateľstvo s prominentnými zvolenskými bratmi Zoltánom a Elemérom Finkovcami.⁴

Napriek formálnemu vstupu do HSES niekoľko týždňov pred 6. októbrom 1938 R. Kubička neprejavoval

1 V Kysuckom Novom Meste.

2 Štátny archív (ďalej ŠA) Banská Bystrica, pobočka Archív Banská Bystrica (ďalej p. ABB), fond (ďalej f.) Okresný ľudový súd vo Zvolene 1945 – 1947 (ďalej OLS ZV), číslo jednania (ďalej č. j.) T 7/45.

3 Anton Šalát (1892 – 1944) sa narodil v Nitrianskych Necpaloch (dnes súčasť Prievidze), absolvoval Banskobystrický seminár. Ako kňaz pôsobil najmä na území Pohronia, po roku 1918 bol jedným z hlavných organizátorov ľudáckeho hnutia vo Zvolene a v okolí. V rokoch 1929 – 1938 bol poslancom Národného Zhromaždenia, neskôr poslancom Snemu Slovenskej krajiny, resp. Slovenskej republiky. Desať rokov pôsobil aj ako pedagóg na zvolenskom gymnáziu, bol literárne a spolko-vo činný. V rámci štruktúr HSES sa v období od polovice 30. rokov do leta 1942 prikláňal skôr k radikálom. V lete 1942 však generálny sekretariát HSES zasiahol voči radikálom vo Zvolene – odvolal z funkcie predsedu miestnej organizácie Zoltána Finku a z postu tajomníka R. Kubičku – a následne A. Šalát v značne zmiernil svoje politické prejavy a postoje.

4 Finkovci boli zámožná zvolenská rodina, pochádzajúca zo Sv. Kríža nad Hronom. Pred rokom 1918 neprejavovali slovenskú identitu. Obaja bratia – Zoltán aj Elemér boli povoláním advokátmi.

žiadnu významnú stranícku aktivitu. Po prijatí autonómie sa výrazným tempom zrýchlilo budovanie miestnych veliteľstiev Hlinkovej gardy (HG).⁵ Vo Zvolene začali na jeseň 1938 organizovať HG notár Alexander Heretik, profesor zvolenského gymnázia Fraňo Maichel a odborný učiteľ Ján Bázlik. Počiatočné obdobie činnosti HG môžeme považovať za neurčité a nejasné. Organizácia nemala prakticky žiadny majetok, vytýčené konkrétne ciele a ani fungujúci organizačný aparát. Na jej stimul vo Zvolene a v okolí mali kľúčový podiel regionálni funkcionári HSLS. V osobách okresného predsedu ľudovej strany A. Šaláta a miestneho predsedu Z. Finku mala HG silných ochrancov a podporovateľov. V rámci formovania HG bolo primárnym cieľom jej funkcionárov rozširovanie členstva. To môžeme charakterizovať podľa ich pohnútok vstupu, aktivity a cieľov do štyroch skupín: zaslúžení ľudácki pracovníci, kartotékoví členovia, idealisti z radov inteligencie a konjunkturalisti. Viacerí z nich sa prelínali podľa okolností a časového vývoja v rámci nami vytýčených skupín.

Daňoví úradníci zo Zvolena boli špecifickou skupinou členstva HG. Videli prostredníctvom nej možnosť naplnenia svojich politických a následne aj ekonomických cieľov a zámerov. Základnou črtou tejto skupiny bol relatívne nízky vek, politická neangažovanosť pred 6. októbrom 1938 a vysoké osobné a ekonomické ambície. Takáto konjunkturalistická skupina sa vo Zvolene sformovala z mladých úradníkov daňového úradu. Patrili medzi nich R. Kubička, Eugen Silnický, Gabriel Sopko, Ján Vekter a Karol Sitkey.

Róbert Kubička (Zdroj: Gardista)

Ústrednou osobnosťou zvolenských konjunkturalistov a neskôr celej miestnej HG sa stal práve R. Kubička. Do gardy vstúpil ako štátny zamestnanec 19. decembra 1938.⁶ HG sa stala pre neho dynamickým eskalátorom v osobnej kariére. Od februára do júla 1939 pôsobil ako veliteľ čaty, od júla do marca 1940 bol referentom miestneho veliteľstva. V marci 1940 sa stal II. zástupcom miestneho veliteľa HG, od decembra 1940 jesene 1941 bol už I. zástupcom miestneho veliteľstva HG (MVHG). Dekrétom hlavného veliteľstva HG (HVHG) sa stal v októbri 1941 okresným veliteľom HG vo Zvolene. Určité nátlakové správanie a povahové črty možno na Kubičkovi pozorovať už v náborovom období do gardy v rokoch 1938 – 1939. Potvrdzujú to slová G. Sopku, na ktorého kolegovia vyvíjali

nátlak po jeho demobilizácii v decembri 1938 a návrate na pracovisko: „*Bol som privítaný Róbertom Kubičkom, Eugenom Silnickým, Karolom Spišiakom s tým, že jestli sa cítim byť Slovákom, aby som vstúpil do radov HG. Aby som sa vyhol problémom, vstúpil som.*“⁷ Rýchle aklimatizovanie v ľudáckych štruktúrach potvrdzuje internovanie R. Kubičku v období tzv. Homolovho puču vo väznici Krajského súdu v Banskej Bystrici, čo mu dopomohlo získať si rešpekt a postavenie v HSLS a v HG.

NA VLNE SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO SOCIALIZMU

Salzburské rokovania⁸ mali ohlas aj v myslení verejnej mienky v okrese Zvolen. V situačnom hlásení okresného náčelníka sa objavujú obavy z pripojenia územia Slovenska k Maďarsku, resp. nádeje v revíziu poarbitrážnych hraníc v prospech 1. SR. „*Prevzatie funkcie HVHG Alexandrom Machom, ako aj nastala zmena vo vláde vyvolala vo Zvolene značné nadšenie tak u Slovákov, ako aj príslušníkov miestnej nemeckej národnej skupiny.*“⁹ Aj následný vzostup politického boja medzi umiernenými a radikálmi bol premetom hodnotenia: „*Kde tu počuť debaty a kombinácie, že pán prezident dr. Tiso asi odstúpi a že po vzore nemeckom prevezme vedenie SR pán ministerský predseda a minister zahraničia Tuka. V dôsledku chýrov panuje najmä medzi Židmi značný zmätok.*“¹⁰

Stimulátorom radikalizovania zvolenskej ľudáckej politiky bol jej miestny predseda Z. Finka. Jeho príklon k Vojtechovi Tukovi nebol náhodný a ani načasovaný na obdobie ľudáckej mocenskej konjunktúry. Ich vzťah sa formoval

5 K budovaniu HG v Pohronskej župe pozri HRUBOŇ, Anton. *Hlinkova garda na území Pohronskej župy*. Ružomberok: o. z. Historia nostra, 2013.

6 ŠA Banská Bystrica, p. ABB, f. OLS ZV, č. j. T 7/45.

7 ŠA Banská Bystrica, p. ABB, f. OLS ZV, č. j. T 54/45.

8 Išlo o nemecké pozvanie slovenských politických predstaviteľov so zámerom vyriešiť vládnu krízu na Slovensku. Výsledkom bolo odstavenie Ferdinanda Ďurčanského ale aj iných – Jozefa Kirschbauma, Františka Galana. Radikál Vojtech Tuka a Alexander Mach vyšli zo stretnutia ako víťazi. Výsledkom bolo zostrenie už prebiehajúceho vnútrostraníckeho zápasu v HSLS a vnútropolitického boja na Slovensku a snaha o konštituovanie tzv. slovenského národného socializmu.

9 ŠA Banská Bystrica, p. ABB, f. Pohronská župa (1923) 1938 – 1945 II. (ďalej PŽ II.), škatuľa číslo (ďalej šk. č.) 4, č. j. 1 330/40.

10 ŠA Banská Bystrica, p. ABB, f. PŽ II., šk. č. 4, č. j. 1330/40.

ešte počas Finkových právnických štúdií na Alžbetínskej univerzite v Bratislave, kde bol V. Tuka jedným z jeho učiteľov.¹¹ Počas obdobia, keď bol Tuka vo väzbe kvôli vlastizrade,¹² finančne podporoval jeho manželku Boženu.¹³ Z. Finka sa vďaka blízkeho vzťahu s predsedom vlády mal stať teoretickým nástupcom G. Fritza v kresle ministra pravosúdia. Potvrďuje to list V. Tuku prezidentovi J. Tisovi z 19. októbra 1940, ktorým žiadal výmenu viacerých umiernených ministrov. Podľa slov V. Tuku „*uvedení páni ministri preukázali nadpriemerné schopnosti v spravovaní ich rezortu a v časoch normálnych nebolo by treba ich vymeniť. Avšak prechod správy zo starého a zastaralého typu na národný socializmus, dokončenie to slovenskej revolúcie, nevyhnutne vyžaduje mužov revolučnej povahy.*“¹⁴ V rekonštruovanej vláde podľa V. Tukových prianí mali byť nahradení aj ďalší ministri: J. Sivák Karolom Murgašom, G. Medrický Jánom Farkašom a Július Stano Matúšom Černákom.¹⁵ Existuje ešte aj ďalšia, skôr symbolická paralela medzi osobnosťami Z. Finku a V. Tuku. Obaja neboli predprevrátovými Slováckmi.¹⁶

Predseda miestnej organizácie (MO) HSLS vo Zvolene sa stal hlavným regionálnym tribúnom slovenského národného socializmu hlásaného radikálnym krídlom HSLS. Bol iniciátorom a zakladateľom miestnej odbočky Slovensko-nemeckej spoločnosti, ktorej počiatok činnosti sa datuje už na 12. január 1940. „*Za predsedu bol zvolený dr. Zoltán Finka, predseda MO HSLS. Počet účastníkov pri založení bolo pri-*

bližne 51. Po založení spoločnosti bol slávnostný obed v Grand Hoteli. Pozdravné telegramy boli poslané pánovi prezidentovi republiky, predsedovi vlády dr. Vojtechovi Tukovi, pánu nemeckému vyslancovi slobodnému pánu von Killingerovi a pánovi ministrom A. Machovi.“¹⁷

Za najdôležitejší faktor radikalizovania zvolenskej HSLS a HG považujeme politické a hospodárske ambície radového člena gardy R. Kubičku a následné vytvorenie politického triumvirátu R. Kubička – Z. a E. Finkovci – A. Šalát. Práve títo ľudácki protagonisti sa stali hlavnými prívržencami radikálneho krídla HSLS okolo V. Tuku vo Zvolene.

R. Kubička sa v marci 1940 stal II. zástupcom miestneho veliteľa HG

J. Bázlika. Či bolo toto povýšenie zásluhou jeho organizačných schopností, alebo vplyvom jeho kontaktov s vrcholnými predstaviteľmi HSLS vo Zvolene, je otázne. No povýšenie na I. zástupcu v rámci MVHG Zvolen v decembri 1940 bolo už pod vplyvom posalzburského obdobia a jeho angažovanosti v propagácii slovenského národného socializmu. Napriek tomu pozícia R. Kubičku v HG nebola ešte dostatočne silná, preto pre svoje ambície v garde a pre posilnenie svojho vplyvu sa výraznejšie angažoval aj v MO HSLS, kde sa čoskoro stal tajomníkom a tým znásobil svoju politickú moc.

Zvolenskú organizáciu ľudovej strany viedol od roku 1925 advokát dr. Z. Finka. Podľa zvolenského

Budova Legiobanky, sídlo miestnej organizácia HSLS vo Zvolene (1940) (Zdroj: LaDM)

- 11 Nový slovenský život je späť s jeho skutočnými tvorcami. *Štúrov hlas*, roč. 2, 1940, č. 31, s. 1.
- 12 Celú kauzu spustilo publikovanie teoretického článku V. Tuku v časopise Slováck o tajnej klauzule Martinskej deklarácie a údajnom bezprávnom stave po uplynutí desiatich rokov od jej vyhlásenia. Nový rozmer kauze dalo trestné oznámenie Milana Ivanku proti V. Tukovi. Súdny proces proti poprednému ľudákovi mal mnoho nejasností a celá téma bola veľmi spolitizovaná. Bližšie pozri FEDORČÁK, Peter. *Tuka proti republike*. Bratislava: Marenčin PT, 2018.
- 13 ŠA Banská Bystrica, p. ABB, f. Okresný ľudový súd v Banskej Bystrici 1945 – 1947 (ďalej OLS BB), č. j. 1/48.
- 14 MEDRICKÝ, Gejza. *V práci za povznesenie národa*. Bratislava: Postskriptum, 2017, s. 271.
- 15 MEDRICKÝ, G. *V práci za povznesenie národa*, s. 271.
- 16 To znamená, že pred rokom 1918 ich identita nemala slovenský etnický ráz a vnímali sa skôr ako príslušníci jednotného maďarského/uhorského politického národa.
- 17 Lesnícke a drevárske múzeum (ďalej LaDM) Zvolen. *Pamätná kniha mesta Zvolen 1934 – 1945*, s. 205.

četníckeho veliteľa Metodeja Hanáka „sa všemožne vynasnažoval dostať na vedúce miesto HSLS z toho dôvodu, aby toho času ako najslabší advokát vo Zvolene mohol mať čo najviac klientov. Bol horlivým prívržencom HSLS, ale nebol výbojný a nedopustil sa žiadnych násilností. Bol skôr bojzlivej povahy. Mal ostré spory so socialistami v obecnom zastupiteľstve, ale vždy hľadal kompromis a často hlasoval za socialistické návrhy, čo mu vedenie strany vyčítalo.“¹⁸ Toto tvrdenie môžeme do značnej miery považovať za tendenčné, ale hovorí o možných ambíciách Z. Finku skrz straníckej linky získať lepšie postavenie v profesionálnej sfére ako advokát, kde hral prím skôr jeho brat Elemér. Istý čas mal v popredí aj vidinu ministerského kresla vďaka vzťahu s V. Tukom. Omnoho dôležitejšie pre pochopenie Z. Finku je tvrdenie M. Hanáka, ktoré poukazuje na určitú labilitu povahy Z. Finku. Práve to využil pre svoje mocenské a konjunkturalistické ciele R. Kubička.

Nie je známe, kedy sa začal formovať vzťah R. Kubičku a Z. Finku. No mladý a pracovitý R. Kubička sa po 6. októbri 1938 a intenzívnejšie po 14. marci 1939 stal dôležitým členom miestnej HSLS a HG. Nebolo teda ničím náhodné, že si Z. Finka ako miestny predseda ľudovej strany všimol nového agilného člena, nezaťaženého politickou činnosťou v centralistických stranách v medzivojnovom období. Zároveň bol pre miestneho predsedu na prvý pohľad ovládateľnejší mladý ľudák, než tí, ktorí v strane mali silnejšie postavenie a mohli ohroziť jeho predsednícku pozíciu. Môžeme sa domnievať, či si R. Kubička vytvoril vzťah s Z. Finkom na základe proludáckej osobnej transformácie po 6. októbri

1938 a aktívnou prácou v MO HSLS a MVHG, alebo lichotiacou servilnosťou. Faktom však ostáva, že Z. Finka a R. Kubička na prelome rokov 1939 – 1940 vytvorili pevné politické spojenectvo.

Ich politickú symbiózu a činnosť znásobil aj R. Kubičkov kladný vzťah s Z. Finkovým bratom Elemérom. Ten začal vyvíjať činnosť v ľudáckom hnutí až po nemeckom víťazstve v západnej Európe a mocenskom vzostupe Tukovho krídla v HSLS po Salzburgu: „Viac sa klonil k Tukovmu smeru, ako k Tisovmu. V strane sa klonil viac k maďarskému krídlu, ako ku slovenskému. Rád vykladal po maďarsky. Cítením bol Maďar, a až od roku 1940 začal vyvíjať politickú činnosť, stal sa z neho fanatický germanofil a zbožňovateľ Hitlera, pevne veril v nemecké víťazstvo. Bol veľmi dobrým a dôverným priateľom Štefana Uhrovčíka, prednostu ŠPÚ, ktorý bol ukrutný prenasledovateľ Židov a osôb demokratického zmysľania.“¹⁹ E. Finka bol známym tým, že organizoval honosné bankety pre známe osobnosti. „Za slovenského štátu usporiadal bankety a potom sa chválil, že boli u neho buď Nemci alebo iní predstavitelia. Toto vychádzalo z jeho ješitnej povahy. Privítal a pohostil by akéhokoľvek verejného činiteľa len preto, aby mohol povedať, že bol u neho ten a ten pán a že sa bol s ním rozprával.“²⁰

Treťou súčasťou triumvirátu ľudáckych radikálov vo Zvolene bol poslanec slovenského snemu a predseda okresnej organizácie A. Šalát. Príklon k tukovcom bol u A. Šaláta prítomný najmä po Salzburgu. Týždeň po rokovaniach nadšene písal o novom kurze slovenskej politiky: „Bude treba istých pánov u nás poslať do čerta. Bude cieľom previesť radikálne zmeny, očistu,

bude sa treba hodne učiť od ľudu osožného nemeckého národnosocialistického systému.“²¹ Radikál v kňazskej sutane dokonca kritizoval politickú doktrínu umiernených o zmierení v spoločnosti a neustále nastoloval otázku odstránenia bývalých prívržencov 1. ČSR zo všetkých významných funkcií. Osobitne za hniezdo takýchto živlov považoval hlavné mesto. „Bolo načase, že sa do takýchto zhnitých vôd v Bratislave udrelo rázne! Pochívajú ľudia nemajú sa čo báť zdravej ráznosti, volania po očiste, po osobnej zodpovednosti. Dr. Tuka v Sneme vo svojom expoé bol prízvukoval, že revolúcia ešte u nás trvá. Ďalšia fáza tejto nekrvavej revolúcie odohrá sa v podobe zatvorenia židovských krčiem, brlho to šepkanej propagandy, v podobe skrátenej záverečnej hodiny, [...] vôbec v podobe nastolovania tvrdej disciplíny, poriadkov a skutkov sociálnej spravodlivosti.“²² Autor článku ukončil chválením nemeckého vodcu A. Hitlera a vývozu sociálnych a kultúrnych hodnôt z Nemecka vo forme „národnosocialistických injekcií.“²³

Počas valného zhromaždenia okresnej organizácie HSLS 27. októbra 1940 A. Šalát verejne deklaroval svoj postoj: „Vyzdvihol hodnoty slovenského národného socializmu, ktorý sa prejavil tak účinne vďaka pánovi predsedovi vlády a pánovi ministrovi vnútra. Prijali sme systém národného socializmu ako liek proti zmätku. Podľa jeho slov najmä po 29. júli 1940 šla robota plným tempom, keď sa začala očista v národe, lebo štát chceme mať čistý, všetkých chýb zbavený.“²⁴

K radikálnemu ľudáckemu triumvirátu R. Kubička – Finkovci – A. Šalát sa pridal aj železničiar Július Fusek, ktorý nahradil na poste vládneho komisára

18 ŠA Banská Bystrica, p. ABB, f. OLS BB, č. j. 1/48.

19 ŠA Banská Bystrica, p. ABB, f. OLS BB, č. j. 1/48.

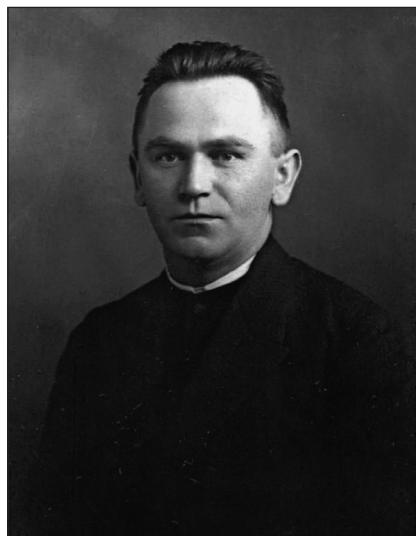
20 ŠA Banská Bystrica, p. ABB, f. OLS BB, č. j. 1/48.

21 Mužné štátnické slová. Štúrov hlas, roč. 2, 1940, č. 32, s. 1.

22 Mužné štátnické slová, s. 1.

23 Mužné štátnické slová, s. 1.

24 Sociálna činnosť HSLS vo Zvolene. Štúrov hlas, roč. 2, 1940, č. 45, s. 3.

Anton Šalát (Zdroj: A MSNP)

ra Jána Riccotiho. Ten musel zo svojho postu pod politickým tlakom odstúpiť²⁵ kvôli preferovaniu svojich podnikateľských záujmov vo funkcii vládneho komisára a z relatívnej ľahostajnosti k aplikácii slovenského národného socializmu. So zvolenskými radikálmi kooperoval aj prednosta Štátneho policajného úradu vo Zvolene Štefan Uhrovčík. Ten sa však nezapájal do politického života, ale bol významným činiteľom radikálnych politických a rasových perzekúcií v úzkej zhode s R. Kubičkom a A. Šalátom.

Ludácki radikáli mali vo Zvolene dominantné postavenie. Ovládali najdôležitejšie stranické posty v MO HSLS – predsedom bol Z. Finka a tajomníkom R. Kubička. Práve cez tieto pozície sa rozhodli definitívne ovládnuť aj najvplyvnejšiu zložku HG – okresné veliteľstvo, v ktorom mali dovtedy dominantné postavenie nacionalistickí, ale vcelku umiernení učitelia. To sa im podarilo v máji 1941, keď po abdikácii F. Maichela sa stal

zastupujúcim okresným veliteľom HG Z. Finka.²⁶ Toho na jeseň 1941 nahradil agilnejší R. Kubička, ktorý udržoval s A. Machom priamy kontakt.

Prvé rozpory v rámci zvolenskej HG sa začali prejavovať už na prelome rokov 1939 – 1940. Pobočník okresného veliteľstva HG Štefan Koperdan identifikoval určité negatívne javy v HG už po pár mesiacoch jej fungovania: „Sporozoval som, že gardisti pre členstvo v HG domáhajú sa neoprávnených ziskov a hmotných výhod. Vtedy sa tiež v garde začali rysovať myšlienky Slovensku cudzie.“²⁷ Podobne od HG odsúdil aj jej prvý župný veliteľ, zvolenský advokát Alexander Heretik. „Keď som zbadal, že celkový politický zástoj berie kurz fašistický, radšej som zo Zvolena odišiel v októbri 1939 do Malaciek, aby som sa vyhol politike.“²⁸ Kritické, ale nie verejne negatívne stanovisko voči vývoju zvolenskej HG mal aj obvodný tajomník R. Baďo. Podľa jeho slov „po založení HG sme sa ideove úplne rozišli, čomu nasvedčuje aj tá okolnosť, že od začiatku roku 1940 viac som sa HG nevenoval a ani som viacej osobne sa nijakého zasadnutia nezúčastnil.“²⁹ Do sporu so zvolenskou HG, menovite s ambicióznym R. Kubičkom, sa v máji 1940 dostal okresný školský inšpektor, neskorší poslanec Ondrej Schlosser. Na protest z HG vystúpil „lebo nesúhlasil s jej teroristickými spôsobmi a jej veliteľom“.³⁰ Spoločným menovateľom kritiky R. Baďa a O. Schlossera môže byť odpor k agresívnym a po moci bažiacim novoľudákom z radov zvolenskej HG. Obaja ako dlhoroční ľudáci ich ambície nevnímali pozitívne a opodstatnene. Ich odpor k HG však mal aj ten dopad, že prenechali miesto R. Kubičkovi a radikálom k jej definitívnemu ovládnutiu v nasledujúcich mesiacoch.

Rok 1941 sa niesol v znamení veľkých vojenských úspechov nacistického Nemecka. Bolo to aj obdobie, počas ktorého sa snažilo radikálne krídlo HSLS upevniť a zvýrazniť svoje pozície po Salzburgu, no po vypuknutí vojny proti ZSSR malo nacistické Nemecko záujem na politickej konsolidácii Slovenska a to vytvorilo priestor pre elimináciu radikálov umiernenými ľudákmi. Arizačný proces a perzekúcie židovského obyvateľstva sa v roku 1941 dynamizovali.³¹ Na tieto radikálne úlohy nebol Z. Finka so svojou miernosťou a bojazlivosťou predurčený. Podľa iných tvrdení R. Kubička v zápase o moc politicky a osobnostne ovládol nevýrazného Z. Finku: „Dr. Z. Finka sa dostal do jeho vleku a bol ním úplne ovlivňovaný a to pravdepodobne z obavy, aby mu Kubička nepoškodil u vedenia strany alebo u samého A. Macha. Dr. Finka sa musel vždy a v každom prípade podrobiť rozhodnutiam R. Kubičku.“³² R. Kubička mal väčšie predpoklady byť lídrom ľudáckych radikálov vo Zvolene z viacerých dôvodov: prehnané ambície, chuť arizovať výnosné židovské podniky, oportunistmus a snaha chopiť sa väčšej moci.

Po vymenovaní za okresného veliteľa HG sa stal R. Kubička po A. Šalátovi najvýznamnejším ľudákom vo Zvolene a v regióne. Táto funkcionárska výmena spôsobila dynamizáciu podielu zvolenskej HG na participácii riešenia tzv. židovskej otázky.

PODIEL RÓBERTA KUBIČKU V PROTIŽIDOVSKÝCH PERZEKÚCIÁCH VO ZVOLENE A V OKOLÍ

Nie je účelom tohto príspevku venovať sa podstate a hĺbke antisemitizmu. V jednoduchosti môžeme rozlíšiť

25 Stalo sa tak 26. augusta 1940.

26 ŠA Banská Bystrica, p. ABB, f. PŽ II., šk. č. 12, č. j. 414/41.

27 ŠA Banská Bystrica, p. ABB, f. Miestny ľudový súd vo Zvolene 1945 – 1948 (ďalej MĽS ZV), č. j. 25/46.

28 ŠA Banská Bystrica, p. ABB, f. MĽS ZV, č. j. 25/46.

29 ŠA Banská Bystrica, pobočka Archív Zvolen (ďalej p. AZV), f. Okresný úrad vo Zvolene 1923 – 1945 (ďalej OÚ ZV), šk. č. 87, č. j. D1 1088/44.

30 ŠA Banská Bystrica, p. ABB, f. OĽS ZV, č. j. T 11/47.

31 Čoho výsledkom bol tzv. Židovský kódex zo septembra 1941.

32 ŠA Banská Bystrica, p. ABB, f. OĽS BB, č. j. 1/48.

viaceré skupiny antisemitov v slovenskej spoločnosti: vnútorne a hodnotovo presvedčených antisemitov, vykonávateľov protižidovskej politiky z donútenia alebo osobného prospechu a odporcov, resp. osoby vnútorné ľahostajné k participácii na procese holokaustu. Pre celkový rozmer holokaustu vo Zvolene a v okolí bolo mimoriadne stimulujúce a určujúce konanie poprednej regionálnej osobnosti A. Šaláta – kňaza, poslanca a profesora. Jeho osobný antisemitizmus bol o to viac negatívny, že v období rokov 1938 – 1945 mal dominantné postavenie v regióne a navyše aj potrebnú moc a vplyv pre jeho uplatnenie. Antisemitizmus medzi rímskokatolíckymi kňazmi a ostatnou slovenskou inteligenciou neboli ničím výnimočným. Nešlo však primárne o antisemitizmus rasový,³³ ale o protižidovskú neznašanlivosť na podklade sociálnom,³⁴ národnom³⁵ a náboženskom.³⁶ Typickými príkladmi sú napr. kňaz Andrej Rojko³⁷ alebo národovec Svetozár Hurban Vajanský. V hlboko zakorenenom slovenskom antisemitizme zastával A. Šalát významné miesto.

Jednoznačne tvrdiť, že R. Kubička nebol antisemita alebo, že ním naopak bol – je zložité. Na základe nášho poznania problematiky sme presvedčení, že R. Kubičkov antisemitizmus, ak bol prítomný pred rokom 1938 nevybočoval z celospoločenského rámca. Osvojil si ho až neskôr ako nástroj mocenského vzostupu. Ponúkame dve teórie existenciálneho zrodu a dynamizácie antisemitizmu R. Kubičku po roku 1938.

R. Kubička ako pracovník Daňového úradu vo Zvolene mal v rámci svojej pracovnej pozície slušný prehľad o hospodárskom postavení židovskej komunity vo Zvolene. Do HSES a HG vstúpil v decembri 1938, čiže v čase

Čata zvolenskej HG v roku 1939. Úplne vľavo pravdepodobne R. Kubička (Zdroj: LaDM)

po prvých protižidovských represióch autonómnej vlády. Navyše R. Kubička ako vcelku inteligentný jedinec pochopil, že Slovensko sa dostávalo do ideologického područia nacistického Nemecka, po 14. marcí 1939 nepopierateľne. Na základe týchto faktov podľa nášho názoru R. Kubička vycítil príležitosť mať z protižidovskej politiky prospech.

Lenže o židovský majetok mali záujem mnohí. Navyše sa dalo očakávať, že sa bude brať ohľad na zaslúžilých dlhoročných ľudákov, medzi ktorých R. Kubička rozhodne nepatrí. Preto mal pre vylepšenie svojich pozícií pri delení majetku potrebu vylepšiť svoju mocenskú pozíciu – aby nebol x-tý v poradí, ale aby o delení aspoň spolurozhodoval. Práve honba za židovským majetkom je podľa nášho názoru hlavným stimulom R. Kubičkov angažovanosti vo zvolenskej HSES a HG. Jeho mocenský vzostup sa realizoval práve v období najtvrdších protižidovských hospodárskych opatrení v rokoch 1940 – 1942.

Naše tvrdenia o konjunkturalistickom antisemitizme a angažovaní sa R. Kubičku v protižidovskej politike cez zvolenskú HSES a HG s cieľom osobného prospechu potvrdzujú aj niektoré fakty. Už v roku 1939 sa stal správcom v bytových domoch Židov Ernesta Bocka a Šimona Schlislera. Eminentný záujem mal o arizáciu obchodu so železom židovského majiteľa Martina Bienenstocka. Prevod obchodu na základe rozhodnutia Ústredného hospodárskeho úradu vstúpil v platnosť 1. októbra 1941.³⁸ M. Bienenstock sa vďaka svojim skúsenostiam pri podnikaní s odpadom čoskoro zamestnal v ružomerskej firme Suroviny. Keďže R. Kubička nikdy nepodnikal so železom, potreboval prechod podniku bývalého majiteľa. „*Keď arizoval môj obchod, žiadal riaditeľa firmy Suroviny Ružomberok dr. Pažitného, aby ma vypožičal na niekoľko mesiacov, pokiaľ sa on zaučí. Pritom hrozil dr. Pažitnému, že ak ma nepožičia, dá ma odtransportovať.*“³⁹ Pôvodný

33 Ten výrazne obmedzovalo cirkevné učenie o spoločnom pôvode všetkých ľudí, stvorených na Boží obraz.

34 Vnímání boli negatívne najmä v menších obciach, kde mnohí krčmári profitovali na dedinskej alkoholizme.

35 Židovská menšina sa rýchlo maďarizovala a bola silným maďarizujúcim elementom v mestách a na vidieku.

36 V prapodstate boli Židia obviňovaní z vraždy Božieho syna – Ježiša Krista.

37 Pozri aj SZABÓ, Miloslav. *Klérofašisti*. Bratislava: Slovart, 2019.

38 ŠA Banská Bystrica, p. ABB, f. OLS ZV, č. j. T 7/45.

39 ŠA Banská Bystrica, p. ABB, f. OLS ZV, č. j. T 7/45.

majiteľ vyhodnotil R. Kubičkovo trojročné pôsobenie v podniku nasledovne: „Obchod mal hodnotu 670-tisíc, ale Kubička ho dal ohodnotiť na 120-tisíc. Po návrate z hôr našiel som v kase len 2200 korún. Z príjmov podniku sa nelegálne obohacoval, z tržieb postavil dom svojej svokre za 120-tisíc. Prevádzal aj čierne obchody, keď odpredané železo vôbec nezaúčtoval a peniaze si dal do vaku, takže jednak štát bol okradnutý a aj firma.“⁴⁰

Chuť R. Kubičku arizovať rástla a do centra jeho záujmu sa dostal aj ďalší významný židovský podnik vo Zvolene – veľkoobchod Spitz. Už v septembri 1940 sa v ňom stal dôverníkom, vďaka čomu pravdepodobne práve on dopomohol zabezpečiť kontroverznú arizáciu podniku kresťanským zátom pôvodného židovského vlastníka. Vlastník podniku Ernest Spitz previedol 51 % svojho podniku na Vojtecha Mantuána – ešte pred prijatím prvého arizačného zákona. E. Spitz pracoval v podniku naďalej ako robotník, čo umožnilo židovským členom rodiny sa vyhnúť deportáciám v roku 1942.⁴¹ V hláseniach ÚŠB sa píše, že tento prípad vyvolal obrovské pobúrenie: „Táto arizácia je praobyčajným podvodom. Mantuáno si svojho času vzal Spitzovu dcéru za ženu. Vtedy táto udalosť bola zo strany rodiny Spitzovcov zazlievaná, že sám Spitz svoju dcéru – Židovku vydal a z domu vykázal. Teraz sa však sám Spitz so zátom a s dcérou pomeril a za pomoci vplyvných ľudí previedol arizáciu so svojím zátom.“⁴² Tento prípad arizácie by nebol možný, ak by sa novým spoločníkom 49 % podielu nestal práve R. Kubička. Jeho pôsobenie vo veľkoobchode spôsobilo od júna 1941 do 1. februára 1942 ujmu pôvodným majiteľom vo výške 110-tisíc ko-

rún. Švagor V. Mantuána Ľudovít Hron po vojne udal, že „svojho spoločníka terorizoval a to tým spôsobom, že keď vyšiel účetný zisk podľa kníh, musel byť tento zvýšený v jeho prospech. Za svojho účinkovania firmu drancoval, podniku spôsobil škodu, každý týždeň chodil do Bratislavy, účtoval si cestovné trovy, že ide na nákup čo však nezodpovedalo pravde, nakoľko cestoval legitimáciou HG. Po svojom odchode z firmy naďalej chodil do obchodu vydierať. Každý mesiac si chodil po 5 kg cukru.“⁴³ Tvrdenie L. Hrona potvrdzuje zneužívanie vlastníckeho podielu R. Kubičkom, no jednotlivé fakty treba brať s rezervou, nakoľko nie sú podložené prameňmi a motivovali ich povojnové emócie.

R. Kubička bol jedným z hlavných postáv arizačného procesu vo Zvolene a v okolí. Zo svojich mocenských pozícií sám profitoval, ale zároveň aj spolurozhodoval o iných arizáciách: „Všetci ohľadne židovskej otázky sa obracajú na gardu. Je v záujme harmonickej spolupráce a v záujme veci, aby v židovskej otázke išli úrady verejnej správy HG po ruke a aby úradovanie v tejto veci bolo svižnejšie k prospechu nám všetkým. Poznamenávam, že v židovskej otázke nechcem nikoho terorizovať a keď sa o terorizovanie jedná, tak toto terorizovanie patrí len príslušníkom židovskej rasy a je v záujme slovenského národa.“⁴⁴ V uvedenom vyjadrení R. Kubičku môžeme dešifrovať svižnejšie úradovanie v prospech nám všetkým ako vyhovenie práve jeho požiadavkám. Zároveň je prítomná silná ľahostajnosť k bezprecedentnému porušovaniu židovských hospodárskych aktivít, resp. práva na súkromné vlastníctvo. Ako inak – zdôvodnené v prospech slovenského národa, no primárne pre členov strany a gardy.

Primárnym činiteľom angažovania sa R. Kubičku v protizidovskej politike bol osobný prospech. Ten si zabezpečil mocenským vzostupom v MO HSLS a v HG vo Zvolene. V politikom raste mu výrazne pomohli bratia Finkovci. No bez podpory okresného predsedu HSLS A. Šaláta by pozíciu tajomníka MO HSLS vo Zvolene a post okresného veliteľa HG nezískal. Cesta k priazni najvyššie postaveného predstaviteľa ľudovej strany viedla práve cez radikálne sa angažovanie v protizidovskej politike. Pre antisemitu A. Šaláta sa stal človekom pre špinavú robotu, ktorú si on ako kňaz z pohľadu verejnej mienky a svojho postavenia nemohol dovoliť. Po zbohatnutí na arizáciách sa pridral aj vlastný vnútorný záujem radikálnych riešení. Tie vyplývali zo snahy udržať si nadobudnutý majetok, ako aj istým prepadnutím radikálnej protizidovskej politiky.

Zvolenská HG a R. Kubička boli dôležitou súčasťou židovských deportácií. Z organizačného hľadiska ich však zabezpečovali štátne úrady – vo Zvolene okresný úrad a štátny policajný úrad, no R. Kubičkova osobná nadpráca v tejto tragickej epizóde židovskej komunity vo Zvolene a v okolí je neprehliadnuteľná. Podľa nášho názoru, opäť nešlo o primárny rasový antisemitizmus R. Kubičku, ktorý podmienil jeho proaktívne konanie v otázkach deportácií z regiónu. Ako cynik, konjunkturalista a prospechár využil možnosť „poistiť“ si svoj židovský majetok tým, že sa zbaví bývalých majiteľov a ľudí, ktorí by mohli po prípadnej opätovnej zmene spoločensko-politických pomerov ohroziť jeho novonadobudnutý majetok.

V marci 1942 cestoval trikrát do Bratislavy za Antonom

40 ŠA Banská Bystrica, p. ABB, f. OLS ZV, č. j. T 7/45.

41 NIŽŇANSKÝ, Eduard. Slováci a Židia – vzťah slovenskej majority a židovskej minority počas vojny. In: *Park ušľachtilých duší 1*. Bratislava: Izraelská obchodná komora, 2007, s. 94.

42 ŠA Banská Bystrica, p. AZV, f. OÚ ZV, šk. č. 67, č. j. 625/1940 prezidiálne (ďalej prez.).

43 ŠA Banská Bystrica, p. ABB, f. OLS ZV, č. j. T 7/45.

44 ŠA Banská Bystrica, p. AZV, f. OÚ ZV, šk. č. 195, č. j. 20931/1941 administratívne (ďalej adm.).

Návšteva F. Ďurčanského vo Zvolene v roku 1939. Úplne vľavo vládnny komisár mesta J. Riccotti, druhý vpravo od F. Ďurčanského okresný predseda HSLS a poslanec A. Šalát

(Zdroj: Archív J. Pavlova)

Vaškom⁴⁵ – prednostom 14. oddelenia, s prosbou, aby bol bývalý majiteľ ním arizovaného obchodu so železom M. Bienenstock zaradený do transportu napriek pracovnej legitimácii, ktorú dotyčný Žid mal. V prvých mesiacoch deportácií sa mu to nepodarilo, a ani dokonca v rámci organizácie zvolenského transportu začiatkom júna 1942. Nakoniec však vďaka svojim kontaktom si 10. júla 1942 vymohol u prednostu Štátneho policajného úradu (ŠPÚ) vo Zvolene Š. Uhrovčíka zaistenie Židov, ktorí pracovali pre ním arizovaný obchod so železom. Išlo o bývalého majiteľa M. Bienenstocka a zberačov Ladislava Kohna, Adolfa Vogela a Alexandra Torša. Okresný náčelník Š. Vloššák v súvislosti so žiadosťou R. Kubičku napísal list spoločnosti Suroviny Ružomberok, nakoľko dotyční boli kmeňovými zamestnancami tejto firmy: „Váš komisár R. K. prehlásil na tunajšom úrade, že uvedených Židov pre svoj obchod ďalej už

nepotrebuje.“⁴⁶ Odpoveď prišla 17. júla 1942 a stanovisko spoločnosti Suroviny bolo ostro odmietavé proti zámeru R. Kubičku: „Uvedení Židia sú našimi zamestnancami a nie zamestnancami komisiónára. Pre územie celého Slovenska ponechalo nám ministerstvo vnútra 42 zberačov Židov a preto trváme na tom, aby títo boli v práci ponechaní. Iba my vieme posúdiť dôležitosť práce týchto zamestnancov a význam pre slovenské národné hospodárstvo.“⁴⁷ R. Kubička si vymohol napriek protestu ružomberkej firmy uväznenie dotyčných zberačov železa a 23. júla 1942 večerným vlakom ich deportáciu s rodinami do koncentračného strediska v Žiline.⁴⁸ Zachrániť sa podarilo len M. Bienenstockovi, ktorého firma Suroviny ako odborníka služobne preradila na východné Slovensko a L. Kohnovi, ktorému sa za pomoci mestských policajtov podarilo utiecť z väznice, kde boli internovaní.⁴⁹ Po vojne sa R. Kubička obhajoval tým, že

mu hrozilo uväznenie v Ilave, keby dotyčných Židov chránil, čo je však chabé tvrdenie vo svetle faktov.⁵⁰ Za vinu sa mu pripisovalo aj odtransportovanie účtovníka Farkaša z veľkoobchodu Spitz, v ktorom mal 49 % vlastnícky podiel. Väčšinový vlastník V. Mantuáno prosil R. Kubičku o zrušenie deportácie dôležitého zamestnanca podniku, čo však vplyvný gardista rezolútne zamietol – z titulu svojho postavenia a opäť z údajného strachu pred vlastným zaistením v prípade intervencie za Farkaša. R. Kubička nemá priamu vinu na smrti účtovníka Farkaša. Ten ako hospodársky dôležitý Žid mal legitimáciu vylučujúcu vystaňovanie, nakoľko sa však nedokázal rozlúčiť so svojou matkou, nasledoval ju do žilinského sústreďovacieho strediska. V. Mantuáno mu mal zatiaľ zabezpečiť od svojho spoločníka – okresného veliteľa HG prepustenie jeho matky. R. Kubička to nespravil, či už z gardisticko-rasistických pohnútok, alebo z cynického pragmatizmu, nakoľko sa zbavil ďalšieho nepohodlného svedka jeho protizákonností a konjunkturalizmu.⁵¹ Je otázkou diskusie, čo viedlo R. Kubičku bez priameho dôvodu spôsobiť odtransportovanie, a teda smrť niekoľkých mladých židovských dievčat zo Zvolena. Dňa 31. marca 1942 vypracovali úrady vo Zvolene zoznam 43 práceschopných žien, ktoré boli určené pre prvú sériu transportov židovských žien do oblasti okupovaného Poľska. Do tohto zoznamu bolo R. Kubičkom zahrnutých aj niekoľko židovských dievčat zamestnaných vo zvolenskej Ústredni Židov napriek tomu, že mali pracovné povolenie.⁵² Podľa zodpovedného úradníka Okresného úradu (OÚ) vo Zvolene Pavla Ferienčíka sa tak udialo priamo na pokyn okresného

45 Prednosta 14. oddelenia Ministerstva vnútra Slovenskej republiky, ktoré malo v náplni aplikáciu protizidovskej politiky vlády.

46 ŠA Banská Bystrica, p. ABB, f. OLS ZV, č. j. T 7/45.

47 ŠA Banská Bystrica, p. ABB, f. OLS ZV, č. j. T 7/45.

48 ŠA Banská Bystrica, p. ABB, f. Štátny policajný úrad vo Zvolene 1940 – 1942 (ďalej ŠPÚ ZV), šk. č. 2, č. j. 33/1-30.

49 ŠA Banská Bystrica, p. ABB, f. OLS ZV, č. j. T 7/45.

50 ŠA Banská Bystrica, p. ABB, f. OLS ZV, č. j. T 7/45.

51 ŠA Banská Bystrica, p. ABB, f. OLS ZV, č. j. T 7/45.

52 Pracovné povolenie zabezpečilo dočasnú záchranu pred transportom.

veliteľa HG R. Kubičku.⁵³ Ten primárne nemal žiadny osobný interes na tom, aby tieto mladé dievčatá museli byť odtransportované.⁵⁴ Mohlo však ísť o demonštráciu jeho osobnej moci v začiatkovej fáze židovských deportácií v kombinácii s absolútnym opojením sa mocou, vyplývajúcej z postavenia tajomníka MO HSLŠ a okresného veliteľa HG. Napriek tomu, že deportácie boli najmä úlohou štátnych úradov, HG pri nich ukazujú svoju moc ostentatívne pomáhala. R. Kubička prepustil na povrch svoju krutosť, keď počas zvolenského rodinného transportu z 8. júna 1942 prikázal v silnom daždi presun Židov na zhromažďovaciu stanicu peši a bez povozov. Zamietol aj prosbu zvolenského lekára Tibora Žilinčana na vystlanie vagónov slamou a naloženie zásob pitnej vody. Aj preto ho po vojne považovali preživší za najväčšieho vinníka tragédie miestnych Židov, aj keď nemal na nej najväčší podiel: „*Kubička a jeho gardistickí a ľudácki spolupracovníci svojim radikálnym postupom zapríčinili strašnú smrť stoviek nevinných ľudí židovského vierovyznania.*“⁵⁵ Môžeme teda jednoznačne tvrdiť, že R. Kubička postupoval pri deportáciách Židov iniciatívne a nad rámec svojho postavenia. Jeho aktivitu v tejto oblasti ocenil aj okresný predseda HSLŠ poslanec A. Šalát: „*V decembrovom čísle Štúrovho hlasu (1942) je správa o zasadnutí HSLŠ, kde poslanec Šalát sa podakoval Kubičkovi, že očistil mesto od Židov.*“⁵⁶ Ak do roku 1938 nebol R. Kubička žiadny alebo štandardný slovenský antisemita na základne tradičných predsudkov, v rokoch 1939 – 1941 bol antisemitom so zámerom mať prospech zo židovského

majetku. Na jar a v lete 1942 využil možnosť zbaviť sa jemu nepríjemných Židov, pričom sa objavil aj dovtedy nevidaný antihumanistický cynizmus. Ten podmieňujeme stratou osobnej kontroly vyplývajúcej z rozsiahleho vplyvu a moci. No v lete 1942 sa najmä vo verbálnej rovine transformoval R. Kubičkov antisemitizmus na rasový. Svedčia o tom ostré rasistické články v časopise ultraradikálov HG *Náš boj*.

Ukážkou praktického rasistického konania R. Kubičku je jeho dobrovoľné angažovanie sa vo veci zákazu kúpania Židov v kúpeľoch Kováčová. Začiatkom leta v roku 1942 dohodol s prednostom ŠPÚ vo Zvolene Š. Uhrovčíkom zákaz vstupu Židov na toto kúpalisko. Keďže majiteľom kúpaliska bola Stredoslovenská banka, vplyvní zvolenský Židia si vďaka medzivojnovým kontaktom a konexiám vymohli opätovný vstup. R. Kubička opäť vo veci zákazu intervenoval, tentokrát priamo na ÚŠB v Bratislave: „*Ťuctive prosím, aby bolo na ÚŠB zakročené v tom zmysle, aby Židom bolo prísne kúpanie znovu zakázané.*“⁵⁷ Za hlavný problém považoval to, že robotníci a úradníci sa chodia kúpať len po 16. hod., keď skončia v práci. Nakoľko Židia sem chodia po 17. hod., stávalo sa „*že sú nútení kúpať sa so Židmi. Celá garda je z toho rozhorčená.*“⁵⁸ Za problém považoval aj to, že miestne reštauračné zariadenia vlastnil istý Čech, ktorý „*toleruje židovské šarapatenie na kúpalisku.*“⁵⁹ Po intervencii R. Kubičku obmedzil OÚ vo Zvolene kúpanie Židov v kúpeľoch Kováčová len na stred v čase od 17. hod. do 19. hod.⁶⁰

ÚSTUP Z MOCENSKÝCH POZÍCIÍ SMEROM K OPORTUNIZMU

Vnútrostranícka opozícia v regionálnych štruktúrach HSLŠ pocítovala voči R. Kubičkovi čoraz väčší odpor. Dlhoroční členovia ľudovej strany mu vyčítali jeho neľudácku minulosť, pôvod z iného regiónu, očividné zneužívanie moci vo svoj prospech a kompromitovanie ľudáckeho režimu v regióne svojím kontroverzným konaním.

Kľúčovú úlohu v eliminácii a odstavení R. Kubičku mal zohrať lesný odborník Eduard Stolár, ktorý pôsobil ako odborný zamestnanec Riaditeľstva štátnych lesov v Žarnovici. So Zvolenom, jeho obyvateľmi a úradnými činiteľmi mal priamy kontakt od roku 1939, keď sa tu zahájila výstavba nového sídla riaditeľstva. Služobne sa presunul do nového pôsobiska koncom roku 1941.⁶¹ Ako významná osobnosť štátnej správy sa stal automaticky členom výboru MO HSLŠ vo Zvolene. Bolo to práve v čase, keď v regióne a v meste vrcholila kríza medzi umierneným a radikálnym krídlom členstva strany. Práve E. Stolár sa stal pre odporcov radikálov osobou, ktorá mala prevziať vedenie regionálnej HSLŠ. Bol známym odporcom HG, ako aj miestnej odbočky Slovensko-Nemeckej spoločnosti, zosobnene teda lídrov radikálneho krídla Z. Finku a R. Kubičku.⁶²

Dôležité pre ľudácku vnútrostranícku opozíciu bolo to, že E. Stolár mal o R. Kubičkovi vyhranený negatívny názor: „*Bašoval celkom protizákonne, svojvoľne, prospechársky, neobjektívne a zrejme proti záujmom slovenského ľudu. A v arizačných veciach hľadel priviesť*

53 ŠA Banská Bystrica, p. ABB, f. OLS ZV, č. j. T 7/45.

54 Jedno z týchto dievčat, ktoré boli deportované do Osvienčimu, prežilo. Išlo o Kláru Feldmannovú z Rybár.

55 ŠA Banská Bystrica, p. ABB, f. OLS ZV, č. j. T 7/45.

56 ŠA Banská Bystrica, p. ABB, f. OLS ZV, č. j. T 7/45.

57 ŠA Banská Bystrica, p. AZV, f. OÚ ZV, šk. č. 85, č. j. D1 – 412/1944 prez.

58 ŠA Banská Bystrica, p. AZV, f. OÚ ZV, šk. č. 85, č. j. D1 – 412/1944 prez.

59 ŠA Banská Bystrica, p. AZV, f. OÚ ZV, šk. č. 85, č. j. D1 – 412/1944 prez.

60 ŠA Banská Bystrica, p. AZV, f. OÚ ZV, šk. č. 85, č. j. D1 – 412/1944 prez.

61 ŠA Banská Bystrica, p. ABB, f. OLS ZV, č. j. T 11/47.

62 ŠA Banská Bystrica, p. ABB, f. OLS ZV, č. j. T 11/47.

Pohľad na Zvolen (okolo roku 1940) (Zdroj: Zvolen na historických fotografiách)

arizácie v tých prípadoch, kde arizácie podľa zákona neboli možné a prípustné. V mnohých prípadoch návrhy živnostenského spoločenstva vôbec nerešpektoval a celkom svojvoľne pokračoval, pričom dosadil tam osoby úplne neodborné. V jeho očiach stačilo na získanie takej hospodárskej funkcie horlivé členstvo v HG a jeho osobná sympatia, priateľstvo, alebo jeho osobný prospech.⁶³

Výsledkom uvedeného pohybu v regionálnom straníckom aparáte bolo to, že umiernené členstvo zvolenskej HSLS zaslalo rozsiahly elaborát o R. Kubičkovom konaní na generálny sekretariát strany v Bratislave. Intervenciu časti straníckej opozície podporil R. Kubičkov vplyvný nepriateľ, poslanec Snemu za krupinský okres a zvolenský okresný školský inšpektor Ondrej Schlosser.⁶⁴ Cieľom celej

intervencie bolo dosadenie E. Stolára na vplyvné miesto v HSLS, kde mal R. Kubičku „kontrolovať a prekážať mu v politických zámeroch“.⁶⁵

Práve O. Schlosser je podľa nášho názoru kľúčovou postavou, ktorá prispela k politickému odstaveniu zvolenských radikálov a najmä R. Kubičku. Jeho mocenský vplyv nemala na svedomí ľudácka minulosť vo zvolenskom regióne, nakoľko do jesene 1938 pôsobil na Horehroní⁶⁶ a až v januári 1939 nadviazal ako novovymenovaný okresný škôldozorca kontakt so Zvolenom. Základom jeho postavenia sa stalo osobné priateľstvo s predsedom Snemu SR Martinom Sokolom, s ktorým sa poznal dlhé roky z čias politickej činnosti v ľudovej strane na Horehroní. Od svojho príchodu do Zvolena bol odporcom radikálnej politiky

a prepojenia na nacistické Nemecko. Práve preto podľa jeho vyjadrenia pred Národným súdom „osobných nepriateľov som mal v osobách Róberta Kubičku, Júliusa Fuseka, Jozefa Feranca, Štefana Búrku, Eleméra a Zoltána Finku. S Kubičkom a Feranecom som už dávno nesúhlasil, boli proti mne nepriateľsky naladení, lebo som naskrze nesúhlasil s ich politickým nazieraním a nekritickým postojom k dennej politike“. No otvorene opozične voči radikálnemu krídlu, ktoré politicky kryl a podporoval okresný predseda HSLS a poslanec Snemu A. Šalát nevystúpil až do leta 1942. Hlavným predpokladom jeho zapojenia sa do boju proti radikálom bolo menovanie za poslanca Snemu SR 25. novembra 1941, čím získal významný politický status. Prednosta Okresného úradu v Krupine Imrich Kalický považoval jeho vymenovanie za poslanca vyslovene ako iniciatívu M. Sokola: „Boli obaja poľovníci, často sa schádzali v revíre. Priateľstvo sa stupňovalo a výsledok? Zrodil sa poslanec Schlosser pomocou Martina Sokola. Bolo to veľké prekvapenie, lebo tento zázrak nikto nečakal“. Aj podľa učiteľa J. Búrku, zapojenom v sociálnodemokratickom odboji „sa stal poslancom pravdepodobne na prímluvu M. Sokola, s ktorým bol v pribrúzenstve“. Do tretice úlohu M. Sokola v menovaní O. Schlossera poslancom ozrejmuje aj jeho blízky spojenec vo Zvolene, prednosta okresného súdu G. Hudec: „V súkromných rozhovoroch som sa ho spýtal, prečo prijal túto funkciu. Odôvodnil mi svoje rozhodnutie tým, že práve preto, aby chránil mnohých nevinných ľudí a zastupoval týchto proti radikálom v HSLS.“⁶⁷

63 ŠA Banská Bystrica, p. ABB, f. OLS ZV, č. j. T 7/45.

64 ŠA Banská Bystrica, p. ABB, f. OLS ZV, č. j. T 11/47.

65 ŠA Banská Bystrica, p. ABB, f. OLS ZV, č. j. T 11/47.

66 Podľa výpovede pred procesom v roku 1945 udal, že pre SLS agitoval už v roku 1920 v Čiernom Balogu napriek tomu, že tu nebola stranícka organizácia. Oficiálne vstúpil do strany v roku 1926 v rámci MO HSLS v Brezne. Neskôr pôsobil ako miestny predseda ľudovej strany v Podbrezovej. Za hlavný motív angažovania sa v ľudáckom hnutí udal, že na miestach vo verejnej správe „na vedúcich ale i na podradných miestach boli Česi. Na každom poli verejného života vystupovali veľikášky a seabedomo, energicky nanucovali nám svoje spôsoby, zvyky a najmä nanucovali nám čestinu“. Slovenský národný archív (ďalej SNA) Bratislava, f. Národný súd 1945 – 1947. Spis Ondreja Schlossera.

67 SNA Bratislava, f. Národný súd 1945 – 1947. Spis Ondreja Schlossera.

Súboj platforiem v rámci zvolenskej HSLS vyvrcholil v júni 1942. Podľa direktívy generálneho sekretariátu HSLS bol koncom júna 1942 okresný veliteľ HG R. Kubička odvolaný z postu tajomníka strany miestnej organizácie a nahradil ho práve E. Stolár. Miestna inteligencia prijala túto zmenu kladne. Vplyvný zvolenský advokát Alexander Meszároš k uvedenej zmene podotkol, že „s uláhlením prijal túto správu, lebo v tomto videl ústup radikálneho smeru tehdajšieho režimu“.⁶⁸ Predseda Živnostenského spoločenstva vo Zvolene Ondrej Baldovský tiež hodnotil stranícku výmenu pozitívne: „*Jak seriózná čiastka HSLS, tak ostatné občianstvo s radostou prijalo túto zmenu vo funkciu miestneho tajomníka strany, lebo sa jednalo o človeka s vysokoškolským vzdelaním a čistými rukami. Hoci bol z iného kraja, chytro sa vžil do zvolenských pomerov.*“⁶⁹

Generálny sekretariát HSLS v Bratislave spolu s R. Kubičkom odvolal aj Z. Finku z postu predsedu miestnej organizácie strany a nahradil ho inšpektorom Slovenských železníc Štefanom Lukátšom.⁷⁰ Týmto spôsobom boli odstránení najvplyvnejší exponenti radikálov v regióne. Spor miestnych ľudákov kvôli rozhodnutiu generálneho sekretariátu strany však pretrvával naďalej, nakoľko R. Kubička sa nechcel svojich pozícií vzdáť bez boja. Deputáciu miestnych činiteľov v zložení: zvolenský farrár-dekan Štefan Ďurkovič, vládny komisár J. Fusek a dlhoročný člen strany Martin Holz prijal 4. júla 1942 prezident J. Tiso. „*Podobne prijal týchto pánov aj pán minister Mach, kde však sa aj pripojili R. Kubička a E. Finka.*“⁷¹ Dňa 14. júla 1942 prijal na Sliachi minister A. Mach ďalších predstaviteľov: Z. Fin-

Vládny komisár mesta Zvolen Július Fusek
(Zdroj: Gardista)

ku, Š. Lukátša, J. Fuseka, J. Ricottihó a E. Stolára.⁷²

O stretnutiach zvolenských ľudáckych špičiek s vedením HSLS a 1. SR píše aj Milan S. Ďurica. Okresnému veliteľovi HG R. Kubičkovi mal počas jesennej audiencie v roku 1942 osobne prezident J. Tiso vyčítať jeho propagáciu slovenského národného socializmu a nekritický obdiv nacistického Nemecka. Podľa Milana S. Ďuricu J. Tiso tlmočil R. Kubičkovi nasledovný postoj: „*Nepotrebuje nijaký národný socializmus, my máme svoje vlastné vzory.*“⁷³ Pravdepodobne nepresne datuje autor návštevu E. Finku v prezidentskom paláci na máj 1942,⁷⁴ kde sa mal v sprievode bratislavského mešťanostu Bela Kováča prihovárať za svojho brata Z. Finku. „*Dr. Elemír Finka mu predniesol prosbu ohľadom svojho brata dr. Zoltána Finku. Tiso mu*

prislúbil primerané miesto a hospodárske výhody, ak garda vo Zvolene upustí od národného socializmu.“⁷⁵ Nakoľko nemáme k dispozícii viac relevantných prameňov k týmto faktom, ponúkame do diskusie nepodloženú hypotézu, že priamym pôvodcom intervencie voči zvolenským radikálom nebola linka M. Sokol – O. Schlosser, ale priamo prezident J. Tiso. Tento zásah zapadá do obdobia definitívnej porážky radikálov v 1. SR umiernenými ako aj s osobným vybavovaním si politických účtov J. Tisom voči tým radikálnym exponentom, ktorí bojovali proti nemu, resp. sa významne angažovali vo V. Tukom tábore, ako napr. Z. Finka a R. Kubička. Ďalším nepriamym potvrdením nášho názoru je aj nečinnosť A. Šaláta či A. Macha vo veci intervencie v prospech zvolenských radikálov proti autorite, akou bol J. Tiso.

Po zdĺhavých a zákulisných rokovaniach sa situácia v rámci vedenia HSLS vo Zvolene čiastočne urovnala a 16. júla 1942 bolo straníckemu členstvu oficiálne predstavené nové vedenie. Definitívne bol určený aj podpredseda zvolenskej HSLS, ktorým sa stal riaditeľ slovenského gymnázia P. Németh, predvojnový regionálny predseda SNS. Jeho nominácia bola kompromisom medzi oboma táborami. Spomínaného zasadnutia sa zúčastnil aj okresný predseda strany A. Šalát. Stranícke rošády a zákulisné boje radových členov znechutili. Ukazovateľom tohto javu bolo aj to, že účasť členov na tomto zasadnutí bola veľmi nízka.⁷⁶

Pohyby vo vedení štruktúr zvolenskej HSLS mali ohlas aj vo verejnej mienke. V situačnom hlásení Š. Vlošáka sa píše, že „*verejná mienka je*

68 ŠA Banská Bystrica, p. ABB, f. OLS ZV, č. j. T 7/45.

69 ŠA Banská Bystrica, p. ABB, f. OLS ZV, č. j. T 7/45.

70 LaDM Zvolen. Pamätná kniha mesta Zvolen 1934 – 1945, s. 240.

71 LaDM Zvolen. Pamätná kniha mesta Zvolen 1934 – 1945, s. 241.

72 LaDM Zvolen. Pamätná kniha mesta Zvolen 1934 – 1945, s. 242.

73 ĎURICA, Milan Stanislav. *Jozef Tiso 1887 – 1947. Životopisný profil*. Bratislava: Lúč, 2006, s. 326.

74 Usudzujeme tak preto, lebo Z. Finka bol odvolaný až v júni 1942, čiže až vtedy začala hlboká kríza v MO HSLS vo Zvolene.

75 ĎURICA, M. S. *Jozef Tiso 1887 – 1947*, s. 326.

76 LaDM Zvolen. Pamätná kniha mesta Zvolen 1934 – 1945, s. 242.

z veľkej čiastky na strane dr. Finku, ktorý túto funkciu opúšťa po 19 rokoch a o ktorom je všeobecne známe, že v prospech strany nikdy neluoval finančných obetí a nezištne pracoval v prospech celku. Naproti tomu sprostene tajomníka Kubičku z tejto funkcie značná časť obecného schvaluje. Je v tom určitá závisť a nenávisť, lebo Kubička totiž vo Zvolene arizoval dva⁷⁷ veľké židovské obchody⁷⁸. Nemáme k dispozícii kompletnú dokumentáciu, na základe ktorej generálny sekretariát HSLS odvolal Z. Finku a R. Kubičku zo stranických funkcií. Môžeme len dedukovať jednotlivé súvislosti. V rámci všeobecného náporu umiernennej skupiny J. Tisu proti radikálnym slovenským národným socialistom bolo pochopiteľné eliminovanie blízkeho spojencov V. Tuku, tieňového ministra pravosúdia Z. Finku. Zároveň bolo nevyhnutné odstrániť z poprednej straníckej funkcie vo zvolenskom regióne ultraradikálneho R. Kubičku, ktorý kompromitoval stranu, porušoval zákony, očividne sa obohacoval v arizačnom procese a bol súčasťou najradikálnejších elementov v krajine. Spojenectvo Z. Finku a R. Kubičku, vďaka ktorému ich osobná a politická moc v rokoch 1938 – 1942 rástla, sa zároveň stalo hlavným faktorom ich mocensko-politického pádu. Najmä z pohľadu už bývalého predsedu MO HSLS Z. Finku.

Politický škandál nemal pre R. Kubičku okrem straty prestíže iné priame dôsledky. Podľa E. Stolára „si to vedel vychodiť, takže navonok ostal čistý“.⁷⁹ V ďalších mesiacoch vytrvalo intrigoval proti svojim nepriateľom E. Stolárovi a O. Schlosserovi.⁸⁰ Verejne sa jeho

postavenie vo Zvolene čoskoro navonok stabilizovalo, čoho dôkazom boli celoštátne preteky HG, ktoré sa konali 18. – 19. septembra 1942 na štadióne ZTK vo Zvolene. Ceny pre úspešných gardistov-športovcov odovzdával spolu s ministrom vnútra a hlavným veliteľom HG A. Machom.⁸¹

V decembri 1942 navštívil R. Kubičku istý zvolenský Žid Berger, ktorý mu udal dvojicu Izák a Barniak ako komunistických odbojárov, ktorí plánovali sabotáž rýchlika Bratislava – Banská Bystrica. R. Kubička vzápätí telefonicky informoval A. Macha o Bergerovom udaní a žiadal vyslať späť do Zvolena Š. Uhrovčíka. Jeho konanie z pohľadu okresného veliteľa HG je samozrejme. Po vojne pred retribučným súdom R. Kubička vypovedal, že sa obával toho, že Bergerovo udanie je skúška jeho lojality, resp. zámkou jeho uväznenia v prípade neohlásenia tohto prípadu.⁸² Toto tvrdenie je skôr ospravedlním dokázaného udania, ale môže čiastočne súvisieť aj so strachom R. Kubičku z jeho ďalšej diskreditácie po nedávnej politickej afére ohľadne jeho odvolania z postu tajomníka MO HSLS vo Zvolene.

Koncom roku 1942 bol čoraz viditeľnejší príklon R. Kubičku ku ultraradikálom okolo O. Kubalu. A. Mach sa po politickom knokoute V. Tuku Tisovým krídlom podriadil prezidentovi republiky a v očiach mnohých gardistov sa stal zradcom. Analyzovať R. Kubičkov rozpor s A. Machom je možné len nepriamou dedukciou. Vrchný veliteľ HG mohol politický pád R. Kubičku v lete 1942 svojím vplyvom zamedziť, resp. zmierniť – avšak pre

záchranu svojho regionálneho spoločenstva a gardistického podriadeného neurobil okrem stretnutia v Bratislave a na Sliachi prakticky nič, ak nerátame jeho beztrestnosť. Postoj A. Macha súvisí s jeho politickou transformáciou a príklonom k J. Tisovi. R. Kubička mal teda voči A. Machovi pocit zradky dvojnásobný, z osobného hľadiska a ako aj z vnútropolitického z pozície vyprofilovaného ľudáckeho radikála.

Práve tieto okolnosti ho podľa nás priviedli k revolučne a silne pronecky orientovanej skupine v HG vedenej O. Kubalom. Ten takisto bol v rámci J. Tisových čistiek v lete 1942 odvolaný z postu náčelníka štábu HG v prospech Karola Danihela.⁸³ To bolo ďalším spojivom medzi R. Kubičkom a ultraradikálmi. Angažovanosť R. Kubičku v O. Kubalovej radikálnej skupine HG potvrdzujú aj jeho rasistické články proti Židom a Rómom v periodiku *Náš boj*. Ten sa stal priestorom pre viacerých odstavených radikálov skupinou okolo J. Tisa: „Potom čo Tuka a Mach v roku 1942 prehrali vnútro-politický súboj s Tisovým krídlom, sa k antisemitizmu utiekali posledné zvyšky upadajúcej HG.“⁸⁴

HG bola od roku 1943 vo Zvolene a v okolí prakticky mŕtva organizácia. Jej okresný veliteľ R. Kubička musel používať čoraz drakonickejšie metódy udržania ako takej funkčnosti gardy v okrese. Referent telovýchovného odboru HG vo Zvolene, profesor zvolenského gymnázia Július Štancel charakterizoval činnosť R. Kubičku v roku 1943 ako čoraz zúfalejšiu v snahe udržať gardu pri živote. Okresný veliteľ HG mal podľa neho „vo svojej činnosti

77 Arizoval len jeden – M. Bienenstocka. V druhom mal 49 % spoluvlastnícky podiel.

78 ŠA Banská Bystrica, p. ABB, f. PŽ II., šk. č. 21, č. j. 225/42.

79 ŠA Banská Bystrica, p. ABB, f. OLS ZV, č. j. T 11/47.

80 ŠA Banská Bystrica, p. ABB, f. OLS ZV, č. j. T 11/47.

81 Celoštátne preteky HG vo Zvolene. *Štúrov hlas*, roč. 4, 1942, č. 34, s. 1 – 2.

82 ŠA Banská Bystrica, p. ABB, f. OLS ZV, č. j. T 7/45.

83 Viac o skupine O. Kubalu a ich činnosti v rokoch 1942 – 1945 pozri HRUBŇ, Anton. *Alexander Mach. Radikál z povolania*. Bratislava: Preme-dia, 2018.

84 SZABÓ, M. *Klérofašisti*, s. 135.

diktátorské metódy“.⁸⁵ Konflikt oboch menovaných sa naďalej prehľboval. „Kubička sa mi vyhrážal za to, že som sa nedostavil na schôdzu, že ma dá zavrieť. Keď som ale hovoril, či je možné z HG vystúpiť, tak povedal, že je možné a to tak, že pôjdem do Ilavy.“⁸⁶

HG sa rozpadala aj na vidieku, kde bola prakticky paralyzovaná už od roku 1942. „Koncom roku 1943 prišiel do obce Víglaš okresný veliteľ HG vyšetrovať miestneho veliteľa Štefana Melicherčíka vo veci, že svoju funkciu ako miestny veliteľ podľa rozkazov nevykonával a že je v okrese udaný ako burič a komunista.“⁸⁷ Po dôraznom nátlaku vymenoval v obci oficiálne nového miestneho veliteľa, ale naďalej prikázal pod hrozbami viesť celú agendu HG Š. Melicherčíkovi.

V uvedenom období úpadku HG sa do vážneho sporu dostal okresný veliteľ R. Kubička aj s pobočníkom OVHG, zvolenským profesorom Š. Koperdanom. Ten sa začal na miestne pomery ostro stavať proti činnosti HG a povinnému členstvu v HSLS. Prvým momentom sporu bolo odmietnutie prednášať na politickej škole: „Na toto pozvanie som písomne odpovedal, že prednášať nebudem a poznamenal som ironicky, že by som na zasadnutí HSLS prečítať mohol iba výplatnú listinu učiteľov-profesorov.“⁸⁸ Š. Koperdan bol už od roku 1940 na „čiernej listine“ MO HSLS a možno ho nazvať miestnym stranickým rebelom. V rokoch 1939 – 1940 vo viacerých článkoch v Štúrovom hlase publikoval ostrú kritiku voči stranickým konjunkturalistom. Na zárok vydavateľa časopisu A. Šaláta mu bolo zakázané uverejňovať články. Po verejnom pokarhaní za články kritizujúce miestnych ľudákov bol Š. Koperdan označený A. Šalátom „za zúrivého komunistu a štváča“.⁸⁹

Zvítanie prezidenta 1. SR J. Tisa a M. Sokola počas politickej školy HSLS na Sliachi v septembri 1942 (Zdroj: SNA)

Začiatkom roku 1944 sa zakolísanie objavilo aj u dovtedy najexponovanejšieho ľudáckeho radikála R. Kubičku. Prejavilo sa to alibistickým nezaplatením stranického členského, čím mu podľa stanov k 31. decembru 1943 zaniklo členstvo v HSLS. Tento moment sám osebe môžeme chápať aj ako vzdor voči MO HSLS, s ktorou bol naďalej v ostrých sporoch. No 16. februára 1944 sa zriekol aj všetkých funkcií v HG, načo mu z hlavného veliteľstva gardy poslali list, v ktorom sa ho pýtali „či tak robí preto, že Nemci ustupujú?“⁹⁰

R. Kubička sa dostal za toto konanie pod paľbu kritiky od svojho posledného spojenca A. Šaláta.

Tlak zo strany HVHG a okresného predsedu HSLS spôsobili zmenu rozhodnutia R. Kubičku. Režimisti mu pravdepodobne dali pocítiť, že mocenské postavenie a nadobudnutý majetok získal práve vďaka HSLS a HG. Najbližší spolupracovníci hodnotili osobnosť a hodnotovú zmenu okresného veliteľa HG spôsobom, že „sa u dosiaľ horlivého R. Kubičku dostavila apatia, stagnácia a špekulantstvo“.⁹¹

85 ŠA Banská Bystrica, p. AZV, f. MĽS ZV, č. j. 52/46.

86 ŠA Banská Bystrica, p. ABB, f. OĽS ZV, č. j. T 7/45.

87 ŠA Banská Bystrica, p. AZV, f. MĽS ZV, č. j. 52/46.

88 ŠA Banská Bystrica, p. AZV, f. MĽS ZV, č. j. 52/46.

89 ŠA Banská Bystrica, p. AZV, f. MĽS ZV, č. j. 52/46.

90 ŠA Banská Bystrica, p. ABB, f. OĽS ZV, č. j. T 7/45.

91 ŠA Banská Bystrica, p. ABB, f. OĽS ZV, č. j. T 7/45.

Ťažkí zločinci pred OLS vo Zvolene

Udavačka odsúdená na 30 rokov, veliteľ HG na 20 rokov

J. P. Zvolen. — Okresný ľudový súd vo Zvolene za predsedníctva F. Ročkára odsúdil Teréziu Musilovú na 30 rokov. Musilová dopustila sa ťažkého zločinu kolaborantstva tým, že podporovala činnosť DP a spolu so svojim manželom udala Vojtecha Mantuána, ktorého následkom jej udania zaistili a zavraždili. Podobný osud stihol tiež Ondreja Greňu a Františka Ružičku, ktorých má Musilová tiež na svedomí. Súd ohľadom na pohŕňajúce okolnosti vymeral jej 30 rokov, z čoho si odpyká 10 rokov v trestnici a 20 rokov v pracovnom útvare.

Róbert Kubička, okresný veliteľ HG vo Zvolene, bol druhým ťažkým prípadom pred OLS vo Zvolene. Kubička dal deportovať do táborov smrti mnohých židov a nariadil prehliadky u ilegálnych pracovníkov. Bol vo stálom spojení s Machom a udával na ÚŠB ilegálnych pracovníkov. Za túto činnosť vymeral mu súd 20-ročný trest na slobode, z čoho

si 10 rokov odpyká v trestnici a zvyšok v pracovnom útvare.

V Prešove vyniesol OLS rozsudok nad demonštrantmi, ktorí v dňoch 26. až 29. júla t. r. vyvolali protištátné štvance. Hlavný vinník Žemlička bol už dávnejšie odsúdený na 30 rokov, ostatní pätnásť dostali trest na slobode od 2 mesiacov až do 2 rokov a strácajú občianske práva na dva roky.

V Banskej Bystrici odsúdil OLS Maximiliána Kornitzara, bývalého funkcionára DP na 10 mesiacov do pracovného útvaru a na 6 rokov straty občianskych práv. Krajský súd v Banskej Bystrici odsúdil Milana Bunčeka, študenta z Banskej Bystrice, ktorý bol obžalovaný z prečinu poburovania a hanobenia a z prečinu verejného štvania, na 1 rok a 6 mesiacov väzenia ako hlavný trest. Obžalovaný je povinný zaplatiť eráru trovy, ktoré sa dosiaľ vyskytly.

Článok v komunistickej *Pravde* o odsúdení R. Kubičku OLS vo Zvolene (Zdroj: *Pravda*)

Posledným veľkým podujatím pod taktovkou R. Kubičku bol kurz HG na Pustom hrade vo Zvolene v júni 1944. Jeho význam a priebeh sa však v ľudáckej tlači preceňoval. V júni 1944 aj presvedčení ľudáci rozmyšľali ako ďalej a exponovanie na podobných podujatiach im nebolo príjemné. Kurzu sa z titulu miestneho predsedu HSLS vo Zvolene zúčastnil riaditeľ gymnázia P. Németh. Jeho účasť si však nátlakom vynútil R. Kubička: „V roku 1944 som bol z donútený okresným veliteľom Kubičkom ísť na kurz, usporiadaný HG kvôli prevýchove príslušníkov gardy. Tam som sa zdržal iba niekoľko minút a aj to len formálne.“⁹²

V lete 1944 sa stredné Slovensko stalo základňou protiludáckeho odporu. Zvolen bol významnou súčasťou týchto aktivít. R. Kubička vnímal re-

volučnosť politického ovzdušia, ako aj rýchlo silnejúce protinemecké a protiludácke nálady. Bol súčasťou skupiny ľudáckych radikálov, ktorí sa rozhodli pre nečinnosť A. Macha informovať o hroziacom nebezpečenstve priamo prezidenta J. Tisa na audiencii. Na tomto stretnutí v prezidentskom paláci v Bratislave „ho gardistickí radikáli mimoriadne ohromili a pobúrili správaním o sprisahani v slovenskej armáde“.⁹³ Práve R. Kubička mal byť hlavným tlmočníkom týchto správ J. Tisovi.

Koniec augusta 1944 znamenal otvorený a rýchly rozklad ľudáckeho hnutia. Najexponovanejším členom HSLS, ale najmä HG hrozilo vážne osobné nebezpečenstvo. R. Kubičkovi nemožno uprieť jeho akcieschopnosť a prezieravosť. Bol si vedomý svojho katastrofálneho renomé vo Zvolene

a v okolí a päť minút pred dvanástou, konkrétne 26. augusta 1944 v tichosti odišiel zo Zvolena do svojho rodného regiónu Kysúc. Tu sa zamestnal ako správca v spoločnosti Melantrich v Žiline, ktorá tlačila oficiálny orgán HG časopis Gardista. Táto prezieravosť ho s vysokou pravdepodobnosťou zachránila pred pomstou zo strany ním rasovo a politicky prenasledovaných.⁹⁴

Z FANATICKÉHO GARDISTU ODBOJÁR

Bývalý fanatický antikomunista 20. septembra 1944 nadviazal prvé spojenie s odbojom cez robotníckeho dôverníka Gellu v tlačiarňi Melantrich, kde pracoval ako správca. Jedným z prvých ústretových krokov, ktoré spravil bolo vyplatenie miezd manželkám robotníkov, ktorých muži

92 ŠA Banská Bystrica, p. ABB, f. OLS ZV, č. j. T 7/45.

93 WARD, James Mace. *Jozef Tiso. Kňaz, politik, kolaborant*. Bratislava: Slovart, 2018, s. 288.

94 ŠA Banská Bystrica, p. ABB, f. OLS ZV, č. j. T 7/45.

narukovali k povstaleckému vojsku alebo k partizánom.⁹⁵ Adresne pomohol mnohým ilegálnym pracovníkom, najmä z radov KSS. Jedným z nich bol Gejza Macášek z Čadce, ktorý tvrdil, že „Róbert Kubička poskytol mi všestranne pomoc v dobe môjho prenasledovania nemeckým gestapom. Mimo iné poskytol mi útulok vo svojom byte, bol nápomocný hlavne pri mojom úteku – presunu do bezpečia, menovite vyjednal toto miesto pre mňa“.⁹⁶ Pre miestne bunky KSS a partizánske zväzky zabezpečoval financie, lieky ale aj zbrane. Okrem člena Okresného národného výboru (ONV) v Kysuckom Novom Meste G. Macáškovi pomohol aj ďalším osobám – Alojzovi Novotnému či R. Gerstbergerovi. Okrem pomoci komunistom prekvapuje jeho osobná angažovanosť pri pomoci rasovo prenasledovaným. Konvertovaný Žid Jozef Vrchovský tvrdil, že „Róbert Kubička bol mi hlavne počas nemeckej okupácie na pomoci, ktorú som v tom čase veľmi potreboval, lebo bol som uznávaný za Žida, ačkoliv som bol dávno pokrstený. Pomohol mi ukryť sa vo svojom príbytku“.⁹⁷ Okrem aktívnej spolupráce s ilegálnym hnutím prejavil R. Kubička aj dobrovoľný záujem o vstup do partizánskych bojových skupín. Na základe rozhodnutia podzemného hnutia svoj zámer zanechal, s cieľom informovať a zásobovať odboj, ako aj intervenovať za zaistených komunistov a partizánov. Pomáhal aj zajatým povstaleckým vojakom, ktorým počas transportu na žilinskej stanici dával do vagonov jedlo, cigarety, deky a lieky.⁹⁸

Napriek získavaniu si vhodných povojnových alibi mal ambíciu na

prelome októbra a novembra 1944 opäť prebrať svoju funkciu okresného veliteľa HG vo Zvolene. „Po potlačení povstania sa vrátil do Zvolena a chcel znovu prebrať funkciu okresného veliteľa HG, ale proti nemu sa postavili jeho vlastní ľudia, nakoľko sa obávali jeho ďalšieho vplyvu, ktorý by mal za následok veľkú perzekúciu zvolenských obyvateľov.“⁹⁹ V novembri a decembri 1944 sa niekoľkokrát objavil znovu vo Zvolene, keď vypovedal na nemeckom gestape. Dokumenty poukazujú na to, že vo viacerých prípadoch intervenoval v prospech zaistených.

Vo svojom žilinskom pôsobisku pokračoval v spolupráci s ilegálnym odbojovým hnutím. V čase evakuácie strojného zariadenia tlačiarne Melantrich znemožnil Nemcom odsun a tým ochránil niekoľkomiliónový majetok spoločnosti. Vplyvný príslušník HG R. Kubička, ktorý počas 1. SR prenasledoval mnohých sa napokon sám stal terčom vyšetrovania a koncom apríla tesne pred oslobodením sa ukrýval pred gestapom, ktoré na neho vydalo zatykač.¹⁰⁰

R. Kubička bol československými orgánmi uväznený 7. júna 1945 a neskôr súdený Okresným ľudovým súdom (OLS) vo Zvolene. Zaujímavosťou je, že jeho obhajoby sa ujal žilinský advokát Ernest Žabkay, ktorý neskôr obhajoval aj prezidenta J. Tisu. Súdného procesu sa zúčastnilo množstvo svedkov, pričom R. Kubičkovi dopomohla k relatívne miernemu trestu vzhľadom na jeho pôsobenie v rokoch 1938 – 1944 rozsiahla odbojová činnosť počas pobytu v Žiline na sklonku 1. SR. V záverečnej reči procesu obžalovaný uviedol: „Priznávam vo

všeobecnosti, že nepriamo som poškodil snahu obnoviť ČSR, ale v zásade som proti tomu nebol. Fašistické myšlienky som ja nepropagoval, nakoľko som fašistom nebol. Z počiatku som si myslel, že sa jedná o slovenský štát, ale pozdejšie, keď som videl do pozadia, tak som sa o tom presvedčil, že vláda Slovenska je vo vleku nemeckých aspirácií.“¹⁰¹ Priznal, že v HG sa angažoval kvôli arizáciám a kvôli tomu, aby mu nadobudnutý majetok nezobrali. Podľa vlastných slov v čase,¹⁰² keď sa stal okresným veliteľom HG „som už nebol presvedčený o víťazstve Nemcov“.¹⁰³

OLS vo Zvolene odsúdil bývalého okresného veliteľa HG R. Kubičku na 20 rokov odňatia slobody, 15 rokov straty občianskych práv a bol mu skonfiškovaný celý majetok. Z väzenia bol R. Kubička prepustený 21. júna 1955 so skúšobnou dobou päť rokov, stále ako pomerne mladý človek. Mal len 42 rokov a pred sebou perspektívu relatívne dlhého produktívneho života. Paradoxne pôsobí rozhodnutie komisie Krajského súdu v Karlových Varoch k prepusteniu R. Kubičku: „Výkon trestu splnil už obžalovaného po všetkých stránkach svoj prevýchovný účel a je možno teda očakávať, že odsúdený naďalej bude viesť riadny život pracujúceho človeka. Odsúdený je totiž celému kolektívu príkladom k práci, bol niekoľkokrát za dobré pracovné výkony odmenený, správa sa ukázala a dokázal si už vytvoriť správny pomer k ľudovo-demokratickému zriadeniu.“¹⁰⁴ Osudy R. Kubičku po prepustení z väzenia nie sú príliš známe. Karol Kubík (zať A. Macha) spomína, že istý čas pracoval ako robotník v závode Drevina

95 ŠA Banská Bystrica, p. ABB, f. OLS ZV, č. j. T 7/45.

96 ŠA Banská Bystrica, p. ABB, f. OLS ZV, č. j. T 7/45.

97 ŠA Banská Bystrica, p. ABB, f. OLS ZV, č. j. T 7/45.

98 ŠA Banská Bystrica, p. ABB, f. OLS ZV, č. j. T 7/45.

99 ŠA Banská Bystrica, p. ABB, f. OLS ZV, č. j. T 7/45.

100 ŠA Banská Bystrica, p. ABB, f. OLS ZV, č. j. T 7/45.

101 ŠA Banská Bystrica, p. ABB, f. OLS ZV, č. j. T 7/45.

102 Január 1942.

103 ŠA Banská Bystrica, p. ABB, f. OLS ZV, č. j. T 7/45.

104 ŠA Banská Bystrica, p. ABB, f. OLS ZV, č. j. T 7/45.

Brodno (Žilina).¹⁰⁵ V doslove memoárovej publikácie *Pred Rozsudkom* taktiež uvádza, že po roku 1968 sa R. Kubička občas súkromne stretával s A. Machom.¹⁰⁶ R. Kubička zomrel 28. decembra 1976 v Liptovskom Mikuláši.¹⁰⁷

KTO BOL RÓBERT KUBIČKA?

R. Kubička bol odrazom oportunistu, ziskuchtivosti a tragédie svojej doby a generácie. Rýchly kariérny vzostup v ľudáckych štruktúrach dovtedy politicky nečinného daňového kancelistu odštartovali turbulentné politické zmeny počas jesene v roku 1938. Povahové vlastnosti ako pribojnosť a oportunizmus v spojitosti s priazňou vplyvných funkcionárov viedli k raketovému postupu na postoch v HSLS a HG. Rýchla kariérna konjunkúra a povaha režimu spô-

sobili mimoriadnu koncentráciu moci v rukách jednej osoby. Navyše v rukách osoby, ktorej charakter nebol predurčený jej čeliť morálne a čestne. Dôležitým aspektom bolo aj to, že najradikálnejší element ľudáckeho hnutia vo Zvolene – A. Šalát v ňom našiel poslušného a ochotného vykonávateľa svojich zámerov. Jeho osobná konjunkúra prebiehala v podmienkach snahy slovenského národného socializmu stať sa hlavnou politikou platformou v 1. SR ako aj na vlne protižidovských represíí. Po mnohých prešľapoch, škandáloch a prekročeníach kompetencií sa stal pre HSLS „personou non grata“, čo viedlo k jeho politickému pádu v regionálnych štruktúrach ľudovej strany. Vďaka udržaniu si pozície v HG však zastával R. Kubička naďalej významnú pozíciu v okrese Zvolen.

Cestu z neľahkej situácie videl najprv v podpore a v spolupráci s tvrdým jadrom radikálov okolo O. Kubalu, neskôr v pozvoľnom opúšťaní ľudáckeho režimu. Môžeme sa s vysokou pravdepodobnosťou domnievať, že Povstanie zachránilo R. Kubičku dvakrát. Nebyť jeho tesného odchodu zo Zvolena koncom augusta 1944, skončil by pravdepodobne podobne ako jeho tuteur A. Šalát. Vypuknutie Povstania však dalo R. Kubičkovi aj možnosť získať potrebné alibi vo forme podpory odboja, pomoci Židom, partizánom a komunistom. Toho sa tento ukážkový oportunista chytil. Nebyť tejto možnosti, musel by R. Kubička emigrovať alebo čeliť tvrdšiemu trestu bez poľahčujúcich okolností. Ukážkou jeho premenlivého charakteru je aj úspešná politická prevýchova vo väzení v Karlových Varoch.

Jozef Pavlov • Product of His Time. Róbert Kubička, District Commander of Hlinka Guard in Zvolen

Presented contribution describes life turbulence of Róbert Kubička, one of many regional functionaries of Hlinka Guard in Slovakia from 1938 to 1945. Although he was not politically active in the interwar period, in June 1938, supported by Anton Šalát – the deputy for Hlinka Slovak People's Party – he became member of the party. After the Slovak autonomy was declared, local Hlinka Guard commands were established. It was the entry to this organisation in December 1938, that played a key role for his future personal and professional life. He belonged to ambitious opportunistic wing, that identified a possibility to become rich quickly under new social and political conditions, and especially at the expense of the Jewish community. His antisemitism represented common situation in Slovakia in that time, it was pushed due to economic ambitions and meeting requirements of Anton Šalát, who supported his career development together with Finka brothers. Due to his clear enrichment and misuse of power, he was removed from the position of a secretary of local Hlinka Slovak People's Party organisation in Zvolen in 1942 and his personal opportunism had been gradually growing. Just shortly before the Slovak national Uprising begun, he left Zvolen for Kysuce region, where he was born, and he spent last months of the existence of the first Slovak State by collecting and creating alibi by actively helping the resistance, so that he could use it after the war. District People's Court in Zvolen sentenced him for long imprisonment after the war, but in 1955 he was released at a relatively young age of 42. This contribution on Róbert Kubička represents one stone in the mosaics of so-called “white places” in regional history of the first Slovak State.

PhDr. Jozef Pavlov (1990)

Absolvent Univerzity Mateja Bela, Fakulty prírodných vied, kde v roku 2015 získal magisterský titul v odbore učiteľstvo akademických predmetov geografia – história. V roku 2018 obhájil titul PhDr. na Univerzite Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. Je autorom publikácií *Tragédia detvianskych Židov* (2015), *Detva v 20. storočí* (2016) a *Okres Zvolen 1938 – 1945* (2018) a spoluautorom kolektívnej monografie *Detva* (2018). V súčasnosti je externým doktorandom na UMB v Banskej Bystrici v odbore slovenské dejiny s témou *Vývoj ľudového a meštianskeho školstva v okrese Zvolen 1918 – 1945* a učiteľom na ZŠ J. Alexyho vo Zvolene.

Kontakt: jozefpavlov.dt@gmail.com

105 Informáciu autorovi poskytol prostredníctvom mailovej komunikácie Ing. Karol Kubík.

106 MACH, Alexander. *Pred rozsudkom*. Bratislava: Marenčin PT, 2017, s. 430.

107 Informáciu telefonicky poskytla Rímskokatolícka farnosť v Liptovskom Mikuláši.

„UDIALO SA TO ZA TMY A TICHÁ“ ROZHOVOR S CHOVANCOM REHOLE TEŠITEĽOV EMILOM RONČÁKOM O BARBARSKEJ NOCI

FRANTIŠEK NEUPAUER – ANGELIKA ŠRÁMKOVÁ

Komunistický režim počas celej doby svojej existencie obmedzoval náboženskú i občiansku slobodu svojich občanov. Osobitným spôsobom sa tieto obmedzenia dotýkali rehoľníkov. Cieľom režimu bolo úplné ovládnutie cirkví, a teda aj rehoľných spoločenstiev. V noci z 13. na 14. apríla 1950 sa na území Československa uskutočnila Akcia K (kláštory), ktorá znamenala likvidáciu rehoľného života v komunistickom Československu. Rehoľníci a historici túto akciu nazvali „barbárska noc“, či „bartolomejská noc československého rehoľníctva“.¹ Na Slovensku si tento deň pripomíname aj ako pamätný deň Slovenskej republiky – Deň nespravodlivo stíhaných.

Počas likvidácie reholí² na celom území Československa zasahovali všetky ozbrojené zložky,³ aby do internácie poslali stovky rehoľníkov. Takýto zásah sa priamo dotkol aj mládenca Emila Rončáka, ktorý v tom čase študoval a bol v duchovnej formácii Kongregácie bratov tešiteľov z Gethseman⁴ (ďalej kongregácia teši-

teľov) v Zlatých Moravciach, ktorá na Slovensku pôsobila od 15. júla 1927⁵ a v Zlatých Moravciach od roku 1943.

Emil Rončák⁶ sa narodil 23. novembra 1933 v Lome nad Rimavicou v okrese Brezno, kde sa aj zoznámil s rehoľníkmi.⁷ Základnú školu navštevoval v rodnej obci v rokoch 1939 – 1945. V septembri 1945 nastúpil do

meštianskej školy v Kokave nad Rimavicou. Od roku 1947 pokračoval v štúdiách v novozriadenej meštianskej škole v Čiernom Balogu. Ukončil ju v roku 1949 už ako chovanec juvenátu⁸ Kongregácie bratov tešiteľov z Gethseman v Zlatých Moravciach. V tom istom roku nastúpil do piatej triedy osemročného gymnázia v Zlatých

- 1 BABJAK, Ján, ed. *Rehole a kongregácie na Slovensku*. Trnava: Dobrá kniha, 1998, s. 250; KOREC, Ján Chryzostom. *Od barbárskej noci*. Bratislava: Lúč, 1990; MACÁK, Ernest. *Zápisky spoza mreží*. Bratislava: Don Bosco, 1996; VLČEK, Vojtěch. Perzekuce řeholů v českých zemích v letech 1948–1989. In: FIAMOVÁ, Martina, JAKUBČIN, Pavol, eds. *Prenasledovanie cirkví v komunistických štátoch strednej a východnej Európy*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2010, s. 139 – 156.
- 2 Problematike likvidácie reholí v Československu sa vo svojich prácach venovali najmä Ján Milan Dubovský a František Vnuk: DUBOVSKÝ, Ján Milan. *Akcia kláštory. Komunistický režim na Slovensku v boji proti mužským rehoľiam v rokoch 1949 – 1952*. Martin: Matica slovenská, 1998; VNUK, František. *Akcie K a R. Zásahy komunistického režimu proti rehoľiam v rokoch 1950 – 1956*. Bratislava: Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského, 1995. Ústav pamäti národa k tejto téme zorganizoval aj samostatnú vedeckú konferenciu, z ktorej vyšiel zborník: JAKUBČIN, Pavol, ed. *Likvidácia reholí a ich život v ilegalite v rokoch 1950 – 1989*. Bratislava: Ústav pamäti národa, 2010.
- 3 Zasahujúce jednotky tvorili príslušníci Štátnej bezpečnosti, Zboru národnej bezpečnosti, príslušníci armády a ľudových milícií. Materiálne vybavenie tvorili vozidlá, slzotvorné sviečky, obušky, samopaly, pušky. Každá čata bola vyzbrojená ľahkým guľometom. Pozri NEUPAUER, František. *Akcia K na území banskobystrického regiónu*. Diplomová práca. Banská Bystrica: FHV Univerzita Mateja Bela, 2002, s. 64.
- 4 Uvádame súčasný názov rehole. Pôvodný názov je Kongregácii bratov tešiteľov Božského srdca z Getseman. Kongregácia bola založená v roku 1922 pri Kostole sv. Vykupiteľa vo Viedni českým kňazom Jánom Litomiským (1888 – 1956).
- 5 Pozri KVASNIČKOVÁ, Jana. *Rehole včera a dnes – vo svete i u nás*. Bratislava: USPO Peter Smolík, 1995, s. 88 – 89; BABJAK, Ján, ed. *Rehole a kongregácie na Slovensku*. Trnava: Dobrá kniha, 1998, s. 250.
- 6 Pri písaní priezviska pamätníka, ako aj v dobových dokumentoch existuje prepis jeho priezviska aj pod názvom „Rončiak“.
- 7 Medzi adeptmi rehoľného života medzi bratmi tešiteľmi bol aj jeho rodák Ján Repka. Podrobnejšie: HEČKOVÁ, Ivana: *Komunisti mu nedovolili stať sa kňazom*. [online]. [cit. 2020-03-19]. Dostupné na: www.aktuality.sk/clanok/748032/komunisti-mu-nedovolili-stat-sa-knazom/
- 8 Juvenát – tzv. malý seminár, či malý noviciát (prednoviciát) pre rehoľný dorast. Zabezpečoval formáciu stredoškolskej mládeže vedenej predovšetkým k možnému budúcemu kňazskému povolaniu. Juvenalisti sa však mohli rozhodnúť i pre laické povolania.

Lom nad Rimavicou – rodná obec E. Rončáka (Zdroj: Archív E. Rončáka)

Moravciach, kde ho zasiahla násilná likvidácia reholí.

Členmi kongregácie tešiteľov bolo v tom čase sedemnášť kňazov, šestnásť rehoľných bratov, dvaja bohoslovci a osemnásť novicov. Do celkového počtu 71 osôb boli pred Akciou K prirátaní aj štrnásť študenti a štyria zamestnanci. V Zlatých Moravciach boli počas Akcie K prítomní štyria pátri, jeden fráter, trinásť chovanci a traja zamestnanci.⁹ „Počas Akcie K väčšiu časť rehoľníkov (1 kňaza, 1 rehoľného brata a 11 chovancov) previezli do centralizačného kláštora v Podolínci.

*Predstaveného kláštora Ondrejku previezli do Pezinka a v kláštornom kostole ponechali len rehoľníkov Alfonza Nikolényiho a Maximiliána Kohúta.*¹⁰

Emila Rončáka zasiahla násilná likvidácia reholí vo veku 16 rokov. V apríli 1950 bol internovaný z kláštora zlatomoravských tešiteľov do sústreďovacieho kláštora v Podolínci. Po vládnej snahe o jeho „prevýchovu“ v Báci, v Kostolnej a na brigádach na Priehrade mládeže bol po pol roku prepustený domov k rodičom so zákazom akéhokoľvek ďalšieho štúdia. Napriek tomu sa mu za pomoci vtedajších

stredoškolských pedagógov podarilo v roku 1953 získať maturitné vzdelanie na gymnáziu v Brezne. V roku 1953 nastúpil na Banickú fakultu Vysokej školy technickej v Košiciach. Po úspešnom ukončení štúdia v roku 1958 pracoval v Modrokamenských uhoľných baniach so sídlom v Pôtri.¹¹ V roku 1959 sa oženil a s manželkou Emíliou rod. Matyašovskou vychovali dve deti. Je autorom niekoľkých knižiek poézie a prózy z rodných vrchov i z histórie svojho rodného kraja.

Dodnes nie sú podrobne spracované životné osudy tých, ktorí boli počas

9 ŠABO, Dominik, HERDOVÁ, Mária. Rehoľa tešiteľov zo Zlatých Moraviec a priebeh Akcie K. *Pamäť národa*, roč. 9, 2013, č. 4, s. 54 – 58. Danou témou sa zaoberal aj Peter Santner: Osobný archív (ďalej OA) E. Rončáka. SANDTNER, Peter. *Dejiny Kongregácie bratov tešiteľov z Getsemani na Slovensku v rokoch 1941 – 1990*. Rukopis.

10 SANDTNER, Peter. *Dejiny Kongregácie bratov tešiteľov z Getsemani na Slovensku v rokoch 1941 – 1968*.

11 Po presťahovaní sa na novovybudovaný podnik Baňa Dolina Veľký Krtíš (1962) sa stal vedúcim ťažobného úseku. V rokoch 1967 – 1970 bol podnikom vyslaný na postgraduálne štúdium pre ekonomiku a riadenie bankových podnikov pri Vysokej škole banickej v Ostrave. Štúdium zavŕšil obhájením záverečnej práce s názvom *Výber technológie a efektivity rúbania tretieho poľa Bane Dolina*. Od roku 1979 vykonával funkciu námestníka riaditeľa podniku Baňa Dolina pre ekonomiku a obchod. Do dôchodku odišiel vo februári 1989.

Akcie K internovaní. V rozhovore sa venujeme dôležitej dejinnej udalosti v živote Emila Rončáka, ktorá je aj historickou a pamätnou udalosťou. Emil Rončák nám počas rozhovorov a rovnako aj cez vlastné úvahy, zápisky i básne priblížil autentické spomienky súvisiace s jeho túžbou po rehoľnom povolaní a internáciou v dôsledku násilnej likvidácie reholí. Rozhovor vznikol v jeho domácom prostredí vo Veľkom Krtíši. Naše poďakovanie patrí aj Pavlovi Šrámkovi za naskenovanie cenných fotografií, ako aj saleziánovi donovi Rastislavovi Hamráčkovi za poskytnutie dobových fotografií z čias internácie rehoľníkov v Podolínci, ktoré sú uložené v Saleziánskom provinciálnom archíve (SPA) v Bratislave.

V noci z 13. na 14. apríla 1950 sa aj vás osobne dotklo zatváranie mužských kláštorov v komunistickom Československu. Ako si na to spomínate?

Prebudením asi po troch hodinách hlbokého spánku sa začal odvíjať dej pre nás z nepoznaného sveta. Preberal nás nevtieravý tlmený hlas pátra Ignáca:¹² „Chlapci, vstávajúte, máme návštevu!“ Tieto slová sa natrvalo uložili do rozospatých pamätí chovancov. Z úst vážneho pátra Ignáca zaznievali niekoľkokrát, aby nás všetkých jedenástich postupne prebudili. Nechápali sme tak neskoro prichádzajúcu návštevu. Svetlo sme zasvietiť nesmeli, a tak celé vstávanie a obliekanie sme museli vykonať v šere, ktoré prenikalo z ulice cez okná. Po rozhladení sme začali tušiť, že sa tu deje čosi mimoriadne, mimo kláštorného programu. Na naše

zvedavé otázky páter Ignác odpovedal: „Musíte sa všetci obliekať a o 10 minút prísť do jedálne. Budeme sa musieť pripraviť na cestovanie. Zbalte si najnutnejšie veci a správajte sa nehlučne. Svetlá nerozsvecujte!“

Predtým ste netušili, že môže dôjsť k zatváraniu kláštorov. Aj prvý poplach bol v duchu akejsi mobilizácie. Bolo niečo, čo vás prekvapilo, respektíve zastrašilo počas tejto noci?

V nočnom šere sme cez okná spozorovali tieň postáv na ceste. Jeden so spolubratov upozornil na guľomet postavený na ceste, ktorý bol namierený priamo na naše okná. Postupne sme zbadali ďalšie postavy pri múre náprotivného domu, ďalší prechádzali cez cestu s puškami na ramenách. Pochopili sme, že ich je v okolí kláštora viac. Táto situácia vyvolala vo mne spomienku na vojnu. Hlaveň guľometu na nožičkách mierila na nás. Presne to som zažil cez Slovenské národné povstanie, keď Nemci mierili na môjho otca, Pavla Rončáka, a strýka, Martina Rončáka, po prepadaní našej dediny – Lomu nad Rimavicou.¹³ V duchu som sa pýtal, aký bol v tom rozdiel? Vtedy zobrali všetkých chlapcov do táborov v Nemecku. Starých i mladých. Niektorí sa nikdy nevrátili. Boli to obyčajní chudobní dedinskí roľníci. Nepriateľ svoje počínanie ospravedľoval vojnou.

To sa dialo počas vojny. Vráťme sa ale k Akcii K. Ako ste to vy osobne prežívali?

Vnímal som, že teraz zase odvádzajú nič netušiacich mladých ľudí túžiacich

po vzdelaní a službe nášmu Najvyššiemu. V duši som porovnával, aký je v tom rozdiel. Za vojny mi to nepripadalo nejasné, veď nepriateľ (partizáni v horách) mali tiež zbrane, ale teraz my všetci sme boli vedení k láske k bližnému, k porozumeniu, добрote a úctivosti. Prečo? Veď nikoho neohrozujeme, náš cieľ je iný. Zachovať slobodu myslenia, viery v zmysle dobroty a lásky ku všetkým. V očiach chlapcov v juvenáte som videl túto nezodpovedanú otázku. Vedeli sme, že sa zmenila politika, vláda,¹⁴ no takéto úder pod pás bez zjavnej príčiny nikto z nás nečakal a ešte tak tajne v noci. S nami odvieďli i starších spolubratov a kňazov, ktorí nás viedli k cnostnému životu, boli nám vzorom v správaní a službe Pánovi. Čím ospravedlnila vtedajšia moc tento hanebný počin?

V pohybe tieňov sme zacítili akési „dobrodružstvo“, o ktorom nikto z nás netušil. Vzhľadom na vek sme si ani neuvedomovali, že nebudeme môcť uskutočňovať vlastné rozhodnutia. Nikoho nenapadlo, že o našom postavení budú rozhodovať niekde v Prahe alebo v Bratislave. Predsa sme sa len domnievali, že príbeh dnešnej noci nebude taký rozhodujúci pre náš život a že sa nestane pre mnohých z nás osudovou a napínavou drámou.

Práve tieto myšlienky trápili aj vašich rovesníkov. Aj po rokoch mi napísal v tom čase váš rovesník Ladislav Lencz (1927 – 2010),¹⁵ že Akciu K vnímal ako hlboký zásah do osobných životov mladých ľudí. Jeho spolužiakom bol Ludvík Armbruster (1928),¹⁶ ktorý ako občan Rakúska mohol vycestovať

12 Páter Ignác vlastným menom Ľudovít Gregor (1908 – 1995) – ordinovaný 6. 9. 1936. Bol internovaný v centralizačnom kláštore v Podolínci, neskôr v Oseku pri Duchove a v Králikoch. Po prepustení v roku 1961 pôsobil vo výrobe v Banskej Bystrici, ale aj ako výpomocný duchovný v Necpaloch. Posledné roky života prežil v Charitnom domove vo Vrčicku, kde 16. 12. 1995 zomrel. Pozri ŠABO, D., HERDOVÁ, M. Rehoľa tešiteľov zo Zlatých Moraviec a priebeh Akcie K., s. 54 – 58.

13 Pozri RONČÁK, Emil. *Lom nad Rimavicou a okolie. Vrchárske obce Lom nad Rimavicou, Drábsko a Sihla*. Lom nad Rimavicou: Obecný úrad, 2001.

14 Vo februári 1948 došlo ku komunistickému prevratu a následne k nastoleniu totalitného komunistického režimu v Československu. Všetku moc v štáte získalo vedenie Komunistickej strany Československa.

15 OA F. Neupauer. Elektronická korešpondencia s Ladislavom Lenczom.

16 ARMBRUSTER, Ludvík. *Tokijské květy. Ludvík Armbruster v rozhovoru s Alešem Palánem*. Kostelní Vydří: Karmelitánske nakladateľství, 2011.

a stal sa neskôr rektorom na univerzite v Tokiu. Ako teda prebiehala „dráma“, ktorú ste zažívali?

Keď sme pochopili, že to nie je žart, ani hrané divadlo, začali sme ukladať svoje veci do kufrov. Boli to len najnutnejšie potreby na niekoľkodňový výlet. Tak to vysvetľovali noční ozbrojení votrelci svojim rukojemníkom. Všetkým sľubovali, že nás presťahujú a ostatné naše veci pošlú za nami. Vraj sa nám nič nestratí. Žiaľ ako všetko, aj moje písané prvotiny, knihy na štúdium, oblečenie, potraviny od rodičov som už ani ja, ani ostatní, nikdy nedostal a nevidel.

Vo svojich prvotinách ste sa iste dotkli aj vašej cesty k reholnému povolaniu. Dalo by sa vám vrátiť v spomienkach a spomenúť si na vaše prvé stretnutia s členmi kongregácie tešiteľov?

Po nástupe do základnej školy v mojej rodnej obci som začal miništrovať. Páter Alfonz Nikolény¹⁷ od bratov tešiteľov nás vyučoval náboženstvo a zároveň sa aj rád venoval mládeži. Získaval si chlapcov na turistiku, rybárčenie, ale najmä pripravoval kultúrne programy. Nacvičoval divadlá od slovenských kresťanských spisovateľov. Získal si aj mňa. Vďaka môjmu veľkému záujmu som sa takmer všetkého, čo inicioval, aj zúčastnil. Mal som rád šport a rád som sa (napríklad ak išlo o futbal) pripojil i k starším chovancom, ktorí prišli na prázdniny do Lomu nad Rimavicou zo Zlatých Moraviec. Tu sa zrodilo i moje rozhodnutie pridať sa k týmto juvenistom. Tolko k mojim začiatkom...

Ďakujem za spomienku na inšpiratívne pôsobenie pátra

Páter Alfonz Nikolény z rehole tešiteľov so školákmi v obci Lom nad Rimavicou, 25. apríl 1943. V druhom rade tretí sprava E. Rončák (Zdroj: Archív E. Rončáka)

Alfonza. Vráťme sa teda k priebehu Akcie K v Zlatých Moravciach. Čo sa dialo v tú nočnú hodinu?

V tejto trme-vrme v prítmí došli za nami dvaja muži oblečení v dlhých kožených kabátoch a tmavých klobúkoch. Doprevádzal ich páter Terézius.¹⁸ Oznamovali nám to, čo sme už vedeli. Vydali opätovný rozkaz ihneď sa zbrať a prísť do jedálne. Na schodoch už bolo rozsvietené. V jedálni nás čakali niekoľkí ozbrojení milicionári¹⁹ a príslušníci bezpečnosti²⁰ rozostavení okolo dverí a stien. Za stolom sedeli traja rôzne oblečení muži, ktorí sa tvárili veľmi dôležite, mocensky. Jeden z nich malý a dobre živý sa spýtal pátra Marka²¹ takto: „Sú tu už všetci?“ Keď ten prikývol, začal nám čítať list o zrušení kláštorov z rozhodnutia ústredného výboru strany a vlády Československej republiky. Čítaniu sme ani veľmi nerozumeli, lebo sa hemžilo nariadeniami a rozhodnutiami rôznych výborov strany

a vlády. Kláštory boli označené ako hniezda kontrarevolučných síl, pripravujúce sa na zvrhnutie demokratickej moci ľudu. To všetko sa vraj deje za pomoci západného a amerického imperializmu. V liste sa nachádzali ďalšie nezmysly na ospravedlnenie týchto nehorázných rozhodnutí. Na záver nám zmocnenec vlastnými slovami vysvetlil, čo si môžeme zobráť so sebou.

Dozvedeli ste sa niekedy, čo sa stalo s vašimi prvotinami a všetkými vecami, ktoré ste zanechali v kláštore?

Všetko si vraj rozdelili naši „spravodliví“ ochrancovia ľudu. To sme sa dozvedeli až o niekoľko rokov, že si lup preberali po chudobných chlapcoch spolu so svojimi manželkami. To nám povedali veriaci, ktorí to pozorovali.

Komunistický režim sa tváril, že pomáha biednym a prítom vás

17 Páter Alfonz Jozef Nikolény (1910 – ?), ordinovaný 7. 10. 1934, v rokoch 1941 – 1944 pôsobil v obci Lom nad Rimavicou, od roku 1947 bol správcom kostola v Zlatých Moravciach.

18 Páter Terézius Maximilián Kohút (1923 – 2005), ordinovaný 20. 6. 1948, v Zlatých Moravciach pôsobil od roku 1948.

19 Ľudové milície.

20 Zbor národnej bezpečnosti (ZNB) a Štátna bezpečnosť (ŠtB).

21 Páter Marek Koloman Ondrejka (1910 – 1984), ordinovaný 5. 7. 1938, v rokoch 1940 – 1941 pôsobil v obci Lom nad Rimavicou, v rokoch 1943 – 1950 v Zlatých Moravciach.

Mladí študenti u tešiteľov v Zlatých Moravciach, ktorých sa dotkla Akcia K, školský rok 1949/1950. V zadnom rade štvrtý sprava E. Rončák (Zdroj: Archív E. Rončáka)

okrádal... Ukradol aj vaše duševné vlastníctvo.

Máte pravdu. Bol to taký paradox. Všetci chovanci sme pochádzali z chudobných rodín. Naši rodičia celý život ťažko pracovali, a keď sme sa chceli ďalej vzdelávať, študovať, tu v juvenáte sme na to mali vytvorené skromné, ale láskavé a prajné podmienky.

Aký bol ďalší postup. Zhromaždili vás v jedálni a čo nasledovalo potom?

Dali nám čas 10 minút, za ktorý sme mali nehlukne nastúpiť do autobusu.

Páter Alfonz nám pri prechode okolo komory podával chlieb a klobásu. Nechápal som, prečo si mám baliť jedlo a prejavil som skromný nezájum, že nie som hladný. Avšak jeho naliehavému presvedčeniu šepotom som okamžite porozumel. Chlieb a klobásu som pribalil do kufra. Klobásu a mäso sme mali z vlastného chovu. Prasiatá sme si vychovali sami z odpadov jedla, ktoré sme nosili z nemocnice.²²

Rozrušení, rozpačití a nie všetko chápujúci sme nastúpili do autobusu. Všetky okná okrem predného skla boli zalepené modrým papierom,

takže nebolo vidieť ani do autobusu, ani z neho. Od vchodu kláštora po autobus²³ sme prechádzali kordónom ozbrojených milicionárov a žandárov. Všetko sa to udialo za tmy a ticha. Nastúpili sme jedenásti chovanci a páter Ignác. O ostatných pátroch nám nikto nič nepovedal. Pridali sa k nám štyria „ochrancovia“, traja s puškami v rukách, štvrtý s pištoľou. Pátra Ignáca usadili na druhé sedadlo od dverí. Pre nás ostatných bolo miesta dosť.

Po nástupe sme mali ešte veľa nezodpovedaných otázok. Nepovedali, kde nás vezú. To museli

22 Nemocnica v Zlatých Moravciach bola zriadená 1. 1. 1875 ako prvá nemocnica v Tekovskej župe. V prvých rokoch svojho fungovania mala nemocnica 55 postelí v troch budovách. Po skončení druhej svetovej vojny mala nemocnica tri oddelenia: chirurgické, interné a oddelenie prenosných chorôb a jej kapacita bola 180 postelí. V roku 1947 vzniklo gynekologicko-pôrodnické oddelenie. V objekte niekdajšieho skonfiškovaného kláštora tešiteľov bolo po prestavbe v roku 1950 otvorené detské oddelenie a o dva roky neskôr krčné, nosné, ušné s operačnou sálou. *Nemocnica Zlaté Moravce oslávila 145. narodeniny. Rok 2019 bol pre nemocnicu zlomovým* [online]. [cit. 2020-05-20]. Dostupné na: <https://www.nemocnicamoravce.sk/o-nemocnici/novinky/20200110-145.vyrocie.html>

23 Pravdepodobne išlo o autobus značky Škoda 706 RO, ktorý sa vyrábala v rokoch 1947 – 1958.

utajovať. Takí sme boli nebezpeční, hoci sme sa politikou nezaoberali. Aspoň kňazi o nej s nami nehovorili. Povedali len čo bolo nutné, aby sme sa vedeli na verejnosti správať. Trápili nás otázky: „Budeme môcť pokračovať v štúdiu? A kde? Prečo majú títo ľudia zbrane?“

V autobuse ste asi už nezaspali...

Spánok sme vzrušením a zážitkami rýchlo prekonal. Snažili sme sa medzi sebou hľadať odpovede na to, čo asi bude nasledovať. Hlasitý rozhovor nebol prípustný. Ten, ktorý mal pištoľ, nás vyzval, aby sme boli ticho, najmä keď sme prechádzali cez dediny a mestá. Oznamoval nám, že cestou bude jedna zastávka na vykonanie potreby. Vtedy sme pochopili, že náš „výletný“ autobus bude dlhšie našim domovom. Cesty boli prašné, hrboľaté a úzke, čo našu jazdu značne spomaľovalo.

Sprievodcovia začali postupne podriekavať, to nám dodalo odvalu presúvať sa na iné sedadlá. Vystriedali sme sa i pri pátrovi Ignácovi na sedadle za ním. Upokojoval nás a dával nám vieru, že sa všetko dobre skončí.

Zdá sa teda, že nakoniec sa aj ozbrojený príslušníci v autobuse voči vám správali pomerne ľudsky.

Jeden z príslušníkov bezpečnosti si vtedy sadol za nás na voľné sedadlo a začal sa dokonca ospravedlňovať týmito slovami: „Veľmi vás, chlapci, ľutujem. Aj ja mám doma deti. Túto akciu som nemohol odmietnuť. Neviem, že ste nepriatelia štátu. Neviem ani, kde vás vezú a čo bude s vami ďalej.“ Je len samozrejme, že s nami hovoril šepotom za hluku škodov-

kárskeho motora. Pomysleli sme si, že je to slabá útecha, ale aspoň nás presvedčil, že nie sme pre všetkých príživnícke živly, ako sa vyjadril o kláštorech ich veliteľ v našej kláštornej jedálni.

Podobná propaganda bola aj v médiách.

Po úmornom a veľmi dlhom cestovaní v rozheganom autobuse sme k večeru²⁴ zastali na dvore veľkej historickej budovy, nevediac kde. Páter Ignác sa dozvedel, že sme v Podolínci v kláštore bratov redemptoristov.²⁵ S akousi detskou naivnosťou sme si pomysleli, že nás len premiestňujú. Rozkázali nám vystupovať. To sa udialo na uzavretom nádvorí. Videli sme, že všade pri schodoch a múroch stoja ozbrojenci. Pri vystupovaní nás počítali a zapisovali si naše mená. Rozdelili nás do izieb, každého inde. To preto, lebo všetky izby boli už obsadené a kápiovia²⁶ strácali prehľad. Po prečítaní môjho mena sa ma ujal ozbrojený milicionár a zaviedol ma k dverám na prvom poschodí. Odomkol ich, strčil ma dnu a povedal: „Tu máte ďalšieho, podľa toho sa zariadte!“ V izbe už boli dvaja vystrašení mladíci. Keď sme sa zoznámili, dozvedel som sa, že sú kláštorní chovanci z Jasova.

Kufor som si nerozbalil, lebo nebolo kde uložiť si veci. Nemali sme ani vedomosti o tom, či sa nebudeme premiestňovať a či sa náš počet na izbe nerozšíri.

Ako vyzerala vaša izba?

Izba s rozmermi približne 2,5 m x 3,5 – 4 m. Nábytok bol nasledovný:

menší stôl, jedna stolička, posteľ asi z 19. storočia a na stene zavesené dve poličky. Posteľ mala vysoké bočnice a ešte vyššie čelné dosky. Pod úrovňou bočníc bol uložený slamník. Výšku bočníc sme pocítovali všetci traja na lýtkach najmä vtedy, keď sme takzvané spali. Uložili sme sa k spánku jediným možným spôsobom, a to po šírke posteľe. Chýbajúcu dĺžku pre nohy sme riešili podložením kufrov. Kto mal vyšší kufor, tlak bočnice ho trápil menej. Prikrývky ani vankúše sme žiadne nemali.²⁷ Naproti masívnym dverám bolo okienko asi 60 cm x 40 cm vo výške cca 2,5 m. Tam sme nijako nedosiahli. No do celej pochmúrnosti ním prechádzalo aspoň trochu svetla, tepla slniečka a pocit možnej slobody.

O internačných kláštorov sa z pohľadu vládnej moci hovorilo, že boli sústredovacie kláštory. Dnes vieme, že to boli kláštory s väzenským režimom. Vnímali ste to aj vy podobne?

Nuž, napríklad dvere boli vždy zamknuté. Najviac nám tu chýbala voda. Všetkého sme sa mohli domáhať len klopaním na dvere. Na WC a k umývadlu sme mohli ísť len po jednom s doprovodom strážcu, ktorý stál so zbraňou na chodbe.

Prvý deň nášho pobytu v stredo-vekej mnišskej cele sme sa navzájom zoznamovali a rozprávali o našom nejasnom položení. Uväznení sme mali byť preto, aby sme ideológiou tmárstva a protištátnou propagandou neohrozovali ľudovo-demokratický štát. Pre túto hrozbu vraj nás musia strážiť ozbrojené milície. Tak zdôvodňoval našu situáciu ochranca pracujúceho

24 Aj táto informácia svedčí o tom, že cesta do internačného kláštora nebola priama, ale kľukatá mimo hlavných tratí. Vzdialenosť medzi Zlatými Moravcami a Podolíncom je približne 250 km. V súčasnosti preprava trvá 3 hodiny. V roku 1950 podľa našich odhadov, aj s prestávkou, nemohla trvať viac ako 7 hodín.

25 Mestečko Podolinec sa nachádza v okrese Stará Lubovňa. Kláštor redemptoristov sa stal centralizačným kláštorom počas Akcie K. Podrobnejšie napríklad JANOK, Ján. *Cestou pravdy a služby*. Bratislava: Redemptoristi – Slovo medzi nami, 2013.

26 Dozorcovia.

27 OA F. Neupauera. Páter Andrej Konc (1922 – 2015), redemptorista – spomína, že hlavne starší pátri ťažko znášali, že nemali ani prikrývky, pričom Akcia K sa odohrávala v apríli 1950, keď napríklad v okolí centralizačného kláštora v Králikoch bol vonku ešte sneh. V dôsledku chladu a hladu niektorí, hlavne starší pátri, ochoreli a mnohí aj zomreli.

Areál sústreďovacieho kláštora v Podolínci obohaný ostnatým drôtom, 1950 (Zdroj: SPA)

ľudu mojím spolubývajúcim v Jasove. Za hrubými múrmi a masívnymi dverami nebolo z chodby nič počuť. Keď sme sa domáhali búchaním, aby sme mohli ísť na potrebu, na chodbe bolo absolútne ticho, akoby okrem strážcov v ďalších dverách nikto nebýval. Domnievali sme sa, že to asi preto, lebo dvaja ozbrojenci nás na toaletu púšťali len z jednej izby, asi aby sme ostatných neohrozili. V ďalších dňoch strážcovia svoju prísnosť zvolňovali.

Knihy sme nesmeli zobrať so sebou, tak nám zostávalo veľa času na rozprávanie. Na izbe okrem toho, čo som opísal, nebolo nič len holé vysoké steny. Nedostali sme žiadne vysvetlenie, čo bude s nami ďalej. Spomínali sme svojich rodičov, ktorí sa iste trápia, lebo sme im nemohli poslať nijakú správu o sebe. Táto neistota v našom veku nás stále viac posúvala do prostredia rodiny, najmä k matkám. Rozhlas o všetkom mlčal a noviny písali len nezmyselné zdôvodnenia o zrušení nepriateľských protištátnych hniezd.

Aký bol váš pobyt v Podolínci? Ako si spomínate na denný režim?

V Podolínci sme pobudli asi tri noci. Ráno sme si mohli urobiť hygienu podľa jednotlivých izieb. Znova v tom poradí sme nastupovali do radu, ktorý sa posúval do jedálne asi pol hodiny. Oproti nám vychádzali z jedálne tí, ktorí si odnášali stravu vo vojenských šáľkach. To bolo jediné miesto, kde sme

sa mohli stretnúť a vymeniť si aspoň pár slov so známymi spolubratmi. Pri jednostrannom menu (čierna káva, margarín, marmeláda, chlieb) nám klobása zabalená pátrom Alfonzom prišla všetkým vhod. Po vyfasovaní stravy nasledoval znova príchod na izbu a za zavretými dverami sme už počuli len cvaknutie zámku. Potom sme museli v izbe ostať až do obedňajšej alebo večernej prestávky na nástup so šáľkami, teda nádobami na jedlo, do jedálne. Dvere na cele otvorili len výnimočne, keď prišiel nejaký rozkaz, alebo len pre prípad náhle, mimoriadnej potreby. Služba na chodbách bola vždy v pohotovosti so zbraňou pre prípad, že budú nami ohrození. Stráže sa postupne presvedčali, že nie sme takí nebezpeční, a umožnili nám odchádzať do hygienických zariadení bez doprovodu. Zo svojho stanoviska mali výhľad na všetky dvere chodby a umývárky. V týchto historických stavbách boli malé okienka osadené príliš vysoko, takže z prvého poschodia by ťažko zliezli i horolezci. Keď by to aj niekto skúsil, za múrmi kláštora strážili ďalší ozbrojenci.

Čas plynul pomaly. Len nástupy na hygienu a jedáleň. Inak nekonečné rozhovory o našom polžení. So strachom sme si prikrášľovali náš stav ako dobrodružstvo s mladistvým, možno nie zrelým odhodlaním. V takomto rozpolžení sme sa modlili za našich rodičov, za kňazov, ktorých sme stretávali v jedálni a za všetkých prena-

sledovaných ľudí. Pociťovali sme, že sú v duchu s nami. Strážcov sme rozdeľovali na tých, čo mlčky vykonávali službu a na tých, čo stále rozkazovali a hlasno pokrikovali na nás. Ťažko sme sa vyrovnávali s tým, keď pokrikovali a znevažovali kňazov – pátrov. Vzdelaných a zbožných, skromných a slušných našich učiteľov a vzorov.

Mali ste vtedy len 16 rokov. Kedy sa dozvedela vaša rodina o internácii?

Naši rodičia sa dozvedeli len útržkovitými správami šírenými ústnym podaním. Hľadali nás po všetkých kútoch republiky od východu na západ. Ich snaha bola väčšinou zbytočná, lebo keď tam došli, nás odviezli na iné miesto. Akoby sa vtedajšia moc hrala s nimi na slepú babu, akoby ich týmto trestala. Úrady sa tvárili, že o nás nič nevedia. Ženičky z dedín, ktoré dosiaľ neboli ďalej ako v okresnom meste, museli sa potlíkať autobusmi a vlakmi po Slovensku.

V prípade Podolíncu sa spomína aj vzbura ľudí z okolitých dedín? Boli ste aj vy svedkom tejto vzbury?

Na druhý deň nášho pobytu v Podolínci sme začuli veľký krik a skandovanie. Keďže sme nič nemohli vidieť, rozhodli sme sa zistiť pôvod a zdroj skandovania. Okno bolo vysoko a dvere nám nikto neotváral. Preto sme posunuli pod okno stolík, dvaja sme si naň pevne zastali vedľa seba a tretí vyliezol na naše plecia. Referoval, že

medzi budovami za plotovými múrmi vidí veľa ľudí, ktorí kričia a snažia sa cez murovaný plot dostať do dvora.²⁸ Aby sme to všetci videli, postupne sme sa vystriedali. Z pokrikovania sme nerozumeli ani slovo. Až pri večeri, stojac v radoch, sme sa dozvedeli o demonštrácii ľudí, ktorí sa usilovali o naše prepustenie. Potešilo nás, keď hluk neustával až do hlbkej noci. Cítili sme, že nie sme sami a že veľa ľudí neverí nebezpečenstvu, ktoré šíri o nás v rozhlase a novinách.

V úvahách a nádejach na oslobodenie nás vyrušilo prudké otvorenie dverí. Dostali sme rozkaz ihneď sa pobaliť. Vlastne nemali sme ani čo, lebo okrem uteráka sme si nič z kufrov nevybrali.

Aké bolo vaše ďalšie putovanie?

Nasledoval Báč a Kostolná pri Trenčíne. Zhromaždili nás všetkých na nádvorí, čítali mená po skupinkách, aby sme urýchlene nasadli do pristavených autobusov. Odvážali len chovancov a novicov. Kňazi ostali v Podolínci. Znovu sme sa stretli so známymi priateľmi a neusporiadane sme sa tlačili do autobusov. V každom autobuse nás bolo viac ako bolo miest na sedenie. Bol večer a všetko prebiehalo tlmene, aby nevzbudzovalo pozornosť. Odchádzali sme, znova sme nevedeli kam. Okná boli zalepené modrým papierom, takže sme nevideli ani nevedeli, kam nás vezú. Prešiel nekonečne dlhý deň a časť noci, kým sme sa ocitli (niekde) na druhom konci Slovenska. Všetko za prítomnosti ozbrojených strážcov. Nedokázali sme sa zorientovať ani potom, keď nás vysadili. Ráno ešte za tmy sme vošli do budovy kaštieľa, ktorý na nás urobil akýsi svetlý dojem. Pôsobil veľmi farebne, živo. Bol natretý na bielo. Dodnes si myslím, že hoci bol zanedbaný, vanulo z neho akési príjemné barokové obdobie. V porovnaní s pochmur-

Návštevy pred bránou kláštora v Podolínci, 1950 (Zdroj: SPA)

nosťou kláštora v Podolínci sme pocítili novú nádej. Stretli sme sa s mnohými známymi z našej aj iných rehoľných spoločností, takže bolo o čom hovoriť a zjednocovať sa. Tí starší viac poznali a nám mladým sa snažili naše postavenie vysvetľovať.

Pretože nás bolo veľa, približne okolo 200, rozdelili nás do skupín na jednotlivé izby, kde sme sa uložili k spánku vedľa seba na podlahu. Neprekážalo nám to, lebo sme mohli nadväzovať na staršie priateľstvá a známosti.

Strážcovia okolo nás už nenosili pušky. Tvárili sa menej prísne a mohli sme vychádzať do záhrady okolo zámku. Záhrada, stromy, tráva, slnko pôsobili na nás príjemne, hoci okolo celého areálu sa tiahol vysoký starý murovaný plot. Stráž v záhrade pri nás už nebola, stanovišťa mala len za vysokým oplotením. Od starších novicov sme sa dozvedeli, že sme v Báci pri Dunaji. Tam sme pobudli len pár dní bez nejakého

poriadku. Bola to akási medzistanica, kým sa papaláši strany rozhodli, čo s nami. Dospeljší a múdrejší nás mohli povzbudzovať, radiť a pobádať vo viere, že nás chráni Pán a ten nedopustí, aby nás odvedli na Sibír, ako sa to potichu šepkalo. I naši politickí a ozbrojení šéfovia asi čakali na ďalšie rozkazy, lebo málo s nami hovorili, hoci niektorí z novicov ich k odpovediam vyzývali.

Ako si spomínate na pobyt v ďalšom centralizačnom kláštore?

Po krátkom ničnerobení nás odviezli do Kostolnej pri Trenčíne. Ubytovali nás v bývalom kláštore redemptoristov a v priestoroch niekdajšej školy. S budovou susedili obytné domy. Niektorých chovancov použili aj na dovoz nákupu z dedinského obchodu, iní, zvlášť starší, dostali úlohy pri upratovaní a varení. Počas tohto pobytu začala naša prevýchova. Na školeniach, kde nám rôznymi (aj vulgárnymi) výrazmi naši „učitelia“ okoreňovali a vysvetľovali

28 Problematikou vzbury v mestečku Podolinec sa zaoberal aj historik Patrik Dubovský. „Popoludní 14. apríla sa pred kláštorom vytvoril pomerne veľký zhluk ľudí – okolo 600, prevažne žien a školákov, sa rozhorčovalo proti zväzaniu pátrov. Odvážili sa aj hádzať kamene, čo vyvolalo tvrdý zásah ZNB, ŠtB a nepriamo aj vojska. KSS hneď spustila ‚vysvetľovaciu‘ kampaň o správnosti likvidácie kláštorov. Učitelia v školách boli spacifikovaní, a tak aj mládež skončila s otvorenými protestmi.“ Pozri DUBOVSKÝ, Patrik. Akcia K. Pamäť národa, roč. 1, 2005, č. 2, s. 88 – 94.

neexistenciu Boha. Tým, že sme proti argumentovali, nás ešte viac upevňovali vo viere. Naša súdržnosť nás zocelovala a zvyšovala odhodlanie všetky tieto primitívno-nedôstojné zdôvodňovania vydržať. Naši školitelia²⁹ nemali úroveň našich starších spolubratov. Prednášky a argumenty vyvracali tak, že miesto odpovedí na náš nesúhlas končili preškoľovanie a často rozčúlení z neúspechu odišli ešte pred skončením určeného času. Aspoň už okolo nás nechodili ozbrojení a cítili sme sa voľnejšie.

V tom čase ešte nikto z nás netušil, že rozhodnutie najvyššej politickej moci nás vylúčilo z akejkoľvek formy vzdelávania vo vlastnom štáte. Ako výsmech znel názov ľudová demokracia, kde jej najchudobnejšie deti z ľudu nemali prístup na štátne školy len preto, že boli poznačené náboženskou výchovou. Dôvod bol jednoduchý, boli sme označovaní za nepriateľov štátnej ľudovej moci.

My všetci sme si vybrali povolanie slúžiť Pánovi, cirkvi a k tomu sme potrebovali veľa študovať. Učiť sa pravdám i chybám minulosti a správnym výberom v prísnom živote rehoľníkov upevňovať vieru a lásku k Bohu a ľuďom. V tomto období sme začali hlbšie uvažovať o zvládnutí nášho poslania. Či sme naozaj pripravení, silní a odhodlaní znášať ponižovanie, odstrkovanie a iné útrapy. Či naše rozhodnutie bolo definitívne a či vydrží pokora, oddanosť, sebazapieranie a obeta pre neľahké povolanie kňaza – rehoľníka. Ako teda ďalej pokračovať, ako dosiahnuť tento cieľ?

Nová ideologická moc presviedčala ľudí cez médiá.

Spomínam si, čo písala vtedajšia stránicka *Pravda*. Uverejnila článok i o kláštore v Zlatých Moravciach. V kuríne na dvore vraj odhalili rozmnožovací stroj, na ktorom sa tlačili protištátne letáky. Chovanci ich vraj roznášali medzi ľuďmi.

Skutočná pravda bola iná. Na dvore kláštora nebol žiadny kurín a ani my sme nikdy žiadne letáky nevideli. Podobné ohováračky boli písané i o iných kláštoroch. Všetci chovanci aj z iných reholí mohli potvrdiť, že o nich píše nepravdy. Tieto články sme ukazovali našim „učiteľom“, preškoľovateľom. Keď nevedeli vyvrátiť argumenty, doplňovali svoje reči vulgarizmami z intímneho života. Prevýchovou začali v Báci a pokračovali v Kostolnej. No ich očakávanie sa nenaplnilo. Argumenty školiteľov nikdy nedosiahli úroveň novícov. Naopak, my, mladší chovanci, sme hlbšie prežívali Božské pravdy a chápali potrebu žiť slušne, čestne, podľa zásad overených stáročiami. Neprechovávali sme nenávisť voči našim novým učiteľom, skôr sme túžili po vzájomnom porozumení a láske. Naše pocity z tohto obdobia vyjadruje nasledovná veršovanka:

*Zákon ťa nemá rád*³⁰

*Odpusť všetkým ľuďom, Pane,
zošli nám dar neba.
Daj načerpať sily dušiam,*

*kde úctu a pokoru treba.
Vďakou Ti dlh odplatíme,
do preddavku dáme seba.*

*Nič viac nám netreba,
len plnej milosti.
Zošli nám jednotu ducha
a silu pokoja.
Láska nech nás vedie,
i k tým, čo Ťa nechcú,
o nás tiež nestoja.*

*Priprav nás na cestu,
zbav nás bojácnosti.
Dobra a istoty
sa ľudia neboja.
Zbrane Božských cností
v pravde vždy obstoja.*

*Och, ako len dobre,
že si náš kamarát.
Zákon svetskej moci
Ťa, Ježiš, nemá rád.
My Ťa verne milujeme,
detským právom i cnosťami.
O Tvoju pravdu bojujeme
obdarení darom lásky, milosťami.*

Kde ste strávili najdlhší čas internácie?

Dlhší pobyt sme zažili len na Priehrade mládeže,³¹ odkiaľ sme už mohli rodičom poslať písomnú správu. Mali sme pocity, akoby naši rodičia boli tiež nepriateľmi ľudovodemokratického zriadenia. Takýmito psychickými, stresovými formami im vtedajšia moc dala pocítiť svoj „spravodlivý“ hnev. Príčina: dali študovať svoje deti za

29 Školitelia – ideologickí školitelia. TOMA, Emil. Spomienka. In: DOBIÁŠ, Rudolf, ed. *Triadni nepriatelia. Svedectvá o brutálnosti komunistického režimu IV*. Bratislava: Hlbiny, 2013.

30 Autor Emil Rončák, báseň napísaná v roku 1990.

31 Priehrada mládeže – bolo tu vytvorených celkovo 5 táborov. Išlo o organizačné jednotky so samostatným ubytovaním v drevených barakoch alebo murovaných prizemných domčekoch. Každý tábor mal vlastné kultúrne a športové priestory. Tábory č. 1 a č. 2 boli rozmiestnené v priestoroch, kde je dnes priehradná nádrž, tábory č. 3 a 4 sa nachádzali medzi obcou Nosice a mestom Púchov vedľa železničnej trate a tábor č. 5. bol najďalej – v obci Udiča. Každý tábor tvorili 3 brigády po 120 brigádnikov. V organizačných jednotkách boli velitelia, politickí zástupcovia, kultúrny a telovýchovný pracovník a hygienik. Počas roku 1950 sa na stavbe vystriedalo 12 825 mladých brigádnikov. *Priehrada mládeže* [online]. [cit. 2020-05-20]. Dostupné na: <https://nosice.webnode.sk/nosice/priehrada-mladeze/>. V auguste 2013 bol odhalený pamätník mladým rehoľníkom – bohoslovcem, klerikom a novicom, ktorí v roku 1950 vykonávali nútené práce na stavbe Priehrady mládeže. Pamätná tabuľa obsahuje nasledovný text: „V roku 1950 komunistický režim povolal na preškoľovanie a nútené práce na stavbe Priehrady mládeže mladých rehoľníkov. Na pamiatku hrdinského vytrvania v ich povolani na nútených prácach, v PTP a vo väzení venuje Konfederácia politických väzňov Slovenska, Nimnica 2013.“

Rehovníci na nútených prácach na Priehrade mládeže, 1950 (Zdroj: SPA)

kňazov, čím sa dopustili nepriateľského činu vo výchove proti najspravodlivejšej a demokratickej ideológii proletariátu. To všetko nám vtĺkali do hláv dobre „vzbrojení“ ideológovia marxizmu-leninizmu neskoršie na akejsi prevýchovnej škole v Kostolnej pri Trenčíne.³²

Vedeli by ste nám povedať niečo viac o stavbe Priehrady mládeže?

Stavba tejto vodnej nádrže na rieke Váh sa začala realizovať v roku 1949. Náš tábor mal číslo 5 a bol umiestnený v Udiči,³³ dedine medzi Púchovom a Považskou Bystricou. Kým tábory číslo 1, 2, 3, 4 boli v blízkosti hrádze, náš bol od nich vzdialený asi 4 km. Ubytovali nás do typizovaných drevených barakov. Jednotlivé čaty spávali v jednej väčšej miestnosti. V izbách boli pevné poschodové lôžka bez akéhokoľvek vybavenia.

Ležali sme na holých, ani nie vyhladených doskách s vyvýšením pre hlavu. Postupne sme si vystielali lôžka novinami a neskôr sme dostali deku.

Mladí si ľahko zvyknú na všetko. A ani nám takéto podmienky veľmi nevadili. Hlavne, že sme mali pocit voľnosti. Strážcovia s nami nekomunikovali, bolo ich podstatne menej a neskôr sme ich ani nevideli. Na vedenie tábora bol určený štáb skúsených politických pracovníkov. Na ich čele stál veliteľ tábora, jeho zástupca a asi traja kultúrni pracovníci, ktorí pokračovali v našej prevýchove. Fyzikultúrnik³⁴ mal na starosti športové akcie (rozcvičky, pochody, nástupy na rozkazy). Pri večerných nástupoch – rozkazoch nám vedenie určovalo program nasledujúceho dňa. Z prísnej disciplíny v začiatkoch sa pomaly upúšťalo.

Avšak prevýchova prácou bola zrejme najdôležitejšou náplňou vášho pobytu v tábore.

Pracovali sme na dve zmeny. Vybaľovali nás čakanmi, lopatami, fúrikmi, ktoré sme používali pri úprave svahov budúcej priehrady, na prekládke cesty a železničnej trate. Náš vek pri týchto prácach nebol rozhodujúci. Nepamätám si na nespokojnosť majstrov s vykonávanou prácou. Program dňa sa takmer nemenil: budíček píšťalkou, rozcvička, hygiena, raňajky, tzv. politická desaťminútovka, práca, kultúrna činnosť – preškoľovanie, fyzikultúra, voľno, nástup na rozkaz, voľno a o deviatej hodine spánok. Akýkoľvek pobyt mimo tábora musel byť presne určený a povolený. Nevieť, odkiaľ nám vozili jedlo. V našom tábore okrem piatich barakov určených pre spánok nebolo žiadnej inej stavby. Vodu na pitie sme mali v kanvách na izbách. Umývať sme sa chodili do blízkeho potoka, kde sme čistili aj jedáľenské poľné vojenské šálky. Lyžicu sme používali ako príbor na všetky jedlá. Nadobudli sme s ňou zručnosť, ktorá sa nám hodila aj pri ďalších táboroch. Opísaný stav sme nepovažovali za výnimočný. Bol len v začiatkoch tejto mohutnej mládežníckej stavby.

Činnosť bola ako v nejakom tábore. Zamedzené bolo zrejme len duchovné, kultúrne a intelektuálne vyžitie.

Nie len to. Najviac stresujúce pre nás bolo, že nikto nepoznal, dokedy tento stav bude trvať. Žili sme v neistote, čo bude ďalej, hľadali sme východiská,

32 Kostolná-Záriečie – je obec na Slovensku, v okrese Trenčín. Od roku 1923 pôsobili v obci redemptoristi. Sídlili v priestoroch biskupského kaštieľa, stavbu ktorého inicioval v roku 1655 nitriansky biskup Juraj II. Selepčeni-Pohronec (1595 – 1685). Tu ich zastihli aj udalosti noci z 13. na 14. apríla 1950. Likvidačné komando pozostávalo približne zo 40 príslušníkov ŠtB, Zboru národnej bezpečnosti a ľudových milícií. Pozri MAC-KO, Martin, ed. *Biskupský kaštieľ v Kostolnej pri Trenčíne*. Bratislava: Redemptoristi – Slovo medzi nami, 2014.

33 Udiča – obec na severozápade Slovenska situovaná na pravom brehu Váhu v Púchovskom prelome pri ústí Marikovského potoka. Je najnižšie položenou obcou okresu Považská Bystrica, stred obce leží v nadmorskej výške 291 m n. m. Udiča a jej okolie je zaujímavou archeologickou lokalitou. V samotnej Udiči sa našli praveké výrobky – jaspisové a pazúrikové nástroje pravdepodobne z neolitu, keramika lužickej a púchovskej kultúry, ale aj zlomky slovanských nádob.

34 Fyzikultúrnik – telovýchovný pracovník, ktorý mal na starosti zabezpečenie rozcvičky spojenej s ľahkou atletikou. Mal na starosti prípravu nástupov na rozkazy ráno a večer a organizovať podmienky pre získanie Tyršovho odznaku zdatnosti (TOZ).

Rehoľníci na nútených prácach na Priehrade mládeže, 1950 (Zdroj: SPA)

ako by bolo možné odísť z tohto tábora a pokračovať v štúdiu. Prísne pravidlá našich väzňateľov sme sa neodvážili bez vážnych príčin porušiť. Po určitom čase vznikli okolnosti, ktoré umožnili dostať sa skôr k našim rodinám. Vždy však predstavovali riziko, či sa to nebude kvalifikovať ako trestný čin. Trpezlivo sme čakali na príležitosti.

Pre nás bolo dôležité, že naše rodiny už v tom čase aspoň konečne vedeli, kde sa nachádzame. Moja mamička s rodinou ma totiž predtým hľadali, ale nikto nevedel, kde som. Aspoň takto ich odbýjali v okresnom meste

Brezno. Viackrát vycestovala, aby ma našla. No vždy, keď došla, už nás premiestnili. Listy nám nedovolili.

Ako sa teda vyvíjal ďalej váš život?

V druhej polovici mája 1950 som dostal ponuku na školenie za športového referenta – fyzikultúrnik. Pretože cez školský rok povolávali na brigády väčšinou len z učilíšť, nemali tam schopných ľudí naučiť sa povinnostiam potrebným pre nacvičovanie a vykonávanie športových disciplín. Funkcionári štábov sa grupovali z vysokoškolských študentov a učiteľov. Nemali ich medzi sebou, a preto

výberom na fyzikultúrnikov aj ich výškolením bol poverený študent Lekárskej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave Hysem. V tom čase bol i reprezentantom ČSR v skoku do diaľky. On aj s priateľmi si vybral dvoch z nášho tábora. Priateľa Fólópa od Levíc a mňa. Školili nás tri dni a spolu s nami sa školili i študenti z lučeneckého gymnázia, medzi nimi známy herec Štefan Kvietik³⁵ a aj jeho priateľ hádzanársky reprezentant Baránek.³⁶

Ponuku som prijal a bez problémov som urobil skúšky. Spolu s priateľom Fólópom nás poslali pracovať

35 Štefan Kvietik (1934), slovenský herec. Po štúdiu herectva na Vysokej škole múzických umení v Bratislave začal svoju hereckú kariéru v Armádnom divadle v Martine. Od roku 1959 bol členom Slovenského národného divadla a od roku 1984 pôsobil aj ako pedagóg na VŠMU. V rokoch 1990 až 1994 bol poslancom Národnej rady Slovenskej republiky.

36 Niektoré mená sa nám nepodarilo stotožniť.

do iných táborov. Ja som nastúpil do tábora č. 3, čím som bol zároveň uvoľnený zo stráženého tábora č. 5.

Ocitli ste sa medzi „civilmi“. Odtiaľ sa vám podarilo utiecť?

Po mesačnej službe tieto tábory končili svoju prácu a brigádnicami boli prepustení domov a do učilísk pre výučbu povolania. My s priateľom sme sa ocitli medzi prepustenými. Do tábora č. 5 nás nikto neposielal, a tak sme využili situáciu, že na nás zabudli. Dostali sme baretku, zväzacku košelu, prevzali 200 Kčs výplatu a s ostatnými sme odišli domov. V tábore č. 5 moji spolubratia pracovali ešte jeden mesiac. Po skončení tábora ich znovu odviezli na preškolenie do Kostolnej. Na konci prázdnin dostali prepúšťacie listiny len mladší, pretože novicov povolali na rôzne miesta, najviac do vojenských útvarov PTP,³⁷ kde slúžili 4 roky. Ešte dlho som mal obavy, či mi pri žiadosti o štúdium nebude chýbať prepúšťacie potvrdenie.

Mnohí sme sa zamýšľali nad tým, ako sme v tejto skúške obstáli. Vrátime sa, alebo vykročíme po nových cestách? Ako si poradíme bez opory, ktorú sme v juvenáte dostávali? Zdoľáme prekážky nasledujúcich rokov? Koľko času nám ešte ostáva? Dokedy to potrvá?

Napísal som o tom jednu krátku báseň:

*Čas do skonania*³⁸

*Nikdy nie je dosť pokánia
ani úprimnej pokory,
čo by hriechy vyvážilo.
Boh dáva čas do skonania,
nenatahuje dlane,
nemusí prosiť,*

Stretnutie internovaných rehoľníkov po 50 rokoch (Zdroj: Archív E. Rončáka)

*čaká trpezlivo.
Nezasahuje.
Za požičané neurčuje splátky,
nevyberá dane.
Stanovil pravidlá,
súdi spravodlivo.*

Doma ste neskôr mali nejaký kontakt s rehoľníkmi?

V týchto životných skúškach prišiel za mnou pred začiatkom školského roku 1950/1951 brat Karol Križalkovič.³⁹ Odišli sme na Krajský národný výbor v Nitre, aby sme zistili, za akých podmienok môžeme pokračovať v štúdiu. Odpoveď bola jednoznačná: za nijakých. Všetci z kláštorov mali štúdium zakázané. No nevzdávali sme sa a išli za známymi profesormi v Zlatých Moravciach. Dostalo sa nám mimoriadneho porozumenia. Poradili a dali nám možnosť externými skúškami ukončiť nedokončený ročník gymnázia. Navrhli nám navštevovať ďalší ročník pravidelne, hoci budeme zapísaní ako externisti.

Profesori na Gymnáziu v Zlatých Moravciach vám teda naďalej pomáhali?

Pri všetkých pohovoroch a skúškach sme u nich cítili spolupatričnosť a súcit s našimi ťažkosťami. Dodnes obdivujem odvahu riaditeľa a celého profesorského zboru. S veľkou úctou spomínam na profesora Košeckého,⁴⁰ profesora Podhorného⁴¹ a ďalších, ktorí nám radili, ako si môžeme situáciu riešiť. Karol odišiel domov a doštudoval v Sabinove. Ja som ostal v Zlatých Moravciach, ale po mesiaci mi rodičia zdôvodňovali, že nedokážu financovať môj pobyt, a tak ma volali domov, aby som si vybavil návštevu školy v Brezne. Vtedy vlastne nastali najvážnejšie problémy v pokračovaní môjho štúdia. Východisko a radu som zase dostal od mojich vážených pánov profesorov. Poradili mi, čo smiem hovoriť a ako sa mám správať. Dostal som vysvedčenie z kvinty s nevyplnenou kolónkou pre klauzulu. Do tejto kolónky mala škola napísať, že

37 Pomocné technické prápory.

38 Autor Emil Rončák, báseň napísaná v roku 1990.

39 Karol Križalkovič (1932 Krivany – 2005 Nitra) – bol sextan v Zlatých Moravciach v čase Akcie K. Po ukončení gymnázia v Sabinove vyštudoval matematiku na Univerzite Komenského v Bratislave. Neskôr pôsobil na Fakulte prírodných vied Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, kde získal docentúru. Profesúru nedostal, hoci jeho práce a učebnice matematiky sa používali v školách doma i v zahraničí. Po nežnej revolúcii bol až do nástupu do dôchodku v roku 1995 prvým riaditeľom katolíckeho Gymnázia sv. Cyrila a Metoda v Nitre.

40 Prof. Košecký – vyučoval dejepis a zemepis.

41 Prof. Podhorný – vyučoval hudbu.

podľa výnosu ministerstva školstva má študent zákaz navštevovať všetky školy. Vedenie gymnázia v Zlatých Moravciach túto kolónku nevyplnilo so zámerom, aby ma na základe vysvedčenia z externých skúšok na inej škole mohli prijať za riadneho študenta. Riaditeľ školy v Brezne ma prijal a zaradil do sexty bez námietok, až na to, že som nemal vyplnenú klauzulu. Upokojil sa tým, že si to gymnázium v Brezne zo Zlatých Moraviec dodatočne vyžiada.

Nevyplnená kolónka vám umožnila štúdium v Brezne. Nikdy sa na to neprišlo?

Čo by nie. Po štvrtročnej konferencii ma zavolať pán riaditeľ s otázkou: „Ako si sa sem dostal?“ Skromne som odpovedal: „Vy ste ma prijali.“ Potom som si vypočul spršku nadávok na vedenie gymnázia v Zlatých Moravciach, ktoré nereaguje ani na urgencie a klauzulu od neho nevedia nijako získať. Rozhodol, že sextu musím ukončiť externe a len potom ma zapíšu ako riadneho študenta v Brezne. Tak sa aj stalo, vďaka dobrým profesorom zo Zlatých Moraviec. Mám informácie, že už nie sú medzi živými. Nech ich Pán Boh odmení vo večnosti.

Vieme, že ste svoje spomienky na Akciu K vložili aj do poetickej podoby. Veríme, že budú obohatením aj pre čitateľov nášho časopisu.

Barbarská noc chovanca⁴²

Noc v apríli jasná, tichá,
vôňou jari, kvetom dýcha.
My vstať rýchlo musíme.
Hoci okom rozospatým,
prišielcov sa desíme.
Kto nás budí, čo je za tým?

Čierny plášť im slúžil šatom,
ostrý hlas znel internátom,
zbrane brali do ruky.
Modlíme sa k Tebe Pane,
nemyslíme na muky,
Ty rozhodneš, čo sa stane.

My vo veku pätnásť, šestnásť,
prečo spánok rušiť, prestať?
Prečo lomoz, hluk a krik?
„Rýchlo veci zbalíť treba,
cesta dlhá, trocha chleba.“
Snáď je to ich ďalší trik?

Myšlienky sa v hlavách šinú,
naše plány nezahynú?
Pátri prišli, požehnali.
„Boh nech s vami zostane.“
Keď nám malú radu dali,
v srdciach pokoj nastane.

Spýtavo náš hľadí pohľad,
vníma zbrane čo na dohľad
z okien vidieť rozosiata.
„Len pokojne, chlapci, poďme,
hrôzu a strach z hlavy hodíme,
veď sú roky päťdesiate.“

Autobus je vedľa vchodu na dohľad.
Miesto skiel má modrý papier na pohľad.
Do takých nás natlačili,
akoby sme Tvoji, naši neboli.
Hlavy sa nám zatočili.
Pocit viny? Koho hanba zabolí?

Začo, prečo, aký dôvod?
Či snáď vinou je náš pôvod?
Veď sme všetci nič nemali,
zrnko k zrnku ukladali,
aby um náš rástol, tvoril
Ježišovmu srdcu dvoril.
Pane Bože, keď si tak chcel,
prijímame.

Čo Ti ešte Tvojmu srdcu
priniesť máme?
Prijmi túto obeť.
Chceme údel skromne znášať,
nežiadame odvetu,
radšej dobra dar prinášať.

Podolínec nám bol novým
domovom.
Autobus tu vysadil nás
s batohom.
Pušky s nami však zostali,
hoci sme ich poslúchali.
Po jednom nás rozdelili,

zámkom dvere zaistili.
Keď chovancov pribúdalo,
naším kápom spať nedalo.
„Posteľ jedna trom vystačí,
nech sa modlia celú noc.
Nik nepríde na pomoc.
Aj tak nie sú veľkí spáči.“

Ďalej príkaz ostro znel:
„Všetko robiť na povel:
Chcete izbu opustiť?
To len stráž a puška môže
a len tam, kde musíš ísť.
Inak prosba nepomôže.“

Lud sa búril, prišiel brániť
rachotom.
V diaľke oknom sme videli
za plotom.
Za múrmi sme ticho, skromne
čakali,
čo urobia títo dravci, šakali.

Keď už veľa nás tam bolo,
ľudí všade naokolo,
potajme nás odviekli.
Podľa veku rozdelili,
by nám ducha nalomili,
vraj k rozumu priviedli.

Podolínec, Kostolná či Bážka,
všetky mali slúžiť ako práčka,
vraj nám rozum očistiť.
Ústa plné hrubosti,
sexu, iných necností
mladé duše zneistiť.

Po tom hnuse, kale, blate
pridelili nás k lopate.
Veľkú voľu zastaviť.
Štúdium nám zakázali,
úderníkov za vzor dali,
priehradný múr postaviť.

Noc tá bola prízrakom,
no a nájsť nás, zázrakom.
Kto odpovie na otázku
mamám? Kde im vlastné deti dali,
keď ich stále prevádzali?
Zažili noc barbarskú.

Ďakujeme za rozhovor.

AKO SI TO PAMÄTÄM

DANA VIESTOVÄ

Narodila som sa v Bardejove 28. júna 1948. Po absolvovaní Základnej deväťročnej školy v Humennom (1963) som začala študovať na Strednej všeobecno-vzdelávacej škole, ktorú som ukončila v júni roku 1966. V tom istom roku som prešla do Bratislavy, kde ma prijali do nultého ročníka na katedru novinárstva Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Od roku 1971 som pôsobila v redakcii týždenníka *Slovenka*. Po Nežnej revolúcii som sa v rámci vydavateľstva Živena v roku 1992 stala šéfredaktorkou najprv dvojmesačníka a neskôr mesačníka *Dievča*, resp. *MY*. V roku 1997 som sa vrátila do *Slovenky* ako šéfredaktorka a neskôr pôsobila v redakciách denníkov *Národná obroda* a *Práca* a týždenníkov *Prekvapenie* a *Súvislosti*. Od roku 2008 prekladám z češtiny a robím rozhovory a korektúry mesačníkov *Moja psychológia*, *Moje zdravie* a *Maminka*.

Tieto spomienky sú návratmi do dávnych rokov, keď sa na jednej strane formovala húževnatosť, neochvejný zmysel pre česť a národnú hrdosť členov mojej rodiny z matkinej i otcovej strany. Niektoré spomienky sú moje vlastné, iné sprostredkované, preto nemusia celkom do bodky zodpovedať realite tak, ako sa odohrala. Budem sa však snažiť maximálne sa pridržiavať skutočnosti. Musím sa teda vrátiť na samotný začiatok minulého storočia, keď sa v Ružomberku 31. júla 1901 narodila moja stará mama Valéria Margita, za slobodna Olejníková. Jej otcom bol dedinský učiteľ, vdovec s tromi deťmi, František Xaver Olejník, ktorý si vzal za manželku na vtedajšie pomery už nie mladú ženu Hermínu Teplickú, ktorá mu vo veku 42 rokov porodila spomínanú dcéru. K dvom chlapcom (Nándorovi a Pavlovi) a dievčaťu (Gustíne) tak pribudlo ďalšie dievča. Všetci žili na Orave, v Žaškove, kde ich otec učil v miestnej cirkevnej škole. Vtedajšie pomery neboli naklonené učiteľovi v malej dedinke, ale rodina sa ako-tak držala pri živote. Najstarší syn Nándor dokonca

išiel študovať, neskôr sa z neho stal notár. Pavol sa oženil a vzal si k sebe, ako bolo vtedy zvykom, nevydatú sestru. Moja stará mama skončila meštiansku školu vo Zvolene a mala šesťnásť rokov, keď jej otec zomrel na rakovinu pľúc. Ako pomocná sila potom krátko vyučovala v rôznych dedinských školách na Orave. S mamou Hermínou sa v roku 1917 presťahovala do Mokroluhu pri Bardejove, kde prijala miesto výpomocnej učiteľky a súčasne začala súkromne študovať na učiteľskom ústave v Prešove. Nevieam, či po jeho skončení znova začala učiť, o tom nehovorovala, len spomínala na prvé osudové stretnutie s mojím starým otcom, vtedy majorom československej armády Ladislavom Vysušilom, ktorý bol veliteľom 11. horského práporu v Bardejove.¹ Vydala sa zaňho 28. októbra 1920. Mala deväťnásť rokov, on tridsaťdeväť. Ich obe deti – moja mama Miroslava a jej brat Ladislav – sa narodili v Bardejove.

Rodinu potom čakal kočovnícky život. Nasledovali svojho živiteľa do viacerých posádok na východnom Slovensku, naposledy v roku 1934 do

Košíc, predtým do Prešova, ešte predtým do Trebišova. Práve v tých časoch sa u mojej starej mamy ukázala sila a mimoriadna starostlivosť o celú rodinu, vrátane svojej mamy aj nevlastnej sestry Gusty, ktoré prijala do svojej domácnosti.

PRVÁ RANA OSUDU

Moja mama a strýko dostali výchovu plnú lásky, viery v Boha, ale i lásky k vlasti a k životu. Prišiel však 28. september 1938, deň, ktorým sa tragédia tejto vetvy mojej rodiny začala. Mój starý otec, plukovník a veliteľ 32. pluku „Gardský“, nedokázal čeliť nadmernému psychickému zaťaženiu, ktorému boli v armáde vystavení všetci zodpovední velitelia v súvislosti s nadchádzajúcim mnichovským diktátom. Ako vojak a k tomu ešte českej národnosti (pochádzal z Haliče, okres Kráľovské Vinohrady,² ako sa píše v jeho rodnom liste) dobre vedel, čo bude nasledovať. Okamih zúfalstva a či psychický skrat ho priviedli k tomu, že vzal do rúk pištoľ a namieril ju proti sebe. O tom, akú stratu utrpela jeho rodina, zdrvená žiaľom,

1 Horský prápor XI vznikol 1. 1. 1921 z II. práporu horského pešieho pluku 4, ktorý mal veliteľstvo v Sabinove. Ladislav Vilém Vysušil bol jeho prvým veliteľom.

2 Kráľovské Vinohrady boli pôvodne okresné mesto, od roku 1922 časť Prahy. V roku 1960 boli premenované na Vinohrady. V rámci Vinohradov sa však žiadna lokalita s názvom „Halič“ nenachádza.

netreba dlho hovoriť: jeho vdova, ktorá dovtedy so ctou reprezentovala svojho vysokopostaveného manžela medzi košickou spoločenskou honoráciou, mala 37 rokov, moja mama 17 a strýčko 15 rokov. Odrazu sa ocitli sa v akomsi vzduchoprázdne, v hlbokom žiali a zúfalstve, bez najmenej predstavy, kam sa bude uberať ich ďalší život. Stratu však utrpela aj armáda, vtedy ešte stále československá. V rodinných dokumentoch som medzi kondolenciami našla list od brigádneho generála Františka Kukačku³ (Poľná pošta 23, dňa 25. októbra 1938), kde píše: „Milostivá pani, prosím Vás, aby ste prijala projev mé nejhľubší soustrasti, kterou jen lidské srdce může cítiti nad nenadálým odchodem člověka tak velikého. Byla to pro nás všechny, kteří jsme s Vaším panem manželem spolupracovali a jeho znali, těžká osudová rána, kterou z nás nikdo nemohl předvídati a tím také byla krutější [...] ještě den předtím jsme v kanceláři velitelství divize projednávali různá služební nařízení a když si stěžoval na nadlidskou námahu a mimořádný fyzický výkon, který od něho právě se provádějící mobilizace vyžadovala, poukazovali jsme všichni na neobyčejně mimořádné služební zkušenosti Vašeho pana manžela, na jeho rozhled, dlouholetou praxi a byli přesvědčeni, že jemu se vše hravě podaří, poněvadž to byl právě Vysušil, starý, ostřílený voják, kterého nemohlo nic překvapiti a jemuž služba byla druhou přirozeností [...] nelze hledati příčinu jeho náhlého odchodu jen ve službě samé, myslím, že to byly až příliš napnuté nervy, které v kritickém okamžiku selhaly, byl to přespříliš vyvinutý pocit zodpovědnosti, přílišná svědomitost člověka hrdého na svoji práci a čest. Odešel od nás vzor a příklad svědomitého, poctivého, nenáročného a spravedlivého vojáka a můžete býti, milostivá pani, vždy hrda

Dana Viestová pri portréte generála Rudolfa Viesta (Zdroj: Archív D. Viestovej)

na to, že ste byla ženou muže takových kvalit a že Vaše děti měly takového otce [...] zachováme mu nehynoucí památku, bude žít v našich srdcích a v naší mysli a Vás i Vaše děti potěš Bůh a dopřej jim takovou budoucnost, jakou pro ně chystal a o kterou neúnavně pečoval jejich veliký zesnulý otec.“

Ich budúcnosť však bola neradostná: predovšetkým sa museli vysťahovať z vojenského bytu v Košiciach a hľadať riešenie, čo bude s nimi ďalej. Viem si predstaviť a pochopiť ich pocity, keď opúšťali bývanie adekvátne ich spoločenskému postaveniu, priateľov a známych, aby zo dňa na deň čelili hlbokkej neistote. Tento doslova pád na dno však znamenal aj prebudenie netušených síl a nachádzanie riešení. Moja prastará mama sa vrátila do Bardejova, kde sa mohla nasťahovať do rodinného domu, ktorý bol dedičstvom pripadajúcim asi šestnástim dedičom – ona bola jednou z nich. V tomto dome na ulici, ktorá sa volala Dlhý rad, som prežila pár naozaj krás-

ných rokov môjho útleho detstva, ale o tom trochu neskôr.

SILNÉ ROZHODNUTIA SILNEJ VDOVY

Vdova Valéria s deťmi prišla do Ružomberka, kde ich nevlastný brat Pavol láskavo aspoň na krátky čas prijal do svojho veľkého domu a poskytol im obživu. Medzitým sa rozpadlo Československo a moja stará mama takmer rok čakala, kým vôbec dostala penziu, veď už existoval Slovenský štát a okrem iného, plukovník Vysušil bol Čech. V auguste roku 1939 padlo silné rozhodnutie tejto silnej ženy: s oboma deťmi sa presťahovala do Bratislavy, pretože chcela, aby dcéra i syn mali vysokoškolské vzdelanie. Všetci traja začínali v úplne neznámom prostredí, všetko bolo pre nich nové a stará mama musela veľmi racionálne hospodáriť, aby udržala rodinu nad vodou. Nikto, kto takú tragédiu nezažil, neprežil, neprecítil, nevie pochopiť, čo znamená takýto žiaľ a bezmocnosť – v jednej chvíli nechť zdvihnúť sa z dna a kráčať ďalej, v druhej povinnosť postarať sa o deti a smútok presunúť na vedľajšiu koľaj. Ako mi hovorievala, silu čerpala zo slovenských ľudových rozprávok, ktoré si po večeroch čítavala.

Napriek tejto ťažkej situácii sa stará mama neváhala zapojiť v roku 1942 do nebezpečnej ilegálnej činnosti, ktorá smerovala k prinávrateniu demokracie a k zvrhnutiu ľudáckeho režimu na Slovensku. Oslovil ju totiž Ľudovít Kukorelli,⁴ ktorý pred pár rokmi slúžil ešte v Prešove u môjho starého otca. Akosi sa dozvedel, že Vysušilovci teraz žijú v Bratislave – vtedy bývali Na Valoch (po vojne premenovanej na Malinovského ulicu, v súčasnosti Šancová ulica) – a vyhľadal ju s tým, že sa potrebuje schovať pred Gestapom,⁵ či by mu nepomohla. V Brne sa mu totiž podarilo utiecť z úradovne Gestapa

3 Brigádny generál František Kukačka bol v roku 1938 veliteľom 11. pešej divízie, ktorej súčasťou bol peší pluk 32.

4 Ľudovít Kukorelli (1914 – 1944), slovenský dôstojník letectva. Za prípravu ilegálneho odletu skupiny piešťanských letcov do Juhoslávie bol 9. 10. 1941 odsúdený na 9 mesiacov väzenia, zbavený hodnosti a vylúčený z armády. Po amnestovaní v marci 1942 sa opäť zapojil do odboja.

5 Gestapo (Geheime Staatspolizei – Tajná štátna polícia), politická polícia nacistického Nemecka.

cez okienko na WC a po peripetiách sa dostal na Slovensko.⁶ Stará mama neváhala a ukrývala ho vo svojom byte asi desať dní. Odrazu na základe udania nevedno koho zazvonili tajní⁷ a chceli byť prehľadávať. Kukorelli bol však dobre ukrytý v drevenej komode, zakrytý postelnými obliečkami. Moju starú mamu žartom blízki volali „pani generálka“ a podľa toho aj zareagovala a rozčúlene nevitáných hostí vypo-klonkovala, že ona je vdova s dvoma deťmi a nemá čas niekoho schovávať, aby s takými hlúpostami dali pokoj!

Jej byt však už na takýto účel nebol bezpečný, a tak sa obrátila na odbojovú skupinu Flóra,⁸ ktorej on sám bol členom, aby jej pomohli Kukorelliho dostať na východné Slovensko. A týmto sa ešte pevnejšie spojili cesty dvoch rodín: Vysušilovcov a Viestovcov. Môj strýko Ladislav – alebo Láďo, ako ho volali – totiž chodil na gymnázium s Dušanom Viestom, mojím otcom. Jeho mama Květa Viestová bola zakladateľkou Flóry, a teda nebolo treba ďaleko chodiť po pomoc. Inak, chlapci sa často aj doma vzájomne navštevovali (Viestovci vtedy bývali na Šafárikovom námestí č. 3) a keď boli Na Valoch, bola, pochopiteľne, doma i moja mama Miroslava, vtedy už poslucháčka Právnickej fakulty. Spojenie medzi oboma rodinami teda bolo zabezpečené. Viestovci zmobilizovali ďalších členov skupiny, ktorým sa podarilo dostať Kukorelliho na východ. Usídlil sa v lesoch pri Hanušovciach nad Topľou

a dostával materiálne prostriedky i peniaze od Flóry, aby ich použil na rôzne partizánske akcie Čapajevovej skupiny,⁹ ktorej bol veliteľom.¹⁰ Vďaka nim napríklad mohli partizáni zaobstaráť výbušniny a v auguste 1944 vyhodit do vzduchu jeden z pilierov Hanušovského viaduktu,¹¹ ktorý mal dĺžku takmer 390 metrov a jeho stavbu dokončili v roku 1943. Stavali ho „zaradenci“ z neďalekého pracovného tábora,¹² kde boli sústredení väzni z radov tzv. asociálov a Rómov. Pôvodný úmysel partizánov zabrániť prechodu Nemcov na východný front však nemal veľký efekt, lebo následná oprava viaduktu bola veľmi rýchla.

OSUDY NA OSTRÍ NOŽA

Ale aby som sa vrátila k spojeniu mojich dvoch rodín a pokračovaniu tragického osudu rodiny Vysušilovcov. Stará mama Valéria bola krásna žena s ušľachtilými črtami. Až do svojej smrti vo veku nedožitých 92 rokov to bola veľmi energická dáma, jednoducho, spomínaná generálka, ktorá nestrpela protirečenia. V týchto súvislostiach viem pochopiť, ako zdúpnela, keď jej dcéra povedala, že sa chce vydávať. Ešte väčší šok utrpela, keď sa dozvedela, koho si chce vziať: o dva roky mladšieho mládenca, ktorý nemá ani len maturitu! Ako som sa neskôr dozvedela, môjho otca 3. decembra 1942 vylúčili z gymnázia práve v maturitnom ročníku. Bolo to na príkaz ministerstva školstva ako

Kvetoslava Viestová (Zdroj: Archív D. Viestovej)

trest za to, že v predvečer výročia založenia 1. ČSR spolu s ďalšími deviatimi študentmi písal po Bratislave protinemecké nápisy. Keď ich policajti pri Propeleri¹³ chytili, chlapcov na mesiac uväznili a čakalo ich vylúčenie zo škôl. Predstavovala si iného zaťa a predovšetkým trvala na tom, že dcéra musí dokončiť štúdium práva. Navyše rodinu svojich budúcich svatovcov nemala veľmi v láske. Nakoniec musela ustúpiť a 30. apríla 1944 bola svadba.

Nastupovali však veľmi krušné časy. Obe rodiny sa pohybovali na ostrí noža. Bolo nebezpečné zisťovať okrem iného dôležité spravodajské informácie a posielat ich rôznymi cestami za hranice do Londýna, kde sídlila československá

- 6 Kukorelli bol zatknutý Gestapom v Brne. Cez okienko na WC utiekol po transportovaní na Slovensko zo žandárskej stanice v Piešťanoch.
- 7 Rozumejú sa príslušníci Ústredne štátnej bezpečnosti, najvyššieho policajného úradu prvej Slovenskej republiky, ktorá plnila úlohy policajného obranného spravodajstva a politickej polície.
- 8 Občianska odbojová skupina Flóra organizovala spravodajstvo pre československú vládu v Londýne a pomáhala rasovo prenasledovaným občanom a vlastencom pri ilegálnom prechode hraníc.
- 9 Partizánsku skupinu „Čapajev“ založili v septembri 1943 sovietski utečenci z nemeckých zajateckých táborov a politicky prenasledovaní občania. Postupne sa rozrástla na oddiel, brigádu a zväzok.
- 10 Ľ. Kukorelli bol v skutočnosti náčelníkom štábu.
- 11 K poškodeniu viaduktu došlo 31. 8. 1944.
- 12 Oficiálne išlo o pracovný útvar pre „asociálov“ v Hanušovciach nad Topľou, ktorý vznikol 1. 7. 1942. Pod jeho správou patrili pracovné útvary v Bystrom nad Topľou, Lipníkoch a Nižnom Hrabovci. Ubytovacie, vyživovacie a hygienické pomery boli vo všetkých táboroch veľmi zlé a za nesplnenie pracovných noriem boli väzni fyzicky trestaní. V súvislosti s dostavbou železničnej trate Prešov – Strážske boli tieto pracovné útvary od októbra 1942 rušené a 15. 7. 1943 úplne zanikli.
- 13 Názov populárnej bratislavskej kaviarne na dnešnom Rázusovom nábřeží.

exilová vláda,¹⁴ v ktorej mal vysoké postavenie generál Rudolf Viest,¹⁵ brat môjho starého otca z otcovej strany. Nakoniec pred odchodom z Londýna na Slovensko cez Moskvu bol ministrom vojny a adresátom informácií nielen o situácii vo vojnovom slovenskom štáte. Môj otec bol v Slovenskom národnom povstaní (SNP) spravodajským dôstojníkom, bojoval po boku „železného“ kapitána Jána Staneka¹⁶ v Telgárte a po potlačení Povstania pomáhal s presunom svojej rodiny do Ľubietovej, kde sa usídlili v starej horárni. Moja mama v tom čase bola už tehotná. Vôbec netušila, že čaká dvojčiky, až keď sa 24. marca 1945 narodila Hanka Kvetoslava, začala kričať, že ešte cíti nejaký pohyb v bruchu! O chvíľu prišiel na svet aj chlapček Eduard Ladislav. Moji súrodenci, ktorých som nikdy v živote nevidela, dostali mená podľa svojich krstných rodičov, prezidentského páru manželov Benešovcov.¹⁷ Keď po rokoch, v júli 1999, si moja mama vyžiadala od Ľubietovského evanjelického farára odpis Svedectva o krste, v priloženom liste farár spomína súhlas kancelárie prezidenta zo 14. apríla 1945, ktorým povolili zastupovanie pri krste. A prečo som nepoznala súrodencov? Zomreli. Edko 21. júna 1945 a Hanka 10. augusta 1945. Obaja už v Bratislave. Príčiny? Nemali dosť síl, moja mama dosť mlieka a v tých ťažkých časoch po skončení vojny zohnať niečo, čím by sa mohli užiť dvaja drobčekovia, bolo takmer nemožné. K tomu sa ešte

Generál R. Viest pri stretnutí s prezidentom E. Benešom a jeho manželkou v Londýne v novembri 1939 (Zdroj: Archív D. Viestovej)

pridružili infekčné choroby, ktorým nakoniec podľahli. Pre všetkých v rodine to bola hrozná tragédia, pre moju mamu tá najhoršia, v poradí už druhá po samovražde starého otca. Keď raz spomínala na bombardovanie Apolky Američanmi,¹⁸ opäť videla strach a bezmocnosť pri pohľade na horiace mesto, ktorého plamene vraj bolo vidieť až vo Viedni, keď utekala ulicami a nevedela, čo si počať, kam sa ukryť. A o rok cítila ešte väčšiu bezmocnosť a žiaľ pri pohľade najprv na jedno, zakrátko na druhé neživé teličko svojho dieťaťa. V priebehu siedmich týždňov dva pohreby.

DUCH GENERÁLA BOL S NAMI

Život však musel ísť ďalej, hoci často prinášal množstvo nepríjemných vecí, dramatických udalostí a správ.

Nikto nič nevedel o osudoch generála Rudolfa Viesta, ktorého spolu s generálom Jánom Golianom¹⁹ zajali Nemci²⁰ krátko po potlačení SNP v Pohronskom Bukovci. Vedelo sa, že najprv ich vypočúvali v Banskej Bystrici, potom v Bratislave a neskôr v Berlíne. Niektoré zdroje tvrdili, že ich popravili v koncentračnom tábore Flossenbürg,²¹ iné, že ešte žili, keď tento koncentrák oslobodila Červená armáda a že ich odtransportovali kamsi do lágra pod Moskvou. Môj starý otec Ing. Dušan Viest s bratom Ivanom pátrali, písali, zisťovali, kam zmizol ich brat Rudolf. Dodnes nie sú relevantné dôkazy o tom, čo sa s ním stalo. Možno raz budúcnosť odhalí túto záhadu, ktorá na to čaká viac ako sedem desiatok rokov.

- 14 Oficiálny názov československej exilovej vlády bolo Dočasné štátne zriadenie. Vzniklo v Londýne 9. 7. 1940 a po návrate na oslobodené územie ho 5. 4. 1945 nahradil Národný front Čechov a Slovákov.
- 15 Rudolf Viest (1892 – 1945), slovenský generál a politik. Od 27. 10. 1941 zastával v československej exilovej vláde úrad štátneho ministra. Po vypuknutí SNP sa 6. 10. 1944 cez Moskvu vrátil na Slovensko, aby od generála Jána Goliana prevzal funkciu veliteľa povstaleckej armády.
- 16 Ján Juraj Stanek (1909 – 1996), slovenský dôstojník. V rokoch 1943 – 1944 bol prednostom spravodajského oddelenia na ministerstve národnej obrany. Počas SNP velil obrannému úseku pri Telgárte. Po potlačení SNP spolupracoval s nemeckými bezpečnostnými orgánmi. V rokoch 1945 – 1951 bol dôstojníkom československej armády, neskôr úradníkom a agentom komunistickej štátnej bezpečnosti.
- 17 Ide o veľmi zaujímavú informáciu, nakoľko československý prezident Edvard Beneš (1894 – 1948) a jeho manželka Hana (1885 – 1974) boli rímskokatolíckeho vierovyznania.
- 18 Letectvo americkej 15. armády bombardovalo bratislavskú rafinériu Apollo 16. 6. 1944. Pri nálete bolo zničených aj veľa obytných domov.
- 19 Ján Golian (1906 – 1945), slovenský generál, organizátor SNP a prvý veliteľ povstaleckej armády.
- 20 Povstaleckých generálov zajali 3. 11. 1945.
- 21 Koncentračný tábor Flossenbürg sa nachádzal v Bavorsku neďaleko českých hraníc. Na začiatku roka 1945 v ňom bolo väznených asi 40 000 osôb, prevažne vojnových zajatcov a odbojárov.

Keď som v roku 2000 písala do v tom čase vychádzajúceho denníka *Práca* článok k 110. výročiu narodenia generála Viesta, do perexu som napísala nasledujúce slová: „V každom národe sa raz za čas rodia osobnosti. Hrdinovia. Bytosti s vynikajúcimi vlastnosťami. S rozumom, citom, srdcom, rozvahou, rozhladenosťou, jasnozrivosťou. Rodia sa preto, aby ľudské spoločenstvo posúvali dopredu, nie preto, aby ich fanaticky uctievalo. Bertolt Brecht²² povedal: ‚Beda krajine, ktorá nemá hrdinov. Beda krajine, ktorá hrdinov potrebuje.‘ Asi najlepšie je na tom krajina, ktorá svojich hrdinov má, len na nich roky zabúda. Vždy je totiž šanca tento hriech napraviť.“ Nedalo mi iné, len pokračovať v článku nasledujúcimi požíčanými slovami: „Štefánik²³ – Viest: tragická symbolika spoločných osudov. Pod týmto nadtitulom vyšiel 14. októbra 1947 v novinách *Demokrat* na prvej strane článok o slávnosti odhalenia pamätnej tabule arm. gen. R. Viestovi v Košiciach. Povereník techniky Ing. Jozef Styk²⁴ vtedy povedal: ‚Generál Viest bol druhým generálom Slovákom po M. R. Štefánikovi. Boli sme nesmierne šťastní, keď sa mu dostalo tejto hodnosti, lebo sme vedeli, že sa dostáva z povolaných najpovolanejšiemu. A keď si dnes toto pripomíname, priam musí nám napadnúť tragická symbolika ich spoločných osudov, ktorá je však tragickou i pre národ. Obaja v týchto dvoch vojnách, kedy išlo o našu slobodu, dostali sa na najvyššie miesta v zahraničnom odboji. A obidvaja zaplatili i najvyššie obete na oltár slobody národa a štátu.‘“

Text môjho článku v denníku *Práca* pokračoval ďalej, bol rozsiahly a pri jeho príprave som nachádzala rôzne zdroje a tiež spomínanie na neho. Aj moja mama si spomenula, keď ako (zrejme) gymnazistka chodievala z Bardejova, kde bola na prázdninách

Generáli R. Viest a Ján Golian krátko po zatknutí Nemcami v novembri 1944

(Zdroj: Archív D. Viestovej)

u svojej starej mamy, do Bardejovských Kúpeľov. Všimla si elegantného pána v klobúku s paličkou, z ktorého vyžarovala silná osobnosť. Od svojho brata sa dozvedela, o koho ide. Kdeže by si bola vtedy pomyslela, že raz bude manželkou synovca tohto pána, generála Viesta!

Pri spomínanom 110. výročí usporiadali v Múzeu SNP v Banskej Bystrici vedeckú konferenciu o generálovi Viestovi. Pozvaní boli bývalí preživší vojaci, príslušníci Vysokoškolského strážneho oddielu, partizáni aj historici či predstavitelia ambasád Francúzska, Veľkej Británie a USA. Ale aj študenti zo stredných škôl. Prišiel i primátor Revúcej, rodiska gen. Viesta. A pozvanie som dostala aj ja. Brala som to skôr ako pozvanie pre novinárku. Veľmi som však bola zaskočená, keď ma usporiadatelia požiadali o vystúpenie. Jednak nie som rečnícky typ a tréma ma vždy veľmi zväzovala, jednak to bolo

nečakane, bez prípravy. Neblamovala som sa iba preto, že som mala v čerstvej pamäti vyššie spomínaný článok, ktorý som krátko predtým dokončila, a doslova som z neho čerpala. Odcitujem tu jeho záver tak, ako som ho predniesla za rečníckym pultom vo veľkej sále Múzea SNP. Vedela som ho naspamäť: „Paralela medzi Milanom Rastislavom Štefánikom a Rudolfom Viestom je zjavná vari v každom ohľade. Až na to, že Štefánik mal to šťastie (ak sa to tak dá povedať), že svoj životný osud zavŕšil doslova na rodnej zemi. Nevedno však, kde opustila telo Rudolfa Viesta jeho duša a kde doteraz blúdi. Možno by sme ju mohli privolať domov, keby sme konečne tomuto hrdinovi dokázali prejavíť aspoň časť úcty, ktorá mu od nás patrí. On svoju vlasť miloval a dokázal to. My sme teraz jej súčasťou. Dokážeme to?“

V tej chvíli som spontánne a s určitým pátosom dodala, že mám pocit, akoby bol duch generála v tej sále

22 Bertolt Brecht (1898 – 1956), nemecký spisovateľ a dramatik, odporca nacistického režimu.

23 Milan Rastislav Štefánik (1889 – 1919), slovenský astronóm a politik a francúzsky generál, jeden zo zakladateľov česko-slovenského štátu.

24 Jozef Juraj Styk (1897 – 1965), slovenský politik a hospodársky pracovník. Bol jedným z organizátorov SNP, členom povstaleckej Slovenskej národnej rady a spoluzakladateľom Demokratickej strany. V rokoch 1945 – 1948 člen Zboru povereníkov. Po komunistickom prevrate vo februári 1948 odišiel z politického života.

s nami, ktorí na neho myslíme a vzdávame mu hold. Taký, aký mu prináleží. Priznám sa, že som cítila zimomriavky po celom tele a tých zopár okamihov bolo veľmi zvláštnych.

VSTÁVANIE Z POPOLA?

A život naozaj šiel ďalej, pretože bolo treba vstať ako taký Fénix z popola a naprávať vzniknuté škody z minulosti i z povojnovej súčasnosti. Napríklad sa vynorilo množstvo ľudí, ktorí zo seba robili zaslužilých odbojárov a partizánov, z gardistov zrazu boli majitelia členských preukazov Komunistickej strany Slovenska (KSS) a rôznych potvrdení, ktoré „dokazovali“ ich odbojovú činnosť. V jednej z komisií, ktorá mala objavovať a stíhať podobných „šikovných“ spoluobčanov, bola aj moja stará mama Kvetoslava, zásadová a čestná žena, ktorej sa niečo také doslova bridilo a nebojácne im stúpala na päty. Možno aj toto bolo ďalším z čiernych bodov, ktoré sa neúnavne zbierali na našom rodinnom účte. Zatiaľ však nič nenasvedčovalo tomu, žeby sa schyľovalo k ďalšej rodinnej tragédii. Ba ani ja som ešte nebola na svete.

Moja stará mama Valéria na krátky čas vstúpila do Demokratickej strany,²⁵ lenže potom radšej z nej vystúpila a vrátila sa do Bardejova, kde jej za zásluhy v odbojovej činnosti prideliť malú, naozaj reálnu traťku, aby mala na živobytie. Opatrovala tiež svoju mamu, ktorá mala už pokročilý vek, hoci bola veľmi čulá a vitálna.

Viestovská família veľmi držala spolu, a tak aj chceli vedno bývať: moji

starí rodičia so svojimi dvoma synmi a nevestami. Zatiaľ žili rodiny osve, ale stále sa obzerali po vhodnom bývaní.

Navonok panoval povojnový elán, obnovené vybojované Československo vstávalo na nohy. Lenže to by v ňom nesmeli byť ľudia tých typov, ktorých som spomínala vedľa a ktorých nepreberné možnosti, ako prísť za každú cenu k niečomu, nenechávali ľahostajnými. No a potom prišli voľby v roku 1946:²⁶ dopadli celkom inak v Čechách (zvítázili komunisti) a inak na Slovensku (výrazné víťazstvo pripadlo demokratom).²⁷ Ešte pár rokov potom boli dôvodom pre krčmové hádky. Nebadane sa menila politická situácia a schyľovalo sa k celkovému víťazstvu komunistov, ktorí si už SNP úplne prisojovali a robili si zásluhy za všetko. Odbojová apolitická skupina Flóra akoby ani nebola, ba sa ju vôbec ani verejne nesmelo spomínať.

V tejto atmosfére moja mama plánovala, že si dokončí právo, veď už mala za sebou sedem semestrov. Jej veľkou túžbou bolo stať sa sudkyňou. Nejaké signály tiež naznačovali, že Ing. Dušan Viest, môj starý otec, vtedy radca na povereníctve dopravy, by už mal radšej pomaly pomýšľať na odchod do penzie. Ale odrazu aj môj prostoreký a priamy otec mal problém so zamestnaním. A môj strýko Borivoj bol chorý. Nikomu by však nebolo prišlo na um, ako vážne, ba priam kruto sa situácia na domácej politickej scéne vyvinie. A aký dopad bude mať na zakladateľov odbojovej skupiny Flóra, ktorí boli vo vojnových časoch odhodlaní obetovať všetko v záujme vlasti. Stalo sa však, že

oni sami boli obetovaní na oltár nového ľudovodemokratického zriadenia.

NEVYDARENÝ ÚTEK Z KRAJINY NESLOBODY

Tak sa tu odrazu objavil tzv. Víťazný február!²⁸ A čochvíľa sa objavím i ja, konečne na tomto nepokojnom a čudnom svete. Aj môj príchod do tejto rodiny budú sprevádzať tak trocha dramatické okolnosti. Moji budúci rodinní príslušníci sa totiž uzniesli, že v tejto atmosfére už rozbehnutej trpkkej neslobody sa jednoducho nedá žiť. A tak začali kuť ďalekosiahle plány. Ich podstatou bol útek z tejto krajiny Neslobody. V tom čase boli pre život populárne krajiny Južnej Ameriky a tak si vybrali Argentínu. Nikdy som sa nedozvedela, či dátum prechodu hraníc 30. mája 1948 bol vybraný zámerne, alebo to len tak vyšlo. Vyšlo to totiž na deň volieb²⁹ – prvých, v ktorých volič nemal možnosť slobodne sa rozhodnúť. Je už len málo pamätníkov, čo by sa dokázali rozpamätať, ako to bolo. Ja som si to, pochopiteľne, nemohla pamätať, veď som ešte nebola na svete, ale keď som hľadala v rôznych materiáloch, dozvedela som sa, že voliči si mohli vybrať, či zvolia jednotnú kandidátku Národného frontu,³⁰ zostavenú komunistickou stranou, alebo hodia do urny biely lístok na znak toho, že s kandidátkou nesúhlasia. Teraz predpokladám, že moji príbuzní buď sa volieb nezúčastnili, alebo vhodili biele lístky ako symboly budúceho (zatiaľ ešte) nepopísaného života. Nevieť ani, či plakali od žiaľu, že opúšťajú krajinu, ktorú nadovšetko milovali.

25 Slovenská politická strana. Vznikla zjednotením občianskych odbojových skupín v septembri 1944. V máji 1946 vyhrala na Slovensku voľby do Ústavodarného zhromaždenia. Po februári 1948 väčšina jej predstaviteľov emigrovala a zo zvyškov strany sa pod dohľadom komunistov sformovala Strana slovenskej obrody.

26 Oficiálne voľby do Ústavodarného zhromaždenia. Konali sa 26. 5. 1946.

27 Demokratická strana získala na Slovensku 62 % hlasov.

28 Oficiálny názov pre komunistický prevrat vo februári 1948, ktorý sa používal až do novembra 1989.

29 Išlo o voľby do Národného zhromaždenia.

30 Celým názvom Národný front Čechov a Slovákov bolo v rokoch 1945 – 1990 združenie politických strán a spoločenských organizácií v Československu. Systém Národného frontu umožňoval vo voľbách v roku 1946 kandidovať iba stranám, ktoré boli jeho členmi. Po komunistickom prevrate vo februári 1948 bol úplne ovládnutý komunistami. Vo voľbách potom bola voličom predkladaná tzv. Jednotná kandidátka Národného frontu, ktorá delegovala do každého volebného obvodu iba jedného poslanca.

V tejto súvislosti treba poznamenať, že rozvetvená viestovská rodina mala svoje korene v Revúcej, kde pomáhala nielen rozvíjať mestečko, ale aj formovať slovenské národné povedomie. Tam sa narodil prostredný Rudolf, budúci generál, Ivan bol najstarší a môj starý otec Dušan najmladší syn. Mali aj dve sestry, Oľgu a Annu. Otec Gustáv bol sviečkar,³¹ neskôr pracoval na mestskom úrade. Po jeho smrti v roku 1899 ostala Johana, vdova po ňom, sama s piatimi deťmi. Ivan vyštudoval techniku v Budapešti, a keď si tam našiel zamestnanie, rodina sa za ním v roku 1905 prístahovala a on prispieval na štúdiá súrodencov. Všetkých päť detí ostalo svojej slovenskej výchove verných i v maďarskom prostredí, ba domácnosť Viestovcov v Budapešti bola miestom stretávania sa slovenských študentov (napríklad Vladimír Daxner,³² Juraj Tvarožek³³ a ďalší). Len čo vznikla Československá republika, celá rodina sa vrátila domov, na Slovensko. Tento pevný národný základ ostal každému z piatich detí a prenášali ho potom ďalej do svojich rodín. Môj starý otec si za manželku vybral Kvetoslavu Burešovou, ktorá pochádzala z Moravy. Bola to hrdá, priama a obetavá žena s hlbokým národným cítením. O tom, aká bola (ale aj môj starý otec) som sa dozvedela len sprostredkovane, pretože sme sa v živote stretli len niekoľkokrát, čo mi je veľmi ľúto. Kladiem to predovšetkým za vinu komunistickému režimu a ľuďom, ktorí mu ochotne prislúhovali. Bez mihnutia oka, bez výčitiek trhali rodiny, matky a otcov posielali do žalárov a do táborov, kde prichádzali o svoje zdravie, často o hrdosť a dôstojnosť.

K. Viestová s manželom Dušanom Viestom (Zdroj: Archív D. Viestovej)

Dva mesiace mi chýbali do dvoch rokov, keď moju rodinu nemilosrdne roztrhli takí ľudia, ako bol napríklad Dr. Anton Raša.³⁴ Vo funkcii štátneho viceprokurátora vypracoval a 29. novembra 1949 podal Štátnemu súdu v Bratislave obžalobu na šesť členov rodiny Viestovcov a ďalšie tri osoby. Ako som sa neskôr dozvedela, rodina v tom čase o tom nič netušila. Ktovie (je to len moja domnienka), či dôvodom nemohol byť aj fakt, že celá rodina (starí rodičia, moji rodičia už aj so mnou a strýko so ženou a dcérou) od polovice apríla 1949 žila spokojne vo veľkej päťizbovej vile na Šulekovej ul. 31. A na tú vilu si niekto robil záľusk!

Odzrazu sa 27. apríla 1950 nečakane konalo súdne pojednávanie, na ktorom predseda senátu Václav Hamák vyniesol verdikty rôzne dlhej dĺžky

odňatia slobody. Až na jednu osobu, manželku môjho strýka Borivoja (brata môjho otca), ktorú oslobodili spod obžaloby. Výrok bol nasledovný: „Obžalovaná Irena Viestová, rod. Hološicová, bola oslobodená podľa § 259 č. 2 Tr. z., lebo vzhľadom na jej obranu súd došiel k záveru, že sa odchodu bránila a že jednala z donútenia rodiny, ktorá celá odchádzala a nechcela sa predsa len s ohľadom na dieťa odlúčiť od manžela. Nemožno jej preto imputovať štátnu nepriateľský úmysel, ktorý bol zistený u ostatných obžalovaných.“

Zvláštne! Spomínané dieťa bola moja sesternica o necelý rok staršia odo mňa a v čase plánovaného útoku bola naozaj maličká. Ja som vtedy bola ešte v bruchu mojej mamy. A v čase konania súdneho pojednávania som mala 22 mesiacov. Lenže u mojej

31 Výrobca sviečok.

32 Vladimír Daxner (1888 – 1971), slovenský dôstojník a právnik. V rokoch 1907 – 1913 absolvoval štúdium práva na univerzite v Budapešti. Spolupracoval na výstavbe československých légii v Rusku a bol účastníkom SNP.

33 Juraj Tvarožek (1887 – 1966), slovenský staviteľ a projektant. V rokoch 1904 – 1907 absolvoval štátnu priemyselnú školu v Budapešti. Bol príslušníkom československých légii v Rusku a aktívnym účastníkom SNP.

34 Anton Raša (1911 – 2007), slovenský právnik, dôstojník a pedagóg. V rokoch 1939 – 1952 pôsobil ako vojenský sudca. Od roku 1944 bol členom KSS. V procese s Jozefom Tisom a spol. bol jedným z troch zástupcov obžaloby. Po komunistickom prevrate vo februári 1948 vystupoval ako prokurátor vo viacerých politických procesoch. Po prepustení z činnnej vojenskej služby bol v rámci straníckych čistiek odsúdený na doživotie. V roku 1964 rehabilitovaný. V rokoch 1971 – 1985 vysokoškolský pedagóg.

mamy sa nezistili žiadne „poľahčujúce okolnosti“, darmo, že mala malé dieťa – sudca Hamák ju nemilosrdne odsúdil na rok väzenia v Ilave. O to, čo bude so mnou, sa už nezaujímal. Ale aj ja som bola malé dieťa, aj ja som potrebovala mamu!

AKO KEBY SOM NIKDY NEBOLA

Chcela by som podotknúť, že tieto moje spomienky na „preskáčku“ sú akýmsi aspoň čiastočne splateným dlhom všetkým členom oboch mojich rodín a pripomenutie všetkých príkórí, ktoré sa im stali. Neboli sme však jediní, preto by mali hovoriť o minulosti tí, ktorí si ešte pamätajú, aby ich spomienky boli akýmsi mementom.

Narodila som sa 28. júna 1948 a len týždeň predtým pustili moju mamu v deviatom mesiaci tehotenstva z väzby v Justičnom paláci,³⁵ aby ma mohla ísť porodiť do Bardejova k svojej mame Valérii, ktorá ma neskôr aj vychovala. Ešte 30. mája ju aj s celou rodinou Viestovcov chytili eštabáci v Petržalke tesne pred ich (prezradeným) útekem do zahraničia. Irónia bola, že ich nechytily priamo pri „čine“, len v istom dome, kde sa všetci zišli a odkiaľ mali s pomocou prevádzača prekonať hranice. Postupne ich však všetkých prepúšťali z väzby a rodina začala žiť normálny (ak sa to tak dá nazvať) život. Trvalo to dvadsaťdva mesiacov – tolko som mala, keď sa konalo súdne pojednávanie. Nikto z rodiny vtedy netušil, že po ňom sa na dlhý čas domov nevrátia. Domov?! Nikto z nich potom už svoj domov nemal.

Keďže na pojednávanie „povolali“ všetkých členov rodiny, moja mama ma nemala u koho nechať, tak sa obrátila na svojho brata Láďu, ktorý v Prahe študoval právo, aby sa o mňa ten jeden deň postaral. Spomenul si na to, keď sa v roku 1990 vrátil na pár týždňov z Austrálie na návštevu. Poaugustový emigrant.³⁶ Hovoril: „[...] keď prešli dva dni a nikto zo známych

o Viestovcoch nič nevedel, začala si plakať, lebo ti chýbali rodičia. Potom sa mi cez nejakého kamaráta podarilo vypátrať, že všetkých odsúdili a eskortovali do väzníc. V tom čase to nebolo nič výnimočné, lebo ľudia z istých kruhov takto bežne „mizli“. Aj keď som sa snažil postarať o teba, veľmi mi to nešlo. A čakali ma aj skúšky.“ Po tých dlhých rokoch sa mi ospravedlňoval, že to nezvládol (a ani skúšky neurobil, vlastne – nedovolili mu). Uvedomil si, že okrem neho a jeho mamy momentálne nemám nikoho blízkeho. Báť sa tiež, aby ma neposlali do sirotinca, a tak telefonoval do Bardejova, aby si po mňa stará mama prišla. Bol to pre ňu šok, lebo dovtedy o ničom ani len netušila. O žiadnom súde, o odsúdení, ani o možnosti sirotinca. Narýchlo sa vydala na strastiplnú cestu, ktorá vtedy trvala z Bardejova do Bratislavy možno aj štrnásť hodín. A čo sa týka toho, žeby ma jej chceli úrady odobrať, nemusela mať obavy: ako sa vraví, ani pes po mne nebrechol, nikto sa nezaujímal, nikto sa nestaral, čo je so mnou. Ako keby som ani nikdy nebola.

AKO TO BOLO ĎALEJ...

A tak som sa dostala do Bardejova, krásneho starobyľého mesta, ktorému patrí pol môjho srdca, hoci som v ňom žila len necelé štyri roky. Vychovala ma stará mama, ktorú som až do

konca jej života oslovovala „mama“. Pomáhala jej aj moja prababička Hermína, ktorú som oslovovala „stará mama“. Poznala tie najkrajšie rozprávky, z ktorých často priľietali ježibabky na metlách a tak zľahučka ma strašili. V jeden sobotný večer, keď som už okúpaná ležala v posteli a čakala na svoj rozprávkový prídel, ktorý mal byť o ježibabe, sa odrazu otvorili dvere a namiesto starej mamy Hermíny do izby vstúpila – naozajstná ježibaba. Metlu síce nemala, ale vrhla sa ku mne. Začala som kričať a plakať. A ježibaba tiež. Potom zrazu zmĺkla, striasla sa, pomaly sa otočila a odišla do kuchyne. Už neviem, kto ma utíšil, ale keď všetko stíchlo, počula som nejaké zvuky z kuchyne. Opatrne som vstala a išla sa pozrieť kľúčovou dierkou. Videľa som, že táto ozajstná živá ježibaba stále plače, ba sa dokonca modlí. Bola to moja mama, ktorú práve prepustili z väzenia. Mala som vtedy bez dvoch mesiacov tri roky.

Trvalo mi dlho, kým som si zvykla na ďalšiu členku našej rodiny, hoci som ju nevidala často. Pamätám si, že raz sme boli na trhu, ktorý sa vždy konal pri radnici na námestí a odrazu som si všimla túto čudnú tetu, o ktorej mi darmo hovorili, že je to moja mama, ale aby som jej urobila radosť, lebo bola stále smutná, začala som ju volať „mamička“ (a bolo to tak až do

K. Viestová na fotografii z väzby (Zdroj: AZVJS)

35 Budova Krajského súdu v Bratislave na Záhradníckej ulici, kde sa nachádzala obávaná vyšetrovacía väzba.

36 Myslená emigrácia po okupácii Československa vojskami Varšavskej zmluvy 21. 8. 1968. V jej dôsledku emigrovalo približne 70 000 ľudí.

jej smrti v roku 2017 – mala presne 95 a štvrt roku). V teplákoch, s lopatou v ruke, namáhavo hádzala piesok na nejakú sieť. Okolo nej plno cigánov (vtedy sa ešte nevolali Rómovia), ktorí sa tak isto činili. Až po rokoch, keď mi to znova vyplávalo na hladinu spomienok, som sa dozvedela, že nemohla zohnať inú prácu, že na stavbe, kam ju ktosi prideliť, sa nenašlo nič iné, hoci ovládala rôzne administratívne úkony, veď jej do skončenia štúdia práva chýbali dva semestre.

Po krátkom čase sa jej pošťastilo nájsť si prácu v jednom stavebnom podniku v Prešove. Samozrejme, bez bytu, do ktorého by sme sa mohli všetky tri nasťahovať a vytvoriť rodinu. Občas prišla v nedeľu ráno za nami, ale zas nie často, lebo lístky na vlak (bol to taký vláčik-motoráčik, hovorilo sa mu bardejovský kurník) niečo stáli a my sme žili len z toho jej jediného platu, pretože starej maminu trafikku znárodnili a o jej penzii škoda hovoriť. Voľné soboty vtedy ešte neboli, a tak sa mamičke veľmi neoplatilo tráviť cestovaním možno dve hodiny z Prešova do Bardejova a dve hodiny späť. A tak sa raz stará mama napálila, že sa situácia stále nerieši, zbalila nás a išli sme do Prešova s tým, že tam už ostaneme. Mamička bola z toho určite zúfalá, veď ani sama pre seba nemala bývanie, niečo ešte aj pre nás. Bývala „na tajnáša“ v kancelárii. A my sme cez deň chodili po kadejakých návštevách, veď stará mama mala plno známych a priateľov ešte z čias, keď tam slúžil starý otec. Navečer sme sa vracali, postlali si na ruských posteliach a – spali sme. Toto bolo, samozrejme, nepripustné, mamička mala určite poriadne nervy, že sa to raz prezradí a následky si nevedela ani predstaviť. Ešte dlhé, dlhé roky

po návrate z väzenia bola utiahnutá, zakríknutá, bez štipky sebavedomia – takúto si ju pamätám. Raz sa stalo, že práve do jej kancelárie hneď zrána prišli ľudia na poradu, hoci sa to nikdy predtým nestalo. My sme akurát stačili všetko spratať, keď mamička na ospravedlnenie zakoktala, že sme ju prišli navštíviť. Ostali sme teda v miestnosti, lenže ja som sa po chvíli začala nudiť, a tak som vstala zo stoličky, zamierila k súdruhovi riaditeľovi a usalašila sa mu na kolenách. Ak dovedy našu prítomnosť v podniku potichu tolerovali, veď poniektorí poznali mamičkin osud, potom to bolo horšie.

PROTIKLADY: STARÁ MAMA GENERÁLKA A MAMIČKA

S utiahnutosťou mamičky kontrastovala odbojnosť a zaťatosť starej mamy, ktorá si predsavzala nechať sa zlomiť osudom. Neupadla na duchu, nepodala sa a silu čerpala aj z počúvania Slobodnej Európy³⁷ či Hlasu Ameriky,³⁸ čo muselo byť utrpením pre jej dcéru. Nemohlo sa to neodraziť aj na mne, veď vzorom mi bola stará mama s jej hrdým postojom voči životu. Matne si vybavujem jednu z mojich najskorších spomienok (mala som asi dva a pol roka), keď sme mohli ísť do Ilavy navštíviť mamičku. V pamäti mi utkvela neznáma pani v čudných bielych šatách. Strašne som sa jej bála a tento strach som cítila aj vtedy, keď sa vrátila z väzenia. Schovávala som sa pred ňou a nechcela som, aby sa ma čo len dotkla. No áno, bola to cudzia pani, ktorú som nepoznala a zrejme z nej vanulo niečo zvláštne, akoby mala okolo seba neviditeľnú ochrannú stenu. Až po dlhých rokoch našich nedorozumení – jej neschopnosti vysvetliť a opísať svoje zážitky z ročného väzenia a ich dopad

na jej psychiku, na druhej strane nedostatku mojej empatie voči nej – keď naše vzťahy boli ustálené na bode mrazu, začali sa pomaly postupne roztopať. Celkom inak som aj ja rozmýšľala o jej pocitoch, keď sa zrazu ocitla medzi vrahyňami – až neskôr prišiel rozkaz, že politickí väzni museli byť oddelení od tých kriminálnych. Nedočkala som pochopiť, keď pri štedrovečernom stole už mojej vlastnej rodiny niekoľkokrát spomenula, že najkrajšie Vianoce v živote zažila vo väzení. Onemela som, ako vôbec môže také niečo povedať!

Teraz si viem predstaviť, čo prežívala – bez rodiny, bez maličkých dcéry, bez kultivovaného domáceho prostredia, na aké bola celý život zvyknutá, bez hrejivej lásky najbližších. A tak si vystavala múr okolo seba, ktorý by ju chránil pred citovými zraneniami. Chápem, že ju chránil aj vtedy, keď mohla akurát prehadzovať piesok s cigánmi, a ešte aj odtiaľ ju vyhodili, aby ich náhodou „nenakazila kapitalistickou propagandou“. Chránil ju aj pred výčitkami, ktorými ju jej mama častovala za nepremyslený vydaj, ktorý nám všetkým pokazil životy. Nikdy jej to neodpustila. Nakoniec mamička podala pod nátlakom žiadosť o rozvod, lenže otec bol ešte vo väzení, takže sa mohli rozvieť až potom, keď ho predčasne po štyri a pol roku prepustili s TBC nálezom na pľúcach. Celé detstvo som o ňom počúvala len tie najhoršie veci z úst starej mamy, ako nám zničil život, a videla som ho prvýkrát až keď som mala pätnásť rokov.

Takže po prepustení môjho otca z väzenia sa rodičia rozviedli a ja som vyrastala bez otca, čo bol v polovici 50. rokov minulého storočia najmä na východnom Slovensku neopísateľný

37 Rádio Slobodná Európa (Radio Free Europe, Radio Liberty), rozhlasová stanica podporovaná USA, ktorá pôsobila v Mníchove a začala svoje rozhlasové vysielanie v roku 1951. Zameriavala sa na rozhlasové vysielanie do komunistických štátov, kde vytvárala protiváhu domácej propagande.

38 Hlas Ameriky (Voice of America), americká rozhlasová stanica založená v roku 1942. Od svojho založenia vysielala rozhlasové správy do rôznych krajín sveta, ktoré poskytovali alternatívne informácie k miestnym médiám. Jeho vysielanie zohralo mimoriadne dôležitú úlohu v období druhej svetovej vojny, ako aj v rokoch studenej vojny. Jeho prostredníctvom sa obyvatelia v komunistických štátoch oboznamovali s necenzurovanými informáciami.

Dušan Viest, brat generála R. Viesta

(Zdroj: Archív D. Viestovej)

biľag. Deti na mňa v Strážskom, ktoré bolo v tých časoch malou dedinkou, kde som začala chodiť do prvej triedy, pokrikovali: „Dze maš otca“ a „Šalena Čechyňa“, lebo som rozprávala spisovnou slovenčinou. V Strážskom sa začínal stavať obrovský závod Chemko a mamička si našla prácu zásobovačky v Chemkostave,³⁹ ktorý ho staval. Na mieste, kde vyrástol, boli pôvodne nádherné hlboké lesy, ktoré som mala to šťastie zažiť. Na svoje šieste narodeniny som tam našla taký obrovský dubák, že sme z neho mali večeru my tri aj dve susedné rodiny v slobodárni, kde sme vtedy bývali, a ešte aj zvýšilo na sušenie. Bytík sme brali ako úžasný, hoci to bola len malinká kuchynka, kde mala mamička kanapu a v izbičke sme boli my dve: mama a ja. Zmestili sa tam dve postele, stôl, knihovničky s rádiom a kreslom, v ktorom som kedysi počúvala rozprávky a ktoré mám dodnes. Je to moje televízne kreslo, ktoré sa dedí už štvrtú generáciu. Televízory vtedy ešte neboli a aj tak by sme na žiadny nemali peniaze. Ale rádio sme mali vždy pustené.

V Strážskom som začala v roku 1954 chodiť aj do prvej triedy. Nasledujúci rok našu živiteľku „presunuli“ do Humenného. Tam bolo bývanie tiež socialistické – spoločná kuchyňa, kúpeľňa a WC a každá rodina v jednej izbe. My tri sme sa ešte ako-tak pomestili, horšie na tom bola druhá rodina s dvoma malými deťmi. Dlhو sme tam však neboli, opäť sme sa asi na pol roka sťahovali do Strážskeho. Keď som bola štvrtáčka, sťahovali sme sa druhýkrát do Humenného. Konečne sme už dostali samostatný byt. Bol síce jednoizbový, ale mal aj slušnú predsieň, špajzu a tiež veľkú pivnicu. Opäť síce panovalo rozdelenie: mamička v kuchyni na rozkladacom kresle, ja so starou mamou v izbe, ale obe miestnosti boli najväčšie, v akých sme dovtedy bývali. Pravda, okrem bardejovského domu, kde boli štyri izby, ale ten neskôr vyvlastnili, zbúrali a postavili na jeho mieste Komunálne služby. A ešte predtým, samozrejme, okrem vily na Šulekovej v Bratislave, o ktorú sme prišli, keď sa všetci ocitli vo väzení. Ale na tú som si ja nepamätala.

CHODIEVALI DVAJA...

V novom byte v Humennom na Nádražnej 5 sme museli bývať len krátko, lebo ešte ani nefungoval sporák, len provizórna dvojplatička. Práve som sa vrátila zo školy, keď sa odrazu ozvalo zvonenie. Otváram a vo dverách dvaja cudzí chlapíci s nepríjemným výrazom na tvári. Pýtajú sa na starú mamu. Akoby som cítila, že sa môže stať niečo zlé, zaprela som ju, a keď sa začali tlačiť dovnútra, pustila som sa do kriku, vrhla sa do kuchyne a tak vehementne chránila babku, až som prekotila hrniec s vreľým mliekom na dvojplatičke. Odniesla som si to jazvou na zápästí.

Stará mama potom s nimi odišla a ja som ostala doma plakať. Až po dlhých rokoch som sa dozvedela, o čo

išlo. Príslušníci Štátnej bezpečnosti (ŠtB) ju boli lákať, aby pre nich pracovala. Bývali sme v podnikovom byte Chemkostavu a okolo sa vraj premieľalo plno ľudí, aby si ich všimla a aj počúvala, o čom sa rozprávajú. Nebolo by to zadarmo. K 216 korunám penzie jej núkali na prilepšenie raz tolko. Lenže to nevedeli, akého protivníka majú pred sebou! Samozrejme, vysmiala sa im. Len čo prišla domov, celá rozzúrená si naladila Slobodnú Európu. Krátko na to prišli znova. Tí istí dvaja. Začala som z plného hrdla jačať! Vo veku asi desať rokov som nemala inú zbraň. Odvtedy si príslušníci ŠtB predvolávali nielen starú mamu, ale aj mamičku a deptali ju i neohlásenými návštevami v robote. Tak sa strašne bála, ako sa na ňu budú pozeráť jej nadriadení, že najradšej by v práci aj nocovala, len aby videli, že nie je „protišťatný živel“. No ale stará mama sa „nepárala“: zopárkrát bola rovno za podnikovým riaditeľom a vypytovala sa, či je v socializme možné také vykorisťovanie, aké zažíva jej dcéra.

VYDUPALA SOM SI OTCA

V roku 1963 som skončila deviatu triedu. Mala som pätnásť rokov, pripadala som si takmer dospelá a začala som sa, že sa musím stretnúť s otcom. Vedela som o ňom akurát to, čo mi hovorila stará mama a nebolo to veru nič pekné. Až keď mi napísal list do školy, zistila som, že sa aj on chce so mnou stretnúť. A že tých listov písal na domácu adresu veľa, no ostávali bez odpovede, roztrhané v koši. Veľmi som bola šťastná, že mám otca, že ma má rád, že ma chce vidieť. Poslal mi nejaké fotografie aj peniaze na vlak, hoci to preňho nebolo jednoduché, veď istý čas ho dokonca nechceli zamestnať ani ako robotníka na železnici. Práve vtedy však prácu mal. Mal tiež novú rodinu, jeho budúca žena Eva sa ho ujala, keď ho pustili z basy. Nebol v jednom

39 Štátny stavebný podnik založený v roku 1952. Primárne budoval objekty chemického priemyslu, ale podieľal sa aj na výstavbe obytných domov, škôl, nemocníc atď. V súčasnosti pôsobí pod názvom Chemkostav HSV ako akciová spoločnosť so špecializáciou pozemného staviteľstva na kľúč.

ani v dvoch väzeniach, ale keby sa to zrátalo, tak vari v ôsmich; napríklad zažil aj uránové bane v Jáchymove.⁴⁰

Myslela som, že tú dlhú cestu z Humenného do Bratislavy ani neprečkám, tak som sa tešila. Trochu som sa však aj bála, veď som prvý raz sama cestovala takúto diaľku. Keď som potom vyšla pred budovu Hlavnej stanice, kde ma otec mal čakať, bol tam! A hneď ma spoznal. Nikomu nemusím opisovať tie objatia a bozky – konečne v náručí otca! Prvý raz od čias, keď som bola batola. Musela som si zvykať na slovo „otec“. Musela som si zvykať, že ho mám. Spoznávať ho. Spytovať sa, ako to všetko bolo.

Zo stanice sme išli do Šamorína, kde býval so ženou a synom Dušanom, ktorý mal vtedy asi sedem rokov. Ako som už opisovala, celé tie roky sme my tri mali problematické a nie veľmi vhodné bývanie, ale to, kam som vstúpila, ma šokovalo. Betónové prevlhnuté priestory bývalej pracovne nemohli slúžiť na život, a predsa sa v nich – studených a neutešených – zabývali dve rodiny: jedna mojej starej mamy Kvetý a starého otca Dušana, druhá môjho otca, jeho manželky (ktorú obdivujem za to, že dokázala znášať všetky tieto príkoria) a malého syna. Zopár kusov starého nábytku a nekonečný chlad zo stien a dlážky – toto mi najviac utkvelo v pamäti z toho leta v roku 1963.

U otca som bola mesiac a zažila som za ten čas veľa šťastných chvíľ, chodili sme z jednej návštevy na druhú, spoznala som príbuzných, ktorých som nikdy nevidela, videla som Bratislavu aj Trenčianske Teplice, ale najviac si pamätám to bývanie. To ponížujúce prostredie a jeho bezútešnosť.

Dušan Viest (otec D. Viestovej) na fotografii z väzby (Zdroj: AZVJS)

Stará mama mi ukázala tuším nočný stolík, že ten vraj ostal z celého zariadenia, ktoré mali v bratislavskej vile na Šulekovej a keď ju prepustili z väzenia v Rimavskej Sobote, mohla si ho prísť vyzdvihnúť do nejakého skladu pod Hradom. A ešte tam bola aj moja vysoká detská stolička. No, bolo pekné, že sa našli aspoň tieto dva kusy nábytku, lenže ako horšie sa vtedy ukázalo, že ich nebolo kam zložiť. Vila už nepatri-la nikomu z rodiny Viestovcov.

OTRHANÝ VYZNAMENANÝ

V roku 1964 sa už pomaly politické ovzdušie otepľovalo, a tak vtedajší predseda Slovenskej národnej rady Michal Chudík⁴¹ odovzdával môjmu starému otcovi vyznamenanie ako účastníkovi Slovenského národného povstania. Bolo to pri príležitosti

20. výročia SNP a slávnostný akt sa odohrával v Carltone, vtedy najlepšom bratislavskom hoteli. Čiže sa tomu prikladal aj patričný dôraz. Účastníci boli slávnostne poobliekani, len môj starý otec akosi vyčnieval – jednak bol dosť vysoký, ale odlišoval sa od ostatných predovšetkým tým, že nohavice od obnoseného obleku sa mu končili nad členkami a rukávy na saku mal rozstrapkané, nehovoriac už o košeli, na ktorej čas nechal svoje stopy. Jeho chudobný a zanedbaný výzor si M. Chudík všimol a poveril svojho tajomníka Leopolda Podstupku,⁴² aby zistil, čo je vo veci. Povedal mi do telefónu, že vycestoval do Šamorína, kde sa ocitol v tej istej starej betónovej pracovni. Zhrozený opísal situáciu predsedovi SNR, ktorý potom rodine Viestovcov poslal päťtisíc korún zo svojho

40 Národný podnik Uranové doly Jáchymov bol založený na základe dohody medzi československou a sovietskou vládou v roku 1946. Všetka vyťažaná ruda sa odvážala do Sovietskeho zväzu. Prvými zamestnancami boli nemeckí vojnoví zajatci, brigádnici a príslušníci vojenských technických práporov. Od roku 1949 až do uzavretia baní v roku 1961 boli na ťažbu nasadzovaní muži zaradení do tábtorov nútených prác, politickí väzni a kriminálni zločinci, ktorí nedostávali žiadne ochranné prostriedky.

41 Michal Chudík (1915 – 2005), slovenský komunistický politik, diplomat a spisovateľ. V rokoch 1963 – 1968 vykonával funkciu predsedu Slovenskej národnej rady. V rokoch 1971 – 1976 československý veľvyslanec v Bulharsku, v rokoch 1976 – 1979 československý veľvyslanec na Kube v Guayane. Po odchode do penzie v roku 1979 sa venoval písaniu beletrie pre dospelých aj deti.

42 Bol to neskorší šéfredaktor týždenníka *Nové slovo*, kde desať rokov pracoval aj môj dnes už bývalý manžel. Podstupka mi toto poverenie v telefonickom rozhovore roku 1995, keď si na toto spomenul môj otec, aj potvrdil. Žiaľ, medzitým už zomrel.

fondy a požiadal vtedajšieho povereníka spravodlivosti Petra Colotku,⁴³ aby rodine nejakým spôsobom pomohol. Skutočne aj pomohol, hoci rodina si musela prejsť istou časovou tortúrou.

A tak sa stalo, že 25. novembra 1965 Najvyšší súd v Prahe svojím rozsudkom pod spisovou značkou 8 Tz 82/65 v plnom rozsahu zrušil pôvodný rozsudok Štátneho súdu v Bratislave zo dňa 27. apríla 1950 (Or III 110/49). Dôvodilo sa tým, že pôvodným rozsudkom bol porušený zákon a Najvyšší súd v Prahe prikázal Krajskému súdu v Bratislave, aby opäť prerokoval a znovu rozhodol. Stalo sa tak jeho uznesením z 21. januára a 15. júla 1966 (1 T 08/66).

V rámci toho mohli členovia rodiny požiadať o akési odškodnenie. O vilu určite nie, to vtedy nebolo možné, takže aspoň o finančné. A ktosi starému otcovi poradil, aby skúsil požiadať o byt. O dva roky neskôr už rehabilitácie boli v plnom prúde a na ich základe môj starý otec Ing. Dušan Viest žiadal o pridelenie bytu, kde by mohol aj s manželkou dôstojne prežiť starobu. Citujem z jeho žiadosti, adresovanej Mestskému národnému výboru v Bratislave: „[...] dovoľujem si poukázať na skutočnosť, že protizákonným súdnym rozsudkom ešte v r. 1950 bola celá moja rodina (ja s manželkou, obaja synovia s rodinami) pripravená nielen o slušné bývanie v dome na Šulekovej ceste č. 31, ktorý bol už rozhodnutím býv. Osídľovacieho úradu pridelený do môjho vlastníctva, ale aj o všetok hnutelný majetok (podobne aj v r. 1944 ešte pred Povstaním, keď sme si prenasledovaní gestapom pre odbojovú činnosť mohli útekom zachrániť len holé životy), o slobodu, dôchodok, u oboch synov rozvrátený rodinný život rozvodom, u všetkých zapríčinené podlomené zdravie vo väzení, pozdejšie šikanovanie a iné finančné a morálne ujmy. Preto my vlastne už od r. 1950 čakáme na slušné bývanie a pokojný život.“ Treba však priznať, že nakoniec výmer na byt do-

Pamätník generálom R. Viestovi a J. Golianovi odhalený v roku 1947 a neskôr odstránený (Zdroj: Archív D. Viestovej)

stali: starí rodičia v Bratislave, otec s rodinou v Šamoríne.

KTO JU ASI TÝRAL?!

V auguste 1966 posielala stará mama Kveta Viestová ministerstvu

spravodlivosti v Prahe žiadosť o priznanie nároku na odškodnenie. Uvádza v nej, že celá jej rodina za druhej svetovej vojny počas celého jej trvania, ba už pred jej vypuknutím od konca roka 1938 pracovala s nasadením

43 Peter Colotka (1925 – 2019) slovenský komunistický politik a právnik. Povereník a predseda komisie SNR pre spravodlivosť v rokoch 1963 – 1968. Predseda vlády Slovenskej socialistickej republiky v rokoch 1969 – 1988.

svojich životov proti nacizmu. Postupne sa k nej pripájali ďalší ilegálni pracovníci, takže časom vznikla po celom Slovensku rozvetvená a pomocou rôznych spojok z vtedajšieho Protektorátu⁴⁴ už od začiatku aj s českým odbojom spolupracujúca odbojová skupina pod menom Flóra, odvodeným od jej mena Kvetoslava. Dodala, že táto odbojová skupina je zaregistrovaná aj vo Vojenskom historickom ústave ministerstva národnej obrany.

Teraz nemôžem inak, len citovať zo žiadosti časť z pasáže „Ujmy na zdraví“: „[...] v decembri r. 1950 bola som dopravená z väznice z Ilavy do Bratislavy na ŠTB, kde som bola vypočúvaná spočiatku za odbojovú činnosť, potom nútená priznať sa k hrdelnému činu fackami a bitím. Keď som sa k nepravde nechcela priznať, pristúpili k inkvizítnym metódam, pričom sa sriedali traja. Boli mi vyrazené predné zuby, bili ma po chodidlách a rukách, kopal po celom tele, ťahali po dlážke za vlasy. Pritom mi bola zlomená nosná chrupavka, takže jednou stranou nosa ani dnes neviem dýchať, utrpela som otras mozgu a poranenie močového mechúra. Keď som stratila vedomie, polievali ma vodou a pokračovali v mučení. Dňa 23. decembra bola som odvezená do Prahy-Ruzyne, kde bol spísaný lekársky nález a tiež komisionálne overený môj zdravotný stav. V dôsledku bitia chodidiel a rúk dochádza aj dnes k ich kŕčovitým bolestiam a zoslabovaniu až k nemohúcnosti.“ Na záver tejto žiadosti dodáva, že „[...] vyčíslené odškodné pre značný odstup časový nemôže pokrývať všetky straty, keďže nie sú zahrnuté investície, opravy a vylepšenia na nehnuteľnostiach, ktoré sme vynaložili, pretože bývalý Osídľovací úrad bol rozhodol prideliť celú nehnuteľnosť do

nášho vlastníctva.“ Reč bola, samozrejme, o vile na Šulekovej ulici, do ktorej sa vzápätí po odsudzujúcom rozsudku rodiny Viestovcov nasťahoval súdruh povereník dopravy.

SLADKÉ ČASY ŠTUDENTSKÉ

Po prázdninách roku 1963, z ktorých polovicu som strávila u otca, som začala chodiť na Strednú všeobecno-vzdelávaciu školu, obdobu gymnázia. Po jej absolvovaní som sa prihlásila na žurnalistiku do Bratislavy, kde ma ešte zastihol tzv. nultý ročník, keď sme museli najprv absolvovať ročnú prax. Na rozdiel od študentov v predchádzajúcich rokoch, ktorí si prax museli „odrobiť“ vo fabrikách, my sme sa mohli „zaúčať“ v novinách a časopisoch a ovocie ročnej práce potom poslúžilo ako dôkaz našej novinárskej spôsobilosti na druhých prijímacích skúškach.

Nepamätám si už, ako som sa dostala do denníka *Lud* (v tom čase bol šéfredaktorom Anton Korman, otec môjho budúceho spoluhládokára za Jana Palacha⁴⁵), či nám jednotlivé redakcie odporučili na katedre, alebo to bola náhoda. Vydávala ho Strana slovenskej obrody,⁴⁶ ktorá bola akýmsi formálnym nástupcom Demokratickej strany po februári 1948. Zakotvila som na oddelení kultúry, kde vtedy (v roku 1966) šéfoval známy textár piesní Alexander Karšay. Vôbec prvý rozhovor, ktorý som robila, bol s Jurajom Jakubiskom, ktorý vtedy na Kobile nakrúcal svoj prvý celovečerný film *Kristove roky*. Spomínam si tiež, že na zahraničnom oddelení *Ludu* vtedy pracoval ďalší známy novinár Juraj Alner.

V roku 1967 som sa definitívne prisťahovala z Humenného do Bratislavy. S mamičkou, ktorá využila ponuku

z bratislavského Priemstavu a vlastne sa vrátila do Bratislavy ešte dva roky predtým, sme potom bývali spolu v malej izbičke v slobodárni. Toto ubytovanie sme mohli dostať vďaka tomu, že som tu začala študovať. Po tých druhých prijímacích skúškach som totiž bola úspešná, prijali ma najprv na diaľkové štúdium, ale po mesiaci som mohla prestúpiť na denné. A tak som sa na jeseň 1967 stala študentkou 1. ročníka katedry novinárstva na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. A predsavzala som si, že budem tou najlepšou novinárkou, že budem pátrať po krivdách a nepravostiach, ktoré sa dejú ľuďom a budem o nich písať. Aj o veciach, ktoré sa nemajú stávať. Že budem užitočná. „Nabrúsená“ som už bola z čias, keď som v Humennom cez každé prázdniny pracovala v miestnych *Podvihorlatských novinách*. Jedna z prvých úloh, ktorou ma poveril šéfredaktor, bolo zistiť, prečo nejaká (už si nepamätám aká) stavba mešká. Nelenila som a napísala som kritický článok, že robotníci vysedávajú v krčme namiesto roboty, že zodpovední ľudia nie sú schopní zabezpečiť materiál, že jednoducho organizácia práce je nanič! A šéf to uverejnil! Mala som šestnásť rokov a hrozilo mi, že dostanem poriadnu nakladačku lopatou, s ktorou za mnou došiel stavbyvedúci z onej stavby. Našťastie som vtedy nebola v redakcii a šéfredaktor sa ma zastal.

ELÉVKA A SVEDOK

Jedna z prvých vecí, ktoré sme na vysokej škole absolvovali, bolo elévske zaradenie do redakcie krajského deníka *Hlas ľudu*. Hoci som chcela ísť na oddelenie kultúry, nakoniec som sa chtiac-nechtiac dostala na ekonomické

44 Protektorát Čechy a Morava bola časť českých krajín, ktoré od 15. 3. 1939 do 9. 5. 1945 okupovalo nacistické Nemecko. Formálne bol autonómnou súčasťou Nemeckej ríše s vlastnou vládou a štátnym prezidentom. Skutočným držiteľom moci však bol Ríšsky protektor v Čechách a na Morave, resp. jeho zástupca, ktorého menoval nacistický diktátor Adolf Hitler.

45 Myslená hladovka, ktorú držalo niekoľko študentov Univerzity Komenského v januári 1969 v reakcii na upálenie sa študenta Jana Palacha.

46 Politická strana, ktorá vznikla v marci 1948 transformáciou z Demokratickej strany. Tá bola zlikvidovaná v dôsledku komunistického prevratu a časť jej bývalých členov, zväčša kolaborujúcich s komunistami, prešla do novej štruktúry.

Prvé stretnutie D. Viestovej s otcom v roku 1990 (Zdroj: Archív D. Viestovej)

oddelenie, kde mi bol šéfom, lepšie povedané akýmsi mentorom, Egon Patík.⁴⁷ S veľkou chuťou sme sa vrhali (myslím tým konkrétne seba aj môjho budúceho manžela, kolegu z ročníka) na novinársky zaujímavé témy – od krátkych glos, fejtónov až po celostranové články, mnohé z nich sme robili autorsky spoločne. Zmenená politická situácia na jar roku 1968 prinášala aj celkom iné novinárske možnosti: chodili sme medzi ľudí, robili ankety, prinášali aj kritické pohľady. Zopár výstrižkov mám odložených dodnes a som prekvapená zrelosťou týchto textov.

21. AUGUST 1968

Aj leto sme mali pracovné. Ráno 20. augusta sme išli autobusom na služobnú cestu do Šiah, mestečka len pár kilometrov vzdialeného od hraníc s Maďarskom. Ja som mala dohodnutý nejaký rozhovor, Vlada čakalo búrlivé zasadnutie na okresnom výbore KSS, z ktorého mal priniesť článok. Únavná cesta, ktorá trvala možno tri hodiny, horúčava, únavné pracovné stretnutia. Pred polnocou sme zaspali spánkom spravodlivých, hoci som mala v úmysle počúvať polnočnú reláciu *Kolotoč*. Dobré, že na to nedošlo, mohli sme si dopriať aspoň trochu spánku. Ráno

pred siedmou nás zobudil nebývalý ruch. Vyzrela som z okna a v potoku rovno vedľa hotela bol prevrátený transportér. Na ceste pred hotelom ďalší a tanky. So strachom v našich dvadsaťročných dušiach sme zisťovali, čo sa deje. Keď sme to už vedeli, trápila nás ďalšia otázka: ako sa dostaneme do Bratislavy? Horko-ťažko sme splášili nejaké dve voľné miesta v autobuse a niekedy o desiatej sme vyrazili po cestách cez dediny a dedinky, videli sme zničené ploty, pováľané múriky, vojsko a vojenské autá, šokovaných, prekvapených a rozhorčených ľudí. Cesta nám trvala do večera, kým sme sa dostali do Bratislavy, unavení, spotení, vyľakaní. Ráno sme dobehli do redakcie na Žabotovovu ulicu pod stanicou, aby sme zistili, čo bude ďalej. Redaktori sa radili, či vôbec bude možné, aby noviny vyšli – tlačili sa v tlačiarňi *Pravdy*. Nakoniec sa rozhodlo, po rozhovoroch s tlačiarňami, že budú vychádzať ako ilegálne tlačivá a budú sa transportovať po okolí, aby ľudia boli informovaní o tom, čo sa deje. Rôzne poplašné správy – od takých, že budú cigarety na prídel, čo by bolo strašné, lebo sme všetci do radu fajčili, až po tie, ktoré hovorili, že Alexandra Dubčeka⁴⁸ s prezidentom Ludvíkom Svobodou⁴⁹ uniesli Rusi, a ktovie, či ešte žijú – nás ešte viac zneisťovali. A nielen nás, žurnalistické uchá, ale i ostrieľaných reportérov, ktorí už čosi v živote zažili. No také niečo určite nie! Dopečuli sme sa, že okupanti hľadajú novinárov,

- 47 Egona Patíka v roku 1970 pri normalizačných previerkach vylúčili z komunistickej strany a tým pádom aj prišiel o robotu v redakcii – rázne vyjadril nesúhlas s okupáciou Československa vojskami Varšavskej zmluvy a ďalším z vážnych dôvodov, ktorý mu priťažilo, bolo aj to, že mi vo vestibule Univerzity Komenského, kde som bola medzi hladujúcimi študentmi za Jana Palacha, bez mihnutia oka vyzliekol svoj sveter a neskôr doniesol aj deku, pretože tam bola poriadna zima. Niekoľko ho pri tom videl a „nabonzoval“ ho.
- 48 Alexander Dubček (1921 – 1992), komunistický a sociálnodemokratický politik. Vyrastal v Sovietskom zväze, počas 2. svetovej vojny pôsobil v ilegálnej KSS, aktívne sa zúčastnil bojov v SNP. V roku 1962 sa stal 1. tajomníkom ÚV KSS a z tejto pozície mal veľký podiel na politickom uvoľnení na Slovensku. V roku 1968 sa stal 1. tajomníkom ÚV KSČ a symbolom obrodného procesu Pražskej jari. Po invázii vojsk Varšavskej zmluvy v auguste 1968 sa jeho mocenské pozície oslabovali, v roku 1969 bol odvolaný z pozície 1. tajomníka ÚV KSČ a v straníckych čistkách vylúčený z KSČ. V období normalizácie sa zapojil do disentu a bol prísne sledovaný Štátnou bezpečnosťou. Po páde komunistického režimu sa vrátil do politiky ako predseda Federálneho zhromaždenia (1990 – 1992).
- 49 Ludvík Svoboda (1895 – 1979), český dôstojník, generál a komunistický politik. Počas 2. svetovej vojny velil československému armádnemu zboru bojujúcemu po boku Červenej armády proti Nemcom. V období po vojne zastáva kľúčové pozície v československej armáde a ako minister obrany pomáhal komunistom vo februári 1948 v uchopení moci, v 50. rokoch krátko v nemilosti režimu. Od marca 1968 do roku 1975 prezident Československa.

a keď pred budovou na „Žabotke“, kde bola nielen redakcia *Hlasu ľudu*, ale aj krajský výbor KSS, zaparkovali dva transportéry, to už nám jedno nebolo. Šéfredaktor sa už predtým ukázal ako človek, ktorý nie je veľmi dobrý organizátor, čo by nám až tak neprekážalo, skôr sa mu vytýkala jeho protidubčekovská orientácia, a tak sme si z neho v tej vypätej situácii vystrelili. Naplašili sme ho, že sa treba zbaviť všetkých dôležitých redakčných papierov, medziiným aj hlavičkových, že agresori určite pôjdu po ňom. Chudák, hneď začal na balkóne páliť spomínané papiere.

SAMOPAL V CHRBTĚ

Naše zdravé jadro v redakcii (naozaj sme tam mali veľmi priateľské vzťahy) usúdilo, že treba napísať výzvy a rozdávať ich, aby ľudia vedeli, čo sa tu deje. Lenže vynoril sa problém, ako ich vyrobiť, keď vtedy ešte kopírky neexistovali, prepisovať to na písacích strojoch by bolo nemožné a nebola to ani robota pre tlačiareň. Niekomu však prišlo na um, že predsa vedľa je železničárske učilište a tam určite majú cyklostyl, na ktorom by sa mohli rozmnožiť spomínané letáky. Zašli sme tam a veľmi ochotne nám povedali, že pomôžu, že je to ich vlastnecká povinnosť. Nakoniec pred nami boli štósy letákov. Niektoré si vzali tí, čo mali autá, aby ich rozniesli medzi ľuďmi v blízkom okolí Bratislavy, ďalšie sa zobrali do blízkych závodov a iní si ich prevesili cez predlaktie a rozdávali, kde sa dalo. Ja som si takto vzala 50 kusov? 100 kusov? Netuším. Ale keď som prechádzala cez Poštovú ulicu, odrazu som niečo pocítila na chrbte, akoby železnú rúrku. A mužský hlas zahučal: „Stoj! Što eto u tebja?!“ Ľudia nás zďaleka obchádzali s vyplašenými pohľadmi a ja som pochopila, že je to samopal. Všetko bolo ako v hmle. Zachvátila ma panika a nevedela som, čo mám urobiť a ktovie, či to nie je moja posledná hodina. Nohy sa mi triasli, keď ma odrazu vojak posotil hlavňou a zakričal: „Idi, idi!“ Na môj dušu, že som ani nevedela, ako som sa dostala pasážou okolo kaviarne Orient do uličiek, ktoré sa tam hadili. Pri prvej

K. Viestová s manželom a vnukom Dušanom (Zdroj: Archív D. Viestovej)

možnej príležitosti som sa zosunula na zem a rozplakala sa. Akoby riadením osudu išiel okolo rodinný známy, ktorý býval na Heydukovej ulici, vzal ma k nim a tam som sa upokojila.

Neskôr som si vyčítala, aká som to hrdinka, ale nikomu by som nedopriala ten nepríjemný pocit mať hlavňu samopalu v chrbte. Vtedy som si v plnom rozsahu uvedomila, čo zažívali ľudia, ktorí sa znenazdania ocitli vo vojne. Nie vojaci, ale obyčajní občania, ktorí neváhali dať všetko v prospech vznešených myšlienok. S vedomím, že

to môže znamenať peceň chleba a pôlt slaniny partizánovi, alebo to „všetko“ môže znamenať aj ich život.

Spomenula som si na členov Flóry, ktorí sa dokázali veľmi rýchlo zorganizovať a byť užitoční vo veciach, ktoré nikdy predtým nerobili, ale ktoré boli potrebné práve v tých chvíľach, keď išlo doslova o všetko. Pritom členovia Flóry pomáhali rodinám uväznených odbojárov, získavali spravodajské informácie pre Spojencov a zabezpečovali spojenie s nimi, materiálne podporovali partizánsku skupinu Čapajev

a partizánsku skupinu Viliama Žingora.⁵⁰ Flóra tiež pomáhala sovietskym, juhoslovanským, českým, poľským a francúzskym utečencom, ktorí sa dostali na územie Slovenska. Pri výsluchoch mojej starej mamy sa vyšetrotelia ŠtB veľmi domáhali vysvetlenia, odkiaľ mala Flóra vysielateľky, kto ich zaobstaral a či ešte sú nejaké niekde ukryté. Zámer bol jasný: aby náhodou neboli použité na záškodnícku činnosť proti ľudovodemokratickému režimu.

O nejakom uznaní zásluh nebolo, samozrejme, ani reči. A dodnes sa Flóre venuje minimálna pozornosť. Znova sa len potvrdzuje platnosť príslovia: „Doma nie je nikto prorokom.“ Už vo februári 1990 pri treťom výročí úmrtia mojej starej mamy vzdal česť jej pamiatke Vladimír Rosa, podpredseda Koordinačného výboru ÚV SZPB,⁵¹ týmito slovami: „[...] hoci nad ňou nikto nevyniesol verejný rozsudok, odsúdili ju do zabudnutia. Nik si pred tromi rokmi nemohol o nej prečítať nekrológ v tlači. Nebolo preň miesta [...] Vydobytky Nežnej revolúcie ponúkajú novú možnosť historikom – očistenie aj dejovú úplnosť odbojového hnutia a povstaleckých udalostí v plnej pravdivosti. Očistenie od zámerných nepravd, výmyslov a deformácií. Na túto príležitosť sme pridľho čakali. Dnes je tu. Chopme sa jej – a to aj v mene Flóry. Pretože si právom zasluhuje nielen hlbokú úctu, ale aj pravdivú históriu.“ Odvtedy ubehlo viac ako 29 rokov a veľa sa toho nepopísalo, neprebádalo, nevyprávalo.

VYŠŠÍ PRINCÍP FLÓRY

Dodatočne si uvedomujem, že naozaj len vyšší princíp viedol vtedy ľudí združených okolo Flóry k tomu, aby

nad vlastné záujmy postavili záujem spoločnosti v budúcom, očistenom štáte. Takto si ho predstavovali. Žiaľ, nevyšli im tieto ich predstavy. A nevyšli ani predstavy ľudí v šesťdesiatom ôsmom, ba skôr naopak, prišlo rozčarovanie v podobe tankov.

Keď sme na jeseň roku 1968 nastúpili do druhého ročníka žurnalistiky, bolo to veľmi čudné otvorenie semestra. Nikto nevedel ako bude, čo bude, komu veriť, komu nie. Niekoľko spolužiakov ostalo v zahraničí a už sa nemienili vrátiť. Pomaly sa rozbiehali prednášky a v letargickej atmosfére sa blížil 17. november, Medzinárodný deň študentstva. Len občas v ľudoch vzkypel hnev, keď sa im náhodou naskytnol pohľad na nepriateľský zelený gazík. Naďalej sme „elévčili“ v *Hlase ľudu* a živo si spomínam na radosť, keď sa mi podarilo do glosy, ktorá pravidelne bývala na prvej strane, zamontovať medzi riadky inotaj. Zástupca šéfredaktora mal trochu pomalšie pochody chápania, a tak mi prepašované ironické myšlienky väčšinou prešli.

Opäť som ožila, keď sa na Filozofickej fakulte rozchýrilo, že dvaja študenti (Mikuláš Sliacky⁵² z psychológie, a tiež budúci karikaturista, a Vašek Němec z Moravy) vycestovali cez víkend do Prahy, aby zistili, čo je pravdy na rečiach o tom, že pražskí vysokoškooláci chystajú štrajk. Telefónom, pevným linkám sa vtedy už veľmi neverilo a mobily ešte neboli. Vrátili sa s tým, že je to pravda. Keď na to neskôr Miki Sliacky spomínal pre publikáciu *Roky nádeje 1968 – 1969*, rozepamätal sa na to, „aký rozdiel cítil medzi euforickou atmosférou pred prázdninami, keď sa manifestovalo na podporu Dubčeka

a demokratizácie, keď boli všetci plní elánu a nádejí, a bezmocnou zlosťou pookupačnej jesene, keď sa už začal vplyv Brežneva a spol. prejavovať aj prítahovaním normalizačných skrutiek. Ten rozdiel bol hrozivý. Na našej izbe v Mlynskej doline sa potom večer zhrkla kopa ľudí, väčšinou novinárov a psychológov z nižších ročníkov, a po búrlivej debata sme sa niekoľkí rozhodli, že na druhý deň vyvoláme celofakultné zhromaždenie v univerzitnej aule, kde navrhujeme vyhlásiť štrajk ako formu protestu proti neuveriteľnému stavu, v ktorom sa republika ocitla“.

A tak sa stalo – začal sa štrajk. V štrajkovom výbore som sa ocitla aj ja, celá nadšená, že sa niečo deje, že študenti dávajú najavo aj takouto formou, že im osud ich republiky nie je ľahostajný. Bolo úžasné zažiť tie chvíle – áno, vlastenectva, zápalistých diskusií, pozývali sme medzi seba politikov, filozofov, ekonómov, režisérov, hercov. Spomínam si, že práve vtedy bol na Kolibe jeden francúzsky herec, ktorý hral vo filmovej veselohre, vtedy veľmi populárnej. Volala sa Fifi Pierko. Veľmi rád prišiel a diskutoval s nami.

Po troch dňoch sme štrajk ukončili. Ešte noc predtým sme asi štyria išli autom do Brna na niektorú z tamojších vysokých škôl, aby sme zistili, či budú štrajkovať ďalej, alebo končia, aby sme sa zosúladi. Tralalákali sme sa po nejakých okresných cestách, zrejme vtedy ešte nebola diaľnica. Jeden študent zo štrajkového výboru si požičal auto od otca, ale keďže bolo za nami všetkými dosť neprespatých chvíľ, museli sme naňho hovoriť, aby nezaspal za volantom.

Ďalej si už podrobnosti nepamätám, len viem, že v aule bolo veľké

50 Viliam Žingor (1912 – 1950), slovenský dôstojník a partizánsky veliteľ. Ako partizán pôsobil v horách nad Martinom v roku 1944, po spojení so skupinou P. Velička ako veliteľ slovenského oddielu 1. československej partizánskej brigády M. R. Štefánika. Neskôr pôsobil v Rajeckej doline. Po vojne bol ako člen KSS vo voľbách roku 1946 zvolený za poslanca Slovenskej národnej rady. V roku 1946 bol predsedom Zväzu slovenských partizánov. Protestoval však proti niektorým opatreniam KSS, preto upadol do nemilosti. Po komunistickom prevrate vo februári 1948 prišiel o poslancenský mandát a režim ho začal prenasledovať. V roku 1949 utiekol do hôr, kde bol po akcii ŠtB v novembri zatknutý. Následne bol vo vykonštruovanom procese v októbri 1950 odsúdený na trest smrti a v decembri 1950 popravený.

51 Ústredný výbor Slovenského zväzu protifašistických bojovníkov.

52 Mikuláš Sliacky, novinár a redaktor, v 80. rokoch pôsobil ako výtvarný redaktor v satirickom časopise *Roháč*, neskôr v denníku *Pravda*, *Hospodárskych novinách* či v *SME*.

Momentky z hladovky študentov Univerzity Komenského v januári 1969 (Zdroj: Archív D. Viestovej)

zhromaždenie študentov, kde mnohí z nich vystúpili, myslím, že aj Peter Zajac,⁵³ neskorší spoluzakladateľ Verejnosti proti násiliu (VPN).⁵⁴ Keď sa štrajk skončil, mnohí z nás boli smutní, že sme čakali viac, ba sme aj pochybovali, či mal zmysel. Našli sa však aj ľudia, ktorí nevedeli prekonať svoj strach a boli radi jeho ukončeniu.

ŽIVÁ POCHODEŇ

Prešlo ale pár týždňov a v Prahe sa upálil Jan Palach.⁵⁵ To bolo niečo naozaj strašné a nepredstaviteľné. Pamätám si, bolo to v nedeľu večer 19. januára, keď som počula tú správu, že zomrel. Zavrela som sa do izby, najprv som zatínala zuby a horúce slzy mi tiekli po tvári, potom som schytila ceruzu a začala písať báseň na počesť tohto úžasného študenta,

citlivého človeka, ktorý sa týmto činom rozhodol vyburcovať Čechov i Slovákov z ich začínajúcej letargie. Jeho poslanstvo nepreniklo do srdca každého, ale v srdciach tých, čo sme sa rozhodli pre hladovku, určite ostalo navždy.

Neboli sme tam všetci od začiatku, postupne sme v ten pondelok prichádzali jeden za druhým. Ja pred obedom, lebo som ešte zabehla do redakcie *Modrej vlny* s básničkou, dala som ju Viktorovi Oravcovi a ten prišiel s nápadom, aby som ju aj zarecitovala, že to tak bude autentické. Konzultoval to s režisérkou a tá povedala, že dobre, ale nebolo voľné nahrávacie štúdio, takže sme sa dohodli na niektorý iný deň v týždni. Univerzita, kde sme hladovkovali, nebola ďaleko od rozhlasu, ktorý vtedy sídlil na námestí s menom

Leninovo. Dnes je tam Pamätník obetiam komunizmu a namiesto sa volá Jakubovo.

Spočiatku sme boli rozložený na schodoch vstupu do univerzity, neskôr sme mohli byť vo vnútri, pretože jednak sa naokolo potulovali všelijaké živly, príslušníci Zboru národnej bezpečnosti a ŠtB, jednak bola v noci strašná zima. Mali sme dokonca povolenie, že môžeme spať v učebniach na dekách na zemi.

Prichádzalo veľa ľudí podpisovať kondolenčnú listinu, obzerať si nás, mnohí prinášali fľaše s horúcim čajom, rozprávali sa s nami a my sme vysvetľovali, prečo to robíme. Pamätám si, že nás prišiel povzbudiť Dominik Tatarka⁵⁶ (aj jeho syn Oleg patril medzi nás) so spisovateľkou Katarínou Lazarovou⁵⁷ a odchádzali viditeľne

53 Peter Zajac (1946), literárny vedec a vysokoškolský pedagóg. V roku 1989 patril k zakladateľom VPN. V rokoch 1998 – 2001 a 2010 – 2012 poslanec NR SR.

54 Občianska iniciatíva a neskôr politické hnutie, ktoré stálo v udalostiach Nežnej revolúcie ako predstaviteľ občianskej spoločnosti proti komunistickému režimu. Vzniklo na stretnutí občianskych aktivistov v Umeleckej besede slovenskej v Bratislave 19. 11. 1989 a rýchlo sa rozrástlo na celoslovenské hnutie, ktoré vstúpilo do rokovania s komunistami o rekonštrukcii vlády a zmene režimu. Zvíťazilo vo voľbách v roku 1990 na Slovensku, v rokoch 1991 a 1992 sa v dôsledku vnútorných rozporov rozdelilo na viacero politických subjektov.

55 Jan Palach (1948 – 1969), študoval na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity. Dňa 16. 1. 1969 sa na protest proti sovietskej okupácii z augusta 1968 a pasívnemu postoju verejnosti zapálil na Václavskom námestí. Po troch dňoch zomrel na následky ťažkých popálenín.

56 Dominik Tatarka (1913 – 1989), slovenský spisovateľ, disident a signatár Charty 77. Zúčastnil sa Slovenského národného povstania, v 50. rokoch aktívne podporoval komunistický režim, v 60. rokoch sa zapojil do obrodného procesu, za čo z neho režim urobil zakázaného spisovateľa a robotníka.

57 Katarína Lazarová (1914 – 1995), slovenská spisovateľka a prekladateľka. Aktívne sa zúčastnila SNP ako členka 1. československej partizánskej brigády ako veliteľka bojovej jednotky. Vo svojej literárnej tvorbe sa venovala odkazu SNP. V 60. rokoch sa aktívne zapojila do demokratizačného procesu, v 70. a 80. rokoch spolupracovala s predstaviteľmi občianskeho disentu. Neskôr podpísala jeden z protestov proti bratislavskej päťke.

dojatí. Asi tak uprostred týždňa som bola v rozhlase. Na druhú „dobrú“ sa to podarilo, ale potom sme mali všetci slzy v očiach.

NÁVŠTEVA Z FEBRUÁRKY

Asi tak o necelý rok, opäť okolo Medzinárodného dňa študentstva, teda po 17. novembri, Miki Sliacky poštou dostal na internát korešpondenčný lístok, kde bolo červenou pečiatkou vytlačené „Dostavte sa“ vtedy a vtedy do budovy na Februárovej ulici číslo to a to za účelom objasnenia určitých okolností: „*Bolo to jasné, idem na výsluch na ŠtB. Vedel som, že niektorí zo štrajkového výboru tam už boli, ale netušil som, čo sa tam dialo. Na Februárke som sa dvoch maníkov v kancelárii hneď po príchode spýtal, či ma budú aj biť. Akože srandičky, srandičky. Oni že nie, ha-ha-ha. Potom mi dávali otázky a ja som odpovedal. Žiadne tajnosti sa nepýtali, všetko iba veci, ktoré aj tak vedel každý na fakulte, aj oni. Kto organizoval štrajk a ako to vzniklo.*“

Vtedy prišli aj za mnou. Zazvonili dvaja chlapíci, nenápadní, žeby ste si ich na ulici ani nevšimli. Pýtam sa, čo chcú. Že prišli po mňa. Pozerám na nich, čo to má byť a srdce som odrazu mala až kdesi v krku. Pociť ako vtedy, keď som na chrbte cítila hlaveň samopal. V tom čase som však už bola vo vysokom stupni tehotenstva – o necelých šesť týždňov sa mi narodil prvý syn. Brucho som mala také veľké, že som si už ani nemohla zapnúť gombíky na župane. Zvýšila som na nich hlas: „*Čo nevidíte, že som tehotná?! Nikam nejdem!*“ Odstúpili trochu, a že kde je môj muž a kedy príde domov. Opäť takým vysokým hlasom som odvrkla: „*Neviem!*“ a pribuchla som im dvere pred nosom. Roztriasla som sa ako osika, keď do nej zafúka vietor a ako mantru som si monotónne opakovala: „*Len neporod, len neporod.*“ Asi po hodine prišla domov stará mama, s ktorou sme vtedy ako mladá rodina bývali a vytreštila oči, čo sa mi stalo. Povedala som jej a až vtedy som sa rozplakala. Hlúpo som si potom

pomyslela, že nielen za ňou chodili, ale už aj za mnou. Teda – príslušníci ŠtB. Keď prišiel manžel domov, riešili sme, čo s tým. No ale čo sme s tým mohli urobiť? Mali sme dvadsaťjeden a pol roka každý z nás, čo sme už mohli navymýšľať! O desiatej večer zazvonili znova a manžela vzali so sebou. Bola to hrozná noc, lebo ho pustili až ráno. Vôbec si nepamätám, čo o tom hovoril a v tej chvíli ani neviem, či som ho počúvala – bola som šťastná, že je doma.

O pár dní ma zavolali na dekanát Filozofickej fakulty (ledva som sa tam prikolísala) a mala som napísať, prečo som štrajkovala a prečo som hladovala za Palacha. Každá výpoveď na osobitný kus papiera. Písala som tam o študentskej spolupatričnosti a úcte voči Janovi Palachovi. To už bol koniec novembra 1969.

Potom som už naozaj mala celkom iné starosti. O mnohých veciach som sa dozvedela až po dlhých rokoch. Napríklad, že študenti museli podpisovať súhlas so vstupom vojsk Varšavskej zmluvy, že niektorých z nich vylúčili zo školy v záverečnom ročníku, iní zas museli kvôli hlúpostiam opakovať ročník. Aj my dvaja s mužom. Moje meno ešte vyvesili na nástenke s dekanským pokarhaním. Ale bolo mi to už srdečne jedno.

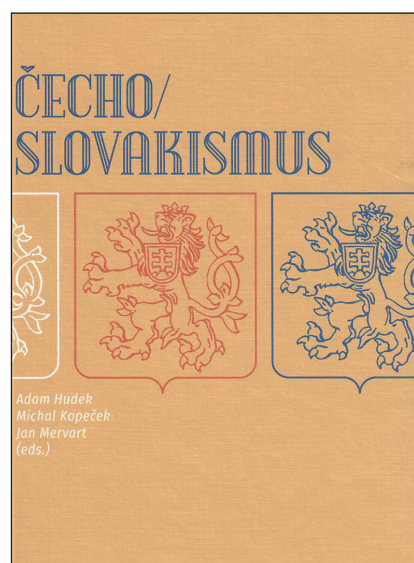
ČO BOLO POTOM

Boli to veru pohnuté časy, a ešte viac tie, ktoré nasledovali. Nieкто sa naplno ponoril do roboty, iný do alkoholu, ďalším sa nechcelo premýšľať a pustili sa chalupárčiť. Ale boli takí, ktorým to nedalo a aj za cenu vlastného ohrozenia sa venovali napríklad samizdatu. Trvalo dvadsať a trištvrté roka, kým sa opäť zaplnili námestia a ulice. Za ten čas sa nám narodili deti, ktoré už samy, z vlastnej vôle, sa postavili do mrazu, aby spolu s nami vykričali „*Dost bolo!*“

Tu by som ešte chcela povedať, že za tých dlhých vyše dvadsať rokov som porodila dvoch synov a zamestnala sa v redakcii *Slovenky*. Tam ma nútili, aby som dokončila vysokú školu, pretože som štúdium

najprv prerušila, keď prvorodeného syna ako šesťtýždňového operovali a ja som mu potom musela venovať všetku starostlivosť. Narodil sa mi aj druhý syn, školu som si urobila, ba aj doktorát, aby som nedajbože nemusela chodiť na Večernú univerzitu marxizmu-leninizmu. Tajní už nikdy za mnou neprišli. Ani potom, keď som sa rozviedla.

Moje styky s rodinou Viestovcov – so starou mamou, starým otcom a otcom – sa úplne prerušili. Len keď sa mi narodil prvý syn, zašla som s ním k starým rodičom a čírou náhodou tam prišiel aj otec. Nedošlo to dobre. Vládla tam chladná atmosféra, čo mi bolo veľmi ľúto. Možno preto, že sa im nepáčila rodina môjho muža po politickej stránke. Nevie. Trápilo ma to celé tie roky, no neodvážila som sa urobiť prvý krok a vysvetliť si celú situáciu, prečo sa tak stalo. Až v apríli 1990 môj strýko Láďo prišiel takmer po dvadsiatich dvoch rokoch z Austrálie domov. Len na návštevu. Kvôli penzii potreboval osvedčenie o svojej odbojovej činnosti. A za kým poň išiel? No predsa za svojim bývalým najlepším kamarátom Dušanom, mojím otcom. Nejako ho vypátral a stretli sa v Šamoríne. Určite to bolo veľmi dojímavé, aj keď nie dojímavejšie, ako to moje s otcom, ktoré nasledovalo možno o týždeň-dva neskôr. Strýko ma totiž pred mojím drahým otcom vychválil a povedal mu aj, že má dvoch krásnych a šikovných vnukov. Takže svojím spôsobom Láďovi vďačím nielen za to, že som sa neocitla v sirotinci, ale aj za to, že sme s otcom opäť našli cestu k sebe. Keď 25. mája 2000 zomrel v bývalej Vojenskej nemocnici, bola som s ním dve hodiny pred smrťou. Mamička zomrela 3. januára 2017 a bola som pri nej ešte trištvrté hodiny predtým, ako naposledy vydýchla. A tak, i keď som s oboma rodičmi nemala veľmi blízky vzťah počas našich životov, stalo sa tak v posledných rokoch ich životov a napokon aj v ich celkom posledných chvíľach. Vďaka bohu aj za to.

ADAM HUDEK – MICHAL KOPEČEK – JAN MERVART, eds.

ČECHO/SLOVAKISMUS

Praha: NLN; Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2019, 478 s.

Pojem čechoslovakizmus svojho času pregnantne charakterizoval renomovaný slovenský historik Dušan Kováč: „Čechoslovakizmus je historický jav, ktorý má dve stránky: 1. je to konkrétny politický program spoločného česko-slovenského štátu ako jednonárodného štátu; 2. je to ideologický základ takého politického programu, ktorý spočíva na myšlienke jednotného československého národa.“¹ Ide o tému nielen výrazne spätú s kľúčovým obdobím takmer 75-ročného spoluzitania Slovákov a Čechov v období 20. storočia, ale v mnohonárodnostnom priestore strednej Európy svojím spôsobom – univerzálnu. Tému, ktorá je stále zaujímavá a živá nielen pre historikov či politológov, ale aj pre jej pamätníkov a ich

potomkov. Pochopenie relevantných súvislostí a súdobých alternatív tohoto najprv politického konceptu a potom pojmu, ktorý ho prežil, zaznamenanie jeho reálnych dôsledkov v politickom, kultúrnom, sociálnom a ekonomickom vývoji obidvoch národov žijúcich v spoločnom štáte má kľúčové historické (a didaktické) konotácie v súvislosti s rozpadom spoločného štátu, v ktorom čechoslovakizmus a jeho rozdielne (podceňované, či naopak emocionálne) vnímanie zohralo jednu z kľúčových úloh.

Nepochybujem teda, že výber témy publikácie je namieste a nájde si svojich čitateľov. Pokiaľ ide o jej formu – ide o kolektívnu monografiu a podľa môjho názoru je pri podobných projektoch vhodná. Ponúka možnosti viacvrstevnatej optiky z rôznych uhlov pohľadu a spoločenských oblastí. Do istej miery ešte stále živá a kontroverzná téma má potenciál otvoriť nové interpretácie. Podat' polemický, no zároveň objektívny a vyvážený obraz o problematike. Cieľ podat' vyvážený obraz napokon v úvode deklaruje aj jeden zo zostavovateľov a spoluautor český historik Michal Kopeček. V súvislosti s recenzovanou knihou je potrebné povedať, že autorský kolektív (vedeckí pracovníci zo Slovenska a z Českej republiky) na jej príprave pracoval dlhšiu dobu, a tak príprave textov, ako i vlastnej koncepcii diela predchádzali viaceré konzultácie a pracovné stretnutia. Tak ako to pri publikáciách tohto typu býva, niektoré kapitoly sú prepracované a prinášajú zaujímavé pohľady a informácie, iné akoby váhali na hranici zažitých stereotypov.

Téma je taká rozsiahla, že sa, aj vzhľadom na vlastné výskumné zameranie, sústredím predovšetkým na tie kapitoly publikácie, ktoré sa venujú obdobiu nasledujúcemu po

skončení 2. svetovej vojny. M. Kopeček v úvodnej štúdií monografie (*Čechoslovakizmus: zastřené dějiny jednoho pojmu*) hodnotí doteraz vydanú literatúru viažucu sa k sledovanej problematike, pomerne veľký priestor venuje doterajším prístupom k sledovanej téme, čechoslovakizmu v teoretickej perspektíve konceptuálnych dejín, charakterizuje štruktúru a vysvetľuje hlavný zámer autorského kolektívu diela, keď konštatuje, že „více než čtvrtstoletí po rozdělení Československa, nastávají snad již vhodné podmínky pro pokus nově promyslet přístupy k čechoslovakismu nejen jako politického projektu a ideologému, ale jako mnohostrannému historického fenoménu přesahujícího úzce politicko-ideologické vymezení“² [zvýraznil M. L.].

V tom prípade je však trochu prekvapujúce, že publikácia s takouto ambíciou takmer úplne obchádza jednu z najdôležitejších stránok spoločenského života – hospodársku oblasť. Problematika ekonomického vývoja mala predsa výrazný a reálny vplyv na prežívanie pojmu čechoslovakizmus, či už na slovenskú, českú či československú ekonomiku. Pokiaľ v takejto práci viac-menej absentuje – zároveň absentujú aj hlbšie súvislosti, ktoré ovplyvňovali udalosti, rozhodnutia, názory a konanie súputníkov. Objektívny a vyvážený obraz o dianí, o fenoméne, ktorý je témou publikácie, je tým limitovaný a od jeho komplexného pochopenia v historickom kontexte v svojej podstate vzdialený.³ A to z toho dôvodu, že čechoslovakizmus mal reálny a relevantný vplyv na vývoj slovenskej ekonomiky v celom povojnovom období, teda v čase, kedy už čechoslovakizmus ako oficiálny politický a kultúrny koncept neexistoval. Tu vychádzam tiež z tézy D. Kováča, podľa ktorého v povojnovom období, v čase „náhradných foriem

1 Citované podľa KOVÁČ, Dušan. *Slováci, Česi, dejiny*. Bratislava: AEP, 1997, s. 118 – 119.

2 KOPEČEK, Michal. Úvod. *Čechoslovakizmus: zastřené dějiny jednoho pojmu*. In: HUDEK, Adam, KOPEČEK, Michal, MERVART, Jan, eds. *Čecko/slovakizmus*. Praha: NLN; Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2019, s. 11.

3 Asi tak, ako keď sa v televízii pozeráme na známu rozprávku *Královstvo krivých zrkadiel*.

čechoslovakizmu“, tento síce oficiálne a de jure prestal existovať, „dožíval však [...] v úsilí udržať centralistický štát a obmedziť, či úplne likvidovať slovenskú samosprávu, či znefunkčniť federáciu“.⁴

Absenciu analýzy hospodárskych dopadov čechoslovakizmu považujem za najdôležitejší systémový a koncepčný nedostatok recenzovaného diela. Tie dopady na povojnový ekonomický vývoj Slovenska boli reálne a prejavili sa i na výsledkoch ekonomicko-sociálneho vyrovnávania Slovenska na úroveň českých krajín. A to nie práve v najpozitívnejšom zmysle. Ich dôsledkom bol napríklad spôsob alokácie investičných prostriedkov určených do slovenských priemyselných podnikov, ktorého výsledkom bola i masová migrácia obyvateľov Slovenska do českých krajín – za prácou. Navyše, za politikou čechoslovakizmu (či v povojnovom období štátneho centralizmu) možno hľadať i konkrétne mocenské záujmy – záujmy centra, no i rôznych riadiacich štruktúr, napríklad výrobo-hospodárskych jednotiek (VHJ), prostredníctvom ktorých boli riadené slovenské priemyselné podniky.⁵ Ale zámerom autorov zrejme nebolo na takúto súvislosť poukazovať.⁶ V nasledujúcom texte ešte v skratke naznačím niektoré skutočnosti, na tomto mieste spomeniem len to, že napríklad kritický prejav Alexandra Dubčeka z konca

septembra 1967, v ktorom poukazoval na negatíva pofebruárového hospodárskeho vývoja na Slovensku, sa stal prológom roka 1968 v Československu.⁷

Druhou stránkou spoločenského vývoja, ktorá v knihe absentuje, je problematika exilu.⁸ Z Československa emigrovalo počas jeho existencie v priebehu niekoľkých vln státisíce osôb,⁹ často išlo o príslušníkov politických i kultúrnych elít, ktoré v rámci rôznych spoločností a spolkov naďalej sledovali vývoj v domovskej krajine a reagovali i na fenomén čechoslovakizmu. Problematika exilu sa v našej historiografii často obchádza, no je možné, že autori predmetnej publikácie sa naznačenej téme ešte v budúcnosti budú venovať. Je totiž pravdepodobné, že výskum tejto problematiky by mohol priniesť veľmi zaujímavé výsledky. V nasledujúcich riadkoch sa krátko dotknem tých jednotlivých kapitol, ktoré pojednávajú o povojnovom vývoji. Juraj Benko spolu s Adamom Hudekom pripravili kapitolu s názvom *Ideológia čechoslovakizmu a slovenskí komunisti*. Niet pochýb o tom, že tie časti kapitoly, ktoré sa venujú vývoju komunistického hnutia v období 1. Československej republiky (1. ČSR), resp. i počas 2. svetovej vojny sú pripravené skutočne so znalosťou vecí a napísané na základe rozsiahlej heuristiky. Popisujú nielen teoretické

základy vnímania nacionálnej otázky, no i všetky tie peripetie, ktoré súviseli s praktickou politikou komunistov. Rozsiahly priestor je venovaný i hnutiu davistov a ich predstavám o slovenskej otázke, ako i idey Sovietskeho Slovenska. Ak by som mal mať k tejto časti pripomienku, tak hádam by bolo vhodné uviesť, aké bolo miesto komunistov na slovenskej politickej scéne a aká bola voličská základňa Komunistickej strany Československa (KSČ) na Slovensku. Odborníkom je to samozrejme jasné, no nie každý čitateľ musí mať podrobné informácie k dispozícii – totiž komunisti sa na Slovensku nachádzali skutočne na periférii, mali len malú voličskú základňu a často sa na nich hľadalo len ako na sektu a ich postavenie sa stávalo dôležitejším až ku koncu 30. rokov. Autori by hádam tiež v úvode kapitoly mohli ujasniť pojmy národný a nacionalistický, pretože tieto pojmy sú neoddeliteľnou súčasťou problematiky čechoslovakizmu. Ide o to, ako boli vnímané a používané v súdobom politickom a kultúrnom diskurze. Čo pod nimi elity – protagonisti tej doby rozumeli, aké boli ich motivácie a ciele, nielen preto, aby čitateľ pochopil, o čo išlo, ale aby dostal pravdivú informáciu. Pojmové neukotvenie, dnes tak často komplikované ešte aj absolútne ahistorickým aplikovaním súčasných kritérií na historické osobnosti a udalosti, môže

4 Citované podľa KOVÁČ, D. *Slováci, Česi, dejiny*, s. 127.

5 V celom období, ktoré nasledovalo po februári 1948 bol slovenský priemysel riadený z centra krajiny, pomocou rôznych orgánov, od konca 50. rokov prostredníctvom VHJ. Takmer všetky centrá VHJ sa nachádzali v českých krajinách a mali výrazný vplyv na tzv. decentralizované investície. Prípravu či už päťročných plánov alebo ročných vykonávacích plánov zabezpečoval Státní úřad plánovací a v konečnom dôsledku o nich rozhodovalo Predsedníctvo Ústredného výboru Komunistickej strany Československa.

6 Podobne tiež na to, aký rozdielny bol demografický vývin na území českých krajín v porovnaní s tou situáciou, ktorá sa prejavovala na slovenskom území. Bližšie pozri LONDÁK, Miroslav. *Ekonomické reformy v Československu v 50. a 60. rokoch 20. storočia a slovenská ekonomika*. Bratislava: Veda, 2012, s. 98 a nasledujúce (ďalej n.). Podľa oficiálnych údajov žilo na území českých krajín v roku 1945 50-tisíc osôb slovenskej národnosti, v roku 1948 220-tisíc, v roku 1960 421-tisíc. V roku 1961 takmer 280-tisíc. V období rokov 1960 – 1961 v oficiálnych štatistikách zrazu „zmizlo“ takmer 140-tisíc osôb slovenskej národnosti – no práve v tomto období vzrástol počet osôb českej národnosti o takmer 110-tisíc (z 8 928 733 na 9 036 072). Citované podľa *Historická statistická ročenka ČSSR*. Praha: SNTL; Bratislava: ALFA, 1985, s. 429.

7 Prejav A. Dubčeka zo dňa 26. 9. 1967 je celý uverejnený v publikácii LONDÁK, M. *Ekonomické reformy v Československu v 50. a 60. rokoch 20. storočia a slovenská ekonomika*, s. 231 – 238.

8 Túto problematiku v jednej vete zmienil Norbert Kmeť. Pozri KMEŤ, Norbert. Problém čechoslovakizmu na Slovensku po Novembri 1989. In: HUDEK, A., KOPEČEK, M., MERVART, J., eds. *Čecho/slovakismus*, s. 379.

9 Zo Slovenska emigrovalo počas existencie 1. ČSR okolo 200-tisíc osôb. Čo sa týka povojnového obdobia, údaje o počte tých, ktorí emigrovali, sa rôznia, tiež išlo o podobné číslo.

dezorientovať, skreslovať – dezinterpretovať historický výklad.

Kým v tejto časti kapitoly je práca s prejavmi či vplyvom čechoslovakistickej štátnej doktríny na spoločný štát systematická a logická, problematickejšou začína byť uvedená kapitola vo chvíli, keď vstupuje do obdobia roku 1945 a po ňom. K časťam kapitoly, ktorá sa týka jari roka 1945, mám niekoľko pripomienok. V knihe, ktorá sa primárne venuje čechoslovakizmu, mohlo byť uvedené, že práve v tomto čase prišlo k historickému medzníku a že sa teda skončilo obdobie, kedy čechoslovakizmus bol považovaný za oficiálnu štátnu ideológiu. V kapitole sa len skratkovite konštatuje, že vedenie KSČ (moskovské) podporilo „povstalecký program obnovy Československa ako štátu dvoch rovnocenných národov“, pričom „Gottwald tento postoj potvrdil pri prezentácii Košického vládneho programu v apríli 1945“.¹⁰

Na strane 298 autori konštatujú, že vedenie „KSČ však zároveň uprednostnilo existujúci asymetrický model pred federalizáciou“. Nebolo to tak – na jar 1945 asymetrický model štátneho usporiadania nejestvoval.¹¹ Ten sa len pomaly začal formovať. Najprv pod silným tlakom českých elít, ktoré v podstate jednohlasne (bez ohľadu na politickú príslušnosť) odmietali slovenské predstavy o rovnoprávnom postavení Slovenska v spoločnom štáte (a tiež myšlien-

ky o federalizácii Československa). Asymetrický model sa začal rodiť po tom, čo sa povstalecké vedenie Komunistickej strany Slovenska (KSS) krátko pred podpisom 1. pražskej dohody (jún 1945), uprednostniac politické ciele pred cieľmi národnými, podriadilo Gottwaldovmu vedeniu KSČ a de facto ustúpilo od princípu „rovný s rovným“, a teda od ducha Košického vládneho programu.¹² Po tomto termíne je teda i ťažké hovoriť o slovenských národných komunistoch. K vzniku tzv. asymetrického modelu sa len smerovalo, po jeseni 1945 (po menovej reforme), a hlavne po voľbách z jari roka 1946, po prijatí 3. pražskej dohody, a skutočne naplno sa tento model realizoval až po februári 1948. Je dosť nepochopiteľné, že autori sa vôbec nezmienili o kľúčových fázach tohto procesu, ktorý zakladal a zásadne ovplyvnil ďalší priebeh a vývoj vzájomného česko-slovenského vzťahu. Veď 1. pražská dohoda bola nesporne jedným z najdôležitejších politických aktov povojnového obdobia, aktom, ktorý priamo súvisel s ukotvením slovenského a českého národa v ich spoločnom štáte a relevantným spôsobom determinoval tzv. slovenskú otázku.

Téza autorov uvedená na strane 299, že KSS sa „po obnovení Československa zmenila z autonómnej organizácie na lokálnu pobočku KSČ“, je všeobecná a nie najšťastnejšie

formulovaná. Správnejšie by bolo uviesť, že KSS i po obnovení ČSR bola samostatnou politickou stranou a územnou organizáciou KSČ sa stala až po februári 1948.¹³ V týchto súvislostiach by sa dalo pripomenúť, že tzv. povstalecké vedenie KSS sa na konci mája 1945 podriadilo Gottwaldovmu vedeniu KSČ a dalo prednosť ideám proletárskeho internacionalizmu pred samostatnejšou národnou politikou. Bolo tak učinené v súlade s ideami demokratického centralizmu, používanými v komunistickej teórii. Následne, na Žilinskej konferencii KSS (11. – 12. augusta 1945) bol do vedenia KSS dosadený Viliam Široký, ktorý potom túto politickú stranu viedol tak, aby jej činnosť bola v úplnom súlade s politikou pražského vedenia KSČ.¹⁴

Pokiaľ môžeme za problematickú považovať skutočnosť, že autori publikácie sa programovo vyhli pre pochopenie sledovaných procesov dôležitej ekonomickej problematike, nie je tomu inak ani v kapitole Juraja Benka a Adama Hudeka, ktorá síce obsahuje podkapitulu s názvom *Ekonomické vyrovnávanie miesto federácie*, ale o kľúčovej udalosti hospodárskych dejín, ktorá nadlho ďalší vývoj determinovala – o menovej reforme z jesene 1945 – sa vôbec nezmieňujú. Nájdeme len zmienky v podstate v tom zmysle, že „slovenskí národní komunisti sa v záujme dosiahnutia vyššieho cieľa vzdali plánov na

10 Citované podľa BENKO, Juraj, HUDEK, Adam. Ideológia čechoslovakizmu a slovenskí komunisti. In: HUDEK, A., KOPEČEK, M., MERVART, J., eds. *Čecho/slovakizmus*, s. 298.

11 V období po prijatí Košického vládneho programu zostali vládne a zákonodarné právomoci na území Slovenska v rukách Zboru povereníkov a Slovenskej národnej rady, pričom zároveň platili dekréty prezidenta republiky. Hospodárske rezorty na Slovensku si v tomto čase udržali veľkú časť právomocí. Do novembra 1945 vykonával svoje základné funkcie aj ceduľový ústav, aj Slovenská národná banka a „Slovensko tvorilo samostatnú menovú a do určitej miery aj colnú a hospodársku jednotku.“ Text tejto poznámky je vytvorený na základe rukopisu PhDr. Ľudovíta Hallona, DrSc., a PhDr. Miroslava Sabola, PhD., ktorý bude súčasťou pripravovaného zväzku Dejín Slovenska 20. storočia, venovanému obdobiu rokov 1945 – 1960. HALLON, Ľudovít, SABOL, Miroslav. *Ekonomicko-sociálny vývoj na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*. Bratislava 2019, s. 6.

12 Dňa 26. 5. 1945 Slovenská národná rada (SNR) jednomyselne schválila smernice na rokovanie Predsedníctva SNR s vládou ČSR a predstaviteľmi českého politického života. I keď v nich nebol priamo spomenutý termín federácia, smernice obsahovali princípy federatívneho usporiadania štátu. Ešte pred rokovaniami sa však stretli slovenskí komunisti s Gottwaldovým vedením KSČ (31. 5. 1945), podriadili sa mu a fatalne tak oslabili pozíciu vedenia SNR. Predstavitelia Demokratickej strany (DS) vo vedení SNR tak nemali žiadne šance presadiť federatívne princípy, keďže proti ich názorom stáli činitelia piatich politických strán. Podrobnejšie pozri RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vzťahy 1945–1992*. Praha, Bratislava: Academic Electronic Press, Ústav T. G. Masaryka, 1998, s. 27 – 28.

13 Bližšie pozri PEŠEK, Jan. *Komunistická strana Slovenska. Dejiny politického subjektu I*. Bratislava: Veda, 2012, s. 73 – 75.

14 Pozri LONDÁK, Miroslav. *Otázky industrializácie Slovenska (1945 – 1960)*. Bratislava: Veda, 1999, s. 13 a 27 – 28.

federalizáciu“ a sústredili národné požiadavky na oblasť hospodárstva.¹⁵

V dôsledku menovej reformy Slovensko nenávratne prišlo o kapitál,¹⁶ ktorý sa mohol stať základom jeho ďalšieho ekonomického rozvoja a slovenské národné orgány zároveň na desaťročia stratili šancu o ňom rozhodovať. Ústupky slovenskej strany¹⁷ – a tieto boli hlavne výsledkom podriadenia sa slovenských komunistov českej centrále – vykonané v súvislosti s menovou reformou mali byť v budúcnosti kompezované štátnou politikou ekonomicko-sociálneho vyrovnávania Slovenska na úroveň českých krajín (a „na úkor českej robotnickej triedy“, ako sa zvykli „slovenské potreby“ často a verejne komentovať).

Politika ekonomicko-sociálneho vyrovnávania bola dlhodobo riadená z pražského centra štátu, vplyv slovenských národných orgánov na riadenie hospodárstva sa postupne úplne minimalizoval a výsledkom bola rastúca

nespokojnosť s takýmto fungovaním štátu v jeho východnej „oblasti“.¹⁸ Skrátka, škoda, že kniha s tak zaujímavou témou nemala ambíciu zísť z roviny politicko-kultúrnych prejavov čechoslovakizmu hlbšie a pokúsiť sa ho analyzovať a pochopiť. Čo nie je dosť možné bez toho, aby sme nebrali do úvahy jeho ekonomické a sociálne motivácie, ktoré zásadným spôsobom vplývali na pocity ľudí, žijúcich spolu v spoločnom štáte.

Čo sa týka ďalších textov kapitoly J. Benka a A. Hudeka, tak by som rád zdôrazniť, že autori sa v podstate venujú problematike česko-slovenských vzťahov, no bez toho, aby uvažovali o tom, či vôbec existovali vplyvy čechoslovakizmu na slovenský spoločenský život. Autori veľmi rýchlo „prebehnú“ otázku tzv. slovenského buržoázneho nacionalizmu,¹⁹ prijatie ústavy z roku 1960 a jej dopad na Slovensko ani nepovažujú za nutné spomenúť. Absentuje tiež akákoľvek analýza tých rokovaní vtedajších slo-

venských a českých elít, ktorá viedla k federalizácii krajiny, nehovoriac už o tých príčinách, ktoré viedli k vzniku federácie.

Na rozdiel od spomínaných autorov si Zdeněk Doskočil (v časti s názvom *Diskuse o čechoslovakismu a ľudactví v éře reformem šedesátých let*) uvedomuje, aké zložité boli rokovania o príprave federácie a i to, že tie sa v skutočnosti ani nedotiahli do konca, ku skutočnému konsenzu pred okupáciou Československa z augusta 1968 ani nedošlo a ústavný zákon o československej federácii sa potom len narýchlo schválil. Nedoriešené zostali tie najzákladnejšie princípy (a to i ekonomického charakteru), na základe ktorých mal spoločný štát v ďalšom období existovať. Úplne zrejmé to je, ak sa bližšie pozrieme na rokovania slovenských a českých ekonómov.²⁰ Dnes samozrejme nikto nevie, ako by boli debaty a rokovania dopadli, faktom je, že po okupácii a po vzniku

- 15 Citované podľa BENKO, Juraj, HUDEK, Adam. Ideológia čechoslovakizmu a slovenskí komunisti. In: HUDEK, A., KOPEČEK, M., MERVART, J., eds. *Čecho/slovakismus*, s. 299.
- 16 Bližšie pozri LONDÁK, M. *Ekonomické reformy v Československu v 50. a 60. rokoch 20. storočia a slovenská ekonomika*, s. 43. Predstavitelia DS v priebehu leta 1945 uvažovali o tzv. koncepcii finančnej uzavretosti, resp. o vytvorení zvláštneho fondu, z ktorého by sa mohol financovať ďalší ekonomický rozvoj Slovenska – ten fond mal vzniknúť na základe kvalitnejšej slovenskej meny. Prioritné pre nich bolo, aby hospodárstvo bolo riadené slovenskými národnými orgánmi.
- 17 Ústupky slovenskej strany si uvedomovali i slovenskí komunistickí národohospodári, napr. Ľudovít Kováčik. Bližšie pozri LONDÁK, M. *Otázky industrializácie Slovenska (1945 – 1960)*, s. 27, prípadne Slovenský národný archív (ďalej SNA) Bratislava, fond (ďalej f.) ÚV KSS – Národohospodárska komisia, škatuľa číslo (ďalej šk. č.) 9 – 10.
- 18 V jednom z najslávnejších dokumentov československých komunistov – v Akčnom programe KSČ z apríla 1968 sa konštatuje, že aj keď sa podarilo odstrániť sociálnu a hospodársku nerovnosť Slovenska a znížiť relatívne rozdiely na jedného obyvateľa, naďalej pretrvával stav, keď predstih „tempa rastu nepostačoval na zníženie absolútnych rozdielov. Vyrovnávanie sa nezakladalo na koncepcii národohospodárskej efektívnosti rozvoja československej ekonomiky“. Citované podľa LONDÁK, Miroslav. *Šikova ekonomická reforma a Slovensko*. Bratislava: Veda, 2018, s. 118; *Rok šedesátý osmý v usneseních a dokumentech ÚV KSČ*. Praha: Svoboda, 1969, s. 136.
- 19 Vzhľadom k dôležitosti tejto problematiky a jej dôsledkov na slovensko-český vzťah jej hádam mohol byť venovaný väčší priestor. Podľa Petra Weissa zvláštnosťou „procesu s tzv. buržoáznyimi nacionalistami, na ktorom sa vehementne podieľal aj Slovák Viliam Široký, bolo to, že jeho obeťami boli len príslušníci slovenskej národnosti. Za politické nebezpečenstvo sa jeho inscenátormi pokladali len slovenský nacionalizmus, o českom nacionalizme a šovinizme nepadla nikdy zmienka“. WEISS, Peter. Čo zabránilo národom Slovákov a Čechov životu rovný s rovným? [online]. [cit. 2020-02-20]. Dostupné na: <https://zurnal.pravda.sk/esej/clanok/493272-co-zabranilo-narodom-slovakov-a-cechov-zivotu-rovny-s-rovnym/>. Podľa iných autorov tzv. slovenský buržoázny nacionalizmus „sa stal strašiakom na celé jedno desaťročie“ a stal „sa jednou z foriem riešenia slovenskej národnej otázky v povojnovej ČSR“. Citované podľa ČERNÁK, Tomáš, SYRNÝ, Marek, Husák, vrcholy a pády 1945 – 1951. Bratislava: Marenčin PT, 2018, s. 218. „Teória tzv. slovenského buržoázneho nacionalizmu bola sformulovanou konštrukciou, uvedomelou politickou líniou, nebola nejakým náhodne vzniknutým zhlukom polopráv, deformácií či chýb. Jej cieľom nebolo len odstránenie niektorých nepohodlných politík personifikujúcich istú politickú líniu, ale mala i do budúcnosti vytvárať bariéru pred prípadnými slovenskými politickými či inými centru nevyhovujúcimi národnými požiadavkami.“ Citované podľa LONDÁK, M. *Otázky industrializácie Slovenska (1945 – 1960)*, s. 57.
- 20 Slovenskí ekonómovia napríklad presadzovali vznik emisnej banky, čo bolo pre ich českých kolegov úplne neprijateľné. Bližšie pozri LONDÁK, Miroslav. *Rok 1968 a ekonomická realita Slovenska*. Bratislava: Prodama, 2007, s. 117.

federácie bol opäť realitou silne centralizovaný štát. Nesporne prínosné sú viaceré časti kapitoly Z. Doskočila, napr. tie, ktoré približujú diskusie historikov vedené na pôde Ústavu dejín ÚV KSS, podobne ako tie pasáže, ktoré sú venované názorovým diskusiam panujúcim medzi českými a slovenskými intelektuálmi.

Na kapitolu Jana Mervarta (*Stranická teorie tzv. národnostní otázky a čechoslovakismus*) som pôvodne ani nezamýšľal reagovať. Veď cieľom recenzenta nemôže byť to, aby zmenil spôsob myslenia autora. Ale predsa len niekoľko slov. Na strane 337 autor píše, že nechce niekdajšieho stranického vodcu (rozumej Antonína Novotného) adorovať. No skôr sa zdá, že J. Mervart práve k tomu smeruje. Vyplýva to napr. z tvrdenia, že poststalinské „vymezení národa a snahy o reformulování vztahů mezi Čechy a Slováky jsou zde brány vážně jako sice neúspěšný, nicméně seriózní pokus o řešení napětí mezi univerzalistickým rozměrem socialistického státu na jedné straně a partikulárnými zájmy jeho jednotlivých národů na straně druhé“. Autor teda prezentuje praktickú politiku A. Novotného ako „seriózny pokus“ o akúsi novú, internacionálnu politiku, ktorá mala zabezpečiť kompromis medzi záujmami národov a národností a vyššími záujmami socialistického štátu. Na to sa dá odpovedať citátom zo stenografického záznamu vystúpenia Alexandra Dubčeka z januára 1968 zo zasadnutia Predsedníctva ÚV KSS, ktorým sa vracal k svojmu prejavu z konca septembra 1967 (záznam Dubčekovej reči je v tretej osobe – pozn. M. L.): „Na septembrovom pléne vystúpenie súdruha Dubčeka bolo krajne vyhranené. Keď súdruh Novotný prišiel z dovolenky, na politické stránky predložil návrh do Predsedníctva ÚV KSC, že keď Slovensko je v zásade vyriešené, že je nutné rozvoj priemyslu, zdravotníctva, atď. orientovať do

pohraničia v Čechách a na Morave. Súdruh Dubček povedal, že sú tu iné zaostalejšie oblasti i na Slovensku. Bolo to predložené i plénu ÚV KSC v apríli a septembri. Na strane 47 bol záver, že treba zintenzívniť presun ľudí do Čiech atď. [...] S. Dubček videl nebezpečie, že sa pôjde ďalej, a preto vystúpil tak zásadne. Iste to pomohlo a urobilo určitú zábranu.“²¹

Novotný spolu so svojim ideologickým tajomníkom Jiřím Hendrychom od vystúpenia slovenských intelektuálov v roku 1963, kedy verejne kritizovali vedenie štátu a „národnostnú“ politiku KSC premanentne žiadalo vedenie KSS, aby si doma urobila s týmito ľuďmi „poriadok“. Meno Miroslava Hysku bolo na zasadnutiach používané ako synonymum najhrubšej nelojálnosti voči strane, ako odstrašujúci prípad. Kritické vystúpenia slovenských intelektuálov nazval Novotný na návšteve v Košiciach rezíduom buržoázneho nacionalizmu a ľudáctva – použil nálepky, ktorými sa často a úspešne umlčali pokusy slovenskej strany o väčšie právomoci, ktorých absencia im zťažovala prácu a obmedzovala rozvoj. V polovici 60. rokov boli na podnet Hendrycha a v záujme umlčania kritiky systému vymenení šéfredaktori prakticky všetkých relevantných slovenských denníkov a kultúrnych periodík. Novotný slovenský región podceňoval a netajil sa tým. Dobré je známa jeho neslávná návšteva Martina z konca augusta 1967. Za akéhosi stranického intelektuála medzi robotníckymi kádrmi považovaný Hendrych sa zas „vyznamenal“ na a po IV. zjazde československých spisovateľov v roku 1967 zákazom a v podstate likvidáciou *Literárnych novín* – mediálnej platformy Zväzu československých spisovateľov atď.

Viac či menej skryté a svojím spôsobom absurdné adorovanie predstaviteľa jedného z najservilnejších a najkonzervatívnejších komu-

nistických režimov tej doby možno v našom priestore pozorovať už dlhší čas. Novotný je vykresľovaný divnie ako reformátor, ktorý „dovoliť“ odmäk v 60. rokoch. Argumentuje sa napríklad tým, že tento skrytý demokrat „umožnil“ Šikovu ekonomickú reformu. Problémom je, že tá nevyplývala z Novotného osobnostných a mentálnych schopností prekračovať zažitú statické riadenie a zo skutočnej snahy modernizovať a v prípade socializmu stalinského typu – odvážne experimentovať. Reformy, naopak, prichádzali z absolútnej núdze a zo snahy zachrániť režim, ktorý sa na začiatku 60. rokov ocitol vďaka odhaleniu podstaty monstreprocesov z 50. rokov v hlbokkej morálnej kríze a vzápätí vo vážnej hospodárskej kríze.

Dnes zrejme žijeme v dobe, kedy sú možnosti slobodného bádania, ale aj účelovej, selektívnej interpretácie dejín a udalostí, neobmedzené. Keď môže mať žulový pamätník Vasil Bilak, prečo by sa nemohol aspoň v historiografii (ťažko povedať, čo je škodlivejšie) virtuálny pomník budovať aj Antonínovi Novotnému. „Reformátorovi“, ktorý do posledných dní brzdil dôsledné rehabilitácie tzv. slovenských buržoáznych nacionalistov, na ktorých perzekvovaní mal svoj podiel a ktorý ešte aj koncom roka 1967 neváhal obviňovať A. Dubčeka a slovenských intelektuálov z „buržoázneho nacionalizmu“ a priekopníkov, ktorý krátko po začiatku realizácie Šikovej ekonomickej reformy (1. januára 1967) túto po niekoľkých mesiacoch fungovania sám zastavil.

Naopak, kapitola Tomáša Záhradníčka – *Debaty o čechoslovakizmu a Čechoslovácich na konci federace*, kvalifikovane vystihuje nielen súdobý „stav federácie“ na konci 80. rokov minulého storočia optikou rôznych spoločenských skupín a zaujímavý diskurz, ale aj atmosféru doby, ktorá bezprostredne

21 Citované podľa SNA Bratislava, f. ÚV KSS, šk. č. 1 199.

predchádzala zásadnému politickému zvratu v roku 1989.

Ku kapitole Norberta Kmeťa (*Problém čechoslovakizmu na Slovensku po Novembri 1989*) hádam len pár viet. Autor sa údajne chcel zamerať na samotný pojem čechoslovakizmus, pričom jeho cieľom bolo „ukázať, že tento výraz väčšinou používali politici, ktorí boli z rôznych príčin proti československému spoložitiu v jednom štáte“.²² Autorovi teda nejde o to, aby prišiel s analýzou obdobia rokov 1990 – 1992, neskúma politický, či vôbec spoločenský vývoj v tomto časovom období, neanalyzuje tie rokovania, ktoré prebiehali medzi českými a slovenskými elitami, ale uvažuje o nejakom abstraktnom pojme napríklad na základe vystúpení poslancov v parlamente. Pochopiteľne bez toho, že by N. Kmeť analyzoval, aké boli reálne dopady čechoslovakizmu na bežný život obyvateľov (v dlhodobom časovom horizonte), či nedajbože na slovenskú ekonomiku. Ale pomôžme si len jednou tabuľkou, ktorá je vytvorená na základe oficiálnych štatistických dát.²³

Nezamestnanosť v %	1990	1991	1992	1993	1994
Česká republika	0,66	4,13	2,57	3,52	3,19
Slovenská republika	1,6	11,8	10,4	14,4	14,8

Nezamestnanosť v Českej republike a v Slovenskej republike v r. 1990 – 1994

Z tabuľky je zrejmé, aké boli dôsledky dlhodobej centralistickej politiky československého štátu na

slovenskú ekonomiku. A zároveň štátu, v ktorom sa vyše 40 rokov realizovalo plánované hospodárstvo. A pravdepodobne by sme mohli hľadať i odraz nejakých náhradných foriem čechoslovakizmu, ktoré spomínal v už citovanej práci D. Kováč. Teda, kým v českých krajinách v roku 1993, 1994 nezamestnanosť v podstate neexistovala,²⁴ na Slovensku bolo v roku 1993 takmer 370-tisíc osôb nezamestnaných, a v roku 1994 viac ako 371-tisíc. Tieto údaje hádam nie je potrebné ani komentovať. V každom prípade je však za nimi dlhodobý existujúci spôsob investovania a alokácie investícií.

K metodológii spomínanej štúdie už len poznámka na záver: autor napr. na strane 378 spomína Vyhlásenie Kongresu slovenskej inteligencie zo dňa 30. mája 1992 a „zhodnotí“ ho na základe vyjadrenia historika Jozefa Jablonického. Čitateľ sa však nedozvie nič z obsahu vyhlásenia, ani o okolnostiach a udalostiach, ktoré mu predchádzali. Autor teda neprichádza s jeho analýzou a už vôbec nespomína, že danému vyhláseniu predchádzal kolaps a do-

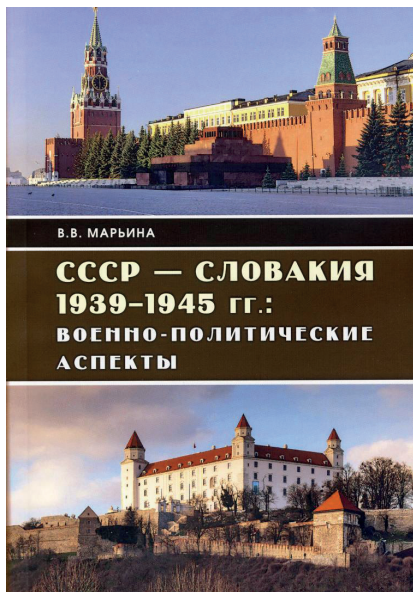
prajme publikácii veľa čitateľov. Napriek čiastkovým výhradám nemožno neocenit' niekde viac, niekde menej úspešný pokus autorov rozobrať dnes už historicky neúspešný politický a kultúrny program, z ktorého neskôr prežil „len“ pojem a ktorý v pejoratívnom zmysle zľudovel a pre mnohých predstavoval politiku, konanie a osoby, ktoré pri riadení štátu prioritizovali na pohľad vyššie celoštátne, v mnohých ohľadoch české záujmy vo viacnárrodnom spoločnom štáte. Táto téma má širší dosah a hlbšia vedecká analýza a genéza čechoslovakizmu a jeho konečný výsledok by mohol splniť aj didaktickú politologickú úlohu ponaučenia – ako to nerobiť, pokiaľ si chceme udržať spoločný štát.

Na knihu, ktorú možno považovať za generačnú výpoveď časti českých a slovenských historikov, je potrebné reagovať – pretože bez dialógu sa nedá posunúť historické vedomie ďalej. Pretože len potom je možné dospieť k pravdivému zobrazeniu historických udalostí a vývoja, len po širšej analýze bude možné poznať podstatu fenoménu, pre ktorý sa zaužíval pojem čecho-slovakizmus, k objektívnemu pochopeniu toho, čo vlastne vyjadroval, prečo prežil mnoho desaťročí a 3 politické systémy a ako súvisí s rozpadom v mnohom úspešného a aj pre jeho ostatné národnosti nesporne užitočného spoločného česko-slovenského štátu, ktorý ich v kľúčových obdobiach pomohol posunúť do vyššej kvality, ale aj opačne.

Miroslav Londák

hoda či skôr nedohoda v Milovách.²⁵ Čo povedať na záver. Dielo prináša mnoho zaujímavých informácií,

- 22 Pozri KMEŤ, Norbert. *Problém čechoslovakizmu na Slovensku po Novembri 1989*. In: HUDEK, A., KOPEČEK, M., MERVART, J., eds. *Čecho/slovakizmus*, s. 379.
- 23 CONDÍK, Štefan a kol. *Štatistická ročenka Slovenskej republiky 1994*. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky, 1995; CONDÍK, Štefan a kol. *Štatistická ročenka Slovenskej republiky 1995*. Bratislava: Štatistický úrad Slovenskej republiky, 1996.
- 24 Vo vyspelých krajinách je bežná nezamestnanosť do úrovne cca 3 %. Nezamestnanosť na úrovni 0 % je v podstate nemožné dosiahnuť, keďže časť obyvateľstva nemá záujem o prácu.
- 25 O tejto problematike bližšie pozri LALUHA, Ivan. *O ceste k slovenskej štátnosti v rokoch 1990 – 1992. Čriepky z poslaneckých lavíc*. Bratislava: Vydavateľstvo Pozsony/Pressburg/Bratislava – Peter Rašla, 2015, s. 94 a n.; LONDÁK, Miroslav. *Finální fáze rozkladu československé federace (1992)*. In: DEJMEK, Jindřich a kol. *Československo. Dějiny státu*. Praha: Nakladatelství LIBRI, 2018, s. 825 a n.

VALENTINA VLADIMIROVNA
MARJINA

SSSR – SLOVAKIJA, 1939 – 1945
GG.: VOJENNO-POLITIČESKIJE
ASPEKTY

Moskva, Institut slavjanovedenia (Ros-
sijskaja akademija nauk), 2017, 496 s.

Ruská historička Valentina Vladimirovna Marjina z Inštitútu slovanských štúdií Ruskej akadémie vied patrí medzi popredných neslovenských historikov zaoberajúcich sa slovenskými dejinami 20. storočia. V minulosti zaujala najmä jej kniha k dejinám Podkarpatskej Rusi/ Zakarpatskej Ukrajiny, ako aj syntéza dejín Slovenska a Česka v 20. storočí, na ktorej ruská historička výdatne spolupracovala.¹ Jej najnovšia, nemenej významná publikácia sa venuje dejinám vzťahov prvej Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1945 a Sovietskeho zväzu pod zohľadnením vojensko-politických aspektov. Záujem ruskej historičky a slavistky o slovenské dejiny sa ťahá ako červená niť cez celú kariéru, v prípade naj-

novšej knihy ide nepochybne o fundamentálnu monografiu, v ktorej Marjina zhrnula svoj doterajší výskum k problematike druhej svetovej vojny a miesta Slovenska v nej. Už diplomová práca, ktorú Marjina písala na Ruskej štátnej univerzite na tému Slovenského národného povstania (SNP), je dôkazom tohto celoživotného záujmu, navyše diplomová práca bola prvou ruskojazyčnou prácou o tejto historickej udalosti (s. 7).

Zoznam archívnych fondov, ktoré autorka študovala, je obsiahly. Týkal sa tém ako riadne diplomatické vzťahy medzi Slovenskou republikou a Zväzom sovietskych socialistických republík (ZSSR) v rokoch 1939 – 1941, informovanosť sovietskeho vedenia o situácii na Slovensku v rokoch 1941 – 1944, vzťah stalinského vedenia k povstaniu na Slovensku na jeseň 1944, misia generála Čatloša v ZSSR a napokon rokovania medzi sovietskym vedením a predstaviteľmi slovenských komunistov, ako aj predstaviteľmi Slovenskej národnej rady (SNR) začiatkom roka 1945, pričom práve tieto rokovania zohrali kľúčovú úlohu pri obnovovaní Československa v závere vojny a slovenská verejnosť by preto s nimi mala byť v plnej miere oboznámená. Marxistickou historiografiou tabuizovanú a mytologizovanú existenciu riadnych diplomatických vzťahov medzi Moskvou a Bratislavou vyplývajúcu z paktu Ribbentrop-Molotov z augusta 1939 autorka študovala predovšetkým na základe archívnych dokumentov uložených vo fonde sovietskeho vyslanca v Bratislave Puškina, uloženého v archíve Ministerstva zahraničných vecí v Moskve. Uznanie Slovenskej republiky *de jure* sovietskou vládou v období rokov 1939 – 1941 vyhovovalo nielen dvom zainteresovaným stranám, Slovenskej republike a Sovietskemu zväzu, pričom mladý slovenský štát si od tohto významného diplomatického kroku sľuboval možnosť odpútania sa od závislosti na Nemeckej ríši. Stalinské vedenie napopak sledovalo cieľ získať cez Slovensko väčší vplyv na Balkán, tradičnú oblasť

geopolitického záujmu. Tento stav vyhovoval aj samotnému Berlínu, ktorý vazalský Slovenský štát považoval za „výkladnú skriňu“ ríšsko-nemeckej politiky voči malým štátom v stredovýchodnej Európe (s. 13 – 14). Uznanie Slovenskej republiky Sovietskym zväzom znamenalo napokon pre sovietske vedenie nielen samotný medzinárodnoprávny akt, ale aj oduznanie platnosti nóty z 18. marca 1939 o neuznaní rozdelenia Česko-Slovenska, ktorou Moskva reagovala na rozpad 2. Č-SR. Táto stále ešte málo známa kapitola diplomatických vzťahov medzi dvoma nerovnými štátmi – Slovenskom a ZSSR, ktorú sa povojnová historiografia usilovne snažila zamiesť pod koberec, si nepochybne zaslúži širší záujem.

Kapitola o slovensko-sovietskych vzťahoch je zaujímavá predovšetkým v súvislosti so správami sovietskeho vyslanca v Bratislave, mladého a pomerne erudovaného diplomata Georgija Maksimoviča Puškina. Jeho správy pre Ludový komisariát pre zahraničie (NKID) sa podľa autorky knihy vyznačovali svojráznosťou, vysokou analytickou hodnotou a vlastným názorom na udalosti a osobnosti na Slovensku, hoci prirodzene nemohli presahovať celkový rámec, v akom sa sovietska zahraničná politika nachádzala (s. 93). Sovietske vedenie, ktoré Slovensko, podobne ako Berlín, považovalo za „bránu na Balkán“, si veľmi dobre uvedomovalo, že malý štát v strednej Európe patrí do výlučnej sféry Nemeckej ríše a nemalo zjavne záujem na tejto skutočnosti nič meniť. V tejto súvislosti bol zaujímavý už samotný príchod sovietskeho diplomata do Bratislavy začiatkom februára 1940 a jeho nanajvýš srdečné privítanie zo strany slovenského ministerstva zahraničných vecí na čele s ministrom Ďurčanským, pretože v slovenskej tlači sa v tejto súvislosti nesmeli objaviť žiadne novinové správy (s. 94). Pre slovenskú historiografiu sú zaujímavé najmä Puškinove osobné charakteristiky popredných slovenských vládných činiteľov, predovšetkým ministrov

1 MARJINA, Valentina V. *Zakarpatskaja Ukrajina (Podkarpatskaja Rus) v politike Beneša i Stalina 1939 – 1945 gg.* Moskva: Novyj chronograf, 2003; ZADOROŽŇUK, Ella Grigor'jevna, MARJINA, Valentina Vladimirovna, SERAPIONOVA, Jelena Pavlovna, eds. *Čechija i Slovakiya v XX. Veke. Očerki istorii. V dvuch knigach.* Moskva: Nauka, 2005.

Ďurčanského, Macha, Čatloša, predsedu vlády Tuku a prezidenta Tisa. O Ďurčanskom sa vo všeobecnosti vyjadroval ako o človekovi požívajúcom veľkú autoritu v spoločnosti, písal o ňom, že nebol v oblúbe v ríšsko-nemeckých vládných kruhoch, pretože nedostatočne zavádzal do praxe protižidovské opatrenia. V tomto zmysle Puškin označil Ďurčanského za človeka, ktorému je cudzí antisemitizmus, pretože si uvedomoval, že uplatňovanie protižidovských opatrení podľa intencií Berlína by Slovensku spôsobilo „*potiaže za hranicami*“ a zhoršilo by beztak krehké medzinárodnopolitické postavenie mladého štátu (s. 96). Puškin tiež namietal, že Ďurčanský nepostupoval voči komunistom na Slovensku s takou prísnosťou, aká sa od neho vyžadovala od ríšsko-nemeckej vlády, a všeobecne konštatoval, že Nemci hľadali príležitosť na jeho odstavenie. Je možné sa domnievať, že jedným z dôvodov pre odstránenie Ďurčanského z postu ministra zahraničných vecí a zároveň ministra vnútra, ku ktorému došlo koncom júla 1940 počas tzv. salzburských rokovaní pod tlakom Berlína, boli obavy z nárastu vplyvu ZSSR na Slovensku, prehĺbenie slavianofilských tendencií a aktivizácia komunistov (s. 103). Nová nemecká zahraničnopolitická línia voči strednej a juhovýchodnej Európe po porážke Francúzska na jar 1940 preto mala dosah aj na slovensko-sovietske vzťahy, ktoré ovplyvňovala Ďurčanského politika vyvažovania závislosti od Berlína Moskvou. Po salzburských rokovaníach a zmenách, ktoré pre slovenskú vnútornú a zahraničnú politiku priniesli, „zvlažnel“ aj vzťah niektorých vládných činiteľov k čoraz viac izolovanému sovietskemu vyslancovi.

V úplne odlišnom tóne odznela Puškinova charakteristika Vojtecha Tuku, ktorý po Salzburgu zasadol aj do kresla ministra zahraničných vecí. Puškin Tuku označil ako jednu z „*najreakčnejších figúr, najnebezpečnejšiu pre slovenský národ*“, ako človeka, „*ktorý sa*

úplne zapredal Nemcom“ (s. 108). Zaujímavá je aj charakteristika Puškina ohľadom prezidenta Tisa, ktorého nepovažoval za pronemeckého činiteľa. Puškin veľmi dobre pochopil boj medzi pronacistickou skupinou a umiernenou skupinou, ktorá sa tvorila okolo prezidenta Tisa s cieľom zamedzenia nárastu vplyvu nacistickej ideológie, alebo podľa slov diplomata, katolíckym krídlom stojacim pod silným vplyvom Vatikánu (s. 119). Do denníka si tiež poznamenal, že u Tisa spozoroval určitú zdržanlivosť ohľadom protižidovských opatrení. Arizácie mal prezident Tiso podporovať predovšetkým preto, aby zabránil privlastneniu si majetku slovenských Židov Nemcami (s. 120). V súvislosti s postojom slovenského prezidenta k Sovietskemu zväzu Puškin konštatoval obozretnosť a bol toho názoru, že „*Tiso je schopný dohovoriť sa s kýmkoľvek, len nie so Sovietskym zväzom*“ (s. 120).

Určité sympatie k Sovietskemu zväzu pripisoval mladý sovietsky diplomat slovenskému ministrovi obrany Ferdinandovi Čatlošovi, ktorého neskoršie osudy mali späťosť práve s budúcim víťazom druhej svetovej vojny. Puškin Čatloša nepokladal za pro-nemeckého politika, vedel o ňom, že je evanjelik, čo priťahovalo pozornosť politických kruhov stojacich v opozícii voči slovenskej vláde zloženej z katolíkov a tiež mal vedomosť o jeho znalostiach ruštiny. Čatloš bol podľa Puškina presvedčený, že Nemci Rusko dobiť nedokážu a v tomto zmysle sa vyjadril aj v jednom zo spoločných rozhovorov (s. 124). Všeobecne ho až do napadnutia Sovietskeho zväzu Nemeckom v júni 1941 považoval Puškin za stúpenca slovensko-sovietskeho zblíženia. Puškinova charakteristika Čatloša je zaujímavá ešte z iného hľadiska. Odlišovala sa totiž od charakteristiky, pripravenej Hlavnou vývednou správou Červenej armády na vyžiadanie Hlavnej správy kontrarozvedky SMERŠ Ludového komisariátu obrany ZSSR z konca septembra 1944. Politické vedenie Červenej armá-

dy bolo zjavne ovplyvnené hláseniami podplukovníka Jána Goliana, ako aj slovenskými komunistami. V tomto zmysle bol Čatloš označený za „*fašistu*“ a „*karieristu*“, navyše s nízkou autoritou v radoch Slovenskej armády a vyšších dôstojníkov (s. 231). Puškinova charakteristika sa dostala aj do spisu, ktorý zostavil Ludový komisariát štátnej bezpečnosti (NKGB) 20. septembra 1944. Z toho vyplýva, že sovietske vedenie bolo naklonené spolupracovať so slovenskými „*quislingami*“, ak by to vyhovovalo sovietskym plánom a neriadilo sa výlučne ideologickým hľadiskom. Naopak československá exilová vláda v Londýne na čele s Benešom dôsledne trvala na tom, že s „*fašistickými*“ predstaviteľmi slovenskej vlády sa za žiadnych okolností nesmie rokovať. Toto bola zásadná línia, ktorú Beneš dokázal presadiť aj v otázkach československo-sovietskeho spojenectva.

V šiestej kapitole sa autorka podrobne venuje tzv. Čatlošovmu memorandu a osudom generála Čatloša ako väzňa Butyrskej cely, v ktorej v sovietskom zajatí strávil od septembra 1944 do konca roka 1946 približne dva a pol roka.² Autorka, ktorá mala prístup do Ústredného archívu Federálnej služby kontrarozvedky Ruskej federácie (CA FSB RF), mohla študovať Čatlošovo memorandum ako aj jeho vlastnoručne napísané výpovede k plánu povstania, ktorým by sa pri udržaní slovenskej štátnosti uskutočnil na Slovensku protinemecký vojenský prevrat a Červenej armáde by sa uľahčil vstup na územie Slovenska cez Duklianský priesmyk.

Ďalšiu významnú kapitolu vzťahu ZSSR k Slovensku tvorí príprava a priebeh SNP. V archíve prezidenta Ruskej federácie (AP RF) je uložených niekoľko významných dokumentov, ktoré spravidla končili na stole členov politbyra Ústredného výboru Všet'z'ozovej komunistickej strany boľševikov, VKP(b), predchodkyňi Komunistickej strany Sovietskeho zväzu. Tieto

2 Časť tejto kapitoly autorka publikovala v *Historickom časopise*: MARJINA, Valentina Vladimirovna. Vážen Butyrskej cely Ferdinand Čatloš. *Historický časopis*, roč. 44, 1996, č. 4, s. 678 – 700. Taktiež pozri BOBÁK, Ján. Moskovská misia ministra národnej obrany gen. Ferdinanda Čatloša v roku 1944. *Historický zborník*, roč. 16, 2006, č. 1 – 2, s. 101 – 156.

materiály pochádzali buď z prostredia Ludového komisariátu štátnej bezpečnosti (NKGB), Ludového komisariátu zahraničných vecí, ako aj Generálneho štábu Červenej armády, a týkali sa už spomínanej prípravy a priebehu SNP, ustanovenia stykov medzi vedením Červenej armády a slovenskými povstalcami, postoja sovietskych vládnych miest k partizánskemu odboju na Slovensku a materiálnej pomoci zo strany ZSSR. Z týchto dokumentov je možné urobiť niekoľko všeobecných záverov. Predovšetkým všetky boli adresované samotnému Stalinovi, bez rozhodnutia ktorého sa žiadna významnejšia akcia zo strany Moskvy smerom k Slovensku nekonala, dokumenty sa končili zväčša veľavravnou vetou: „*prosím o Vaše nariadenie*“, pričom Stalin svoje rozkazy a nariadenia udeľoval buď ústne alebo telefonicky, takže nie je možné v celistvosti rekonštruovať rozhodovacie procesy týkajúce sa samotného sovietskeho diktátora (s. 254 – 308).

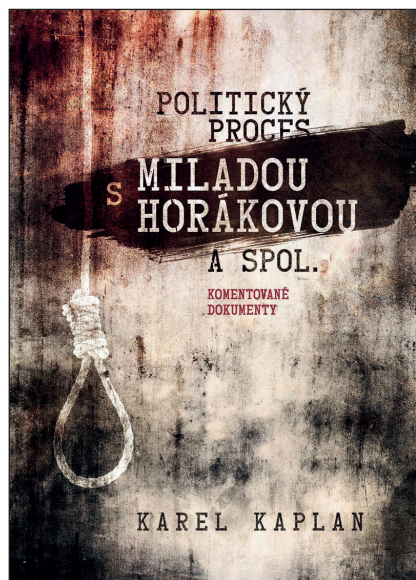
Veľmi zaujímavý materiál, ktorý autorka preštudovala, sa nachádza v Ruskom štátnom archíve sociálno-politických dejín (RGASPI), konkrétne vo fonde Georgiho Dimitrova, bulharského komunistu, ktorý zosobňoval vysokopostaveného člena stalinského vedenia a do rozpustenia Kominterny v roku 1943 viedol Výkonný výbor tejto celosvetovo pôsobiacej komunistickej organizácie. Práve Dimitrov viedol v mene Stalina početné rokovania s československým komunistickým exilom v ZSSR počas vojny a bol zodpovedný aj za kreovanie novej politickej línie v obnovenom Československu. Materiály nachádzajúce sa vo fonde Dimitrova umožňujú pochopiť, ako sa navzájom ovplyvňovala politická línia sovietskych a československých komunistov a akým spôsobom sa tvoril politický algoritmus vzťahov Komunistickej strany Československa (KSČ) a VKP(b) v rokoch 1944 – 1945 (s. 21). V tomto fonde sa ale nachádzajú aj podrobnosti ohľadom Benešovej návštevy Moskvy v decembri 1943 v súvislosti s uzatvorením spojeneckej zmluvy a riešením slovenskej otázky, ktorú chcel Beneš riešiť takým

rigoróznym spôsobom, že to narazilo na negatívnu reakciu Molotova a zrejme aj samotného Stalina. Keď sa na jeseň 1944 začalo v Moskve v prostredí československého komunistického exilu uvažovať o zostavení budúcej československej vlády, boli na základe údajov od českého komunistu Václava Kopeckého vypracované podrobné charakteristiky na vedúcich predstaviteľov povstaleckej SNR: Karola Šmidkeho, Gustáva Husáka, Ladislava Novomeského, Jozefa Lettricha a Petra Zátka. Vo fonde Dimitrova sa tiež nachádzajú dva dokumenty pochádzajúce z pera Gustáva Husáka, ktorý – ako je známe – strávil v Moskve na prelome januára a februára 1945 približne tri týždne. Druhá Husáková správa napísaná pre potreby sovietskeho vedenia o situácii na Slovensku a postavenia Komunistickej strany Slovenska (KSS) mala 90 strán a sovietske vedenie sa podľa poznámok urobených priamo v origináli textu zaujímal hlavne o vplyv KSS na Slovensku.

Posledná kapitola knihy je venovaná slovenskej otázke v kontexte sovietsko-československých vzťahov ku koncu druhej svetovej vojny. Je to kapitola, v ktorej sa autorka zaoberá najmä tým, ako slovensko-český pomer vnímali v Moskve. Jej závery sú viac než zaujímavé a nepochybne by mali preniknúť medzi širšiu verejnosť. Už v úvode kapitoly autorka správne konštatuje, že neriešenie slovenskej otázky v medzi-vojnovom období bolo jednou z príčin rozpadu Česko-Slovenska v predvečer druhej svetovej vojny (s. 347). Podrobne sa zaoberá koncepciou sovietskeho Slovenska, ktorá rezonovala ešte aj v období povstania, mala nemálo prívržencov v radoch slovenských komunistov z robotníckeho prostredia, pretože len málokto z nich si prial návrat do predmníchovského Československa s jeho deformovaným vzťahom k slovenskému národu (s. 349). Myšlienka sovietskeho Slovenska u stalinského vedenia viazaného spojeneckou zmluvou s Benešovou exilovou vládou prirodzene nemohla byť reálnou alternatívou, netreba ale zdôrazňovať, že aj Karol Šmidke, aj Gustáv Husák vo svojich správach pre Moskvu sústavne prí-

zvukovali, že začlenenie Slovenska do československého štátu je možné len formou federatívneho usporiadania. Autorka veľmi jasne dokazuje, že hoci sovietske vedenie na čele so Stalinom myšlienku samostatného slovenského štátu odmietali, koncepcia federatívneho usporiadania v Moskve na odpor nenarazila, práve naopak. Svedčí o tom rozhovor Dimitrova s delegáciou SNR na čele s Ladislavom Novomeským v Moskve 29. decembra 1944. Po tom, čo delegácia SNR oboznámila Dimitrova s predstavou budúceho usporiadania Československa ako štátu dvoch rovnoprávných národov, Dimitrov poznamenal: „*Myslím si, že najlepším riešením otázky vzájomného pomeru medzi Čechmi a Slovákmi v oslobodenej ČSR by bolo, aby si oba národy vytvorili rovnoprávny pomer tak, aby v Česku existovala česká vláda a na Slovensku slovenská vláda a aby existovala aj spoločná federálna vláda. Mal by tiež existovať český parlament, parlament slovenský a okrem toho aj spoločný parlament československý*“ (s. 359). I keď so všetkými závermi autorky nemožno súhlasiť, najmä s prílišným zdôrazňovaním interpretácie Stalinovho postupu v stredovýchodnej Európe v zmysle politiky postupnej sovielizácie, ktorá menila charakter nie na základe ideologických premis bolševického zápasu o nadvládu, ale výlučne na základe vonkajších faktorov, najmä stupňujúceho napätia medzi ZSSR a USA, postoj sovietskeho vedenia k slovenskej otázke ku koncu vojny môže nepochybne prispieť k lepšiemu pochopeniu genézy slovensko-českých vzťahov v prelomovom roku 1945. Tiež je problematické používanie pojmu „fašistické Nemcko“ (napr. s. 41), ktorý je jednoducho nesprávny, v postsovietskej historiografii je však zaužívaný. Celkovo možno konštatovať, že ide o objektívnu prácu k dôležitej kapitole slovenských dejín, o pohľad zvonka, ktorý je pre kontext slovenských dejín prínosný, keďže monografia je postavená na archívnych prameňoch – v slovenskej historiografii zatiaľ len málo známych.

Beáta Katrebová Blehová

KAREL KAPLAN

**POLITICKÝ PROCES S MILADOU HORÁKOVOU A SPOL.
KOMENTOVANÉ DOKUMENTY**

Praha: Nakladatelství Epocha, 2019, 274 s.

Predkladaná monografia vzišla z pera nestora českej historiografie z rokov 1948 – 1989 a emeritného pracovníka Ústavu pre súdobé dejiny Akadémie vied Českej republiky docenta Karela Kaplana. V roku, kedy oslavujeme 30. výročie Nežnej revolúcie, je významným obohatením literatúry faktu z obdobia začiatkov komunistických monsterprocesov na území ČSR.

Vstup do publikácie je čitateľovi predkladaný Úvodom k procesu s Miladou Horákovou oficiálne nazývaným ako trestné konanie s Direktóriom československého odboja alebo „Proces H“. Autor v ňom zdôrazňuje aj úlohu poradcov zo Sovietskeho zväzu pri vytvorení podmienok na jeho uskutočnenie. Prvá kapitola Od zámery k príprave politického procesu M. Horáková a spol. obsahuje penzum informácií o akcii Štátnej bezpečnosti „Střed“, v rámci ktorej došlo v roku 1949 k zatýkaniu všetkých obvinených z trestného konania proti bývalej poslankyni Českosloven-

skej strany národnosocialistickej Milade Horákovovej. Spomenuté sú aj styky osôb podozrivých zo spáchania trestnej činnosti s československou emigráciou, zaujímavý je aj údaj o tom, že zo 77 zatknutých osôb v rámci predmetnej akcie ŠtB bolo až 24, teda takmer tretina právnikov. Táto kapitola obsahuje aj znenie Záverečnej správy o činnosti Krajského veliteľstva ŠtB v Prahe zo dňa 19. januára 1950 vo veci predmetného procesu.

Najrozsiahlejšou časťou monografie je druhá kapitola Od akce Střed k výrobě monstrprocesu M. Horáková a spol., kde na 71 stranách autor podrobne pojednáva o snahe kreovať z predmetného trestného konania veľký politický proces so všetkými atribútmi podľa sovietskeho vzoru. Súčasťou tejto kapitoly sú aj prepisy protokolov z výsluchov osôb obvinených vrátane napr. vyjadrenia Milady Horákovovej k osobe švagrinej V. Clementisa advokátky a poslankyne JUDr. Boženy Pátkovej. Z dokumentov zaujme dozaista i podakovanie ministra vnútra všetkým, ktorí sa podieľali na príprave procesu zo 17. apríla 1950. Obsahom druhej kapitoly je i správa o chovaní hlavnej obžalovanej JUDr. Horákovovej, či dokonca prepis jej odpočúvaných hovorov s obhajcom JUDr. Martinom (!). Výpovednú hodnotu má aj Zápis o porade zástupcov ministerstiev vnútra a spravodlivosti z 3. mája 1950, podľa ktorého mal napr. plk. ŠtB Závodský vykonať previerku advokátov ustanovených v konaní za obhajcov obvinených.

Už samotný názov ďalšej kapitoly Zpráva z cely napovedá, že pozostáva z informácií spolupracovníkov Štátnej bezpečnosti umiestnených do cieľ obvinených za účelom zistenia čo najväčšieho rozsahu informácií. Tak bola zistená aj dôvera M. Horákovovej k prezidentovi Štátneho súdu JUDr. Hugovi Richterovi, ktorý počas druhej svetovej vojny bol uväznený nacistami spolu s jej manželom.

Štvrtú kapitolu Príprava procesu v justici a preličení pred štátnym súdom tvoria časti stenografických zápisov z Archívu ministerstva spravodlivosti vrátane napr. emočných výstupov prokurátora JUDr. Urválka či zoznam „osvedčených“ advokátov

vhodných na ustanovenie za ex offo obhajcov všetkým obvineným.

Nasledujúca kapitola Medializace procesu, príprava manifestácií a organizovanie verejnosti je už záberom koloritu celého trestného konania s vášňami rozhorčených občanov Československa vybičovanými do neuveriteľných výšok. Dalekopisy krajských výborov KSČ majú uviesť propagáciu trestného konania i sprievodnú kampaň vrátane napr. petícií postupovaných Štátnemu súdu.

V poradí šiesta kapitola Poslední slovo obžalovaných sa dotýka procesného oprávnenia priznávaného Trestným poriadkom, v ktorom títo vyjadrovali svoje pocity v závere procesu. Čitateľa môže až zamraziť pri niektorých vynútených priznaniach obsiahnutých v týchto slovách obžalovaných, ktoré sú prepisom z magnetofónového záznamu. V tejto kapitole je uvedený aj sumár odmien zamestnancov Štátnej prokuratúry, Štátneho súdu a Ministerstva spravodlivosti, ktorí pracovali na spomenutom procese.

Predposledná kapitola Pohledy z druhej strany ozrejmuje prvé rehabilitačné postupy v Procese H a zápisy komisií zriadených na preverenie činnosti príslušníka ŠtB z tohto monsterprocesu pplk. M. Moučku.

Epilóg knihy predstavuje ôsma kapitola Rehabilitační osud Direktoría, ktorá mapuje prehľad rehabilitačného procesu od obrodného roku 1968 až do definitívneho zastavenia trestného stíhania všetkých obvinených rozhodnutím Generálneho prokurátora Českej republiky z 29. júna 1990.

Aj keby sa zdalo, že takmer šesť dekádií od trestného konania s Direktóriom československého odboja a tridsať rokov od pádu komunizmu je už téma tohto prvého veľkého monsterprocesu v ČSR vyčerpaná, autor dokázal poukázať na viacero nových a doposiaľ nepublikovaných faktografických údajov. Historická literatúra o negatívnych aspektoch budovateľských začiatkov ľudovej demokracie na našom území tak bola touto knihou zaujímavá a vhodne doplnená o dobové dokumenty s pútavým komentárom rozhladeného autora.

Rudolf Manik

PIETNA SPOMIENKA NA OBETE KOMUNIZMU

Úctu nespravodlivo väzneným, prenasledovaným, odvlečeným do gulagov či zadržávaným v táboroch nútej práce vzdali zástupcovia politických väzňov, Ústavu pamäti národa, mestskej časti Bratislava-Staré Mesto i verejnosti. Urobili tak v deň 72. výročia komunistického prevratu, ktorý bol začiatkom prenasledovania mnohých nevinných ľudí.

Účastníkom tradičnej spomienky sa prihovorili zástupcovia organizácií politických väzňov, predseda Správnej rady ÚPN Ján Pálffy, starostka MČ Bratislava-Staré Mesto Zuzana Aufrichtová a disident a jeden z organizátorov Sviečkovej manifestácie František Mikloško.

Účastníci pietnej spomienky vzdali úctu obetiam komunistickej totality položením vencov k pamätníku (Foto: Andrea Púčíková)

SPOMIENKA NA BARBARSKÚ NOC

Pamätník internovaným rehoľníkom na nádvorí Kláštora redemptoristov v Podolínci (Foto: Ján Endrődi)

Pamätník pripomínajúci pamiatku mučených a umučených na popradskom cintoríne (Foto: Ján Endrődi)

Pred 70 rokmi, v noci z 13. na 14. apríla 1950, spustil komunistický režim v bývalom Československu pod krycím názvom Akcia K (kláštory) násilnú likvidáciu mužských rehoľ. Tieto udalosti sa do histórie neskôr zapísali ako Barbarská noc. Napriek súčasným obmedzeným možnostiam, ktoré sa však nijako nedajú porovnať s obmedzovaním slobody za komunistickej totality, si Ústav pamäti národa uctil obeť tohto prenasledovania tichou spomienkou.

Položením kytice kvetov sme si pripomenuli bezprávné násilie páchané na takmer 700 rehoľníkoch, ktorí boli počas Akcie K centralizovaní v Kláštore redemptoristov v Podolínci. Tento kláštor sa tak stal jedným z najväčších internačných kláštorov, v ktorom boli rehoľníci väznení až do decembra 1951. Menej známou je skutočnosť, že kláštor poslušil komunistickej moci ešte raz, a to počas Akcie R 56, keď tu bolo od augusta 1956 internovaných približ-

ne 330 rehoľných sestier. Posledné z nich odišli z Podolíncu v decembri 1961.

Pri príležitosti výročia Barbarskej noci sa každoročne konajú pietne spomienky aj pri Pamätníku mučených a umučených v rokoch totality umiestnenom na hlavnom popradskom cintoríne v Poprade-Velkej. Tentoraz bez pietnych prejavov a bez účasti verejnosti sme aj tu položili kyticu a venovali tichú spomienku všetkým obetiam totality.

NA INTERAKTÍVNEJ MAPE PAMÄTNÍKOV OBETIAM KOMUNIZMU PRIBUDLI ĎALŠIE MIESTA

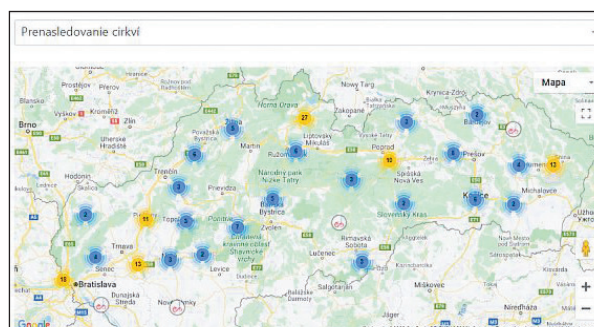
Webstránku www.pamatniki.sk spustil Ústav pamäti národa v novembri 2019 pri príležitosti 30. výročia Nežnej revolúcie. V uplynulých dňoch na mape pribudli ďalšie desiatky pietnych miest, a tak v súčasnosti zobrazuje 338 miest, ktoré pripomínajú útlak obyvateľstva komunistickým režimom.

Dokumentačno-vzdelávací projekt pamatniki.sk, ktorý Ústav pamäti národa pripravil v spolupráci s Konfederáciou politických väzňov Slovenska a Tlačovou agentúrou Slovenskej republiky ponúka interaktívnu mapu Slovenska s vyznačeným pamätníkmi, pamätnými tabuľami, sochami, bustami a podobnými pamätnými miestami, ktoré pripomínajú obeť komunistickej totality. Každé pamätné miesto je zaradené

do kategórie, ako napríklad prenasledovanie cirkví, vojenské tábory nútennej práce a pomocné technické prápory, obeť Železnej opony a podobne, a je doplnené o historické fakty a kontext.

Mapa je nielen dokumentáciou pietnych miest, ale aj vzdelávacím nástrojom vhodným pre učiteľov dejepisu či rodičov, využitelným počas exkurzií a výletov.

Ďalšie pamätné miesta budú na mape postupne pribúdať, preto uvítame informácie o nových pamätných tabuliach či dobové fotografie viažuce

Prenasledovanie cirkví a náboženských spoločenstiev

Prenasledované cirkvi na Slovensku bolo súčasťou nátlakovej politiky komunistického režimu, ktorý cieľom bolo poškodiť si konanie i myslenie jednotlivcov. V tomto duchu dochádzalo k systematickému zneškodňovaniu, resp. obmedzovaniu pôsobenia cirkví aj na Slovensku. Radim si ich čísel postaviť, ovládnúť a následne zlikvidovať. Zápas proti predstavenom najpočetnejšej katolíckej cirkvi sa prejavoval odsúdením biskupov, zrušením reholí, uvoľnením slovík

Náhľad na konkrétnu kategóriu pamätníkov (Foto: ÚPN)

sa na konkrétne miesta zo súkromných archívov. Pozývame teda aj návštevníkov stránky a širokú verejnosť k zdieľaniu a zaslaniu fotografií pamätných miest.

SPOMIENKA NA OBETE JÁCHYMOVSKÝCH PRACOVNÝCH TÁBOROV

Príhovor bývalého jáchymovského politického väzňa Branislava Tvarožeka (Foto: Martin Petřík)

Syn politického väzňa a farár vo Farnosti Bratislava – Dlhé Diely Štefan Herényi pri príhovore (Foto: Martin Petřík)

Pre zatvorené hranice sa v tomto roku delegácia Konfederácie politických väzňov Slovenska (KPVS) a zástupcovia Ústavu pamäti národa (ÚPN) nemohli zúčastniť na podujatí Jáchymovské peklo v Jáchymove v Českej republike. Preto KPVS v spolupráci s ÚPN usporiadala 13. mája 2020 neverejnú pietnu spomienku na politických väzňov pri pamätníku Brána slobody v Devíne, ktorou sa na dialku

pripojili k podujatiu v Jáchymove. Spomienka sa konala za dodržania bezpečnostných a hygienických opatrení.

Po položení vencov za ÚPN a KPVS predniesli príhovory bývalý jáchymovský politický väzeň Branislav Tvarožek, bývalý jáchymovský príslušník pomocných technických práporov Jozef Filipovič, predseda Správnej rady ÚPN Ján Pálffy, podpredseda KPVS

Branislav Borovský a syn politického väzňa a farár vo Farnosti Bratislava – Dlhé Diely Štefan Herényi.

Zo stretnutia urobil štáb ÚPN videozáznam, prostredníctvom ktorého sa rečníci prihovorili k členom Konfederácie politických väzňov ČR, ale aj k členom KPVS a k verejnosti s nádejou, že čoskoro bude možné spoločne sa stretnúť pri verejnom spomienkovom podujatí.

VÝROČNÁ SPRÁVA O ČINNOSTI ÚSTAVU PAMÄTI NÁRODA ZA ROK 2019

Poslanci Národnej rady Slovenskej republiky 10. júna 2020 počtom hlasov 109 zobrali na vedomie Výročnú správu o činnosti Ústavu pamäti národa za rok 2019. Ocenili tak prácu Ústavu pamäti národa (ÚPN) pri plnení zákonom stanovených úloh formou organizovania osvetových, vzdelávacích a vedeckých podujatí, pripomínania obetí totalitných režimov, zachytávania výpovedí svedkov obdobia neslobody, dokumentácie personálnej a organizačnej štruktúry represívnych zložiek, interaktívnej mapy pamätníkov a pamätných miest, publikačnej činnosti, ale aj realizáciou zákona o protikomunistickom odboji.

Poslanci tiež vyjadrili vôľu pomôcť pri zabezpečení dôstojného sídla ÚPN, čím by došlo k naplneniu ustanovenia zákona, podľa ktorého má ÚPN dostať od štátu do správy nehnuteľnosti umožňujúce plniť mu zákonné úlohy, ďalej zlepšiť jeho financovanie a podporiť vznik Múzea totalitných

Predseda Spr ÚPN Ján Pálffy v NRSR (Foto: Reprofoto NR SR)

režimov. Výročná správa o činnosti Ústavu pamäti národa za rok 2019 je pre záujemcov prístupná na webovej stránke ÚPN.

PREZENTÁCIA PUBLIKÁCIE O KREŠŤANSKOM SAMIZDATE V OBDOBÍ KOMUNISTICKÉHO REŽIMU

Účastníci prezentácie: zľava František Mikloško, Ján Čarnogurský, Martin Lauko, autor knihy Ján Šimulčík (Foto: Štefan Badura)

Prezentácie sa zúčastnil aj minister práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky Milan Krajniak (Foto: Štefan Badura)

V sobotu 13. júna 2020 sa vo Farskom centre na Námestí Silvestra Kčrmého a Vladimíra Jukla v Šintave uskutočnila prezentácia publikácie Jána Šimulčíka *Éra samizdatu. Spoločenstvo Fatima a samizdat v rokoch 1974 –*

1989, ktorú vydal Ústav pamäti národa. Na podujatí vystúpila starostka Šintavy Stanislava Režňáková, predsedu Správnej rady Ústavu pamäti národa Ján Pálffy, vydavateľ samizdatov Eugen Valovič zo Spoločenstva Fati-

ma, osobnosti kresťanského disentu František Mikloško, Ján Čarnogurský a Martin Lauko, autor publikácie Ján Šimulčík a minister práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky Milan Krajniak, ktorý vo svojom

príhovore pripomenul význam kresťanského samizdatu a osobností Silvestra Krčméryho a Vladimíra Jukla. V ďalšej časti podujatia sa uskutočnila autogramiáda autora a neformálna diskusia o publikácii, kresťanskom

samizdate, jeho vydavateľoch a autoroch.

V rámci podujatia položili minister práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky Milan Krajniak a predseda Správnej rady Ústavu pamäti

národa Ján Pálffy vence k pamätníku Silvestra Krčméryho a Vladimíra Jukla a pozreli si Edukačnú kocku – pamätník obetiam totalitného komunistického režimu v areáli miestnej základnej školy.

SPOMIENKA NA ANTONA SRHOLCA

V piatok 12. mája 2020 zorganizovala Konfederácia politických väzňov Slovenska (KPVŠ) spomienkové podujatie na politického väzňa a bývalého predsedu KPVŠ Antona Srholca. Spomienka sa uskutočnila pri soche Antona Srholca v parku pri Starej radnici na Mierovej ulici v Bratislave za účasti predsedu Správnej rady Ústavu pamäti národa Jána Pálffyho, predsedu KPVŠ Petra Sandtnera, politického väzňa a podpredsedu KPVŠ Branislava Borovského, členky KPVŠ Kataríny Smieškovej, netere A. Srholca Marty Košíkovej a zástupcu starostu mestskej časti Bratislava-Ružinov Michala Gašaja. Z dôvodu epidemiologických opatrení sa akcie zúčastnilo len niekoľko bratislavských členov KPVŠ.

Netera A. Srholca Marta Košíková pri príhovore. Vpravo Ján Pálffy, vicestarosta Ružinova Michal Gašaj a podpredseda Konfederácie politických väzňov Slovenska Branislav Borovský (zľava) (Foto: Michal Miklovič)

PIETNA SPOMIENKA NA ZAKLADATEĽA ÚSTAVU PAMÄTI NÁRODA JÁNA LANGOŠA

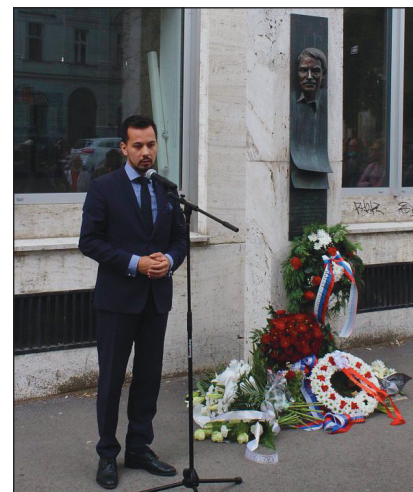

V mene Ústavu pamäti národa si pamiatku Jána Langoša uctili predseda Správnej rady Ján Pálffy a členka Dozornej rady Terézia Holecová (Foto: Vladimír Palko ml.)

V pondelok 15. júna 2020 uplynulo 14 rokov od tragickej smrti disidenta, porevolučného federálneho ministra vnútra, politika a zakladateľa Ústavu pamäti národa Jána Langoša. Jeho osobnosť a odkaz si pietnou spomienkou pri buste Jána

Langoša na Námestí SNP v Bratislave uctili pracovníci Ústavu pamäti národa, politickí väzni a členovia organizácií politických väzňov, priatelia a spolupracovníci Jána Langoša, ale aj zástupcovia Národnej rady Slovenskej republiky, vlády Slovenskej republiky, prezidentky Slovenskej republiky a regionálnej, mestskej a miestnej samosprávy. Prítomným sa postupne prihovorili predseda Správnej rady Ústavu pamäti národa Ján Pálffy, podpredseda Národnej rady Slovenskej republiky Juraj Šeliga, poslanec Národnej rady Slovenskej republiky Peter Osuský a disident a bývalý predseda Slovenskej národnej rady František Mikloško. Prostredníctvom listu sa prihovorila aj rodina Jána Langoša, ktorá sa podujatia nemohla zúčastniť.

Veľká účasť verejnosti a politikov, ako aj ich slová o posilnení postavenia Ústavu pamäti národa v našej spoloč-

Účastníkom pietnej spomienky sa prihovoril podpredseda Národnej rady Slovenskej republiky Juraj Šeliga (Foto: Vladimír Palko ml.)

nosti ukazujú, že sa na Jána Langoša a jeho odkaz nezabúda.

ZA JOZEFOM SOBOTOM (1928 – 2020)

V nedeľu 19. januára 2020 vo veku 91 rokov odišiel do večnosti don Jozef Sobota SDB, ktorý v Saleziánskej kongregácii prežil 70 rokov rehoľného a 55 rokov kňazského života.

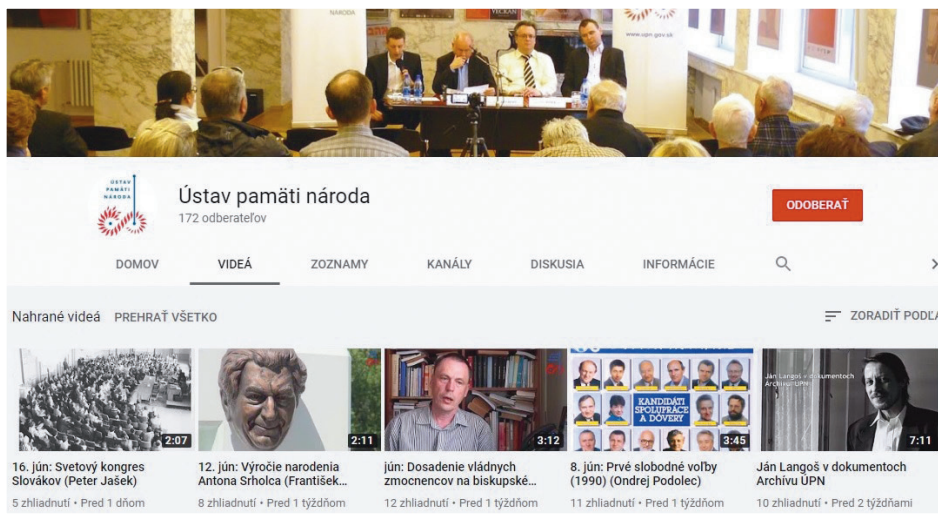
Jozef Sobota sa narodil 13. júna 1928 v Kostolnej Vsi (malá obec pri Prievidzi) v chudobnej rodine. Po skončení ľudovej školy a za podpory dobrodincov nastúpil na saleziánske gymnázium do Šaštína, kde ho zastihla Barbarská noc. Bezpečnostné zložky komunistického režimu v noci z 13. na 14. apríla 1950 prepadli mužské kláštory a všetkých rehoľníkov deportovali do tzv. sústreďovacích kláštorov, čím došlo k rozpusteniu všetkých mužských rehoľných spoločenstiev. J. Sobota po prepustení zo sústreďovacieho tábora v Podolínci dokončil štúdium na gymnáziu a na radu predstavených nastúpil na štúdium na Pedagogickú fakultu Slovenskej univerzity v Bratislave. Tajne pokračoval v rehoľnom živote i v štúdiu teológie. Po skončení fakulty učil rok vo Zvolene a rok na slovenskom gymnáziu v Jablonke. Od 1. septembra 1958 učil matematiku a fyziku v Námestove na Strednej všeobecno-vzdelávacej škole (dnes gymnázium). Popri svojej práci postupne rozvíjal aj saleziánske aktivity. Pod pláštikom rôznych krúžkov dával dohromady skupinky mladých, predovšetkým chudobných, ktorým venoval všetok svoj čas. Z poverenia predstavených vycestoval na ťažko získané „pozvanie“ do susedného Poľska a v Krakove tajne prijal sviatosť kňazstva. Bolo to v pondelok 17. augusta 1964, bez osláv a gratulácií, v najväčšej tajnosti, pričom o tom nevedeli ani najbližší príbuzní. Po tajnej kňazskej vysviacke sa J. Sobota vrátil k svojej práci profesora na škole, naďalej sa venoval mladým, organizoval duchovné obnovy i duchovné cvičenia. Hoci navonok nevystupoval ako kňaz, denne tajne slúžil omšu, ako pedagóg verejne navštevoval bohoslužby v kostole, aby aj pred verejnosťou vyznal svoju vieru. Jeho aktivity si všimla aj komunistická moc, ktorá ho prostredníctvom Štátnej bezpečnosti (ŠtB) sledovala a po viacerých neúspešných pokusoch prehovárania a zastrašovania proti nemu zasiahla. V lete 1974 riaditeľ školy s ďalším úradníkom vykonali uňho domovú prehliadku a následne ho prepustili zo zamestnania. Hoci bolo vtedy na Orave nedostatok ľudí s vysokoškolským vzdelaním, komunisti zariadili, aby sa nemohol zamestnať v celom okrese. Pol roka žil bez zamestnania, bez príjmu. Popri svojej práci naďalej intenzívne pracoval s mládežou. Od jeho bytu na 8. poschodí v paneláku, v ktorom sa konali stretnutia mladých, mala kľúče viac než stovka osôb. Vo voľnom čase Jozef Sobota organizoval rôzne aktivity pre mládež, ktoré boli spojené s turistikou aj náboženským vzdelávaním. Záujem ŠtB o jeho osobu dokladuje zoznam stovky osôb v zachovanom spise, ktorý sa nachádza v Archíve Ústavu pamäti národa. Po roku 1990 učil aj na saleziánskej odbornej škole v Žiline a istý čas pôsobil aj vo farnosti Vasíľov na Orave. Bol horlivým spovedníkom. Jeho snom bolo, aby v Námestove vznikla saleziánska komunita, čo sa aj 6. septembra 2000 stalo skutočnosťou.

Jozef Sobota (Zdroj: Archív S. Labjaka)

Svätá omša spojená s pohrebnými obradmi sa konala 25. januára 2020 vo farskom kostole sv. Šimona a Júdu v Námestove. Celebroval ju spišský emeritný pomocný biskup Mons. Andrej Imrich, ktorý vyzdvihol tvorivosť J. Sobotu: „*On nehľadal výhovorky, ako sa to nedá, on hľadal spôsoby, ako sa to dá. Preto je veľkým povzbudením pre nás všetkých.*“ Salezián Jozef Luscoň zase v homílii podčiarkol jeho výnimočný dar: „*Vždy cítil s mladými, najmä s najchudobnejšími. Nikdy nezapomínal, z akého chudobného prostredia pochádzal, a vedel, že v podobnej situácii sa nachádza mnoho mladíkov z Oravy [...] Ako skúsený pedagóg vedel správne ohodnotiť mladého človeka. I v časoch najväčšej normalizácie sa nebál medzi štyrmi očami študenta opýtať: ‚A do kostola chodíš? Modlievaš sa? A kedy si bol naposledy na svätú spoveď?‘ [...] Bol si odvážny muž, bojovník za pravdu, mnohokrát vyšetřovaný. Bol si človek veľkého srdca – ako don Bosco, vychoval si množstvo učiteľov, stál si pri zrode tridsiatky duchovných povolaní, vedcov, športovcov. Pomáhal si slabším, sirotám, aj hmotne. Bol si pre nás svedkom, že nebo existuje. A za to všetko Ťi vďaka.*“

Stanislav Labjak

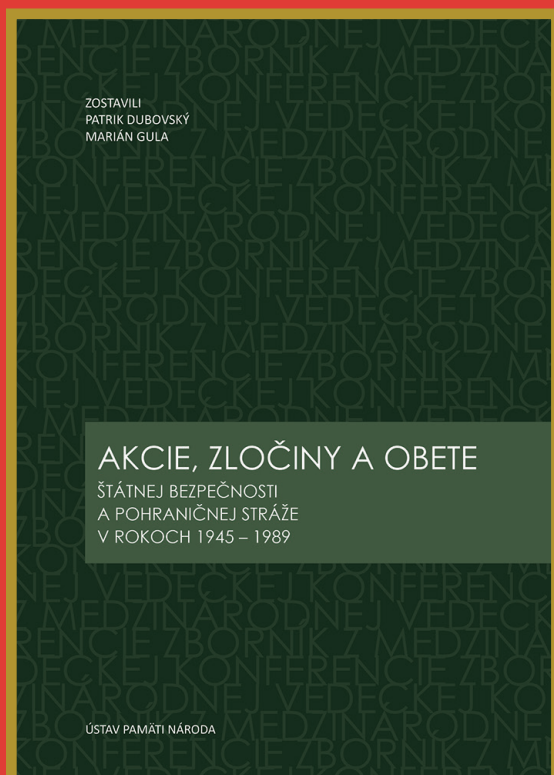
YOUTUBE KANÁL ÚSTAVU PAMÄTI NÁRODA

Od roku 2015 má Ústav pamäti národa (ÚPN) na jednej z najpopulárnejších internetových platforiem zriadený svoj vlastný kanál, na ktorom zverejňuje videá zo svojej činnosti. Zaujímavosťou o dejiny obdobia neslobody 1939 – 1989 tu nájdete krátke tematické videá, v ktorých vedeckí pracovníci ÚPN približujú širokej verejnosti významné historické medzníky, rozhovory s pamätníkmi, ktoré vznikli v rámci projektu Oral history, niektoré dokumentárne filmy z dielne ÚPN a videozáznamy z Diskusných večerov ÚPN, spomienkových akcií, besied, tlačových konferencií a vernisáží. V prípade záujmu si môžu užívatelia označiť odber YouTube kanála ÚPN a budú automaticky informovaní o najnovších videách z produkcie Ústavu pamäti národa.

V časopise Pamäť národa boli použité fotografie
z Tlačovej agentúry Slovenskej republiky

• t a s r •

NOVÁ KNIHA ÚPN

Ústav pamäti národa
Bratislava 2020
ISBN 978-80-89335-86-2

AKCIE, ZLOČINY A OBETE ŠTÁTNEJ BEZPEČNOSTI A POHRANIČNEJ STRÁŽE V ROKOCH 1945 – 1989 PATRIK DUBOVSKÝ – MARIAN GULA, eds.

Zborník *Akcie, zločiny a obeť Štátnej bezpečnosti a Pohraničnej stráže v rokoch 1945 – 1989* z rovnomennej medzinárodnej konferencie (Bratislava, november 2016) prináša príspevky päťnástich renomovaných slovenských a českých historikov k širokej téme perzekúcií represívnych orgánov – najmä Štátnej bezpečnosti, Pohraničnej stráže a režimnej justície v období rokov 1945 – 1989. Publikácia je okrem toho pomocou metódy oral history obohatená o spracovanie utrpenia niekoľkých politických väzňov a o historicky hodnotné dobové fotografie a reprodukcie archívnych dokumentov.

Zborník sa pokúša o kritické spracovanie činnosti represívneho aparátu komunistického režimu v Československu a o plastický náčrt viacerých hlavných foriem presadzovania diktatúry režimu na jeho hranici so Západom i v jeho vnútri, v krajine samotnej, a vo vzťahoch k viacerým skupinám jeho domnelých i reálnych „nepriateľov“. Mozaika príspevkov sa tak skladá z dramatických, tragických, amorálnych a drastických príbehov stretu moci s často nevýznamnými „členmi masy“.